

Міністерство освіти і науки України
Державний вищий навчальний заклад
“ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА”

На правах рукопису

ГОШОВСЬКА ОКСАНА ВІКТОРІВНА

УДК 811.161.2'81: 165.43

**СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ТА ЕТНОКУЛЬТУРНА
РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ “ВІРА”
В УКРАЇНСЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ**

Спеціальність 10.02.01 – українська мова

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Науковий керівник –
Грещук Василь Васильович
доктор філологічних наук, професор

Івано-Франківськ – 2016

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	4
ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНЦЕПТУ ЯК ОДИНИЦІ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ	9
1.1. Формування змісту поняття “концепт” у когнітивній лінгвістиці та лінгвокультурології.....	9
1.1.1. Поняття та концепт.....	15
1.1.2. Концептуальна та мовна картини світу.....	17
1.2. Когнітивно-ономасіологічні механізми формування концепту.....	20
1.2.1. Засвоєння ціннісної інформації з чуттєвого досвіду.....	20
1.2.2. Аперцепція інформації в чуттєвий образ.....	24
1.2.3. Категоризація обсягу інформації за диференційними когнітивними ознаками.....	26
1.2.4. Лінгвалізація концептуальної одиниці.....	31
1.3. Методика опису структури концепту.....	39
Висновки до розділу 1	42
РОЗДІЛ 2. НОМІНАТИВНЕ ПОЛЕ КОНЦЕПТУ “ВІРА” В УКРАЇНСЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ	44
2.1. Парадигматичний вимір слова-імені концепту “віра”.....	44
2.2. Епідигматичний вимір слова-імені концепту “віра”	60
2.3. Синтагматичний вимір слова-імені концепту “віра”.....	74
2.4. Етнокультурна специфіка вербалізації диференційних когнітивних ознак концепту “віра” в українській фраземіці.....	83
Висновки до розділу 2	136

РОЗДІЛ 3. АСОЦІАТИВНЕ ПОЛЕ КОНЦЕПТУ “ВІРА” В УКРАЇНСЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ	139
3.1. Асоціативний експеримент як метод виявлення структури концепту та етнокультурної специфіки.....	139
3.2. Асоціативне поле концепту “віра” на синхронному зрізі.....	147
Висновки до розділу 3.....	189
ВИСНОВКИ	192
Список використаної літератури	199
Список лексикографічної бази.....	217
Список джерел ілюстративного матеріалу.....	224
Додатки.....	229

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

КС – картина світу;

ККС – концептуальна картина світу;

МКС – мовна картина світу;

ФКС – фраземна картина світу;

ККО – класифікаційна когнітивна ознака;

ДКО – диференційна когнітивна ознака;

ЛСВ – лексико-семантичний варіант;

ВФ – внутрішня форма;

ФО – фраземна одиниця;

ФВ – фраземний варіант;

ФС – фразеосинонім;

ФМ – фраземна модель;

ФСГ – фразеосемантична група;

ФСПГ – фразеосемантична підгрупа;

МСДРЯ – Матеріали для словника давньоруської мови за писемними пам'ятками І. І. Срезневського;

СДРЯ – Словник давньоруської мови за ред. Р. І. Аванесова;

ССУМГум – Словник староукраїнської мови Л. Л. Гумецької;

СУМГр – Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. за ред. Д. Г. Гринчишина;

СРЯ – Словник російської мови XI-XVII ст. за ред. С. Г. Бархударова;

ІСУЯ – Історичний словник українського язика за ред. Є. К. Тимченка;

СУМГр – Словарь української мови за ред. Б. Д. Грінченка;

СУМ – Словник української мови за ред. І. К. Білодіда;

НТСУМ – Новий тлумачний словник української мови уклад. В. Яременка;

ВТССУМ – Великий тлумачний словник сучасної української мови за ред. В. Т. Бусела;

ТСУМ – Тлумачний словник української мови А. О. Івченка.

ВСТУП

Ідея розгляду мови як інструменту лінгвальної категоризації світу сьогодні набуває нової сили, а лінгвісти намагаються зробити посильний вклад у людинознавчу науку та глибше простежити зв'язок мислення й мови услід за О. О. Потебнею. Специфічний спосіб мислення народу відбитий у властивій йому мовній картині світу (МКС), що ввібрала в себе знання, відображені в концептах. МКС вивчали такі сучасні українські дослідники: Н. І. Ашиток, Ю. В. Дорофєєв, Н. М. Жукова, О. С. Косенко, О. І. Крєтова, О. Л. Лавриненко, А. А. Литвин, О. О. Саламатіна; мовно-національну картину світу – Т. В. Григоренко, О. С. Колесник, І. О. Голубовська, В. Є. Копиця, А. П. Загнітко; індивідуально-авторську картину світу – В. М. Москалюк, А. Б. Підгорна, Л. В. Кушмар, Я. В. Дубенчук, В. Г. Ніконова.

Одним з провідних завдань сучасної української лінгвоконцептології є комплексний аналіз сакральних концептів як складників МКС. У лінгвістиці виконані дослідження різних духовно значущих концептів у координатах української лінгвокультури (Т. П. Вільчинська, В. І. Кононенко, П. В. Мацьків, Т. В. Радзієвська, М. В. Скаб, М. В. Філіпчук, Л. Л. Шевченко та ін.).

Актуальність теми дослідження зумовлена посиленою увагою науковців до лінгвокультурної специфіки вагомих концептів в українській МКС. У мовній свідомості нації концепт “віра” є фундаментальним, оскільки *віра* є однією з найважливіших моральних цінностей людства. Актуальність теми дослідження визначається відсутністю спеціального монографічного дослідження концепту “віра”, в якому було б описано його семантичну та когнітивну структуру, а також проаналізовано позначений у ньому вияв національного мовного досвіду загалом і соціального досвіду мовця зокрема.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація відповідає науковій проблематиці кафедри української мови ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”. Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” (протокол № 5 від

30 травня 2011 року), а також на засіданні Наукової координаційної ради “Українська мова” Інституту української мови НАН України (протокол № 58 від 5 липня 2011 року).

Мета роботи – проаналізувати втілення концепту “віра” в українській МКС і змодельовати його когнітивну структуру. Досягнення цієї мети передбачає **розв’язання таких основних завдань**:

- 1) окреслити теоретичну базу та метамову дисертаційного дослідження;
- 2) описати етимон слова-імені концепту “віра” та виявити специфіку мовної концептуалізації фрагмента позамовної дійсності в різні історичні періоди розвитку мови на основі семантичного аналізу лексеми *віра*;
- 3) проаналізувати парадигматичні, епідигматичні та синтагматичні відношення вербалізаторів у номінативному полі *віра / невіра*;
- 4) визначити смислове наповнення та етномовну специфіку концепту “віра” в українській фразеологічній картині світу;
- 5) на матеріалі соціолінгвістичного експерименту простежити об’єктивізацію концепту “віра” в МКС наших сучасників;
- 6) установити константні й варіантні зони концепту “віра” в номінативному та асоціативному полях.

Об’єктом вивчення є фрагмент української МКС, репрезентованої концептом “віра”.

Предметом є особливості семантичного структурування, когнітивного моделювання та соціолінгвістичні параметри концепту “віра” в українській МКС.

Методи дослідження. Для досягнення мети та розв’язання окреслених завдань використано комплекс методів та прийомів: основний описовий метод – для інвентаризації, класифікації та інтерпретації вербалізаторів концепту “віра”; семантичний та елементи компонентного аналізу структурного методу – для виявлення релевантних диференційних когнітивних ознак (ДКО); прийоми тренованої інтроспекції та спрямованого й вільного експерименту – для визначення соціолінгвістичних ознак мовної

концептуалізації феномена *віра*, прийом кількісних підрахунків – для відображення вживаності різних вербалізаторів та їх числової й відсоткової характеристики.

Джерельною базою роботи слугувала спеціально укладена картотека вербалізаторів досліджуваного концепту (понад 3000 різних контекстів), 564 деривати від слова *віра*, 591 фраземна одиниця та матеріали асоціативного експерименту (12565 реакцій респондентів), здійсненого на території Івано-Франківської, Вінницької, Київської та Запорізької областей. Ілюстративний матеріал для характеристики концепту “віра” дібрано з усної народної творчості, текстів творів художньої літератури XI-XXI ст., зі Святого Письма та релігійної літератури (патерики, житія, псалми, “Сповідь” св. Августина, полемічні твори релігійної тематики). Джерелами мовного матеріалу були також лексикографічні видання різних типів (тлумачні, етимологічні, історичні, енциклопедичні, синонімічні, антонімічні, частотні, асоціативні, фразеологічні, афористичні) та особисті мовні спостереження.

Наукова новизна полягає в тому, що вперше виявлено специфіку мовної концептуалізації фрагмента сакральної сфери на прикладі концепту “віра”. Вперше в україністиці проведено комплексний аналіз мовних репрезентантів концепту “віра” в парадигматичному, синтагматичному й епідигматичному аспектах. Аналіз цих вимірів номінативного поля дав змогу простежити етнокультурну специфіку свідомості народу. Новизна дослідження полягає також в об’єктивному виявленні специфіки сучасної лінгвалізації концепту “віра” окремими групами української лінгвоспільноти.

Теоретичне значення роботи полягає в інтегрованому описі одного з найбільш вагомих концептів у координатах української лінгвокультури.

Практична цінність отриманих результатів полягає в тому, що матеріали роботи можуть бути використані в процесі підготовки узагальнювальних праць із проблем концептології; а також у навчальній практиці, а саме під час викладання курсу лексикології, фразеології, історії української літературної мови, когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології, етнолінгвістики чи їхніх

розділів, у спецкурсах і спецсемінарах, присвячених когнітивному вивченню взаємодії мови та культури. Оскільки кожний специфічний вербалізатор концепту “віра” був зафіксований та інтерпретований, матеріали дослідження можуть знадобитись під час укладання словників концептів, серед яких найбільш перспективними є словники лінгвокультурних концептів чи концептуарії національних культур.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження обговорені на засіданні кафедри української мови ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”, щорічних науково-звітних конференціях кафедри української мови ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” (Івано-Франківськ, 2011, 2012); Всеукраїнській науковій конференції “Граматичні та семантичні аспекти функціонування мовних одиниць” (Ніжин, 2011); Міжнародній науковій конференції “Лінгвістичні і лінгводидактичні аспекти функціонування української мови в Україні та за кордоном” (Київ, 2012); Міжнародній науковій конференції “Естетичні та моральні ідеали українського народу в Шевченковому слові” (Київ, 2013); Міжнародній науковій конференції “Лінгвістичний простір вищої школи Драгоманівців” (Київ, 2015).

Публікації. Основні положення дисертації викладено в 7 одноосібних публікаціях, 6 з яких опубліковано в наукових фахових журналах, затверджених ДАК України, та 1 – у закордонному виданні.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, переліку умовних скорочень, списку використаної літератури (179 позицій), лексикографічної бази (59) і джерел ілюстративного матеріалу (53 позиції), 7 додатків (1 схема, 14 таблиць, 17 діаграм, 6 моделей). Повний обсяг дисертаційної роботи становить 396 сторінок, з них – 198 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНЦЕПТУ ЯК ОДИНИЦІ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

1.1. Формування змісту поняття “концепт” у когнітивній лінгвістиці та лінгвокультурології

Загальноприйняту думку, згідно з якою мислення займає домінантне становище, а мова як його “зовнішнє” вираження тільки супроводжує його, не беручи жодної участі у формуванні думки, піддали сумніву ще І.-Г. Гаман і Й.-Г. Гердер. Однак в ту епоху тільки В. фон Гумбольдту вдалось встановити потрібну рівновагу між мовою та мисленням [136, 7]. Класичне мовознавство XIX – початку XX століття, розглядаючи пізнання як застиглу категорію, а мову як статичне утворення, десятки років бачило зв'язок між мовою і мисленням у співвідношенні “слово-поняття” [160, 12]. Протягом майже першої половини XX століття лінгвістика досліджувала мову як спосіб спілкування здебільшого “в собі самій і для себе”, безвідносно до впливу зафіксованого у мовних формах світогляду на світорозуміння його носіїв [154, 228]. Це тоді, коли авангардна антропологічна лінгвістика позиціонувала лінгвістичні класи, як і основні релігійні поняття, як такі, що знаходяться у сфері несвідомого, а мовленням використовуються автоматично [16, 111]. Сучасні дослідники твердо пов'язують мовомислення з гносеологічним процесом. О. С. Кубрякова, аналізуючи різні шляхи надходження відомостей про світ, робить висновок, що більшість знань приходить до людини через висловлені знання, тобто через мову [94, 11].

Когнітивні дослідження мовомислення почалися зусиллями психологів, нейрофізіологів, нейролінгвістів і психолінгвістів. Л. С. Щерба (1880-1944) ототожнив мовну систему з психофізіологічною організацією людини, яку розглядав як систему потенційних мовних виявів [168, 26]. Когнітивна лінгвістика склалась в останні два десятиліття XX століття, але її предмет – особливості засвоєння і обробки інформації, способи ментальної репрезентації знань за допомогою мови – був накреслений уже в перших теоретичних працях з мовознавства ще в XIX ст. [131, 8]. Офіційне “народження” (а по суті,

ствердження когнітивного підходу в мовознавстві – О. Г.) когнітивної лінгвістики пов'язують з Міжнародним лінгвістичним симпозиумом, що відбувся навесні 1989 р. в Дуйсбурзі [146, 7]. Когнітивна лінгвістика поставила складне завдання пояснити ті постійні зв'язки і кореляції, що виявляються між структурами мови і структурами знання [94, 9]. Розуміння когнітивної природи слова проникло в наукові розвідки, що стосувалося різних рівнів мови. Зокрема зробило переворот у сфері синтаксису зусиллями Н. А. Хомського, який відстоював ідею вродженості мовних структур [165, 69-107] і перемістив акцент з розгляду зовнішніх виявів мови на ментальні репрезентації, що зумовлюють мовленнєву компетенцію.

У сучасній когнітивній лінгвістиці виділяють два основних напрями: лінгвокогнітивний і лінгвокультурний. За З. Д. Поповою і Й. А. Стерніним, останній спрямований на дослідження названих мовними одиницями концептів як елементів національної лінгвокультури (В. І. Карасик, С. Г. Воркачов, Г. Г. Слишкін, Г. В. Токарєв) [131, 16]. У межах лінгвокультурології С. Г. Воркачов виокремлює предметну сферу – лінгвокультурну концептологію, яку обмежує об'єктом дослідження: семантичними властивостями культурних смислів, регулярно виражених в етнічній мові [28, 6-7]. В. М. Телія вважає, що об'єкт лінгвокультурології – це вивчення самосвідомості людини відносно природи, суспільства, свідомості, історії, науки, релігії [154, 222]. Видається, що це розвиток відомої Протагорівської тези часів античності “людина – мірило усіх речей” на ґрунті потреб лінгвокультурології. Проте, на наш погляд, учений формулює предмет вивчення когнітології, пов'язаної з культурологією, не беручи до уваги чинник мови. Натомість Т. І. Вендіна справедливо зазначає, що у семантичній структурі слова міститься багатство інформації про систему цінностей того чи іншого народу: від вітальних до загально-соціальних і культурологічних [22, 6]. Лінгвокультурологія має на меті вивчення ментальних утворень, а концепт — “менталітет у мініатюрі”, менталітет,

спроектований на окремий фрагмент світу [64, 42]. О. Ю. Балашова називає лінгвокультурологію “мало розвиненим напрямом етносеміотики” [10, 20].

Взаємовираження мови та культури лежали в ділянці зацікавлень багатьох науковців. В. фон Гумбольдт поступово виробив метод, за допомогою якого можна дійти до первинної єдності мови і мислення, а також єдності феноменів культури, чим закладає лінгвістичний фундамент для об’єднання наук про культуру [136, 7]. Нобелівський лауреат К. Лоренц, бачачи ознаки пробудження самоусвідомлення культурного людства, стверджував, що “досі на нашій планеті не було розумного самодослідження людської культури” [106, 458]. У 1941 р. Г. О. Винокур пропонує тезу: “Мова є умовою і продуктом людської культури, і тому будь-яке вивчення мови неминуче має своїм предметом саме культуру” [24, 210]. Учений робить висновок: “Кожен мовознавець, який вивчає мову певної культури, тим самим, хоче він цього чи ні, стає дослідником тієї культури, до продуктів якої належить обрана ним мова” [24, 211]. За Д. С. Ліхачовим, “мова нації сама по собі є стисненим, якщо хочете, алгебраїчним вираженням всієї культури нації” [104, 164]. З’ясовуючи питання співвідношення мови і культури, К. Леві-Строс зазначає, що мова і культура є двома паралельними різновидами діяльності, які стосуються більш глибокого пласту – людського духу [98, 67]. Не вдаючись у дискусію про те, чи мова є передумовою культури чи її наслідком, можна однозначно ствердити, що мова – це факт культури і водночас форма її відображення, звідси лінгвокультурне дослідження – це вивчення культури народу в головно її словесному вираженні. Кумулятивним “вмістилищем” культурного знання може бути концепт, мовні репрезентації якого, безумовно, характеризуються етноспецифічністю, що накопичилася з початку історії культури народу.

Кожна нова ідея – це новий погляд на те, що було. Це справедливо і щодо вжитку в мовознавстві терміна “концепт”, що асоціюється зі старим вином у новому бурдюку. У 1928 р. С. О. Алексеев (псевдонім Аскольдов) опублікував статтю “Концепт і слово”, у якій позиціонував питання концепту як ненове: “Питання про природу загальних понять чи концептів – за середньовічною

термінологією універсалій – старе питання, що давно на черзі, проте майже не торкнуте у своєму центральному пункті” [7, 267], проте ненове питання не викликало наукового інтересу впродовж півстоліття, лише з плином часу базові ідеї вченого знадобилися як підґрунтя для психолінгвістичного трактування концепту (Алексєєв дасть йому визначення “зміст мисленнєвого акту” [7, 267]). Твердження про динамічні, символічні, інтерпретаційні характеристики концепту розвинули когнітивісти. Представник культурологічного напрямку Ю. С. Степанов сходився з Алексєєвим у розумінні концепту як сенсу слова, який чітко відрізняв від значення слова [225, 42]. Ми трактуємо сенс (у В. І. Карасика семе “сєнс”, а не “сєисл” [62, 12]) у когнітивному річищі як змістову досвідну одиницю концепту, що перетворилась у знання. І тільки частина концепту (певні смисли-знання, які групуються навколо ДКО) має мовну об’єктивацію і пов’язана з денотатами відношенням найменування. “Беручи до уваги той факт, що концепт належить до національної мовної свідомості, – стверджує С. Г. Воркачов, – можна вважати, що в дихотомії значення-сєисл він співвідноситься зі значенням, залишається тільки знайти його ім’я” [29]. З. Д. Попова та Й. А. Стернін чітко розмежовують концепт і значення за джерелом походження: перший – продукт когнітивної свідомості людини, другий – мовної [131, 92]. А відношення між концептом і значенням учені описують як між ментальним цілим і комунікативно реалізованою його частиною [131, 93].

Ясна річ, що опис мовного і культурного досвіду людини потребує використання терміна ментального характеру, що був би в ролі інформаційної одиниці у структурі людського мислення. У кожній дисципліні, що перетиналася з когнітологією, остання залишила метамовний слід – термін “концепт”. Він справді виявився найбільш життєздатним і часто вживаним з-поміж інших термінологічних конструктів, на які багата теоретична платформа когнітивної лінгвістики. С. Г. Воркачов пише, що концепт методично прийшов на зміну семіотичних категорій: уявлення (образу), поняття і значення – як їх “гіперонім” [102, 6]. Популярність концепту, поєднана з оригінальними

авторськими підходами у трактуванні, призвела до глибокої неоднозначності. Звичайно, що період утвердження будь-якого терміна пов'язаний з розмитістю меж, змішанням з близькими за значенням понять, але для концепту це твердження особливо актуальне. Л. О. Мікешина, дослідивши передісторію концепту, справедливо зазначає: “Значення, вкладені дослідниками у термін “концепт”, досить серйозно розходяться, а його евристичні можливості використовуються не досить навіть там, де дослідник гостро потребує конструкту такого роду” [115, 508]. Різнобарв'я тлумачень можна пояснити належністю до різних наукових дисциплін, адже когнітивна лінгвістика, психолінгвістика, лінгвокультурологія, етнолінгвістика, культурологія, філософія, логіка – усі як один зараховують термін “концепт” до своїх метамов. Звісно, наскрізність побутування цього терміна призводить до розмиття його меж і розширення значеннєвого обсягу, а відповідно і до перехрещення з іншими термінами і прототермінами, такими як “уявлення”, “поняття”, “образ”, “лінгвокультурогема”, “лінгвокультурологема” “логоепістема”, “символ”, “ідея”, “ментефакт”, “міфологема”, “етимон”, “значення”, “смысл” та ін. Цей термін дотепер не має єдиного визначення, хоча він досить добре закріпився в сучасній лінгвістиці. Його дослідженням займаються польський лінгвіст А. Вежбицька, російські мовознавці Н. Д. Арутюнова, А. П. Бабушкін, О. С. Кубрякова, С. Е. Нікітіна, В. Н. Телія, Р. М. Фрумкіна, Н. Ю. Шведова та ін. Українське мовознавство теж багате науковими розвідками, у яких розглянуто і загальні теоретичні питання когнітивної лінгвістики, і конкретні концепти. Це праці Т. П. Вільчинської, К. Ю. Голобородька, О. Є. Єфіменко, А. С. Зеленька, С. А. Жаботинської, В. Л. Іващенко, Н. В. Калинюк, В. І. Кононенка, Т. А. Космеди, Я. В. Куніної, М. П. Кочергана, Ж. В. Краснобаєвої-Чорної, Л. А. Лисиченко, В. М. Манакіна, П. В. Мацьківа, О. М. Місінкевич, А. М. Приходька, О. О. Петрушенко, Н. О. Мех, Н. В. Плотнікової, Т. В. Радзівської, Т. С. Семегин, Т. В. Рудюк, О. О. Селіванової, І. М. Серебрянської, В. Ф. Старка, Ж. П. Соколовської, М. В. Скаб, Ю. О. Тимченко, О. М. Цапок, А. В. Чернової, Г. М. Яворської, Л. І. Яковенко та ін. На сьогодні є

велика кількість детальних досліджень окремих концептів. В. Л. Іващенко вказує на термін “науковий концепт” [63, 385]. Розмаїття наукових розвідок, присвячених концептам, зумовлено як неунормованістю молодшої метамови когнітивної лінгвістики, так і “змінами наукових парадигм” [26, 32]. 2001 року В. З. Дем’янков здійснив розвідку, у процесі якої проаналізував розходження у вжитку терміна “концепт” на матеріалі великого корпусу текстів різних жанрів, вказавши, що, попри варіювання значень, концепт містить ідею “зародкової істини”, закладеної в латинському *concertus* “зародковий”, а своєрідна мода на термін “концепт” у художній і науковій літературі пов’язана з інтересом до реконструкції тих сутностей, з якими ми стикаємось у повсякденному житті, не задумуючись про їх істинні (апріорні) смисли [48, 45].

Т. М. Нікульшина, уніфікуючи трактування терміна “концепт”, виділяє кілька напрямків наукових пошуків: *лінгвокультурологічний* – дослідження концептів як елементів національної лінгвокультури, вивчення специфічного у складі ментальних одиниць (С. Г. Воркачов, І. О. Голубовська, В. І. Карасик, А. Е. Левицький, Г. Г. Слишкін); *культурологічний* – дослідження концептів як елементів культури, спираючись на дані різних наук, зокрема й лінгвістики (А. Я. Гуревич, Ю. С. Степанов); *семантико-когнітивний* – дослідження лексичної і граматичної семантики мови як засобу доступу до змісту концептів, тобто аналіз співвідношення семантичних процесів із когнітивними (А. П. Бабушкін, М. М. Болдирєв, О. С. Кубрякова, З. Д. Попова, О. О. Селіванова, І. А. Стернін, В. Теркулов); *логічний* – дослідження концептів логічними методами поза прямою залежністю від мовної форми (Н. Д. Арутюнова); *філософсько-семіотичний* – дослідження когнітивних основ знаковості (О. В. Кравченко) [120, 96].

Носії концепту наснажують його лінгвокультурною специфікою. Тому концепт субсумує усі культурні уявлення колективу, якому належить, виступаючи таким чином ментальним репрезентантом. Тому концепт – це глобальне лінгвокогнітивне утворення, яке реалізується в конкретний проміжок часу у вигляді певної етномаркованої комбінації ДКО.

1.1.1. Поняття та концепт

Семіотичні категорії “поняття” та “концепт” можуть бути синонімами хіба що в нетермінологічному, вільному вжитку [102, 10], тому в цій науковій праці ставимо завдання провести диференціацію традиційного логічного і “нового” когнітивного термінів. Концепт сам по собі настільки багатомірний, що саме його означення, не кажучи про опис його структури, може бути предметом окремого наукового пошуку. В. З. Дем’янков радить сконструювати поняття “концепт” [49, 618]. Однопорядкові “поняття” і “концепт” – далеко не однозначні. Якщо поняття – це сукупність пізнаних суттєвих ознак об’єкта, то концепт – ментальне національно-специфічне утворення, планом змісту якого являється вся сукупність знань про об’єкт, а планом вираження – сукупність мовних засобів (лексичних, фразеологічних, пареміологічних та ін.). Концепти – це не будь-які поняття, а тільки найбільш складні і важливі з них, без яких важко уявити певну культуру [113, 56]. Поняття становить множину суттєвих ознак пізнаваного об’єкта, а концепт – культурно-специфічне ментальне утворення широкого змісту та імовірного обсягу. За В. З. Дем’янковим, “концепт є те, що лежить поміж річчю і мовленням, сказаним” [49, 607]. Натомість поняття належить до об’єктивного світу, а мовлення не впливає на його зміст. Справді, концепт завжди омовлений. “Багато зі змісту концепту може залишитись невербалізованим, – зазначає А. В. Сорокіна, – проте це не означає неможливості його вивчення” [150, 146]. У послідовників і критиків “концептуалізму” як філософської течії, заснованої Д. Скотом, В. З. Дем’янков знаходить технічний термін “conceptus” для позначення того, що пов’язує річ і мовлення: “Концепт є те, що лежить поміж річчю і мовленням” [49, 607]. Натомість поняття належить до об’єктивного світу, а мовлення не впливає на його зміст. Крім того, поняття позбавлене суб’єктивних конотацій, на які багатий концепт. Ж. Делез вказує на різне походження і природу поняття, якому властива логічна узагальненість, і концепту, для якого характерна повторюваність, і радить вживати термін “концепт”, якщо йдеться про суб’єкт, що мислить [47, 163-209]. Поняття через

логічну узагальненість не здатне описати явища, пов'язані з культурою, мовою чи менталітетом народу, на кшталт феномену “віра”. Тож у метамові когнітивного дослідження ці два терміни слід обов'язково розрізняти і не допускати взаємної підміни, інакше не уникнути змішування понять об'єктивного і суб'єктивного світів. С. С. Неретіна також вказує на гостру потребу розмежовування значень поняття і концепту: “Поняттям є ... підсумок, ступінь чи момент пізнання. Концепт же формується мовленням” [119, 29]. Ю. С. Степанов пише про належність термінів до різних наукових сфер: “Концепт і поняття – терміни різних наук; другий вживається головним чином в логіці та філософії, тоді як перший, концепт, є терміном в одній галузі логіки – в математичній логіці, а останнім часом закріпився також у науці про культуру, в культурології” [225, 40]. В. З. Дем'янков терміни “поняття” і “концепт” називає історичними дублетами: “поняття” скалькувало латинське “conceptus”, проте в сучасному науковому і ненауковому узусах терміни розійшлись у вжитку [49, 606]. Приводом для підміни стало опертя на “заїжджену” метафору “оняття як джерело (“зародок”) знання про предмет” [49, 607]. Про поняття “концепт” можна говорити з моменту, коли його перестали сприймати “як суб'єкт-субстанцію, а як об'єкт, що поглинув суб'єкта і передбачає його” [119, 32]. Отже, поняття є складнком концепту, його логічною основою. М. А. Красавський додає, що поняття, включившись у концепт, стало його ядерним компонентом [92, 43], а відношення між ними презентує у вигляді математичного прикладу: “концепт = поняття + уявлення про нього”, тобто концепт – це поняття, супроводжене певною оцінкою [92, 51]. Окрім усього, ім'я “концепт” ідіоетнічне: будучи свого роду семантичною калькою “поняття”, за спроби перекладу на мови, у лексичній системі яких присутній відповідний латинський етимон (conceptus/conceptum), воно втрачає свою термінологічну “значущість”, засновану на створеній з таким трудом протиставленості “поняттю”, і потребує описового перекладу [102, 22]. Детальніше про змістові відмінності між концептом і поняттям ідеться у книзі “Інша ментальність” В. І. Карасика [62, 24-26].

1.1.2. Концептуальна та мовна картини світу

Формування нової парадигми науки про мову передбачає зображення всіх аспектів буття людини через призму “мовної системи координат” [4, 239], і навпаки – “не можна пізнати людину, не пізнавши її мову” [70, 7]. Поняття “картина світу” (КС) увійшло в науковий обіг з публікуванням праці “Принципи механіки, викладені в новому зв’язку” Г. Герца, де він висвітлює явище фізичної картини світу (речей), яка може бути множинною залежно від вибору вихідних положень механіки. Розглядаючи властивості третьої картини, простежує, що різноманітність дійсного світу є незмірно багатша, ніж того світу, який ми здатні осягнути чуттєвими засобами, і за кожною фізичною річчю є субстанція особливого роду маси і руху, яку не можемо відстежити у грубій матеріальній формі [34, 16-60].

Багатоманітність людського буття відображена у двох основних КС – концептуальній та мовній. Похідні КС називають – квазікартинами світу. На сьогодні бракує класифікації, яка б узагальнила здобутки вчених, які працюють над питанням спеціальних КС. Подамо таку, виділивши типологічні ознаки умовно окреслених КС:

- *за формою знання*: філософська, наукова;
- *за предметом наукового вивчення* (предметні): фізична, хімічна, економічна, психологічна, екологічна, культурологічна, лінгвальна і т. ін.;
- *за суспільною належністю*: загальна, національна, етнічна, узуальна, субкультурна, індивідуальна;
- *за просторово-часовою належністю носіїв*: які обмежені певною територією, часовим проміжком історії, віком;
- *за формою існування*: наївна, концептуальна, мовна;
- *за рухом*: статична, динамічна;
- *за світоглядною установкою*: світська, релігійна;
- *за гендером*: чоловіча, жіноча.

Будь-яку КС можна дробити на специфічні, наприклад мовну, розуміючи її як лінгвально опановану КС, поділяємо на мовно-національну, картину

мовної особистості чи індивідуально-авторську, картину світу художнього твору, картину світу персонажа, картину світу літературної мови, діалектну, фразеологічну, стилістично марковану (картина світу арго, сленгу, жаргону, капролярії) і т. ін. Проте за такої класифікації виникає ризик простої підміни множини термінів іншим, семантичний простір якого, між іншим, досі чітко не окреслений. За відсутності єдиного тлумачення КС у наукових розвідках простежується заміна терміна на синонімічні чи суміжні. Кожна нова галузь знання хибує на брак унормованості метамови наукового дослідження, тому це питання потребує глибшого опрацювання, синтезу різних підходів або уніфікації даних окремих досліджень. “І якщо сьогодні немає сумнівів щодо існування КС як об'єкта, то принципи її організації і буття у свідомості індивідуума дотепер залишаються неясними” [52, 289]. За П. В. Мацьківим, у тріаді КС – ККС – МКС існують відношення, співвідносні з категоріями глобальне – універсальне – характерологічне з домінантою глобального та універсального [113, 8].

Лінгвіст О. А. Корнілов вважає, що МКС, “народившись як красива метафора, отримала множинні трактування, кожне з яких акцентувало на окремих нюансах поняття, але жодне не могло претендувати на роль загальноприйнятної та вичерпної дефініції, яка б могла перевести поняття МКС в наукове, а сам вислів – у розряд термінів” [88, 76]. МКС не зарахована до предметних КС, оскільки є одиницею іншого порядку. МКС не перебуває поряд із специфічними КС (хімічною, фізичною та ін.), вона їм передує і формує їх [57, 218]. У центрі нашої уваги перебувають ККС та МКС. Питання їх зумовленості потребує розв’язання. Аргументи щодо їх взаємозумовленості подані в додатку 1.

Концепт є одиницею мовної картини світу. Існує план предметної дійсності, план думки і план вираження цієї думки мовними засобами. Щоб висловити думку про довколишню дійсність (світ), попередньо потрібно проаналізувати й осмислити інформацію, уклавши знання в концепти. Якби людина висловлювалась, не уніфікуючи інформації, то мислила б увесь час

окремими одиничними фактами чуттєвого досвіду, а не узагальненими категоріями. Окрім того, мовець у висловленні здатний вкладати у слово-ім'я концепту своєрідне лексико-семантичне наповнення (про мовний знак і мовну номінацію див. детальніше у В. Г. Гака [31, 73]) чи, ймовірніше, напластовувати індивідуальну конотацію, що приведе до особливого розуміння концепту та його інтерпретації, таким чином інформація стане особистісно опрацьованою, наснаженою суб'єктивною семантикою, фрагментом авторської МКС. Реципієнт співставляє почуте чи прочитане з індивідуальним набором ДКО концепту, йому доводиться узгоджувати нову інформацію з уже закодованою. Відбувається напластування і часткове злиття з уявленим досі, що виникає щоразу за нових сприйнятів денотата чи слова на його позначення: “Звук... пробуджує у слухача спогад про його власні такі ж звуки, а ця згадка через посередництво внутрішньої форми (ВФ) викликає у свідомості думку про сам предмет” [133, 108-109]. М. І. Голянич позиціонує ВФ слова як концептуальну ознаку, закріплену в слові [37, 220], у широкому розумінні як один із засобів декодування ментальності народу, опредметненої в слові [37, 31]. Такі міркування виводять на положення про концепт як одиницю опису МКС. М. В. Піменова запропонувала лінгвістичне трактування концепту, яке, на її думку, повинно було б “примирити” більшість трактувань концепту. “З лінгвістичної точки зору, – пише вчена, – концепт за своєю суттю є інваріантом означуваного, одиницею абстрактного рівня (співмірною з фонемою, лексемою, морфемою, синтаксемою), яка на конкретному рівні реалізується в лексичних значеннях, сигніфікатах – інтенціоналах і екстенціоналах, ВФ слів – способах представлення позамовного змісту (подібно, як фонема реалізується у звуках / алофонах, морфема – в морфах / аломорфах, синтаксема – в синтагмах / реченнях)” [128, 167-168]. Якщо завдання лінгвіста описати типові вербалізатори культурно-значущого концепту, то йому так чи інакше доводиться виходити з положення про концепт як одиницю МКС того народу, до концептосфери якого і належить описаний концепт.

1.2. Когнітивно-ономасіологічні механізми формування концепту

1.2.1. Засвоєння ціннісної інформації з чуттєвого досвіду

Усякий квант інформації, що становить для людини смислову цінність, стає цеглиною для побудови концепту. Цим твердженням ми визнаємо онтологічний бік концепту, тобто те, що він “реально присутній у свідомості своїх носіїв у формі суб’єктивної дійсності” [28, 11]. Когнітивний психолог Р. Солсо визначає дві здатності людської свідомості: розуміти зовнішні стимули і знати про психічні утворення – думки, що приходять зі спогадів [149, 168]. У свідомості повинно бути певне когнітивне утворення, яке, маючи інформаційну природу, є структурованим знанням, відображеним у мові. Інформація, до якої індивід не застосовує оцінний предикат, не може бути значущою для побудови такого ментального утворення як лінгвокультурний концепт, для якого ціннісний елемент – основоположний.

Отже, ціннісно-оцінний процес у синкретичному вигляді функціонує уже на першому етапі формування концепту, вирішуючи завдання відбору ціннісної інформації. Усе сприйняте, оцінене за емотивною шкалою добре / погане, значуще / неважливе, становить прагматичний аспект концепту. Будь-який денотат, що піддається оцінці, зіставляється з ціннісною сферою у структурі свідомості. Та й згодом “процес їх означування за допомогою словоутворювальних засобів передбачає вимірювання їх значущості для носія мови” [22, 9]. Час з’ясувати значення ціннісно-оцінного смислу. Новий тлумачний словник до слова “цінність” третім значенням подає “важливість, значущість чого-небудь” [205, т. 3, 739], а до “оцінка” – “думка, міркування про якість, характер, значення і т. ін. кого-, чого-небудь” [205, т. 2, 508]. Отже, ціннісно-оцінний смисл – це думка особи про значущість чогось. Якщо логічно-поняттєва частина концепту мислиться, то ціннісно-оцінна – переживається. О. О. Залевська зазначає: “...людина завжди сприймає і перероблює досвід за наявності певного емоційно-оцінного ставлення до цього досвіду” [60, 41]. У сучасній літературі можна знайти й інші погляди на це питання. Наприклад, З. Д. Попова та Й. А. Стернін вважають, що не всі, серед

них просторові і часові, концепти мають ціннісну складник [131, 35]. Якщо це справедливо, то не щодо концепту “віра”. В. І. Карасик зазначає, що оцінний складник абстрактних концептів гіпертрофовано розростається [69, 145].

Підґрунтям для дискусії також є розмірковування над опозитивним відношенням ціннісний / антиціннісний у ставленні індивіда до об’єкта оцінки. Ідея антицінності спонукала А. М. Приходька описати аніконцепт як лінгвокультурний феномен, що протиставляється концепту на основі оцінки: “Концепт й аніконцепт найчастіше перебувають у відносинах антипода, позиціонуючись на аксіологічній шкалі на протилежних векторах” [134, 39]. В. І. Карасик вважає, що однією з найбільш важливих ознак категорійного статусу концептів є наявність бінарної опозиції, що може мати різні напрями, що уточнюють концепт діалектично чи логічно, наприклад: суще-уявне, свобода-необхідність [62, 31]. Ми теж схильні вважати, що всі ДКО, як зі знаком “плюс”, так і зі знаком “мінус”, структурують один концепт. Тим паче, як справедливо зазначив А. М. Приходько, “в окремих випадках цінність та антицінність здатні мінятися місцями, а точніше – міняти свою полюсність” [134, 38]. Наприклад, християнська свідомість буде негативно оцінювати побоювання людей передавати речі через поріг чи сидіти на порозі, маркуючи такий стиль поведінки як слідування забобону. Якщо розглянути цей сценарій у контексті дохристиянської доби, то в історичному пласті концепту виявимо культ предків, який у тодішньому світогляді позначений “плюсом” і є важливим для поганської КС. Тому у визначенні ціннісно-оцінного смислу обов’язковим є врахування часової належності культурної конотації.

Обсяг і структура концепту змінюється щоразу, як тільки людина засвоює ціннісну для себе інформацію. Тому структуру, як і обсяг концепту, можна наділити атрибутом “імовірнісний”. Кількість випадків чуттєвого досвіду, які людина спроможна засвоїти протягом життя, неможливо порахувати, вони становлять безперервний потік інформаційних надходжень. Когнітивний механізм “сприймання” повідомлень-стимулів із навколишнього світу дає енну кількість досвідних спостережень, які інтегруються у структурі

мислення в один тематичний концепт. Пропонуємо короткий опис якісно відмінних стадій формування й омовлення концепту задля чіткішого розуміння його природи і структури. Розпочати слід із сприйняття вражень-стимулів (стимул – фізичний сигнал, сприйнятий центральною нервовою системою, матеріальна основа враження) сенсорного походження.

Отже, обсяг концепту на першому етапі формується сприйняттям і засвоєнням емпіричного досвіду. Наголошуємо, що йдеться саме про змістове наповнення концепту, а не про концепт як категорію поняттєвого мислення, він є природженим, а не набутим у процесі онтогенезу, інша річ, що його смисловий обсяг формується у процесі засвоєння емпіричного досвіду протягом усього життя людини. За Б. О. Серебренніковим, “усякий досвід має залишити в голові слід у вигляді уявлення, поняття чи його аналога, який повинен обов’язково передувати найменуванню” [142, 148]. Уточнюємо, що на першому етапі концепт формується саме із вражень-стимулів сенсорної, а не вербальної природи. Хоча для досвіду значення імені не є визначальним, проте тільки “слово дає відчутне свідчення існування поняття” [21, 381]. На це саме вказує Р. І. Павильоніс: “Серед виділених, і тим самим розрізнених, об’єктів, сприйнятих суб’єктом дійсності, містяться вираження природної мови як розрізнені й ототожнені суб’єктом в певній мірі фізичні сигнали” [123, 112].

Кількість моментів досвіду, ввібраних у зміст концепту, обмежується або тривалістю життя людини (стосується індивідуально-особистісного концепту), або рівнем історично-культурного розвитку народу, якщо йдеться про етнічний чи національний концепт. Недарма в етимоні слова “концепт” – “концепції” – закладена сема “вмістилище, сховище” [49, 607]. Л. О. Мікешина зазначає, що концепт як основна одиниця зберігання і передання інформації – досить гнучка і змінюється зі зростанням знань [115, 506].

Усе, що оточує людину, сприймається засобами відчуття. На думку Г. Лейбніца, “для дітей не тільки можливо, але й природно більше уваги звертати на чуттєве” [101, 88]. О. М. Фрейденберг вважає найбільш ранніми просторові відчуття, серед яких на перше місце ставить зорові, оскільки вони

“викликають перші сприйняття у формі наглядної конкретності” [164, 33-34]. Окрім того, сприймання вражень через зір – найпродуктивніше і найбільш інформативне. Воно дозволяє схопити більше деталей, аніж через посередництво слуху, дотику, нюху, рівноваги, відчуття смаку чи моторної системи. Порівняймо масив інформації, який входить у сприйняття, коли бачимо віруючого навколішках, що молиться, склавши побожно руки, з тим, який отримуємо, чуючи тільки притишений шепіт молитви. Або ж із тим, коли лише доторкаємось до образу святого, не вдивляючись у нього. І те, й інше враження належить до ДКО “молитва”, але оптичне є суттєво багатшим.

Спроможність здатностей сенсорної системи активізувати уяву людини дуже продуктивна. Соціальній педагогіці відомий випадок, коли людина, у якої було активізоване тільки відчуття дотику за нормальної мозкової діяльності, змогла успішно розвинути мову. Мова про Х. А. Келлер, що у віці 19 місяців втратила слух та зір, залишившись німою. Її вчителька Е. М. Салліван писала дівчинці на руці букви і при цьому вкладала в руку предмет, якого стосувалось ім'я, щоб викликати асоціацію з річчю. Успішний експеримент [106, 406-410] свідчить, що для формування концепту може бути досить знання предметно-лінгвістичного характеру, поєданого з відчуттями, отриманими від одного з органів чуття (дотик через шкіру). З. Д. Попова та Й. А. Стернін вводять поняття “універсального предметного коду” (УПК), одиницями якого вважають предметні чуттєві образи, які кодують знання [131, 40], при цьому позиціонують код як субстрат мислення, який функціонує незалежно від національної мови [131, 41]. Ми не можемо використовувати цей термін у нашій роботі, оскільки позиціонуємо концепт як лінгвокультурну одиницю. Для понятійного мислення джерело стимулу як збудника значення не має – зорове чи слухове – однаково викликає реакцію, спрямовану на пізнаваний об'єкт. Попри те навіть багате за вмістом враження, отримане завдяки роботі усіх засобів відчуття, покликане збідніти задля компактності засвоєння і зберігання у пам'яті, це відбувається на другому етапі формування концепту.

1.2.2. Аперцепція інформації в чуттєвий образ

У середньовіччі, коли нові терміни почали вводити в обіг, концепцію розуміли як акти “схоплювання” речі в розумі суб’єкта, а концепт – як здатність розуму по-творчому висловлювати чи збирати (conspicere) універсальні смисли і помисли, які представляють собою зв’язок речей і слів [119, 29]. Термін “аперцепція” є точнішим, оскільки містить не тільки значення “сприймати”, а й “осмислювати”, тобто розуміти. На другому етапі конструювання концепту відбувається накладання інформаційних надходжень, “що первинно служили для отримання короткочасної інформації, у довготривалій скарб вивченого знання” [106, 396]. По суті, *аперцепція – це реакція на враження-стимули, спрямована на їх осмислення та упорядкування*. За Б. О. Серебренніковим, аперцепція виражає залежність сприйняття від попереднього досвіду людини, є акумуляцією попередньо сприйнятих вражень [142, 149]. Якщо враження подібні (подібність вражень пояснюється постійним повторенням випадків досвіду і їх порівнюванням), то вони, накладаючись одне на одного, поступово зливаються в один образ денотата (форму однакового). Однакову категорію думки чи форму однакового у структурі мислення називають по-різному (“шаблонний взірець” К. Поппера, “модель упізнаваності” Ж. Делеза). Стимул сприйнятий, “коли всі здатності одночасно співвідносять свої дані і співвідносяться між собою відносно форми однакової об’єкта” [47, 167-168]. У розділі “Корені поняттєвого мислення” К. Лоренц про передумову функції абстрагування пише так: “Вхідні повідомлення у центральну нервову систему від позасуб’єктної дійсності ніколи не досягають чи тільки у виняткових випадках досягають рівня нашого переживання у своїй первинній формі як дані нашого відчуття, прийняті незалежно окремими рецепторами” [106, 345]. По суті, приймаючи існування форми однакового, ми визнаємо здатність поняттєвого апарату членувати навколишню дійсність.

У дослідженні *перцептивний (чуттєвий) образ* розуміємо як *перехідну форму між конкретним денотатом чи випадком досвіду, сприйнятим*

здебільшого візуально, і концептом, у повній мірі абстрагованим від індивідуальних виявів і деталей. Така позиція суголосна з тією, що висловлює професор А. П. Мартинюк: “Саме образ перекидає мостик між логічним поняттям як знанням про денотат, максимально абстрагованим від багатоманіття його конкретних референтних виявів, і повсякденним поняттям, наближеним до уявлення як множини конкретних, чуттєво сприйнятих ознак референта” [201, 95]. Перцептивний образ є основою концепту, його ядром, що складається з найбільш яскравих деталей, схопленим людським оком під час спостереження за дійсністю. Усі референтні деталі емпіричного сприйняття не можуть бути зафіксовані через природу людської пам’яті. Оскільки чуттєвий досвід незмірний, тому менш значимі для людини відходять на задній план, формуючи фон, тло (у гештальтпсихології під час сприйняття будь-якого диференційного поля відповідає опозиції “фігура-фон”). Якщо ними свідомість не послуговується – то фонова інформація ретушується чи й зовсім стирається завдяки механізму “забування”. Р. Солсо визначає образ як репрезентацію в мисленні відсутнього об’єкта чи події [149, 327]. Справді, зі збагаченням життєвого досвіду конкретний образ-формант денотата як відбиток-негатив довколишньої дійсності уже не можливо зіставити з перцептивним образом, бо він є сукупним продуктом-метаморфозою, своєрідним пакунком багатьох образів-денотатів, а тому достатньою мірою абстрагований від них. Так само як не можна ототожнити конкретний фрагмент наївної КС з похідним фрагментом концептуальної. У концепті уже знятий модус предметності, він має узагальнено-абстраговану природу. В. фон Гумбольдт порівнює сукупний образ – концепт з об’єктом, утвореним суб’єктивною діяльністю у мисленні [42, 76], а О. С. Аскольдов використовує метафору концепт – “брунька безлічі суцвіть складних мисленнєвих конкретностей” [7, 272]. Зауважимо, враження-стимули під час кодування у чуттєвий образ зберігають своє семантичне наповнення, не набуваючи переносних значень і алегорії. Різночасові та своєрідні в конфігураціях досвідні випадки субсумує в чуттєвий образ механізм “уніфікації”, який функціонує на вищій, порівняно зі

засвоєнням сенсорних стимулів, сходинці пізнання. Правильно буде казати про закономірне й неухильне перетікання аперцепції в уніфікацію. Отже, *уніфікація* – це операнта поняттєвого мислення, яка дозволяє об'єднувати розрізнені в часі та вигляді інформаційні надходження за принципом подібності виявів та інтегрувати їх у перцептивний образ. Цей процес зумовлений властивістю здорового глузду, який “прагне до виявлення спільного в предметах; він розчленовує і з'єднує, і свою вищу мету бачить в утворенні єдності все більшого обсягу” [42, 76]. Як можна пояснити те, що наша сенсорна система ідентифікує стимули як подібні? У Б. О. Серебреннікова знаходимо таке пояснення: “Уся справа в тому, що уже у відчуттях містяться елементи загального. Відчуття певної якості могли генетично виникнути тільки на базі численних повторень. Інакше їх якісна однорідність не виробилась би, і ефект відчуття у кожному іншому випадку був би різним” [142, 148]. Отже, з метою компактності зберігання знань когнітивний апарат порівнював, зіставляв, ототожнював численні акти спостережень над світом, шукав у них спільні ознаки і відносно них групував інформаційні надходження.

1.2.3. Категоризація обсягу інформації за диференційними когнітивними ознаками

Антрополог Ф. Боас у праці “Розум первісної людини” писав: “В основі всякої мови повинна лежати обширна класифікація досвіду. Це збігається з основною рисою людського мислення” [16, 79] (в О. О. Потебні ця властивість називається “самодіяльністю душі” [132, 32]). Фрагмент КС вважається сприйнятим тільки після зарахування його до певної категорії. У “Словнику когнітивних термінів” *категорію* визначено як “одну з пізнавальних форм мислення людини, що дозволяє узагальнювати досвід і здійснювати його класифікацію” [200, 45], а поняття *категоризація* отримало пояснення: “підведення явища, об'єкта, процесу під визначену рубрику досвіду, категорію, і визнання його членом цієї категорії” [200, 42]. В процесі роздумування з

усього масиву чуттєвого споглядання виділяється найяскравіша ознака, яка захопила увагу. Силу найяскравішої деталі образу В. фон Гумбольдт порівнює зі спалахом блискавки чи ударом громовиці [42, 75]. Найбільш захопливе зі сприйнятого закладається в пам'яті. Наприклад, споглядаючи за молільником у церкві, людина могла закарбувати враження сумирної постави, виразу обличчя чи зведених догори рук, що взивали до Божого милосердя. Когнітивний апарат людини унікальний, оскільки не потребує точного повторення характерних ознак чи форми, але тільки такої міри подібності, що дозволить зіставити певний квант інформації з тією чи іншою ДКО. Співзвучну думку висловлює К. Лоренц: “Ми не спромоглись би впізнавати реальні речі довколишнього світу, якби для цього нам доводилось точно ті ж стимули в точно таких же конфігураціях” [106, 346]. С. О. Аскольдов вказує на концепт як на мисленнєве утворення з функцією заміщення, що замінює нам у процесі мислення невизначену кількість предметів одного і того ж роду [7, 269] (психологічний підхід), проте зауважує: “Не слід, звісно, думати, що концепт – це замісник завжди реальних предметів [7, 270]. Описуваному концепту “віра” властиві, наприклад, ДКО ‘довірливість’, що заміщує почуття довірливого ставлення до особи або ДКО ‘молитва’ – обрядові дії під час молитви, коли вірний стає навколішки, хреститься, чинить поклон, не задумуючись, що робить це на спогад Спасителя, який, молившись, підносив очі до небес і приклоняв коліна. Концепт може заміщувати не тільки реальні дії, а й потенції, наприклад, бажання охреститись стосуватиметься ДКО ‘релігія’.

ДКО є детермінантою відносно емпіричного досвіду, саме вона визначає принцип групового розподілу засвоєної інформації. З вікового погляду класифікація чуттєвих вражень починається з виникнення у дитини самосвідомості, яка керує процесом упорядкування. Як тільки самосвідомість починає працювати, навала чуттєвих вражень, яких може бути безкінечна кількість, конденсується за подібністю форми і структурується за груповим принципом відповідно до ДКО. Саме вона є тією когнітивною одиницею, яка володіє спільною для всіх членів групи властивістю, що і забезпечує форму

однакового. Форма однаковості у концепту визначається сукупністю властивих йому ДКО, “ціле як сукупність єдинств” [42, 301]. Внутрішня розчленованість концепту вимагає від будь-якого кванту інформації бути структурованим. “У розвиненої сучасної дорослої людини, – пише О. С. Кубрякова, – структуризація сприйнятого і вся його організація виявляється тісно пов’язаною з процесами не лише підсвідомої класифікації сенсорних відчуттів, але й з процесами категоризації та концептуалізації світу” [200, 19]. Одразу з’ясуємо відмінність між цими двома процесами: *категоризація* – це механізм психічної діяльності людини, який приводить до утворення категорій, членуючи емпіричну інформацію за формою однакового, а *концептуалізація* збирає й об’єднує кванти знання, марковані ДКО, у структуру концепту.

Різні випадки індивідуального досвіду здаються нам представниками однієї категорії” [16, 80]. І. Кант стверджує, що саме категорії управляють застосуванням глузду у сфері досвіду [66, 230] і єдиноумовно забезпечують об’єднання всієї багатолікості чуттєвих споглядань у межах однієї свідомості [66, 106]. Очевидно, філософ розуміє категорію як результат членування КС й упорядкування усіх інформаційних надходжень у тематичні розряди. На погляд В. З. Дем’янова, “всі члени категорії наділені певним рангом, залежним від кількості характерних властивостей певного прототипу” [200, 141]. Висловлення В. З. Дем’янова перегукується з теорією прототипів Е. Рош, яка більшою / меншою мірою подібності на прототип градувала члени категорії на ядерні і периферійні [178, 27-48]. Вихідною умовою для виділення певного розряду / категорії повинна бути якась диференційна ознака, властива повною / неповною мірою усім членам цієї категорії. Тобто, об’єкт позиціонується як той самий, коли він наділений певною інваріантною рисою, яка домінує над іншими, менш значущими, і саме ця інваріантна риса лежить в основі групування як розрізнявальна. О. О. Потебня у статті “Уявлення, судження, поняття” подібно описує класифікацію досвіду, називаючи категорії “низками груп” [132, 32]. Хоча

члени групи організовані системно і за ієрархію, у процесі мовлення виявляються по-різному, наприклад, при використанні метафори.

Апарат категоризації – складник поняттєвого мислення, повинен бути вродженим або, принаймні, з’являється дуже рано (з’ясувати це можуть нейрофізіологи), адже дитина не вчиться мислити, вона це вже вміє, їй залишається тільки пізнавати емпірично, вивчити символні найменування предметів, а потім і абстрактних понять (за це відповідає абстрактне поняттєве мислення), відношення між ними, аперцепціювати їх та вкласти в узагальнену когнітивну структуру концепту, яка й повинна керувати гносеологічним процесом. За В. І. Карасиком, дитині властива синкретична концептуалізація, коли той чи інший фрагмент дійсності характеризується максимальною шириною та гнучкістю асоціацій [69, 142-143]. З часу, коли малюк співвідносить найменування з предметами, явищами, діями, процесами і почуттями, слова перестають бути для нього чимось на зразок вокабул, а починають бути носіями концептів, оскільки останні уже сформовані механізмами поняттєвого мислення. За Р. І. Павіленьосом, “засвоєння природної мови передбачає розрізнення як самих мовних виражень, так і ситуацій, в яких вони вживаються” [123, 113]. Відколи дитина стає носієм мовленнєвої компетенції, відтоді можна казати про лінгвальну категоризацію, тобто розряд формується навколо певної вербально вираженої когнітивної ознаки. Звісно, це відбувається в межах “предметно-практичної спільної діяльності дитини і дорослого, у процесі якої малюк засвоює суспільно вироблені еталони членування сенсорного досвіду” [200, 18-19]. З цього часу екстралінгвістичні знання невід’ємно пов’язані з мовними. Будь-яке найменування означеного предмета чи явища дорослим буде сприйнятим дитиною на віру (так зване фідейне знання) і служитиме єдиним вербалізатором концепту до часу, поки нові випадки досвіду не збагатять обсяг концепту або доки у дитини не збагатиться словниковий запас відповідників концепту – його номінативне поле. Усі нові інформаційні надходження членуються в межах уже наявних сформованих категорій за критерієм спільної

ознаки / інваріантної риси / диференційної когнітивної ознаки / концептуальної домінанти, яка виступає засобом категоризації. Визначаємо ДКО як окрему ознаку об'єктивного чи суб'єктивного світу, диференційовано відображену у свідомості і розрізнену за когнітивним класифікатором – мірою інтенсивності вираження ознаки.

Концепт “віра” – сформована в поняттєвому мисленні цілісна категорія, що здатна змінюватися за рахунок збагачення характеристик, проте не переходить в інші категорії і не нівелюється. У попередньому реченні ми не ототожнили концепт з категорією, а порівняли його з нею, у тому сенсі, як це зробив Дж. Фодор у “другій незворотній умові теорії концептів”: “Сказати, що концепти є категоріями – означає сказати, що речі у світі до них належать; речі у світі “під них підпадають” [174, 24].

Отже, з розвитком поняттєвого мислення робота глузду людини спрямована на розподіл інформаційних надходжень, на зіставлення їх смислів з тим чи іншим розрядом. А нові досвідні випадки поповнюють категорію членами, розвивають її кількісно, збільшуючи обсяг змісту концепту, проте не творять якісно нових. Винятком може бути долучення принципово нових характеристик і здобування ними статусу самостійних, тоді вони отримують вторинну репрезентацію в мові: демократизація, денационалізація, реінтерпретація, переорієнтація [17, 27]. Під час відтворення образу предмета у пам'яті людини постає та чи інша когнітивна ознака, найбільш відповідна в конкретній ситуації, у цьому випадку спрацьовує механізм “згадування”. Саме ця інваріантна риса є стимулом, який спонукає той чи інший квант знання виринути з пам'яті: “...якщо врахувати величезну кількість наших знань, то повинно бути щось, що спонукає нас витягти з них пріоритетне, оскільки неможливо чітко думати одночасно про все, що ми знаємо” [101, 78]. Очевидно, що ця концептуальна домінанта має мовне вираження (ім'я позначуваного) і позначає ряд подібних предметів (референтів), які у свій час були пізнаними людиною і які поняттєве мислення згрупувало в одну категорію за принципом володіння спільною характерною ознакою.

1.2.4. Лінгвалізація концептуальної одиниці

Слово – це знакове відображення категоризованого відтинку ККС. “Часово-просторовий континуум охоплений знаковістю, – пише М. А. Красавський. – Знак – це переконливе свідчення існування певної думки, ідеї у свідомості людини” [91, 105]. Якщо концепт – результат “опису дійсності особливого роду – ментальної” [225, 55], то потребує номінального представлення в етноспецифічному знаці. За висловом І. В. Палашевської, “концепт не байдужий до своєї мовної маніфестації” [125, 27]. Лінгвалізатор концепту повинен належати до ментального лексикону. Г. Лейбніц згадує випадок з місіонерської практики, коли, перекладаючи Символ віри для туземського племені готтентотів, слова “Дух Святий” довелося описово передати як “ніжний і приємний вітерець” за аналогією до грецьких і римських слів *πνεύμα*, *anima*, *spiritus*, що первісно означали вдихуване повітря чи вітерець як одну із найтонших речей, відомих нам через посередництво відчуттів [101, 104-105]. Цей переказ спонукає замислитись над невідповідністю іменування, що у свій час встигла стати предметом для дискусій (між структуралістом Ф. де Соссюром і попередником когнітивного та етнолінгвістичного напрямків Е. Бенвеністом). О. М. Фрейденберг вказує на відсутність зв’язку між іменем та денотатом (критикуючи теорію “найменування за функціональною ознакою” академіка М. Я. Марра на сторінках книги “Міф і література давнини”), характеризуючи відсутність причинно-наслідкового зв’язку у великому законі семантизації як “повний логічний розрив” [164, 55]. Маррівську “нову науку про мову” критикував також і Б. О. Серебренніков. Академік вважав, що вибір ознаки як основи найменування не залежить від будь-яких зовнішніх умов, а є результатом чисто випадкових асоціацій [142, 155]. Цю позицію піддав критиці Ю. С. Степанов. Випадковість вибору ознаки найменування він обмежив конкретним семантичним рядом, за який первинне чи вторинне найменування виходити не може. Семантичному ряду дав назву “концептуалізована ділянка” і перемістив її зі сфери мови в царину культури [225, 61].

Вербальний етап настає тоді, коли людина починає зіставляти денотати зі словами на їх позначення, “дитина ніби відкриває символістську функцію мови” [30, 96], “мовлення вступає в інтелектуальну фазу свого розвитку” [Там само]. *Vira* – феномен абстрактний і не має конкретного предметного відображення в навколишньому світі, можна говорити про денотати і смисли, пов’язані відношенням найменування з абстрактним іменником “віра”. З іншого боку, різні фрагменти КС можуть відображатись за допомогою одного знаку. У випадку з *вірою* ім’я не вказує точно на якийсь конкретний об’єкт, тому в різних контекстах набуває різних смислів, як наслідок має не власний, а наданий смисл імені. З огляду на різноманітність контекстних виявів смисл імені є неявним. Оскільки *віра* належить до абстрактного світу, у мовомисленні шукає собі денотати, що б могли її втілити, надати предметну оболонку.

Продукуванню концепту словом передує мимовільне когнітивне планування його реалізації, вибір ДКО чи їх комбінації. З. Д. Попова зазначає: “Значення (семема) своїми семами передає певні когнітивні ознаки і компоненти, що утворюють концепт, але це завжди лише частина смислового змісту концепту” [131, 93]. Змінний та аморфний, увесь обсяг не може бути втиснений у дискретну словесну оболонку. Вибір ДКО, за якою стоїть кондесований зміст членів групи, продиктований властивістю лексичного значення слова. Отже, вербалізація концепту – справа обмежено-творча, адже люди зазвичай не вигадують нові найменування, у кращому випадку компонують засвоєні мовні одиниці, не пересічно їх сполучають чи користуються інструментами метафори та метонімії. Творче омовлення концепту, очевидно, виникає на етапі зрілого функціонування поняттєвого мислення, коли воно виходить за межі дійсної КС в креативні та фантазійні світи (про це детально у праці А. П. Бабушкіна [8]). Творча семіотична діяльність спрямована на вибір звукового або графічного оформлення концепту. Омовлення концепту для реципієнта не викликає особливих труднощів, оскільки наше мислення підпорядковане універсальним логічним законам. На цю тему О. О. Потебня писав так: “Мовлення неподільне від

розуміння, і мовець, відчуваючи, що слово належить йому, в той же час припускає, що слово й уявлення не становлять виняткової, особистої його належності, бо зрозуміле слухачеві належить, отже, і цьому останньому” [132, 44]. Люди спілкуються між собою не за посередництва концептів, а за допомогою їх граматично організованих словесних позначень.

Омовлення концепту передбачає комунікацію. Різні граматичні структури можуть послужити формою для неї. Кожен концепт має слово-ім'я, рідше – словосполучення-ім'я, у той же час увесь зміст концепту не завжди вміщується у рамках слова чи словосполучення, що дорівнює слову, напр. афоризм. Він може бути переданий за допомогою речення чи висловлювання. Йдеться про семіотичну/номінативну наповненість концепту. Концепт, що передає смисли, втілюється визначеним способом за так званими “правилами проекції”, які приписують семантичні репрезентації реченням, що відповідають розумінню смислу мовного висловлення як функції його смислів-складників (принцип Фреге) і їх глибинної синтаксичної організації [123, 40]. Існування в мові одиниць, які по-різному виражають той самий концепт, свідчить про існування різних концептуальних варіантів з відповідно різними семантичними структурами [125, 27]. Слід зазначити, що навіть містка форма висловлення не може передати увесь обсяг концепту, а тільки певну когнітивну ознаку з його інтенціоналу чи периферії. За Б. С. Серебренніковим, “у конкретному мовленнєвому акті розкривається тільки частина відомостей, яка з якоїсь причини цікавить одного чи інших, що беруть участь у розмові” [142, 160]. Так чи інакше будь-яка форма лінгвального вираження слугує одній меті – спілкуванню. С. С. Неретіна зазначає: “Висловлювання – синхронічний процес смислів, що потребує, щонайменше, двох учасників мовленнєвого акту: мовця та слухача, того, хто запитує і хто відповідає, – щоб бути спільно і зрозумілим і почутим” [119, 29]. Тому мовець, вербалізуючи концепт, знову зіставляє його з локальним контекстом і словом, замислюючись (цей процес у достатній мірі автоматизований), чи зрозуміє його співрозмовник правильно, точніше, так, як того бажає адресант. Це твердження більш актуальне для діалогічного

мовлення, ніж для наративного, при “повноцінній мовленнєвій ситуації, коли мовець і адресант не відділені – ні в просторі, ні в часі – від створюваного тексту” [124, 164]. М. Редді описує послідовність омовлення і сприйняття концепту за допомогою метафори “каналу зв’язку”, пропонуючи чотири постулати, на яких вона ґрунтується: (1) завдання мовлення бути каналом зв’язку, який переправляє матеріальні думки від однієї людини до іншої; (2) пишучи чи розмовляючи, люди вкладають свої думки чи почуття у слова; (3) слова виконують передачу вкладених думок до інших; (4) слухаючи або читаючи, люди ще раз вилучають зі слів думки чи почуття [177, 290]. На прикладі мовних кліше англійської автор показує, що мовці розуміють слова як контейнери для смислів (ідей, почуттів) у випадку вдалої комунікації. Успіх комунікації не завжди залежить лише від мовця. Важливе завдання слухача – у почутому віднайти зміст, вилучити його і “перенести у свою голову” [177, 288], тобто перекодувати для себе чи адаптувати до своєї концептуальної системи.

Виокремлені цитати дають змогу зробити висновок, що омовлення концепту – це засіб транспортування думок від адресанта до адресата з метою забезпечення порозуміння між комунікантами. Тобто засіб комунікації через лінгвістичне вираження покликаний зв’язатись з такою ж ментальною структурою, яку омовила людина, і викликати належну поведінкову диспозицію. Якщо абстрагуватись від конкретних засобів комунікації, то, за М. Редді, у спілкуванні беруть участь два поняттєві мислення: адресата і адресанта, а засоби спілкування – це концепти, що виконують роль повідомлень. Спілкування позначене як “успішне” на етапі, коли співрозмовники досягають порозуміння, а не на етапі вимовленого слова, який служить збудником для оперативної діяльності мислення. Можна підсумувати, що лінгвіст розуміє призначення мовлення як засобу для посилення думок.

Посилання і отримання інформації, закодованої мовними засобами, залежить від того, чи учасники-партнери володіють “виробленим умінням здійснювати спілкування в його різних регістрах” [68, 7], спільним знанням, що “релевантно для встановлення референції імен” [200, 174]. Маючи на увазі

комунікативне призначення концептів, Дж. Фодор пише: “Концепти – публічні, це такий вид продукту, який сила-силенна людей може робити і ділитися” [174, 28]. Завдання комунікації може бути провалене, якщо читач чи слухач або не достатньо уважний до того, що омовлене словами, або віднаходить для себе занадто багато думок [177, 289], або сприймає нецільову одиницю комунікативного наміру як цільову (звертає увагу не на те, що потрібно), або не виправдовує комунікативного наміру адресанта взагалі і відповідно не показує таку реакцію, яку той очікував (не спрацьовує принцип аналогії). В останньому випадку не утворюється зворотна реакція і порозуміння не відбувається. Постає питання, який механізм відповідає за правильне розуміння отриманої інформації? На наш погляд, варто звернутись до наукової спадщини К. Лоренца. Недаремно ж Р. Лангакер вважав біологію кращою метафорою для лінгвістичного пошуку [175, 4]. Тож К. Лоренц, досліджуючи поведінку живих істот, запропонував гіпотезу про “вроджений механізм запуску” на позначення “фізіологічного апарату, що фільтрує стимули” [106, 291]. Стимул біолог і філософ розуміє як зовнішню дію у розумінні причини, що запускає певний процес, не обов’язково з прямим прикладанням сили, і викликає відповідь [106, 284]. Якщо накласти цю біологічну реакцію на сферу спілкування, то можна зіставити стимул з посланим повідомленням, запуск процесу з вилученням концепту з мовної оболонки, а відповідь з порозумінням мовця та реципієнта. В. З. Дем’янков зауважує: “Розуміючи, про що йдеться, ми не чекаємо кінця речення, щоб почати аналізувати: розуміння – паралельне лінійному сприйняттю мовлення” [200, 124]. Процес “видобутку” концепту з мовної оболонки – “виконання генетично запрограмованої послідовності поведінки, що на кінцевому етапі задовольняє спонуку” [106, 317]. Якщо виконання усієї послідовності дій досягає успіху, то така комунікація як детермінанта починає діяти на когнітивні процеси, що їй передували, удосконалюючи їх. У такий спосіб слухач, не задумуючись, обирає найкращий варіант, позначений у досвіді маркуванням “успіх” для розуміння отриманої інформації.

За К. Леві-Стросом, “майже всі акти лінгвістичної поведінки перебувають на рівні підсвідомого мислення” [98, 54]. Позитивну роль також відіграють і провальні варіанти, адже в когнітивному апараті вони не менш інформативні, ніж успішні, і від протилежного також скеровують до успіху. Описаний когнітивний механізм можна представити в межах метамови психолога 20 ст. Б. Ф. Скіннера як “оперантну поведінку типу R”, коли наслідковий результат стає визначальним для процесів поведінки, які йому передували, і впливає на них, виступаючи сигналом зворотнього зв'язку [179]. Про це саме, тільки у лінгвістичному ключі, ще у 1836 р. писав Гумбольдт: “Процес мовлення не можна порівнювати з простою передачею матеріалу. Слухач, як і мовець, повинен його відтворити своєю внутрішньою силою, і все, що він сприймає, зводиться лише до стимулу, що викликає тотожні явища. Тому для людини природно негайно відтворити зрозуміле у своєму висловлюванні” [42, 77-78]. У іншому місці: “Людина розуміє себе тільки тоді, коли на досвіді впевниться, що її слова зрозумілі також й іншим. Коли ми чуємо мовлене нами слово в устах інших людей, його об'єктивність зростає, при цьому суб'єктивність не зазнає шкоди, так як всі люди відчують свою єдність” [42, 77]. Таким чином, висловлювання як продукування мовлення входить у зворотній зв'язок з розумінням адресованого (детальніше про це у словниковій статті В. З. Дем'янова “Породження мовлення” [200, 129-134]). Л. В. Щерба взагалі об'єднує розуміння і говоріння в одне – мовленнєву діяльність [168, 25].

Самоаналіз виявляє, що найбільш частим виявом концепту є все-таки слово. Природа концепту спонукає нас звертатись до знаку, з яким вона пов'язана. Але навіть під час абстрагування від чуттєвого сприйняття до образу, відчуття прив'язання до слова не покидає мовця. Доказом цього служить “самоспостереження, яке свідчить, що при складних процесах мислення приходять на допомогу словесні формулювання на кшталт мнемотехнічних засобів; це схоже на використання олівця і паперу при рахунку” [106, 405]. Це можна пояснити тим, що образи, поняття речей у

свідомості носіїв мови пов'язуються з визначеними послідовностями звуків і графем [160, 7]. Якщо слово не покидає людину і в думці, то можна висловити гіпотезу, що мова у спілці з поняттєвим мисленням теж бере участь у членуванні навколишньої дійсності, її картуванні та ідеалізації.

За своєю суттю слово є носієм концепту, його матеріальним виявом, який ми сприймаємо різними шляхами: звук чуємо, написане читаємо. Але незалежно від шляху сприйняття слово надходить до індивідуальної свідомості, стаючи на порозі першого етапу формування концепту, замикаючи цей процес і роблячи його неперервним. За В. фон Гумбольдтом, “усяке сказане бере участь у формуванні чи підготовці ще не сказаного” [42, 308]. О. О. Потебня називав слово “символом певного змісту” [132, 40], “чистою вказівкою на думку” [132, 41], проте розглядав його не тільки як знак, а й як творчу силу: “...мова є засіб не виражати вже готову думку, а створювати її” [132, 43]. Зв'язок між стимулом і активізацією концепту в ході комунікації може бути описаний так: коли ми чуємо/читаємо слово “віра”, то у нашій свідомості з надр концепту розгортається готове сконденсоване знання – усе, що ми знаємо про віру. За З. Д. Поповою, “отримавши доступ до концептуального знання, ми можемо підключити до мисленнєвої діяльності й інші концептуальні ознаки, не дані цим словом безпосередньо” [131, 79].

Коли омовлюємо *віру*, то посилаємо нашому співрозмовникові стимул для збагачення, інтерпретації чи модифікації змістового наповнення відповідного концепту. У цьому розуміємо творчу природу слова як продукту мовомислення людини услід за В. фон Гумбольдтом, О. О. Потебнею, Л. Вейсгербером, Е. Сепіром, Б. Уорфом. Таким чином, до джерел утворення концепту (сенсорні відчуття, предметно-практична діяльність) додається слово. Окрім того, саме через словесне знання можна донести інформацію про концепт у науково-теоретичній праці. У цьому ключі зрозумілий пафос висловлювання Дж. Фодора: “Досить багато концептів повинні бути вивченими” [174, 27].

Концепт породжує себе постійно в межах, визначених законами, які продиктовані вродженим поняттєвим мисленням. Він перебуває в замкненому колообізі: його завершальний етап стає першим. Усі як один комуніканти – носії концептів – оброблюють вербальну інформацію під час читання, слухання, бесіди, як у момент її надходження, так і в час продукування мовлення. Отже, на першому етапі фіксуємо роботу апарату мислення зі сприймання та диференціації ціннісного сенсорного досвіду. На етапі доукомплектування концепту відбувається семантична інтерпретація мовного знаку-стимулу. За Д. С. Ліхачовим, концепт виникає в мисленні як відгук на попередній мовний досвід людини загалом – поетичний, прозаїчний, науковий, соціальний, історичний і т. ін. [104, 152]. Ми зараховуємо мовний досвід людини до часу подальшого наповнення змістового обсягу концепту, оскільки первинними вважаємо саме чуттєві враження. Наступні стадії характеризуються внутрішніми мисленнєвими процесами: другій властиві ідентифікація та аперцепція, уніфікація, третій – категоризація та інтеграція. На останньому етапі ментальне утворення “концепт” набуває чуттєвої оболонки найчастіше у вербальному вигляді. За В. І. Кононенком, предметна реалізація у вигляді Божого храму є типовим виявом взаємодії концептуального смислу та його символізованого втілення [85, 75]. Звісно, виокремлення етапів формування концепту є умовним, вони не відділені один від одного виразно, проте в ході дослідження це зроблено для чіткішого розуміння шляху, який долають досвідні враження, щоб побудувати проміжний чуттєвий образ, а потім і концепт у його інваріантному вигляді. З огляду на висловлене, формулюємо визначення концепту: *Концепт – мовнореалізована досвідна одиниця культурного знання народу, що має дискретну структуру, імовірнісний обсяг і гнучкі межі та виконує функції опрацювання, зберігання і передання культурно-ціннісної інформації на кожному синхронному зрізі історії.*

1.3. Методика опису структури концепту

Когнітивна лінгвістика “досліджує когнітивні процеси, робить висновки про типи ментальних репрезентацій у свідомості людини на основі застосування до мови наявних у розпорядженні лінгвістики власне лінгвістичних методів аналізу з подальшою когнітивною інтерпретацією результатів дослідження” [131, 12]. “Розпочате на лінгвістичному ґрунті дослідження не повинно втратити цієї твердої опори в результаті оперування новим інструментарієм, а також задіянням нових дослідницьких методик і евристик”, – пише С. В. Іванова [61, 167-168]. Розмаїття не завжди унормованих методик лінгвокогнітивних і лінгвокультурних досліджень свідчить про період формування згаданих галузей знань.

У цьому дослідженні загальнонаукові та власне лінгвістичні методи слугують засобом для розв’язання лінгвокогнітивних завдань. Загальнонауковий метод аналізу дозволив виділити множину ДКО, а синтезу – розглянути структуру концепту як ціле, що складається з частин, розчленованих у процесі аналізу.

На першому етапі застосовано прийом суцільної вибірки – виділення мовних одиниць для дослідження, що слугували пізніше матеріалом для укладання номінативного поля концепту. Його визначають як “сукупність мовних засобів, що об’єктивують (вербалізують, репрезентують, оречевлюють) концепт у певний період розвитку суспільства” [131, 66], воно включає всі частини мови [131, 67]. Описовий метод дав змогу інвентаризувати, класифікувати та інтерпретувати зібраний мовний матеріал. На другому етапі застосовано семантичний аналіз структурного методу, який дозволив дослідити семантику мовних знаків, що виявляє змістове наповнення концепту. Через вивчення семантики мовних знаків можна проникати в концептосферу людей, можна з’ясувати, що було важливо для того чи іншого народу в різні періоди його історії [131, 18]. Ключовим є визначення етимона, закладеного в імені концепту. На етимон напластовуються інші значення слова. Під час аналізу семантики мовних одиниць використано елементи компонентного аналізу.

Розгляд значеннєвої структури лексеми *віра* в діяхронії дозволив встановити смислову динаміку концепту в різні історичні періоди розвитку української мови.

Аналіз мовних репрезентацій концепту поділено на такі етапи: 1) визначення етимона; 2) аналіз значень полісемантичної лексеми “віра” на основі даних лексикографічних джерел, які фіксують історичні зрізи розвитку української мови; 3) дослідження лексикографічних дефініцій імені концепту в синхронії; 4) визначення ключових семем – компонентів полісемантичного слова “віра”; 5) виявлення парадигматичних зв’язків аналізованого імені концепту (гіперо-гіпонімічні відношення, синонімічні ряди, антонімічні пари); 6) аналіз епідигматичних зв’язків у групі слів, утворених від лексеми-імені-концепту; 7) розгляд основних вживань вербалізаторів на синхронному рівні, тобто виявлення синтагматичних зв’язків; 8) інтерпретація паремійної зони номінативного поля.

З метою побудови асоціативного поля проведено соціолінгвістичний експеримент. Використано методики спрямованого і вільного експерименту, які дали можливість виявити сучасну об’єктивацію концепту. Прийомом тренованої інтроспекції змодельована власна лінгвальна інтуїція, на основі якої згруповані асоціативні реакції інших носіїв української мови. Для опрацювання даних асоціативного експерименту застосовано прийом кількісних підрахунків. Під час аналізу результатів експерименту використано інтроспективний прийом, який передбачає врахування соціальних чинників (наприклад, християнсько-зорієнтована освітньо-виховна модель), які могли вплинути на МКС респондента, а саме на вибір вербалізаторів концепту.

Ми, услід за В. Еванс та М. Грін, позиціонуємо мовне значення як вияв концептуальної структури в усьому багатстві її природи й організації [173, 156]. На третьому етапі семантично-структурований масив мовних одиниць був когнітивно інтерпретований і зіставлений з ДКО концепту. Аналіз дефініцій полісемантичної лексеми *віра* дозволив представити структуру значення імені концепту, що є об’єктивацією його

константної зони. За С. В. Івановою, вивчення дериваційного поля служить усвідомленню всього смислового багатства концепту, “обіграного” в різних словах одного дериваційного поля [61, 179]. Для виявлення подібності і відмінностей фразем, як об’єктів лінгвалізації концепту у паремійному фонді, використано аналіз фразеологічних значень. Під час їх опису Й. А. Стернін радить чітко дотримуватись синхронії, а діахронію використовувати тільки для пояснення тих чи інших змін у концепті чи його рисах [151, 63]. Номінативне поле “принципово неоднорідне” [131, 68]. Виявленню в процесі лінгвокогнітивного аналізу підлягали як системні, так і okazіональні, випадкові, індивідуально-авторські номінативні засоби, оскільки всі вони входять у номінативне поле концепту і дають матеріал для когнітивної інтерпретації та побудови моделі концепту [131, 68].

Л. В. Щерба вказував на тексти як на джерела дослідження [168, 26]. Аналіз текстів дозволив зробити висновки про осмислення феномену “віра”, тобто встановити культурні смисли, які втілились вербально.

У дослідженні реалізована спроба когнітивного аналізу експлікованих ДКО і формування моделі концепту. В. З. Дем’янков вважає, що поняття конструюються, а концепти існують самі по собі, і портретувати їх – означає тільки більш-менш реконструювати [49, 617]. Отже, на четвертому етапі за допомогою загальнонаукового методу моделювання утворено структурну модель концепту ‘віра’, у якій відбувається перерозподіл ДКО у межах константної (ключова і базові ДКО) і варіантної (периферійні ДКО) зони залежно від історичного зрізу МКС. До варіантної зони зараховано okazіональні осмислення ДКО концепту, зумовлені специфічністю мислення окремих концептоносіїв, такі несистемні поєднання ДКО, які важко структурувати.

В межах номінативного й асоціативного поля об’єктивність розмежування зон забезпечена за допомогою прийому кількісних підрахунків.

Висновки до розділу 1

Концепт є одиницею лінгвокультурного аналізу, оскільки в ньому акумульовані культурно марковані знання про одну з найбільш важливих духовних потенцій народу, що має втілення у слові. Крім того, концепт – це інструмент категоризації дійсності. З огляду на специфіку описуваного концепту (віра – феномен культури), запропоновано інтегративне бачення концепту як когнітивно-ментальної репрезентації культурних знань людини. Концепт – це мовнореалізована досвідна одиниця культурного знання народу, що має дискретну структуру, ймовірнісний обсяг і гнучкі межі та виконує функції опрацювання, зберігання та передачі культурно-ціннісної інформації на кожному синхронному зрізі історії. Інваріант концепту, в основі якого лежать колективні культурні знання та цінності, набуває модифікації, доукомплектування, перерозподілу ДКО у межах константної і варіантної зони у свідомості носіїв мови.

У підрозділі 1.1.1 розмежовано терміни “поняття” та “концепт”. Суттєва різниця між ними в тому, що зміст поняття становить множина базових ознак пізнаваного об’єкта, а концепт є культурно-специфічним ментальним утворення ширшого змісту та ймовірнісного обсягу. Ключовим аспектом розрізнення є те, що концепт завжди омовлений, а поняття не завжди.

У підрозділі 1.1.2 запропонована класифікація квазікартин світу. Найбільше уваги зосереджено на ККС і МКС, розв’язано питання їх взаємозумовленості. Узагальнено, що ККС – це кодування інформації про світ у концептуальних модусах, а МКС – це лінгвально опанована частина ККС. Концепт інтерпретовано як одиницю МКС. Специфіка дослідження полягає в аналізі мовних репрезентантів концепту. На основі результатів аналізу зроблено висновки про ДКО, омовлені вербалізаторами концепту.

Підрозділ 1.2 присвячено опису когнітивно-ономасіологічних механізмів формування концепту. У підрозділі 1.2.1 увага зосереджена на ціннісно-оцінному процесі, який є визначальним на першому етапі формування концепту, оскільки інформація, до якої не був застосований оцінний предикат,

не входить у зміст концепту. Обсяг і структуру концепту визначено як імовірнісні, тому що вони змінюються під час кожного засвоєння ціннісної інформації людиною. Визначено, що з-поміж усіх сенсорних засобів найбільш інформативним є зорове сприймання інформації.

У підрозділі 1.2.2 описано аперцепцію інформації в чуттєвий образ. Аперцепція спрямована на осмислення та упорядкування вражень-стимулів. Перцептивний образ визначено як перехідну форму між конкретним випадком досвіду та концептом, у повній мірі абстрагованим від індивідуальних виявів і деталей. Абстрагування зумовлене процесом уніфікації, що дозволяє об'єднувати розрізнені в часі та вигляді інформаційні надходження за принципом подібності виявів та інтегрувати їх у перцептивний образ.

Підрозділ 1.2.3 присвячений категоризації обсягу інформації за ДКО. У процесі категоризації кванти знання підводяться під певні рубрики, детермінантами яких є ДКО. Кванти знання інтегровані у концепт – структуру вищого порядку – для подальшого оперування даними, компактного їх зберігання та імплементації в мовний знак. Як наслідок, зміст концепту – це сукупність невербальних і мовних вражень, абстрагованих в інваріантний образ уявлюваного, який набуває форми частіше у слові, рідше – у матеріальному вияві (наприклад, візуалізованою предметною формою для концепту “віра” є храм або намальований на полотні образ святого, шанованого в певній культурі).

Підрозділ 1.2.4 присвячено лінгвалізації концепту. Визначено, що зміст концептуальної одиниці може бути переданий значеннями багатьох слів. Зазначено, що комунікація передбачає омовлення не всього обсягу змісту концепту, а тільки певної ДКО чи набору ДКО. Успіх спілкування залежить від узгодженості комунікативної спрямованості ККС співрозмовників. Когнітивно-ономасіологічні механізми формування концепту подані схематично в додатку 1.1.

У підрозділі 1.3 уміщено покрокову методику опису концепту, застосовану в дисертаційному дослідженні.

РОЗДІЛ 2. НОМІНАТИВНЕ ПОЛЕ КОНЦЕПТУ “ВІРА” В УКРАЇНСЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

2.1. Парадигматичний вимір слова-імені концепту “віра”

У цьому підрозділі дисертаційного дослідження увага зосереджена на огляді структурування парадигматичного виміру номінативного поля концепту “віра”. Огляд парадигматичного виміру доцільно почати з вивчення походження слова-імені концепту – його “дописемної історії” [225, 7], оскільки “принципово релевантні “початкова форма”, момент її зародження і наступне становлення у людській свідомості” [92, 44].

Як свідчить Л. М. Полюга, становлення абстрактної лексики, до якої зараховують найменування концепту “віра”, належить до індоєвропейського періоду розвитку мови, а “за часів праслов’янської єдності абстрактні іменники були вже досить розгалуженою категорією слів” [208, 8]. В “Етимологічному словнику” за редакцією О. С. Мельничука подано реконструйовану форму праслов’янського **vĕra > vĕra*, а також етимологічні відповідники до *vĭra* зі слов’янських мов: російське, білоруське, македонське слово *vĕra*, давньоруське *вѣра*, польське *wiara*, чеське *vĭra*, словацьке *viera*, болгарське *vĭra* [191, 402]. Енциклопедія “Української мова” свідчить, що *vĭra* – це український калькований варіант грецизму [228, 120]. Згаданий “Етимологічний словник української мови” подає такі відповідники з індоєвропейських мов: авестійське *varəna* – “віра”, осетинське *urnun* – “вірити”, готське *tuzwēr* – “сумніватися”, давньоісландське *vár* – “обіцянка”, давньонімецьке *wāra* – “правда, вірність, милість”, середньонімецьке *wār* – “дійсний, справжній”, латинське *vĕrus* – “дійсний, справжній, істинний”, ірландське *fir* – “вірний”; а значення кореня **uĕr* індоєвропейського періоду – “справжній” [191, 402]. Етимологи наводять здебільшого такі самі відповідники, етимон яких зводиться до ‘правдивість, істинність’, рідше – ‘вірність, милість’ [232, т. 1, 292-293].

Слова *правда* та *істина* мають точки семантичного дотику, але їхній сенс у повному обсязі не збігається. *Правда* звичайно кваліфікується як те, що

властиво людині, як норма, внутрішнє переконання; *істина* – те, що існує поза людиною, надане їй як безумовне, як закон, ідеал [82, 191]. Утвердження етимона ‘правда, істина’ (відповідає ДКО ‘відсутність сумніву’) зафіксовано у фраземах *возлагати вѣру на ложь* – представляти неправду істиною, правдою [213, т. 2, 79]; *доброю вѣрою* – чесно, по совісті, по правді [211, т. 2, 299]. Етимон трансформувався в *клятву* як запевнення в правдивості своїх слів. Це зумовлено фрагментом позамовної дійсності, в середовищі якої розвивалось слово. По-перше, клятва була традиційним комунікативним запевненням у правдивості сказаного. Під час розгляду судових справ у Київській Русі, як і в інших європейських державах того періоду, підозрюваних приводили до присяги, проте не словесної. Приводити до присяги означало піддавати тортурам з метою виявлення істини за відсутності свідків: *Въ случаѣ ежели ни истецъ ни отвѣтчикъ свидѣтелей не представитъ, введя во употребленіе испытаніе огнемъ или водою, то есть раскаленным желѣзомъ, или кипятком (Руська правда)*. По-друге, клятва була умовою під час укладання мирових і союзницьких угод. Порухення договору – це недотримання даного слова: *Слова ти не здержав, бо договір порушив, тому тепер я тебе погублю (Про бідного хлопця і чарівний перстень)*. Ю. С. Степанов, услід за Є. Бенвеністом, вважає, що концепт “віра”, що ґрунтується на індоевропейському корені *bheidh-, є похідним від концепту “договір” [225, 266]:...*ежели кто пойдетъ въ прикащики или въ ключники къ кому безъ договора; а ежель съ договоромъ, пойдетъ, то такъ быть, какъ былъ договоръ (Руська правда)*. Актант А, “носій віри”, поручає, дає чи довіряє своє “довір’я” актанту Б (“вірить йому” чи “вірить у нього”). Це “викликання довіри” – ще не “віра”, а ніби її ембріон, таке, у відповідь на що в актанта А може з’явитися “віра” [225, 267-268].

Цілування хреста, як релігійна атрибутика клятви під час укладання угод різного змісту (ДКО ‘вірність’), міцно закріпилась з уведенням християнства як державної релігії: *Изяславъ же вѣровавъ сему, и пріять его въ любовь и цѣлова ему крестъ, еже помагати ему на Ярослава, еже и сотвори; и сего*

ради многа зла и смущенія быша въ Руской землѣ (Густинський літопис). Цілування хреста означало закликання Бога у свідки правдивості й істинності своїх слів. Контекстні слововживання засвідчують стійкий зв'язок між вірою та істиною, оскільки друга стала невід'ємним атрибутом першої: *Царь же Леонъ послы Рускыя почтивъ дарми, [...] учаще я к вѣрѣ своей и показующе имъ истинную вѣру* (Повість минулих літ). По-третє, клятва у вірності (ДКО 'вірність') була умовою після призначення посадових осіб перед тим, як вони брались за виконання своїх обов'язків. Очевидно, тому в часи Київської Русі посадові особи, які присягнули та поцілували хрест, називались цілувальниками.

Етимон 'правда' може бути як мотиватором запевнення, так і основою договору, наприклад, запевнення в мирі: *Да еже нечнеши каятися богу, и мнѣ добро сердце створити, пославъ соль свой, или пископа, и грамоту напиши с правдою, той волость възмешь с добромъ, и наю сердце обратиши к собѣ* (Повчання Володимира Мономаха). Приймання за правду не завжди на користь пацієнсу, який піддався запевненню: *Стополкъ же сажали си по братѣ своемъ и в собѣ, нача помышляти, еда се право будетъ? и я вѣру Давыдови, и перельсти Давыдъ Стополка* (Повість минулих літ). Етимон слова накладається на його значення як обертон. Якщо інтерпретувати етимон 'правда' в релігійному аспекті, то тут ідеться не про достовірність одиничного, а про платформу розуміння всіх речей і явищ, про категоризацію релігійною свідомістю складників картини світу на істинні та неправдиві: *Віруючий і в малому, і у великому непомильний, а для злого чоловіка, невіруючого, істина викривлена* (Житіє і ходіння Данила).

Мовна категоризація сакральної частини (ДКО 'Бог') концепту "віра" могла мати два шляхи. Перший – від клятви, як запевнення в правдивості (ДКО 'відсутність сумніву'), що реалізувалась у 'впевненості', а та, натомість, отримала об'єктні спрямування: у чому (в мирі), в кому (в людині). 'Впевненість' у чомусь, у комусь трансформувалась у 'віру в щось, у когось', а з останнього розвинулось релігійне значення: 'віра в кого' > 'віра в Бога'.

Другий – від клятви, як запевнення у вірності (ДКО ‘вірність’): ‘вірність’ > ‘вірність кому’ > ‘вірність Богу’. Схиляючись до першого варіанту, констатуємо, що релігійне значення не було первинним.

Спостереження етимологів щодо етимона ‘вірність, милість’: “*wâra* – правда, вірність, милість” [191, 402] (ДКО ‘вірність’) – є також цілком вірогідними, зважаючи на функціонування в тексті лексеми *правда* (трансформується у *праведність*), яка поєднуватиметься з *милістю* / *милостивістю*: *Бѣ же мужь правдивъ и милостивъ к нищимъ и к сиротамъ и ко вдовичамъ, Единъ же вѣрою (Житіє Бориса і Гліба)*, лінгвалізуючи ДКО ‘добро’.

Отже, первинне значення, заповане в структурі концепту “віра” (ДКО ‘відсутність сумніву’ та ‘вірність’), не було пов’язане з релігійною сферою. З уведенням державної релігії – християнства – актуальною стала сакральна частина концепту, яка міцно закріпилась у МКС українців-русів, гармонійно поєднуючись із несакральною. Співіснування ‘віри в Бога’ з ‘правдою’, ‘упевненістю’ в чийсь вірності, а відтак ‘довірою’ до когось, підтверджено “Етимологічним словником”, який подає після реєстрового *віра* варіанти “довір’я, впевненість, релігія” [191, 402].

Парадигматичний вимір слова-імені концепту виявляється у словниковій статті із заголовним словом *віра*. За ономасіологічними властивостями концепт “віра” набув ім’я *віра*, яке належить до складу абстрактної лексики, іншими словами, ознакових слів, які опонують конкретній лексиці чи предметним словам. Як наслідок, ім’я концепту, що в лексичному фонді української мови відповідає лексемі *віра*, не описано лише переліком ознак (більш властиво для предметних слів, у яких є виражений денотат), а тлумачиться за допомогою перифраз, розгорнутих у межах невеликого висловлювання, наприклад: “сознаніє божественнаго закона” [223, т. 1, 490-491]; “впевненість у позитивних якостях, у правильності, розумності чиеїс поведінки” [219, т. 1, 679]. Під час опису значення абстрактної лексеми *віра* використовують різні прийоми. Серед них найпоширенішими є пояснення

через синонімічний ряд (“сталість, певність, ретельність, словність” [195, т. 1, 487]) і створення типової екстралінгвістичної ситуації, яку умовно можна співставити з денотатом ознакового слова (“приймання за правду”, “признання існування Бога і його поваги” [195, т. 1, 486-487]). Функціонуючи з дописемних часів, лінгвалізатор *vira* поступово нагромадив багато значеннєвих відтінків, які відтворюємо за даними лексикографічних праць.

Для дослідження важливо осягнути не тільки сучасний стан структури імені концепту – лексеми *vira*, а й побачити його в динаміці. Семантичну структуру слова відображено в порівняльній таблиці, в якій укладено дані “Матеріалів для словника давньоруської мови за писемними пам’ятками” І. І. Срезневського (далі МСДРЯ), включно з додатком до нього [224, 71-72], що представляє лексику 11-14 ст. [223, т. 1, 490-491]; “Словника давньоруської мови” за ред. Р. І. Аванесова (далі СДРЯ) [211, т. 2, 299-300]; “Словника староукраїнської мови” Л. Л. Гумецької (далі ССУМГум) – 14-15 ст. [217, т. 1, 229-230]; “Словника української мови XVI – першої половини XVII століття” за ред. Д. Г. Гринчишина (далі СУМГр) [218, т. 6, 148-149]; “Словаря русского языка XI-XVII веков” за ред. С. Г. Бархударова (далі СРЯ), що базується на матеріалах картотеки, частково використаної І. І. Срезневським під час укладання МСДРЯ, з додатком лексичного матеріалу 15-17 ст. [213, т. 2, 79-80]; “Історичного словника українського язика” Є. К. Тимченка (далі ІСУЯ), який відображає словниковий склад від перших писемних пам’яток до 19 ст. [195, т. 1, 486-487], “Словаря української мови” за ред. Б. Д. Грінченка (далі СУМГр) – 19 ст. [214, т. 1, 239] та “Словника української мови” за ред. І. К. Білодіда (далі СУМ) – 20 ст. [219, т. 1, 679]. Для уніфікації лексикографічного матеріалу окремі лексико-семантичні варіанти (ЛСВ) багатозначного стрижневого слова *vira* нумеруємо арабськими цифрами (в І. І. Срезневського вони позначені рисками, оскільки за своєю суттю це словник не є тлумачним), а відтінки значень позначаємо похилими рисками.

Значення слова подаються в тому порядку, в якому зафіксовані у відповідних словниках (див. додаток 2).

У лексикографічній практиці, коли слово полісемантичне, то на першому місці подають значення, найуживаніше в мовленні. Першим у всіх аналізованих словниках, окрім ССУМГум [217, т. 1, 229], подано світські значення ‘правда’, ‘упевненість’ і ‘довіра’. З огляду на це та на етимологію, первинним можна вважати значення ‘правда’. ‘Правда’ [223, т. 1, 490] (ДКО ‘відсутність сумніву’), перетнувшись із ‘віренням’ (ДКО ‘довір’я’), конкретизується в ІСУЯ у ‘вірення, приймання за правду’ [195, т. 1, 486]. Це значення відображене в стійкому вислові *дати за віру*, що означає повірити свідченням у суді [187, т. 1, 334]. Значення ‘обіцянка, завірення’ поміщено третім у СДРЯ [211, т. 2, 299] (ДКО ‘відсутність сумніву’). Значення та їх відтінки ‘правда’, ‘істина’, ‘свідчення правдивості’, ‘клятва’, ‘присяга’ (ДКО ‘відсутність сумніву’ і ‘вірність’), мотивовані етимомом *віри*, зафіксовані в шести словниках [223, т. 1, 490; 195, т. 1, 486-487; 211, т. 2, 299; 213, т. 2, 79-80; 214, т. 6, 148; 217, т. 1, 230]. Зміст значення ‘присяга, клятва’ – обіцянка дотримати певних зобов’язань. *Наша свѣтлость боле инѣхъ хотящихъ же о Бозѣ удѣржати и извѣстити такую любовь, бывшую межю Християны и Русью, [...] писаниемъ и клятвою твердою, клѣншеся оружьемъ своимъ, такую любовь извѣстити и утвѣрдити по вѣрѣ и по закону нашому (Повіть минулих літ)*. У цьому уривку клятва підкріплена письмовим документом, згадкою про цінну для кожного воїна зброю, і утверджена вірою і законом. З клятвою також пов’язане п’яте значення ‘свідчення правдивості’ у ССУМГум і СУМГр [217, т. 1, 229; 218, т. 6, 148]: *Коли ми не віриш, то я зараз готов присьигнути (І. Франко. Галицько-руські приповідки)*.

Етимон ‘правда’ трансформувався в ‘упевненість’. Укладачі СУМ першим подають ‘упевненість у чомусь’ [219, т. 1, 679] (ДКО ‘віра в щось’), що є відголоском значення ‘певність’, уміщеного в ІСУЯ [195, т. 1, 487]. Значення ‘упевненість’ конкретизовано в СУМГр: ‘упевненість в істинності чогось, у можливості здійснення чого-небудь’ [218, т. 6, 148], а отже, реалізує

ДКО ‘відсутність сумніву’ та ‘сподівання майбутніх подій’. У СУМ є значення з таким формулюванням, проте його доповнює ЛСВ ‘впевненість у позитивних якостях, у правильності, розумності чиєїсь поведінки’ (ДКО ‘сподівання на людину’).

‘Упевненість’ корелює зі значенням ‘достовірність’, зафіксованим у ССУМГум [217, т. 1, 229] і СУМГр [218, т. 6, 149], оскільки воно теж відображає ДКО ‘відсутність сумніву’. ССУМГум третім подає значення ‘достовірність’ [217, т. 1, 229], яке тлумачать як ‘який не викликає сумніву, цілком вірний, точний’ [205, т. 1, 598] (ДКО ‘відсутність сумніву’): *Ежель на кого донось будетъ въ убійствѣ, и доноситель представитъ семь человѣкъ во свидѣтельство, таковий донось приниматъ за **достовѣрный** (Руська Правда)*. ‘Достовірність’, як і його синонім ‘вірогідність’, вказана четвертим значенням в ІСУЯ [195, т. 1, 487]. З’ясуванню вірогідності передуює сумнів: *Блаженный же не ять вѣры, глаголя: “Како се можетъ бать истина, еже вы и глаголите ныня?” (Житіє Бориса і Гліба)*. Отже, достовірність передбачає перевірку на точність, зумовлену тим, що актант (структуралістський термін, що означає абстрактне вираження функціонального персонажа), не володіючи усіма даними про комунікативну ситуацію, намагається розвідати їх, аби зробити вибір між вірою і невірою. Для прикладу можна навести уривок з літописної оповіді, датований 1211 роком, у якому йдеться про те, як прибічники малолітнього князя Данила Зернько й Чюхома схопили на мості у Шумську Романа і відправили посольство до містян зі звісткою, що їх князь у неволі, “...та вони не вірили, аж доки про це не **розвідали напевно**; тоді звенигородці піддалися” (Галицько-Волинського літопис). У СРЯ зафіксовано лінгвалізацію набору ДКО ‘відсутність сумніву’ та ‘діло’, що відображено в значенні ‘істина, правда, те, чому можна вірити’; // ‘перевірка, встановлення правильності чогось’ [213, т. 2, 79]. Щоб з’ясувати правдивість чогось, можуть знадобитись ‘свідчення (підтвердження правдивості)’ [218, т. 6, 149].

Значення ‘вірність’, ‘відданість’, що експлікують ДКО ‘вірність’, відзначено в п’яти з восьми словників [223, т. 1, 491; 211, т. 2, 299;

217, т. 1, 229; 218, т. 6, 148; 195, т. 1, 487]. У літописі читаємо, як Святополк, замисливши убити Бориса, покликав Путшу та вишгородських бояр і запитав їх, чи **віддані** йому всім серцем: *Прияете ли мнѣ всимъ сердцемъ?* (*Повість минулих літ*). У християнському світогляді людина доводить свою відданість Богові, гідно витримавши випробування, яке він їй посилає: вірність / відданість реалізують сему ‘постійність’ (у поглядах і почуттях), властиву значенням ‘сталість’, ‘певність’ [195, т. 1, 487]: *И рече патриархъ: “Чудо вѣрное! въ Христа крѣстилася еси и въ Христа облечеса, и Христось съхранишь тя...”* (*Повість минулих літ*).

‘Довір’я’ розташоване в СДРЯ та СУМГр під першим номером [211, т. 2, 299; 214, т. 1, 239], другим у СУМ [219, т. 1, 679], третім при тлумаченні дієслова *вірити* в ІСУЯ [198, т. 1, 487] (ДКО ‘довір’я’): *Вір мені щиро, циклоп я, Нептунів нащадок* (С. Кльонович. *Роксоланія*); четвертим у ССУМГум і СРЯ [217, т. 1, 229; 213, т. 2, 79], аж шостим у СУМГр [218, т. 6, 149]. *Довір’я* має семантичний відтінок ‘довірливість’: *Не захотів я слави княження, ні столу батькового не зволив за апостолом, що каже: “З любові все терпить, всьому віру бере, не шукає своїх”* (*Житіє Бориса і Гліба*).

Під першим номером у ССУМГум поміщено ‘віресповідання’ [217, т. 1, 229] (ДКО ‘віровизнання’): *Пан Потей, ... всѣхъ вѣрьъ собою спробоваль и в каждой штожъколвек часу забавился* (І. Борецький. *Пересторога*). Сема ‘визнання’ [195, т. 1, 487] трансформована у ‘віровизнання’ [219, т.1, 679]: *Наконець хотячи тым барзѣ унѣю ствердити, тоє, што первей в нашей церкви ганили, згола всѣ нашѣ церемонѣс и вѣры визнання и сакраментя, тоє все юже хвалят* (І. Борецький. *Пересторога*). Віровизнання функціонує як синонім до ‘віровчення, віресповідання’ [213, т. 2, 79; 224, 71; 211, т. 2, 299]. До аналізованого значення близьке ‘сознання божественнаго закона’ [223, т. 1, 490]: *Си же обычай творяху и Кривічи и прочии погани, не вѣдуце закона Божиа, но творяху сами себѣ законъ* (*Повість минулих літ*). ‘Закон’ і ‘догма’ [211, т. 2, 300; 218, т. 6, 148; 213, т. 2, 79] об’єднані сенсом ‘непорушність’, що закладає сталі основи будь-

якого віровчення, тому зараховуємо ці значення до ДКО ‘догма’. В “Поширеному катехизисі Православної церкви Христової” слово *догма* або *догмат* пояснене як “учення”, яке “не може бути ніким змінене, зменшене чи доповнене” [116, 34].

Сема ‘визнання’ стала мотивувальною для формулювання значення ‘релігійне вчення, віросповідання, віровизнання’ [218, т. 6, 148; 219, т. 1, 679]. ЛСВ ‘релігія’ виявлено в усіх аналізованих словниках [214, т. 1, 239; 223, т. 1, 490; 213, т. 2, 79; 195, т. 1, 487; 211, т. 2, 299]. Ми розуміємо релігію як систему поглядів та уявлень, в основі яких *віра*. З часів хрещення Володимиром українці сповідують одну з найбільш поширених релігій світу – християнство. Хрещення самого Володимира – “Нового Костянтина Великого Риму” [268, 115] описано так: *И крещену же Володимеру въ Корсунѣ, предаша ему вѣру крестьянскую, рекуще сице: “Да не прельстятъ тебе нѣщи отъ еретикъ, но вѣруй, сице глаголя: Вѣрую въ единого Бога Отца, Вседержителя, Творца небу и землѣ и до конца вѣру сию”* (Повість минулих літ).

Значення ‘визнання існування Бога’ в ІСУЯ [195, т. 1, 487] відтвориться в СУМ з позначкою *рел.* ‘визнання існування Бога, переконання в реальному існуванні чогось надприродного’ [219, т. 1, 679] й у СУМГр із подібним формулюванням [218, т. 6, 148] (ДКО ‘Бог’): *[Німецькі послѣ] – Вѣра бо наша свѣтъ есть, кланяемься Богу, иже створи небо и землю, и звѣзды, и мѣсяць, и всяко дыханіе, а бози ваши древо суть* (Літопис Нестора). Надприродність Бога зумовлена тим, що Він – творець Всесвіту: *Господь бо нашъ не человекъ есть, но Богъ всей вселенѣ, иже хоцетъ, въ мегновеньи ока вся сотворити хоцетъ* (Повчання Володимира Мономаха).

Контекст засвідчує, що *віра* стала невід’ємним атрибутом людини, доповнила її етнічний образ: *“Въпроси же его блаженный [Аганіт – О.Г.]: “Кто еси ты и коея вѣры еси?” Лѣчець же рече к нему: “Не слышалъ ли еси мене, яко Арменинъ есмь?”* (Києво-Печерський патерик). Значення ‘народність’ і ‘народъ’ (ДКО ‘людина’), зафіксовані в ІСУЯ [195, т. 1, 487] і СУМГр [214, т. 1, 239], свідчать, що *віра* була невід’ємним атрибутом

духовного життя українців й асоціювалась із самим народом, який належить до певного віровизнання. В суспільній свідомості віра є платформою для об'єднання певного етносу: *Хто про своїх не дбає, той віри відцурався; він гірший, ніж невірний* (I Тим.5, 7-8). Віра асоціюється не тільки з народом, а й з територією його поселення, державою: *Защищали храбро польское государство / От навітов татар все християнство* (Іоанн. Героїчні стихи). В межах перехрещення ДКО 'людина' та 'релігія' еспліковане значення 'люди, що належать до певної релігії' [224, 72], а також 'закон', якому етнічна спільнота підпорядковується: *Но мы же християне, елико земля, иже вѣруютъ въ святую Троицю, и въ едино крещение, и въ едину вѣру, законъ имамъ одинъ, елико в Христа крѣстимься, и въ Христа облекохомся* (Повість минулих літ). Ці два значення порушують стрункість тези про віру як абстрактну одиницю лексики.

'Кредит' у смисловій структурі віри, очевидно, означає позичку грошей на віру (ДКО 'довір'я' та 'діло'). Це значення об'єктивоване у фраземах *брати на вѣру* [195, т. 1, 487], *на віру набрав* [187, т. 1, 334], *вірю вам на слово* (позичка без документів) [187, т. 1, 336]. У "Руській Правді" описано механізм розв'язання судового спору, пов'язаного з відсотками по кредиту: *Кто деньги отдасть въ ростъ, или медъ и жито с уговоромъ нѣкоторой наддаци, то въ случаѣ спора с должникомъ, долженъ заимодавецъ представить свидѣтелей* (Руська Правда).

'Важність', 'вага', 'повага' [195, т. 1, 487], що відповідають сучасному 'важливість', мають спільну сему 'авторитет': *Ще інше ясніше й вірніше свідоцтво наведемо про тебе, сказане апостолом Яковом, що хто наверне грішника з дороги його блудної, той спасе душу й покриє пребагато гріхів* (Галицько-Волинський літопис). Є. К. Тимченко до значення 'важність', 'вага' наводить такий приклад: *Для лѣпшого вѣры до его нашего листу печати есмо приложили* [195, т.1, 487]. Д. Г. Гринчишин у цьому ж контексті подає слово *вѣроятіє* [218, т. 6, 157] зі значенням 'достовірність' (ДКО 'відсутність сумніву'). Віра / довір'я комуніканту передбачає повагу до нього. Наводимо

приклад зі словника: *Гостем и послом вѣра маєт быти хована* [195, т. 1, 487] (ДКО ‘довір’я). У М. І. Костомарова є приклад уживання дієслова *зневіряти*, що означає ‘не поважати’: *[Сава] – Хай мене зневіряють, аби честь моя не була зуривочна!* (М. Костомаров. *Сава Чалий*).

‘Примѣта’, подана четвертим значенням у МСДРЯ [223, т. 1, 491], є те саме, що й прикмета (ДКО ‘сподівання майбутніх подій’): *А Великаго дни и Воскресенія Христова не вѣдаю, а по примѣтамъ гадаю: Великъ день бываетъ християньскы первые Бесерменьскаго баграма за девять дни или за десять дни* (Львівський літопис). В ІСУЯ ‘ретельність’ подана у п’ятому значенні, де й ‘вірність’, ‘сталість’, ‘певність’ і ‘словність’ [195, т. 1, 487]. Вона передбачає виконання якогось завдання з особливою точністю, уважністю, старанням: *Король Данило сказав йому: “Ти зле мені зробив”, але двірський відповів: “Не я, не з моєї волі, але зле нам зробив посол, що не приніс нам вірно приказу”* (Галицько-Волинський літопис). У цьому контексті *вірно* має смислове навантаження ‘правильно’, що перегукується з п’ятим значенням ‘вѣрность’, ‘истина’, поданим І. І. Срезневським [223, т. 1, 491]. У наведеному далі уривку “Києво-Печерського патерика” йдеться про ‘певність’ у нагороді (ДКО ‘уповання на Бога’), яку має вірний, виконуючи Божу волю: *Таже и Господь к нему: Благий рабе, вѣрне умноживый преданный ти талантъ, тѣмже приими уготованный ти вѣнец и вниди в радость Господа своего* (Києво-Печерський патерик). ‘Словність’ – це завірення, словена запорука сторін виконувати ту чи іншу домовленість (ДКО ‘вірність’): *Часто буває, що словом два руси еднаються твердо, / Руку подавши, навек рідні вони відтепер* (С. Кльонович. *Роксоланія*). Словність замінила клятву: *віру вам і без присяги* (187, т. 1, 335). Значення ‘словність’ відобразилось у фраземах *давати слово, слово честі*. СУМГр подає переносне значення ‘твердиня’, ‘гора’ [218, т. 6, 149], покликаючись на “Лексикон” П. Беринди.

Останнім у СУМГр подано значення ‘присуд’ [218, т. 6, 149] (ДКО ‘діло’) штрафу за вчинений злочин. ‘Штраф’ позначало староукраїнське слово *віра* [206, т. 1, 232] < *вира, вѣрноѹ* [223, т. 1, 493]. Лексема мала перше

значення ‘штраф’, а друге – ‘податок, що збирався через довірених осіб’ [213, т. 2, 91]. Кошти, які надійшли внаслідок податкового збору (добровільного), перебували в розпорядженні місцевої громади та спрямовувались на виплату штрафів на користь князя за вбивство вільної людини у випадку, якщо вбивцю не знайдено. Якщо злочинця виявлено, “кара грошева за забійство” [195, т. 1, 255], призначена замість смертної кари, виплачувалась або громадою (дика віра), або злочинцем, якщо він попередньо не вносив кошти в дику віру. В “Руській Правді” розшифровано номенклатурну назву *віра* – “*денежная пѣня, закономъ положенная вмѣсто смертныя казни, за преступленія подлежащія смерти*”. Порядку призначення вір присвячено 5 і 6 параграф зводу законів [269]. Лексеми *вира* і *вѣрное* вживалися, по-перше, на позначення штрафу (дикая, поклепная, творимая вира [213, т. 2, 188]), і, по-друге, права стягувати такий штраф з волості чи іншої адміністративно-територіальної одиниці, де скоєно злочин. Половина віри – *полъвириѣ* [223, т. 2, 1139] *полвиры* (поль виры [213, т. 16, 199], полувириѣ, полувѣрье (-ие) [213, т. 16, 262]) – призначалась за вбивство жінки або вчинене каліцтво, що не спричинило смерть. І. І. Срезневський зазначає, що вилучені кошти спрямовувались на потреби війська: Ти бо (древніе) князи не сбираху многа имѣнія ни творимых вирь ни продажь вѣскладаху на люди. Но оже будяше правая вѣра, и ту возма даяше дружинѣ на оружие [223, т. 1, 262]. Існували віри також на утримання вірника – уповноваженого стягувати штрафи. Для позначення їх розміру використовувалось словосполучення *поconi вирьнии* [211, т. 1, 436]: *Вирнику и съ его служителемъ получати на содержаніе свої на каждую недѣлю: солоду по 7 ведеръ (Руська Правда).*

На жаль, словники останніх років здебільшого не відзначаються фіксацією нових значень лексеми *віра*. Так, у “Великому тлумачному словнику сучасної української мови” (ВТССУМ) [185, 189], як і в “Новому тлумачному словнику української мови” (НТСУМ) [205, т. 1, 345], значення цього слова збігаються з уже наявними в СУМ [219, т. 1, 679], а в “Тлумачному словнику української мови” А. О. Івченка (ТСУМ) узагалі фігурує тільки лексема *вірний*

зі значенням 1. ‘Який викликає повне довір’я, постійний у своїх відносинах, почуттях і поглядах’; 2. ‘Який надійно служить комусь’ [194, 49]. З-поміж згаданих лексикографічних джерел вирізняється “Словник української мови: у 20 томах”, у якому зафіксоване релігійне значення ‘дар Бога людині, завдяки якому встановлюється її зв’язок з Богом’ і несакральне ‘грошовий штраф у Київській Русі на користь князя за вбивство вільної людини’ [200].

Лексема *віра* не є часто вживаною в мовленні. Це засвідчують частотні словники з окремих жанрів. “Частотний словник сучасної української поетичної мови” – 64 слововживання *віра* на 300000 [235]. “Частотний словник сучасної української публіцистики” подає цифру – 25 слововживань *віра* на 300000 [236]. “Частотний словник українського публіцистичного стилю 2004” – 38 слововживань *віра* на 300000 [237].

Методом компонентного аналізу в імені концепту “віра” можна визначити семи – найпростіші складники плану змісту. Вслід за В. В. Левицьким, розуміємо семему як окреме значення багатозначного слова, сему – як мінімальну одиницю плану змісту, на яку можна розкласти семему, семантему – як семантику багатозначного слова, архісему – як родове поняття [97, 115-117]. Проте, оскільки дисертаційне дослідження лежить у полі зацікавлень когнітивної лінгвістики, а не семасіології, обмежимося тільки аналізом розподілу узагальнених значень лексеми *віра* в межах константної і варіантної зон. До константної зони належать значення ‘свідчення правдивості, клятва, присяга’ і похідне від них – ‘упевненість, достовірність’, що відображають ДКО ‘відсутність сумніву’; значення ‘відданість’ експлікує ДКО ‘вірність’; ‘довір’я’ – однойменну ДКО; ‘віровчення, віросповідання’ – ДКО ‘віровизнання’; ‘релігія’ – однойменну ДКО; ‘визнання існування Бога’ – ДКО ‘Бог’; ‘народ’ – ДКО ‘людина’. Інші значення відображають когнітивну структуру варіантної зони. Отже, у пасиві семантичної структури лексеми *віра* перебувають значення ‘кредит’ – ДКО ‘довір’я’ і ‘діло’; ‘важливість’ – ДКО ‘відсутність сумніву’; ‘повага’ – ДКО ‘довір’я’; ‘прикмета’ – ДКО ‘сподівання майбутніх подій’; ‘сталість, ретельність, словність’ – ДКО ‘вірність’,

‘присуд’ – ДКО ‘діло’. Як видно, у семантичній структурі лінгвалізатора відображені не всі ДКО концепту, виокремлені у процесі наукового пошуку. Це можна пояснити складністю феномена, який концептуалізує *віра*.

Для структурування семантичного поля доцільно описати гіперо-гіпонімічні відношення, в яких перебувають вербалізатори концепту “віра”. В сакральній частині концепту гіпонімом до *віри* є *релігія*. За К. Леон-Дюфруа, “віра є джерело і центр усього релігійного життя” [210, 145]. Віра й релігія, як служіння Богові, це природжене людині, як кажуть, шосте чуття її серця [19, 23]. І. І. Огієнко вважає, що віра визначає релігію, вказуючи на латинське *fides*, яке вживається як синонім слова *religio* [206, т. 1, 232]. Свідченням, що лексема *релігія* може бути замінена на *віру*, проте не навпаки, може бути такий контекст: *Та ж нас і релігія не дуже роз’єднує. В нас один і той самий обряд, а тих догм, що нас роз’єднують, дуже мало. Не будемо гніватися на вас, що у вас інша віра (І. Маргітич. Єдність віри і народу)*. ДКО ‘релігія’ належить до структури концепту “віра” як його складник, оскільки віра – феномен ширшого обсягу, ніж релігія. Людина зазвичай дозріває до віри через залучення до певної релігійної інституції. П. П. Кононенко пише: “І Кий, і Аскольд, і Володимир під час зіткнення з іншим світом спочатку стикалися в ньому з церквою, потім – релігією, і лише згодом із вірою: бо віра – константа сакральньо-індивідуальна; релігія – колективно-ідеологічна, церква – суспільно-політична” [87, 94]. Незмінна наявність цієї семми протягом історичного розвитку мови свідчить про стабільність релігійної свідомості українців. Базова ДКО ‘релігія’ зберігається в МКС усіх часів попри закономірну зміну семантики багатозначного слова.

Віра також є гіперонімом до *віросповідання*: *Ви щасливі на Закарпаттю, що між вами нема двох православних вір. Ми щиро бажаємо, щоб ви були тільки одна віра (І. Маргітич. Єдність віри і народу)*. З огляду на ієрархічну залежність “віра > релігія > віросповідання, вірування” *віросповідання* є гіпонімом щодо *релігії*: *...же яко он, римского костела будучи, на нас, греческой релѣи люди, в греческих наших творцѣх на доводи zdobyватися*

хотѣл... (Х. Філалет. Апокрисис) і щодо віри: С тоиже причины, же римянинови ся отписует, часто слов в церквах наших греческих мнѣйъ звычайных, а толко римской вѣры людем призовитых, фолкгуючи вырозумѣнью людскому, уживаємо... (Х. Філалет. Апокрисис). Вірування є співгіпонімом щодо релігії поряд із віросповіданням. Вірування має значення ‘релігійні уявлення’ [219, т. 1, 682]: Часто заранками тато вставав і що перше робив – натщесерце бив з усієї сили правою рукою по сволоці в хаті, як йому нарадив колись музикант, скрипаль Могур, аби стратити нечисту силу: кожен такий удар – а можна було лише один на один ранок – відповідно на одного щезника меньше (Л. Стринадюк. У нас, гуцулів). Різниця між цими співгіпонімами в тому, що віросповідання засноване на вірі в єдиного Бога, а вірування – на обожненні містичних істот.

У несакральній частині концепту виявлено відношення віри до довір’я як цілого до частини. Віра – це концепт, а довір’я – тільки одна з його ДКО. Показовим є такий приклад: [делегати]: – Ви, отче, наш душпастир, і ми маємо до вас довір’я, але не гнівайтесь, віри не маємо (І. Вільде. Сестри Р.). Дієслово вірити є гіперонімом щодо довіряти (несакральна співставленість) і вірувати (сакральна співставленість), наприклад: вірити / довіряти матері, вірити / вірувати у Діву Марію. Віра також є гіперонімом щодо сподівання / надії (ДКО ‘сподівання майбутніх подій’): Минає час моїх дитячих вір (В. Стус. Зі збірки “Зимові дерева”).

Якщо у родо-видових відношеннях можлива тільки заміна гіпоніма на гіперонім, то в синонімічних – двобічна заміна близьких за значенням слів. “Практичний словник синонімів української мови” за редакцією С. Й. Караванського [196, 56] подає такі синоніми до заголовного віра – упевненість (ДКО ‘відсутність сумніву’), (до кого) довіра, довір’я (ДКО ‘довір’я’), (Христова) релігія (ДКО ‘християнство’), віровизнання (ДКО ‘віровизнання’), (у містичні істоти) вірування (ДКО ‘релігія’). До дієслова вірити подано синоніми йняти віру, (у кого) мати віру (ДКО ‘довір’я’), покладатися на (ДКО ‘сподівання на людину’), (кому) довіряти (ДКО

‘довір’я’), (у Бога) вірувати (ДКО ‘Бог’), (у краще) не тратити надії на (ДКО ‘сподівання майбутніх подій’), (сліпо) брати / приймати / на віру (ДКО ‘довірливість’). У “Словнику синонімів української мови” за редакцією А. А. Бурячка до стрижневого *віра* за значенням ‘наявність твердої певності щодо чого-небудь’ подано упевненість та переконання (ДКО ‘відсутність сумніву’); за значенням ‘визнання існування Бога; те або інше релігійне вчення’ – релігія, вірування (ДКО ‘релігія’), віросповідання, віровизнання, віровчення (ДКО ‘віровизнання’) [215, т. 1, 283]. У “Короткому словнику синонімів” за редакцією П. М. Деркача подано тільки дієслово *вірити* з покликанням на *довіряти* [190, 60] – (йняти віру) вірити (ДКО ‘довір’я’), (мати довір’я) покладатися (на кого, на що) (ДКО ‘сподівання на людину’), увірятися, звірятися (ДКО ‘діло’ і ‘відсутність сумніву’), здаватися (ДКО ‘сподівання на людину’).

Антонімічні пари до *віри* висвітлюють лексикографічно зафіксовану лінгвалізацію корелята *невіра*. Л. М. Полюга виокремлює антонімічну пару *віра* – *безвір’я* [208, 94], подаючи до слів з протилежним значенням атрибути: *віра* глибока, тверда, гаряча, справжня, слаба, надзвичайна ↔ *безвір’я* повне, упевнене, слабе, власне; поєднання з дієсловами: вселяти в кого-небудь, утверджувати, підірвати в кого-небудь віру ↔ *безвір’я*; об’єктну спрямованість: *віра* ↔ *безвір’я* в себе (ДКО ‘віра в себе’), брата, батька, друга (ДКО ‘сподівання на людину’); в справедливість (ДКО ‘віра в щось’), у перемогу, завершення чого-небудь (ДКО ‘сподівання майбутніх подій’). Асоціативний експеримент дозволив сформувати більшого обсягу синонімічні ряди та антонімічні пари (пор. підрозділ 3.1).

Отже, в межах парадигматичного виміру визначено етимон слова-імені концепту, простежено актуалізацію окремих ДКО концепту в структурі значення полісемантичного слова *віра*, описано гіперо-гіпонімічні відношення, а також проаналізовано синоніми та антоніми до лексеми *віра*, зафіксовані в лексикографічних працях.

2.2. Епідигматичний вимір слова-імені концепту “віра”

У цьому підрозділі представлена мовна експлікація концепту “віра” на епідигматичному рівні. В. М. Пітель розглядає епідигматику як окремий різновид парадигматики [129, 7], проте однастайності серед мовознавців у цьому питанні немає. Цікавою є думка Л. Ф. Когут, яка вважає, що епідигматичні зв'язки є перехрещенням синтагматичних та парадигматичних і походять від внутрішньоструктурної деривації нових, структурно-значенневих елементів [80, 109]. Епідигматичний аналіз осягає сферу словотвору, а також фіксує семантичні зрушення в новоутворених словах. За М. Д. Карп'юк, “семантична деривація – це відгалуження від слова (або його окремого ЛСВ), що використовується для називання поняття про нове, інше явище, яке близьке до вже існуючого та зберігає з ним мотиваційні відношення. Дериват зберігає нерозривний зв'язок з вихідним лексико-семантичним утворенням, що виявляється в матеріальній єдності фонетичної форми, а також у семній мотивованості, яка інколи встановлюється з великими складнощами” [71, 69-70]. М. І. Голянич зазначає, що мотивованість пов'язана з ВФ слова, сприяє її матеріалізації у слові. У парі “твірне-похідне” ВФ слова відбиває акт пізнання, а не результат механічного вичленування мотивувального із мотивованого. Вона не лише вказує на ідею, яка пов'язує саме ці два слова, а й виступає стрижнем тих “субконцептуалізацій” (Чейф Л. Уоллес), на які людина в процесі пізнання членує понятійний простір, співвідносячи його з мовною системою [38, 47]. Явище “мотивації” доцільно розглядати в синхронії, тому матеріалом для дослідження слугують похідні від твірного *віра* (182 одиниці), зафіксовані у СУМ [219].

Нагадаємо, що до стрижневого слова *віра* СУМ подає такі значення: 1. ‘Упевненість у чомусь, у здійсненні чого-небудь’. // ‘Впевненість у позитивних якостях, у правильності, розумності чиєїсь поведінки’. 2. ‘Те саме, що довір'я’. 3. *рел.* ‘Визнання існування Бога, переконання в реальному існуванні чогось надприродного’. // ‘Те або інше релігійне вчення, віровизнання’ [219, т. 1, 679]. Ці значення категоризують фрагмент картини

світу, відображеної в ДКО ‘відсутність сумніву’, ‘сподівання майбутніх подій’, ‘сподівання на людину’, ‘довір’я’, ‘Бог’, ‘релігія’ та ‘віровизнання’.

Розрізняють пряму й переносну, основну й периферійну мотивацію. Дієслівний десубстантив *вірити* [219, т. 1, 680], утворений за допомогою одноелементного суфікса *-и*, має мотивований характер. Його семантична структура повністю мотивується значеннями полісемантичного слова *віра* та його етимомом. У випадку прямої мотивації значення похідного впливає з прямого значення твірного. Перше значення ‘бути впевненим, переконаним у чому-небудь’; // ‘бути впевненим у кому-небудь, вважати когось гідним довір’я’ мотивоване двома першими значеннями іменника *віра*. Друге – ‘приймати щось за правду’ – її етимомом. Третє – ‘мати довір’я до когось’ – другим. Четверте – ‘бути релігійним; вірувати’ – третім. П’яте – ‘вставне слово, що вживається для більшого переконання того, до кого звернена мова’ – зумовлене етимомом ‘правда’, що трансформувався в ‘запевнення у правдивості’. Слід зауважити, що, на думку Г. А. Ярмоленко, в парі *віра* – *вірити* “напрямок похідності має подвійне спрямування через однакову семантичну та формальну складність членів словотвірної пари за умови визнання нульового суфікса” [171]. Дериват *вірити* лінгвалізує ті самі ДКО, що і вербалізатор *віра* (‘відсутність сумніву’, ‘сподівання на людину’, ‘довір’я’, ‘релігія’).

У випадку переносної мотивації значення деривата мотивується переносним значенням мотивувального слова. Наприклад, переносне значення іменника *старовірство* [219, т. 9, 659] утворилось від переносного значення мотивувального *старовір* [219, т. 9, 659] ‘людина, яка дотримується старих звичаїв, звичок, смаків’. Це значення, зі свого боку, утворене внаслідок внутрішньослівної мотивації від першого значення ‘послідовний прихильник старої віри, старообрядець’

Основна мотивація властива дієслівному десубстантиву *вірувати* [219, т. 1, 682], утвореному за допомогою одноелементного суфікса *-ува* від слова *віра*. Перше значення *вірувати* ‘бути релігійним, вірити в Бога, у надприродні

сили' (ДКО 'релігія', 'Бог') мотивоване другим значенням слова *віра*. Друге значення 'бути певним, переконаним у чому-небудь' (ДКО 'відсутність сумніву') – ЛСВ 'бути впевненим, переконаним у чому-небудь'. *Вірувати*, за висловом І. І. Огієнка, "вживаємо тільки для релігійної віри" [206, т. 1, 233]: [гуси] – *Ой, рятуйте, хто в бога вірує, бо якийсь ворог поцупив і поніс у мішаницю одну нашу сестрицю (І. Нечуй-Лев. Шкодливе ягня), зрідка стосовно людини або сказаного нею: Игумень же, не вѣровавъ реченням (про хліб з лободи – О. Г.), повелѣ иному брату се сътворити: въ тайнѣ хлѣбъ взяти, да розумѣють истинно, аще тако есть (Житіє і ходіння Данила).*

За периферійної мотивації значення мотивувального слова не є основним у семантичній структурі похідного. Наприклад, в іменниках *завіритель* – 'особа, яка виконує юридичне оформлення ділових паперів' [219, т. 3, 51] (ДКО 'людина' і 'діло') й *довіритель* – 'той, хто видав кому-небудь довіреність' [219, т. 2, 335] (ДКО 'довір'я', 'сподівання на людину' та 'діло') сема 'довіра' є периферійною.

В. М. Пітель вважає, що асоціативно-дериваційні зв'язки – це "відношення похідності, мотивованості, коли одна одиниця породжується іншою й похідне слово чи значення, акумулюючи у своєму складі семи твірного, здатне зберігати "дериваційну пам'ять" про вихідну одиницю" [129, 7]. Семантика твірного не завжди повністю входить у семантику деривата. Неповне входження значеннєвої структури твірного в дериват стосується також прислівника *вірно* [219, т. 1, 681], який утворено за допомогою суфікса *-о*. Перше та друге значення деривата мотивуються двома першими значеннями з чотирьох прикметника *вірний* [219, т. 1, 680-681]: 'який заслуговує довір'я, відданий' (ДКО 'довір'я', 'вірність') та 'правильний, правдивий' (ДКО 'відсутність сумніву'). В семантичній структурі цього деривата відбулось розширення змісту. На базі другого значення утворилась сема 'точно': *Тільки того вже не можна вірно сказати, чи спала вона ту ніч хоч часинку (Г. Квітка-Осн. Маруся)* (ДКО 'відсутність сумніву'). А також 'безсумнівно': *Він [Василь] досі вже посватаний; адже і хусточка у нього, що*

з кишені виньмав, то не хлоп'яча, а притьмом дівоча, і вже, **вірно**, вона йому подарувала (Г. Квітка-Осн. Маруся) (ДКО 'відсутність сумніву').

Також від слова *вірний* суфіксальним способом утворена лексема *вірність* [219, т. 1, 681]. За В. В. Грещуком, "значення суфікса *-ість* у відприкметникових дериватах – це якість, властивість або стан, на які вказує мотивувальний прикметник" [45, 139]. Цю думку підтверджено формулюванням тлумачення у СУМ: *вірність* – 'властивість за знач. вірний 1' [219, т. 1, 681]. Словник подає покликання на одне з чотирьох значень прикметника. М. В. Скаб зазначає, що слова похідні менш схильні бути багатозначними, ніж непохідні [144, 248]. Таким чином *вірність* лінгвалізує тільки ДКО 'довір'я та 'вірність': *Та інший був би радий, що має таку вірну дружину, не домагаючись її вірності* (М. Матіос. Щоденник страченої).

Між похідними та їх твірними можна відстежити семантичні відношення. За транспозиції відбувається зміна частина мови, морфемної будови, проте семантика залишається незмінною. Наприклад, іменник *довіряння* зберігає семантику мотивувального дієслова *довіряти*.

Мутаційні відношення характеризуються як зміною морфемної будови, так і семантики деривата. Наприклад, за допомогою суфіксального форманта *-ник* утворений іменник *вірник*. СУМ подає значення 'довірена особа' з позначкою "застаріле" [219, т. 1, 681]. І. Я. Франко наводить приказку *то ще панський вірник* – про мазуна та шептуна, що підмазується до пана [187, т. 1, 338]. Розглядаючи *вірник* на синхронному зрізі, визначаємо мотивувальним перше і друге значення твірного *віра*, відповідно похідне *вірник* ословлює ДКО 'сподівання на людину' і 'довіра'. Сучасне значення 'довірена особа' походить від *вѣрникъ, вирникъ, вирьникъ* – у часи Київської Русі кримінальний слідчий, особа, призначена князем для суду. "Кримінальний суддя" [269, 17] мав повноваження стягувати віри (*віра* в значенні штрафу розглянута вище). Отже, давньоруське *вѣрникъ*, а потім староукраїнське *вірник* утворилось на основі метонімічного перенесення "людина – рід занять". Пізніше лексема *вірник*

почала вживатись на позначення довіреної особи, а в діалектному вжитку означала ‘парафіянин’ через фонетичну подібність *вірник / вірний* – член парафіяльної громади.

Модифікаційні відношення виявляються в тому, що похідне від твірного відрізняє стилістична конотація за збереження частиномовної належності та семантики. Наприклад, від мотивувального *вірно* при усіченні за допомогою суфікса *-еньк* утворено прислівники з відтінком пестливості *вірненько* та *вірнесенько* (ДКО ‘довір’я’, ‘вірність’, ‘щирість’, ‘релігія’, ‘догма’). Останньому властива висока міра пестливості. В художній літературі трапляються приклади його вживання: *[Дружки:] А ми тобі одслужили вірнесенько, Тепер же нам поклонися низесенько* (І. Нечуй-Левицький. *Маруся Богуславка*). Сюди належить утворення дієслів обмеженої дії: *звірити, перевірити*. В модифікаційних відношеннях перебувають також одиничні та збірні іменники: *єдиновірство – єдиновірець, безвірник – безвір’я*.

Мотиваційні відношення в полі зацікавлень когнітивної ономаціології. О. О. Селіванова, наприклад, розробила когнітивну концепцію словотвірної мотивації [140], увівши нові термінопоняття, наприклад, “пропозиційно-диктумна” та “асоціативно-термінальна” мотивація. Застосуємо їх під час аналізу асоціативно-дериваційних зв’язків. Метонімічна природа пропозиційно-диктумної мотивації полягає в переході логічної частини концепту до лексичного значення вербалізатора. Під час дослідження дериватів від твірного *віра* виявлено категорійний різновид пропозиційно-диктумної мотивації, що характеризується дублюванням ДКО мотиватора за транспозиційної похідності: *недовірливий* – ‘який мало довіряє людям, схильний до недовіри’ [219, т. 5, 289] > *недовірливо* – ‘присл. до недовірливий’ [219, т. 5, 289] (ДКО ‘недовір’я): *Грицько засміявся недовірливо* (І. Багряний. *Тигролови*). Таким чином, похідний прислівник цього типу з формантом *-о* має транспозиційне словотвірне значення, тобто цей прислівник тотожний у всіх компонентах своєї лексичної семантики із значенням мотивувального слова [20, 39] і вербалізує ті самі ДКО, що й твірне.

Опозитивний різновид пропозиційно-диктумної мотивації характеризується використанням за творення найменування протилежного позначення. Префіксальним способом від твірного *віра* утворена *невіра* [219, т. 5, 265-266]. Префікс *не-* вказує на заперечення семантичного значення мотиватора та разом з твірною основою виражає на мовному рівні ДКО, що характеризуються низьким рівнем упевненості, довіри та релігійності. Перше значення *невіри* [219, т. 5, 265-266] ‘відсутність віри, упевненості, переконаності в чому-небудь’ мотивується ЛСВ ‘упевненість у чомусь’ (ДКО ‘безнадія’ і ‘невпевненість’). Друге значення деривата, позначеного запереченням, розм. ‘недовірлива, маловірна людина’ мотивується другим значенням твірного (ДКО ‘недовір’я та ‘маловір’я). Зазначимо, що маловір’я слід розуміти не тільки як недостатню віру в Бога, сумніви в релігійних питаннях, а ширше – як недовір’я, пов’язане з критичним осмисленням маловірогідної інформації: *Бы то все правда была, было бы чому вѣрити. Але если до правды и што иного ся примѣшало, нехай дѣетис не мает за зле, же не цѣле в той науцѣ вѣра ему ся дает* (Х. Філалет. Апокрисис). Третє значення *невіри* розм. ‘нехристиянин або той, хто не вірує в бога; безбожник’ – мотивується третім значенням мотиватора, щоправда поряд з ДКО ‘недовір’я’, ‘релігія’ та ‘Бог’ висвітлює ДКО ‘християнство’, а не ‘віровизнання’: [*Настя*] – *Будь проклята, коли забула Христа й Україну й породила оцих невір, оцих ворогів України* (І. Нечуй-Лев. *Маруся Богуславка*). Зауважимо, що, досліджуючи похідні на синхронному зрізі, можна стверджувати, що *невіра* утворена префіксальним способом від твірного *віра*, проте, якщо зважити на матеріали діяхронії, “церковнослов’янське *неѡвѣръ* історично виявляється розгорненим словосполученням (не имущий веры)” [156, 54].

Суть предикатно-аргументного різновиду в тому, що в дериваті виявляються предикати мотиватора. Наприклад, у дієслові *бузувірствувати* – ‘діяти дуже жорстоко, робити бузувірські вчинки’ [219, т. 1, 251] (ДКО ‘релігія’, ‘зло’ і ‘діло’) активується суб’єкт *бузувір*: [*Алексій*] – *Вона каже: цур тобі, пек тобі, осина тобі, дурний, божевільний, навіжений, католице,*

бузовіре (Г. Квітка-Осн. Сватання на Г.). У дериваті *повірувати* – ‘вірувати якийсь час’ [219, т. 6, 674] (ДКО ‘маловір’я’) активується темпоратив. У похідному *невірствувати*, що означає ‘перебувати у невір’ї, розбраті’ (ДКО ‘зло’, ‘недовір’я’ та ‘діло’) активується каузатив.

На відміну від пропозиційно-диктумної, асоціативно-термінальна мотивація спрямована на використання в процесі найменування фрагмента неістинних (необ’єктивних, нетривіальних) знань про позначуване [90, 89]. Метафорична природа асоціативно-термінальної мотивації полягає в переході асоціативно-образної частини одного чи двох концептів до лексичного значення вербалізатора. Структурно-метафоричний різновид асоціативно-термінальної мотивації вирізняється інтеграцією різних сфер на основі подібності одного компонента. Для прикладу, *віритель*, належачи до фінансової КС, позиціонується як вербалізатор концепту “віра” на основі семи ‘довір’я’. Іменник *віритель* має застаріле значення ‘кредитор, позикодавець’ [219, т. 1, 679] (ДКО ‘людина’ та ‘діло’): [*Север*] – *Або покласти на стіл суму грошей, яка була далеко не по моїй кишені, або одружитися з дочкою мого вірителя* (І. Вільде. *Сестри Р.*).

У дифузно-метафоричному різновиді переплетені асоціативні ореоли двох концептів. Наприклад, дієслово *поневірятися* – 1. ‘Терпіти труднощі, зазнавати мук, знущань’. 2. діал. ‘Знущатися’ [219, т. 4, 156] (ДКО ‘безнадія’) лінгвалізує метафору, що втілює асоціації, належні до асоціативного поля концептів “віра” та “біда”. Прикметник *віроломний* – ‘який порушує обіцянку, присягу; підступний, зрадницький’ [219, т. 1, 681] об’єктивує метафору, утворену асоціативним ореолом концептів ‘віра’ та ‘зрада’. *Віроломність* у релігійному вжитку функціонує як відступництво від віросповідання чи релігії. Безвідносно до часу хитання у вірі чи перехід з одного віросповідання в інше вважались моральним переступом. Про це гостро заявив Г. Смотрицький у “Ключі Царства Небесного”: *Д колебаня у вѣре не установичного или премененя, господи, сохрани, кгдаж з богом жартувати*. Українська ККС концептуалізує не тільки хитання в релігії, а також феномен двовір’я. На думку

П. П. Кононенко, наші предки, сприймаючи пишне християнство (візантійщину), залишались насамперед язичниками. Так започаткувався синтез двовірності [87, 94]. Композит *двовір'я* – ‘поєднання християнства з язичництвом або іншими віруваннями’ [219, т. 2, 220] (ДКО ‘релігія’ та ‘віровизнання’) мотивується асоціативним полем двох релігій чи двох віровизнань. Зазвичай ідеться про змішування християнства та повір'їв, що сягають рідновір'я. І. Я. Франко зауважує, що духовенство завжди мало на меті побороти такі вірування, проте їхні зусилля не були успішними, “чи то тому, що народні вірування, вкорінені традицією незатямних поколінь, оказувались занадто живучими, чи, може, для того, що поборювано їх не зовсім відповідним оружжям – іншими віруваннями” [162, т. 54, 377].

Із пропозиційно-диктумною та асоціативно-термінальною частиною корелює модус оцінки, що виникає внаслідок оцінного маркування. За В. І. Кононенком, якщо в категоріях логічного мислення розкривається упорядкованість об'єктивного світу, то в модально-оцінних парадигмах знаходить своє втілення суб'єктивність бачення етичних норм [86, 54]. Оцінка ‘добре’ властива значенню відад'єктивного іменника *вірні* ‘люди, які неухильно дотримуються догматів якоїсь віри, релігії; правовірні’ [219, т. 1, 681] (ДКО ‘релігія’ та ‘догма’) мотивується значенням базового *віра* ‘впевненість у позитивних якостях, у правильності, розумності чиєїсь поведінки’: *Тоді рушив додому [Степан], несучи цей вогонь обережно і боязко, як **вірні** несуть свічки у великий четвер (В. Підмогильний. Місто).* Д. І. Яворницький як синонім до *вірний* подає суфіксальне утворення *вірняний* [238, т. 1, 111]. У релігійному вжитку відбулась метонімічна зміна у значенні відад'єктивного субстантива *вірні*: “люди належні до певної релігії > люди належні до певної церкви”. Підтвердженням цього є думка Ю. В. Осінчука, який зазначає, що давньоукраїнський субстантивований прикметник *вһръньни* вказував на ‘віруючу людину, яка приняла хрещення і належить до церкви’ [121, 14]. І. І. Огієнко зауважує, що спроба увести номен *вірянин* замість *вірний* не вдалася [206, 232].

Нейтральна оцінка властива дієслову *ввірити* [219, т. 1, 304], утвореному за допомогою префікса в- від твірного *вірити*. Перше значення деривата ‘покладаючись на кого-, що-небудь, довіряти, віддавати щось у чиєсь розпорядження, на чиюсь волю’ мотивується ЛСВ багатозначного *вірити* ‘бути впевненим у кому-небудь, вважати когось гідним довір’я’: *Ех, пане! Дарма ти ввіряєш на коня, / Що землю б’є сиру в коліно під собою (М. Рильський. Кінь)*. А ‘довіряючи, розкривати, розповідати те, що не підлягає розголосу’ – третім ‘мати довір’я до когось’. Отже, перше значення *ввірити* відображає ДКО ‘довір’я’ та ‘діло’. Друге значення ‘покладатися на кого-небудь, довіряти комусь’ мотивується тими самими значеннями, проте ДКО ‘діло’ в ньому затінює ДКО ‘сподівання на людину’. У Лексиконі П. Беринди 1626 року зафіксована предикативна форма *въвѣренно* зі значенням ‘повѣрено, врѣчено, злицено, поручено’ [181, 18] (ДКО ‘довір’я’, ‘сподівання на людину’ та ‘діло’).

Негативну оцінку має іменник *недовірок* [219, т. 5, 289-290], утворений конфіксальним способом від твірного *віра*. Перше значення деривата ‘той, хто недостатньо вірить у що-небудь, не остаточно переконаний у чомусь’; // ‘той, хто зраджує своїм переконанням, принципам; ренегат’ мотивується першим значенням твірного *віра* (ДКО ‘маловір’я’ та ‘віровідступництво’). Друге заст. ‘той, хто зрікся своєї віри або недостатньо вірить у Бога, духів’ – третім (ДКО ‘віровідступництво’ та ‘Бог’). У цьому прикладі простежуємо внутрішньослівну мотивацію: перше значення слова *недовірок* мотивує третє – зневажл. ‘людина, позбавлена хороших рис; виродок, негідник’ – за метонімічним перенесенням “характерна ознака > носій характерної ознаки” (ДКО ‘людина’ та ‘зло’): *[Сава] – А хто не буде оспалий у сюю злющу годину, коли проклятий недовірок мучить та катує православний люд без ласки? (М. Костомаров. Сава Чалий)*.

Модусна мотивація має свої різновиди. В основі психологічного різновиду перебуває поведінковий сценарій. Наприклад, дериватам *довірливий*, *довірливо* властивий сценарій поведінки ‘довірливість’. *Довірливий* – ‘який легко довіряє або схильний довіряти кому-небудь’; // ‘який виражає довір’я

(про погляд, посмішку і т. ін.)’ [219, т. 2, 335]. Прислівник *довіжливо* утворений від основи прикметника за допомогою форманта -о на кінцевому ступені деривації. *Довіжливо* [219, т. 2, 335] (ДКО ‘довірливість’) зберігає значення мотивувального слова, а трансформаційна роль суфікса – тільки конструктивна: *Він [Іван Іванович] знов зробив театральну паузу, мовби шукав підходящого слова, потім довірливо притишив голос (В. Шкляр. Маруся)*. В похідному *зневіра* – ‘відсутність або втрата віри у кого-, що-небудь, розчарування’ [219, т. 3, 653] (ДКО ‘безнадія’) виявляється сценарій ‘перебування в стані безнадії’. *Зневіра* утворено від твірного іменника *невіра* за допомогою префікса з-. Значення деривата мотивується першим значенням *невіри* ‘відсутність віри, упевненості, переконаності в чому-небудь’: *Це все гевонські кпини! І невже / для того, щоб, мої забравши сили, / обранити зневірою, котрої / не пережити? (В. Стус. Потіки)*.

Сублімовані модуси стосуються концептуалізації апаратом поняттєвого мислення морального й аморального у КС. Позитивною оцінкою морального насажений дериват *віруючий* – активний дієприкметник теперішнього часу до *вірувати* в другому ступені похідності зі значенням ‘носій ознаки’. Отже, залучає ДКО, властиві *вірувати* (ДКО ‘релігія’, ‘Бог’, ‘відсутність сумніву’). Його словникове значення ‘людина, що визнає існування бога; релігійна людина’ [219, т. 1, 682] вказує також на ДКО ‘людина’. В “Казанні Кирила-ченця про людську душу” є ремінісценція зі Святого Письма: “*Віра ж твоя, – сказав, – врятує тебе*”, *все ж віруючому дасться (К. Турівський. Кирила-ченця притча)*. Негативна оцінка аморального властива іменнику *невірник*. З. О. Каспиришин вважає, що специфіка таких слів полягає у тому, що виділення множинності словотвірної мотивації передбачає співвіднесеність з різними денотатами [72, 91]. Перший ЛСВ ‘непостійний, нетвердий у поглядах, стосунках з ким-небудь чоловік’ [219, т. 5, 266] (ДКО ‘людина’ та ‘зло’) утворився за допомогою аналізованого метонімічного перенесенням “характерна ознака > носій характерної ознаки”. Другий ЛСВ ‘той, хто не визнає існування Бога, не вірить в нього; безбожник’ [219, т. 5, 266]

мотивований третім значенням *віра*, відображає ДКО ‘недовір’я’ та ‘Бог’: *Я не є віруючою людиною. До священика, мабуть, невірникам дорога заказана* (М. Матіос. *Щоденник страченої*). В уявленнях про добро та зло знаходить відбиток узагальнене сприйняття КС, а звідси – соціальні, культурні, національні, релігійні й інші світоглядні критерії [86, 55]. І. Я. Франко, коментуючи приповідку *що міра, то й віра*, пише, що у ній відображена етична оцінка “всяких людських поступків: що одні вважають гріхом, злом, те другим дозволено” [187, т. 1, 335].

Утилітарній оцінці властивий компонент ‘безпеки’ в ККС, архетипній – давні стійкі уявлення етносвідомості. Переплетення утилітарного (безпека / небезпека) та архетипного (свій / чужий) модусу позначене на опозитивній парі *єдиновірець* – *іновірець*. За формою це словотвірні типи з суфіксами *-ець* зі значенням ‘носій ознаки віри’. *Єдиновірець* – книжн. 1. ‘Людина однієї з ким-небудь віри, релігії’. 2. ‘Прихильник єдиновірства у 2 знач.’ [219, т. 2, 496] (ДКО ‘релігія’, ‘віровизнання’ та ‘православ’я’). *Іновірець* має застаріле значення ‘чужовірець’ [219, т. 4, 32] і відображає тільки ДКО ‘релігія’. Цей іменник позначений утилітарною оцінкою ‘небезпека’, оскільки іновірці могли становили певну небезпеку для релігійного життя осіб іншої віри: *Там була церква створена, монастир Святої Богородиці, тепер же це місце розорене іновірцями* (*Житіє і ходіння Данила*).

У випадку, якщо мотиватор вийшов з активного вжитку мови, йдеться про псевдомотивацію. Давню історію має композит *вірнопідданий* на позначення осіб, які склали вірнопідданську присягу сюзеренові. Утворився на основі словосполучення *віри*, тобто присязі, *піддавати*. СУМ подає значення *вірнопідданий* – ‘вірний монархові’ [219, т. 1, 681] (ДКО ‘вірність’ і ‘сподівання на людину’). Синонім до *вірнопідданий* – *вірноприсяжний* [238, т. 1, 111] (*віра+присяга*): *У двадцятих роках відмовлялись [патріоти] від державної служби, бо не хотіли складати вірнопідданчої присяги Польщі...* (І. Вільде. *Сестри Р.*). На сьогодні композит переосмислився і вживається зі стилістичною метою: [*Бронко Ковальському*] – *Не журіться, таких*

вірнопідданих, як ви, з роботи не звільняють! (І. Вільде. *Сестри Р.*). У цьому контексті *вірнопідданий* означає ‘підлабузник’ і має глузливу конотацію.

Серед дериватів від твірного *віра* є група слів, позначених мотиваційним типом за параметром раціональності знань. Сюди належать слова на кшталт *звіряння, перевіряння, перевірка, повірка, вивірення, перевірний, достовірний* і т. ін. Розглянемо одне з них. Від дієслова *вірити* за допомогою префіксального форманта *ви-* утворено дериват *вивірити* [219, т. 1, 365]. Перше значення похідного ‘ретельно перевіряти точність, правильність чи придатність чого-небудь’ мотивується ЛСВ ‘бути впевненим, переконаним у чому-небудь’ (ДКО ‘відсутність сумніву’). Друге значення ‘випробовувати когось в чомусь’ мотивується ЛСВ ‘бути впевненим у кому-небудь’ (ДКО ‘діло’ та ‘відсутність сумніву’): – *Треба тільки мені вивірити на свої очі, що темний сліпець благоподобно службу божу одправляє* (М. Вовчок. *Сестра*). За допомогою постфікса *-ся* від твірного *увірити* утворено похідне *увіритися* – ‘переконатися’ [219, т. 10, 368] (ДКО ‘діло’ та ‘відсутність сумніву’): *[Василь]* – *А щоб ви увірилися, що я не зледаців, от і став я на криласі співати і “Апостола” прочитав* (Г. Квітка-Осн. *Маруся*). Щодо останнього деривата, то в ньому відбулось розширення змісту, літературне вживання засвідчує, що до його значеннєвої структури належить сема ‘довір’я’ (ДКО ‘довір’я’): *Добре було старому Макусі, що увірівся дочці, та ще й розумній* (Г. Квітка-Осн. *Козир-дівка*).

Мотивація за нераціональністю знань властива таким словам: *імовірний* у значенні ‘те саме, що можливий’ [219, т. 4, 20], *неймовірний* у значенні ‘здійснення якого важко або неможливо повірити; неможливий, неправдоподібний’ (ДКО ‘неймовірність’), *марновірний* – ‘те саме, що забобонний’ [219, т. 4, 631] (ДКО ‘маловір’я’): *[Яків до Панаса]* – *Прошу, не заважай, пане православний марновіре: все-все народилось на добрий кінець* (Г. Сковорода. *Розмова п'яти подорожніх*). Аналіз когнітивної та семантичної структури усіх дериватів від твірного слова *віра* поданий у додатку 2.2.

На думку О. М. Трубачова, “в синхронії ми завжди маємо справу з результатом” [156, 72]. Похідні – це результат закономірних змін мовних одиниць у діахронії. Періоди розвитку дериватів встановлено за лексикографічними матеріалами. Похідні від *віра* визначені методом суцільної вибірки з таких історичних та тлумачних словників: МСДРЯ, включно з додатком до нього (61 одиниця – тут і далі кількість вказана без урахування фонетичних варіантів); СДРЯ (85 од.); ССУМГум (11 од.); СУМГр (34 од.), СРЯ (97 од.), ІСУЯ (25 од.), СУМГр (76 од.), СУМ (175 од.). Для уніфікації лексикографічного матеріалу укладено таблицю похідних від твірного слова *віра* (див. додаток 2.1.). Проаналізувавши їхні значення, ми визначили набір ДКО, реалізованих у дериватах (див. додаток 2.2), а також підраховали частотність вербалізації тієї чи іншої ДКО в похідних, зафіксованих кожним з аналізованих словників (див. додаток 2.3), що дозволило сформулювати відповідну модель концепту “віра” (див. додаток 5).

МСДРЯ фіксують пласт лексики церковнослов'янської мови, яка співіснувала з живою українською. Особливістю цього словника є те, що автор подавав латинські та грецькі відповідники до давньоруських слів, проте не всі тлумачив. У випадку, коли не було подано значення до реєстрового слова, ми, зіставляючи його з певною ДКО, керувались контекстом, у якому було вжите слово. Після аналізу значень дериватів, поданих у згаданому словнику, визначено, що найчастіше вони омовлюють ДКО ‘релігія’. Частотність її лінгвалізації – 20 %. На ДКО ‘діло’ та ‘недовір’я’ припадає по 11 %. Частотність вербалізації ДКО ‘віровизнання’ та ‘вірність’ – 9%.

Церковнослов'янську лексику також відображає СДРЯ, що є повнішим, ніж МСДРЯ. В цьому лексикографічному виданні зафіксовані численні деривати від твірного *віра*. Дослідження СДРЯ виявило, що похідні від *віра* здебільшого лінгвалізують ДКО ‘релігія’ (14 %). Поширеними були також деривати, що ословлюють ДКО ‘добро’ і ‘довір’я’ – показник 9 %.

ССУМГум описує лексику ділового стилю 14-15 ст. Аналіз значень дериватів, поданих у лексикографічному джерелі, дозволив зробити висновки,

що найбільш часто омовленою є ДКО ‘вірність’ (25 %), ‘відсутність сумніву’ (19 %), ‘довір’я’ та ‘діло’ (по 13%).

СУМГр є хронологічним продовженням ССУМГум, проте специфічний тим, що описує не тільки книжну мову, а й народнорозмовну. Ймовірно, тому в ньому зафіксовано втричі більше похідних, ніж у ССУМГум. Аналіз значень похідних показав, що найбільш частотно вони реалізують ДКО ‘релігія’ та ‘відсутність сумніву’ (по 20 %), а також ДКО ‘вірність’ і ‘довір’я’ (по 13%).

СРЯ корисний для діахронного аналізу омовлення концепту “віра“, оскільки подає деривати, які зафіксовані в давньоруських пам’ятках та тих рукописних джерелах, які не були представлені в МСДРЯ або були представлені частково. Похідні від базового *віра* лінгвалізують ДКО ‘релігія’ з найвищим показником – 16 % і ‘недовіра’ з трохи нижчим – 12 %.

Картотека ІСУЯ “нараховує близько 300 тис. цитат-карток” [122, 256] – матеріал пам’яток від найдавніших часів до 19 століття. Деривати від твірного *віра*, які фіксує цей словник, вербалізують здебільшого ДКО ‘довір’я’ (19 %), ДКО ‘релігія’ і ‘відсутність сумніву’ (по 15 %), а також ДКО ‘вірність’ (12 %).

Тлумачно-перекладний СУМГр ґрунтується на літературній мові 19 ст, а також на фольклорному та діалектному матеріалі, що зумовило наведення багатьох зменшено-пестливих форм. Похідні в цьому лексикографічному джерелі, ословлюють з найбільшим відсотковим показником (12 %) три ДКО: ‘вірність’, ‘релігія’ та ‘недовіра’. Частотність вербалізації ДКО ‘зло’ – 10 %.

Останній з аналізованих словників – СУМ – описує різні пласти лексики української мови. Відповідно, у ньому найбільше дериватів. Подані у словнику похідні від базового *віра* найчастіше омовлюють ДКО ‘довір’я’ і ‘релігія’. Частотність їх лінгвалізації – 12 %. На ‘відсутність сумніву’ припадає 10 %.

Отже, аналіз значень дериватів від базового слова *віра* та їх зіставлення з ДКО, які вони реалізують, виявив, що на епідигматичному рівні найчастіше вербалізуються ДКО ‘релігія’, ‘вірність’, ‘відсутність сумніву’, ‘довір’я’, ‘недовір’я’, ‘діло’, ‘щирість’ (див. додаток 2.3). Ці дані дозволили утворити специфічну модель концепту “віра“ (див. додаток 5).

2.3. Синтагматичний вимір слова-імені концепту “віра”

У мовознавстві розрізняють “сконденсовану синтагматику слова, що реалізується в словотвірному вимірі, та власне синтагматику, яка виявляє себе в синтагматичному вимірі” [144, 57]. “Словник сполучуваності слів української мови (найуживаніша лексика)” [216, 69] першим атрибутом *віри* подає “тверда”, тобто незламна, непохитна. Під час діахронного розгляду це атрибутивно-субстантивне словосполучення має семантичний відтінок – ‘послушна’. П. Беринда зазначає: “**Вѣра** бывает **тверда**, еже не питати повелѣннаго, но просто **послѣшати**” [181, 24]. “Словник сполучуваності слів української мови” [216, 69] виявляє також таку сполучуваність лексеми *віра*: глибока (якісна ознаки), непохитна (відносна ознаки), наївна (ДКО ‘довірливість’), сліпа віра (ДКО ‘догма’); віра в людину (ДКО ‘сподівання на людину’), свої сили, самого себе (ДКО ‘віра в себе’), справедливість (ДКО ‘віра в щось’), успіх (ДКО ‘сподівання майбутніх подій’), торжество розуму (ДКО ‘віра в щось’); вселити віру в кого-, що-небудь (ДКО ‘діло’), втратити віру в кого, що-небудь (ДКО ‘безнадія’); не йняти віри [своїм, власним] вухам, очам, словам (ДКО ‘недовіра’); підривати, підточувати, руйнувати, похитнути чийось віру в кого-що-небудь (ДКО ‘діло’); перейнятися, проїнятися вірою в кого-що-небудь (ДКО ‘сподівання на людину’, ‘віра в щось’); робити що-небудь без віри (ДКО ‘даремна надія’), з вірою в успіх (ДКО ‘сподівання майбутніх подій’); сприйняти що-небудь на віру (ДКО ‘довірливість’), не приймати нічого на віру (ДКО ‘недовіра’). Асоціативний експеримент виявив ще й інші синтагматичні зв’язки (див. підрозділ 3.1.).

Контекст характеризує мовні та позамовні умови вживання слова, які, ґрунтуючись на валентності, визначають реалізацію одного із його значень. Реалізовану валентність позначають у вітчизняній лінгвістиці терміном “сполучуваність” [80, 109]. Релігійна *віра* (ДКО ‘релігія’) має різну об’єктну спрямованість: 1) у Бога: [Стецько] – *Хто в бога вірує, ратуйте!* (Г. Квітка-Осн. Сватання) (ДКО ‘Бог’); 2) у людину: *Віра в пророка, запал, злість на бузувірів – інглізів – у ту хвилину забили їм памороки* (М. Грушевський. Бех-

Аль-Джугур) (ДКО ‘релігія’); 3) у щось, чомусь: **І чудесам / Твоїм увірують на світі / Твої малі убогі діти!** (Т. Шевченко. Подражаніє 11 псалму) (ДКО ‘дія віри’). Світська віра (ДКО ‘довір’я’) не спрямовується на Бога, а тільки: 1) на людину: [Толин батько]: **Федьку, я вірю тобі, я знаю, що ти ніколи не брешеш.** (В. Винниченко. Федько-Халамидник) (ДКО ‘довір’я’); 2) в майбутнє: **Вірю: знову літо бджолами / І житами загуде, – / І мене в блакить із полум’я / Беатріче поведе!** (ДКО ‘сподівання майбутніх подій’); 3) на об’єкт: [Бронко до Сташки] – **Я не вірю твоїм очам. Брешуть вони так само, як і твої слова** (І. Вільде. Сестри Р.) (ДКО ‘віра в щось’). В останньому прикладі віра (у формі заперечення) спрямована на об’єкт – частина тіла (за метонімічним перенесенням “людина > частина тіла людини”). Очі, як душа людини, самі можуть виявляти віру: [Суліман] – **Панна Катруся дивиться на мене і не вірить, я бачу по очах, що не вірить, а я вірю** (І. Вільде. Сестри Р.).

Оскільки слово віра – це іменник, то воно реалізує свої значення, що відображають відповідні ДКО, у властивих субстантиву позиціях у структурі речення. Слово-ім’я концепту виступає суб’єктом: **І зріє віра неозора, / Що згине враг і супостат** (М. Рильський. Зустріч у Нижньому), агентивним суб’єктом: **Віра ...вливала в організм те, чого найбільше йому бракувало: охоту до життя** (І. Вільде. Сестри Р.) (ДКО ‘дія віри’). Віра виконує роль об’єкта, на який спрямована дія: **Може, чванитесь, що братство / Віру заступило** (Т. Шевченко. І мертвим...) (ДКО ‘релігія’); інструменталія: [Маркіян] – **І я безробітний не тому, що роботи взагалі нема, а тому, що за неї я повинен заплатити вірою і національністю своїх прадідів** (І. Вільде. Сестри Р.); локатива: **Смертним полишається єдине: бодай маленький надмір – у вірі, у звичках, у смаках, просто – у примхах** (В. Стус. А скажи). Віра є об’єктом порівняння: **Ця яблунька – життя моє й твоє, / Це – наша віра, втілена у сині** (М. Рильський. Яблунька-мати); посесора: **Молитва віри чи прокльон зневіри, / Глагол любові, зненависті крик!** (М. Рильський. Бенкет).

Віра, попри свою абстрактність, набуває кількісного вияву: [Безбородько] **Почуває приплив свіжого запасу віри у свою щасливу зірку**

(І. Вільде. *Сестри Р.*). Метафоризується у предмет, щодо якого можна вчиняти певні дії, наприклад, зламати: [панотець про Масю]: – За віру ж нічого бояться: **не зломить**, бо не тямить по-латинськи (А. Свидницький. *Люборацькі*). Віра може уподібнюватись до захисної споруди: *Несторь приим и оградився вѣрою и упованіємь*, яко вся възможнаа от тебе суть, начатокъ слову стисанія положих (Києво-Печерський патерик). Вона має матеріальний кількісний вияв: *Теофіл Безбородько спроквола став набирати віри*, що щаслива зірка не покинула його назавжди (І. Вільде. *Сестри Р.*). У МКС українців віра асоціюється з мовою: [молодиця Миколи Маріїного] – *Відрікатися своєї віри? Мови*, що нею тебе мама першого оченаша вчила? (І. Вільде. *Сестри Р.*). У цьому реченні лінгвалізована ДКО ‘віровідступництво’. В уривку *Зрущена шляхта знову повернулася до лона своєї віри і нації* (І. Вільде. *Сестри Р.*) актуалізується метафора “віра – пристановище людини” (ДКО ‘людина’). Метафора “віра – людина” виявляється у контексті: “Коли я сокиру взяв, / Най я ляхом стану!..” / “Стій, чумаче, не губи / **Ні душі, ні віри!** / Вірим-вірим! Ти не брав / нашої сокири!” (С. Руданський. *Згуба душі*). Віру в людину можна вселити: *Та ще й сестер підбурювала, вселяла в них віру*, в спроможність дівчини, її силу і незалежність (Л. Стринадюк. *У нас, гуцулів*) (ДКО ‘діло’). Вірі властива живодайна та життєствердна сила (ДКО ‘дія віри’): *Встань, ти не вмер, бо не може вмерти той, хто ввірив у Христа*, – живодавця для всього світа (Галицько-Волинський літопис); [Слава] – *Підкріплена вірою*, наче свіжим духом, (метафора “віра – повітря”) беруся читати заяви тих, що пропонують свої руки (І. Вільде. *Сестри Р.*). У контекстах фігурує метафора “віра – цінність”: *Обізвавсь Тарас Трясило / Віру рятовати* (Т. Шевченко. *Тарасова ніч*) – вербалізує ДКО ‘діло’. У свідомості українців віра основоположна: [Маркіян] – *Сталося те, чого я найбільше боявся: починаю втрачати віру* в сенс нашої боротьби (І. Вільде. *Сестри Р.*). У контекстах набуває ознак власності: [Настя] – *А тепер її продадуть в неволю, продадуть на базарі мою Марусю, мою красу, моє щастя, одіймуть од неї віру!* (І. Нечуй-

Лев. Маруся Богуславка). Віра сприймається не тільки, як те, що можна втратити, а й відродити: [поет] – Я боюсь, чи не стоїмо ми перед **відродженням віри** (В. Підмогильний. Місто).

На думку В. І. Кононенка, “атрибут-прикметник не лише виконує функцію конкретизації щодо іменника-предмета, а й іменник є свого роду актуалізатором, засобом диференціації, уточнення значення прикметника. У результаті вплив атрибута виявляє себе не в утворенні суми значень прикметника і іменника, а в організації нового смислу, що структурується семантичною дифузією компонентів” [83, 4]. Так, ДКО ‘догма’ реалізує прикметниково-іменникове словосполучення **сліпа віра**: *На чому будувала в цій ситуації свій авторитет свята церква? На синівському послуху, на страху перед караючою господньою десницею, на рабській покорі (казано ж у Святому Письмі: “Аз раб божий”), на сліпій вірі (бо вимагати доказів – це сумніватись, а сумніватись – це недовіряти, а недовіряти – це те саме, що заперечувати надприродну божу силу... (І. Вільде. Сестри Р.). Проста віра* означає ‘православна’ (ДКО ‘віровизнання’): – *А ви, Оляно, якої віри? – поспитала Маса. – Я простої. Та й не диво, бо я панська піддана, а ви що другого, то вам сором до церкви ходити, а до костьола (А. Свидницький. Люборацькі).* В епоху Відродження, у час латинізації віра східного обряду відійшла на другий план: *Радуйся, захисте мій, ціль праці моєї, оздобо / Віри старої й красо, ширю вітаю тебе! (С. Кльонович. Роксоланія).*

З іменником *віра* поєднуються прикметники, що виражають ознаки, властиві поведінці людини: *Таке тепло, таку бадьору віру, Що в серці відпечатались навіки! (М. Рильський. Радісний дощ)* (якісна ознака віри). Сполучаються зі словом-ім’ям концепту також параметричні прикметники: *[Север] – Мишко... мишко, ти повинна завжди бути веселою, бо вся твоя міць у тому, що маєш таку широкую віру (І. Вільде. Сестри Р.)* (якісна ознака віри). Атрибутом до віри є прикметники, що виражають міру вияву ознаки: *І я, малий, мав цілковиту віру / До довгих і кошлатих теревень (М. Рильський. Тодось)* (якісна ознака віри). Атрибутом до віри є

прикметники, що виражають темпоральну ознаку: *Городе Лева святий, тримайся, скало марпесійська, / Віри прадавньої ти не відступайся повік! Неповторюваними є ряд значень (С. Кльонович. Роксоланія); міру вияву якісної ознаки: І я, малий, мав цілковиту віру / До довгих і кошлатих теревень (М. Рильський. Тодось). З вірою поєднуються присвійні прикметники: Дурні голови за правду, / За віру Христову, / Упивались і чужої, / І своєї крові!.. (Т. Шевченко. Гори мої високії) (ДКО ‘християнство’), так і відносні: І справдилась твоя нехибна віра, / І юнаком зробився сивий Львів (М. Рильський. На могилу Франка) (відносна ознака віри). Атрибути можуть бути насажені не тільки позитивною конотацією, а й негативною: Ольга теж знаходилась під магічним впливом цієї оманної віри у всемогутність батька (І. Вільде. Сестри Р.) (ДКО ‘дія віри’); Невже на те огнем любові / Він мертву віру окропив (М. Рильський. Мислі) (ДКО ‘зло’). В межах ДКО ‘віровідступництво’ функціонує метафора “віра – предмет торгівлі”: Запродана жидам віра, / В церкву не пускають! (Т. Шевченко. Тарасова ніч) – поєднання лексеми віра з дієприкметником.*

ДКО ‘людина’ вербалізують стереотипні для української МКС ад’єктивно-субстантивні сполучення *московська віра* (graeca fides) [229, 696] та *єврейська віра*. Вони утворились шляхом метонімічного перенесення “характерна поведінка > носій характерної поведінки > народність носія”. Атрибуту *московський* властивий усталений пейоративний відтінок та негативний модус, зумовлений концептуалізацією сценарію поведінки солдат-постояльців і корумпованих чиновників: ... *знайшовсь із наших, хрещених людей, що уступив у їх віру та, як той Юда, узявсь держать і Липці, і другії слободи на московський лад; і вже в них не шинок зоветься, а кабак, і там вже уся московська натура, там усе москаль наголо, як у Туреччині турки; та усе народ проворний: ні доїсть, ні доспить, усе об тім тільки і дума, щоб заробить копійку. Така вже їх московська поведенція!.. Оттака-то їх московська віра, щоб зо всякого зідрати; так куди їм і спати довго? Та таки тут спить, а тут дума: як би то і де б то поживитись (Г. Квітка-Осн.*

Салдацький партрет). Метонімія не пов'язана з віровизнанням носіїв, які фігурують у цьому контексті. І “винуватці”, і “потерпілі” – православні християни: [Прокіп]: – *А чого се крутишся, пане москалю? Однії віри, – не цурайся* (М. Вовчок. *Інститутка*). Образа *московська віра*, утворившись від номена *москаль* вживалась і до інших осіб, які не були пов'язані зі службою в армії або чиновництвом: [Стецько] – *Ще й весілля не було, а він вже і гука. От така-то московська віра!* (Г. Квітка-Осн. *Сватання на Г.*).

Лайка *анахтемська віра* вживалась на адресу осіб іншого віросповідання або з метою дошкулити кому-небудь: [Олексій до Стецька] – *Задущу анахтемську віру! О! якби не боявсь гріха, тут би і амінь моєму супостатові! Згинь з очей, католице!* (Г. Квітка-Осн. *Сватання на Г.*). І. Я. Франко виводить ВФ образливого *пся/песя віра* від собаки – повірника вірменина-єритика [162, т. 54, 531]. Найбільш часто лайка *анахтемська, чортова, пся віра* [214, т. 1, 239] вживалась на позначення циганів та євреїв, до яких в українців закріпилось негативне ставлення: *Ох, ох, милий Боже! – ти високо, цар далеко, а песі віри роблять що хочуть. Але чей колись і на наші ворота сонце засвітить!* (Ю. Федькович. *Люба-згуба*); *Підсів мужик до жидівки, / Жарти починає. / А жидівка, псяча віра, / Чортом поглядає* (С. Руданський. *Хомут*). За О. Волею, “схильність їхня до беззаконня і шахрайства якась особливо ненаситна” [186, 131]. У ККС українців євреї асоціювались з обманом заради вигоди: – *Ви думаєте, що я не поважаю вашої віри? Та я ладен жити з вами, як з братами, – підлещувався жид* (І. Нечуй-Лев. *Кайдашева сім'я*). В очах іновірців єврейська віра вважалась поганою: *Богу дякувати, не конче ляшків, та недоляшків, та переляшків, та як погана віра, май, зветься, – і кортіло* (Ю. Федькович. *Люба-згуба*). А в середовищі євреїв *віра* асоціювалась із соціальним статусом віруючого: – *А я й не думав змінити віру, – трохи здивувався, трохи образився Суліман. – Звідки те пані Катруся взяли? Файний мені інтерес позбутися своєї віри! Спитайте свого пана доктора, чи він захотів би міняти свій фах... А моя віра – може, це смішно комусь, але моя віра – то моя спеціальність, фах, пані Катрусю! Суліман-*

єврей є собі малий король від малої біржі в малім містечку, а ким буде Суліман-вихрест? (І. Вільде. Сестри Р.). Унаслідок зміцнення фанатизму в другій половині 17 – першій половині 18 століття католики вживали назву “пся віра” до православних, а православні до католиків і жидів [162, т. 54, 532]. Така ворожнеча мала свої причини. Наприклад, вибір віровизнання, що зазначалось у метриці, на користь католицизму, зумовлював кар’єрні перспективи: *[Йосиф] – Кожний інтелігент-українець, кожний український кваліфікований ремісник у ту ж хвилину дістане роботу, та ще й добре оплачувану, якщо змінить метрику. Мій син не дуже там у бога вірить, але метрики він не змінить, аби мав через це й роботи позбутися (І. Вільде. Сестри Р.).* У МКС українців віра асоціювалась також з національністю: *Ладно, що вже сі й жидівська віра до хлопської роботи бере [187, т. 1, 334]. [Данило Виговський] – Це ж наїде з гетьманшею не польська шляхта, а нашої ж віри українська, котрої й небіжчик Богдан не вигнав з України і котру таки шанував (І. Нечуй-Лев. В диму та полум’ї) (ДКО ‘людина’).*

Слово-ім’я концепту сполучається зазвичай з особовими присвійними займенниками: *Наснилися мені мої кохані, / і кожна з них чужа і не моя, / і кожна, мов холодна течія, / моєї віри підмиває камінь (В. Стус. Зі збірки “Час творчості”); З вірою незламною своєю / Говорю гаряче слово “брат”! (М. Рильський. Братові-корейцеві).* Поєднання віри з наша може виявляти значення ‘спільнота’ (ДКО ‘людина’): *[Суліман] – А хто заможніший з нашої віри не думає про Америку? (І. Вільде. Сестри Р.).*

Поєднання іменника віра з дієсловом мати зафіксоване в історичних словниках. Іменник міг бути в родовому і знахідному відмінках: *діймати, няти, поняти віри [214, т. 1, 239], доймати вѣры, няти віру [195, т. 1, 486]: Я [Іван Голик] ж просив, щоб не діймав жінці віри до семи років (Іван Голик і його брат).* Це словосполучення мало як релігійне значення: *вѣру мати (мѣти), мати (имати, мѣти, имѣти) вѣру – ‘(бути впевненим у своїх релігійних поглядах і переконаннях) вірити’ [218, т. 6, 146],* так і світське: *вѣрѣ*

вати – вірити, довіряти [223, т. 1, 490]: *От і читай, / І йми ти їм віри!* (Т. Шевченко. Сон).

Дієслово *вірити* входить також в об'єктні відношення зі залежним іменником: *А хто з його селян / У забобони вірить, – того пан / Карпович каже різками провчити* (М. Рильський. Марина). Поєднання процесуальної ознаки дієслова *вірити* з прийменниково-іменниковими структурами в місцевому відмінку вказують на локативні відношення: – *Тепер Василюшка повинен оженитись на Марині, – сказала Олена, хоч у душі не вірила в таку можливість* (І. Вільде. Сестри Р.). Іншим місцем перебування віри є серце: *Серцем Неля ще й досі не могла повірити* (І. Вільде. Сестри Р.). Десубстантивне дієслово *вірити* входить в інструментальні відношення з іменником: *Водночас вірила якоюсь солодкою, безпретензійною надією* (І. Вільде. Сестри Р.). Поєднання дієслова *вірити* з присвійним займенником у давальному відмінку може функціонувати в ролі вставного: [Курочка до Мартинчука] – *А, за вашу Україну, вірю тобі, що може тобі серце боліти!* (І. Вільде. Сестри Р.). Мотивувати вставне: *Та спершу сідай до столу, повечеряй. Ти, навірно, зголоднів* (Цар дикого лісу). Як ствердження функціонує особова форма дієслова *вірити*: *Я вірю – ти житимеш...* (В. Малик. Черлені щити). Вживається для підсилення думки: *Не вірю, що на світі могла б знайтися хоч одна красна дівка, яка була б їм до пари* (Таємниця скляної гори). Низький рівень впевненості вербалізує дієслово стану *не віряться*: – *Не віряться, щоб Ярослав замишляв щось лихе проти тебе, княже* (В. Малик. Черлені щити). *Вірити* функціонує як конститuant складеного дієслівного присудка: *Вірити не хочеться, скільки біганини по установах, мороки з різними сторонніми людьми, руху і коштів вимагає мертва людина в хаті* (І. Вільде. Сестри Р.).

Повторення основ виражає різні рівні довіри. Високий: [Маруся] – *Вірю, вірю, мій соколику, мій лебедику! І що б ти мені не сказав, усьому вірити буду* (Г. Квітка-Осн. Маруся) (ДКО 'довір'я'). Середній: *Хлопчина вірив і не вірив* (І. Вільде. Сестри Р.) (ДКО 'невпевненість'). Низький: *Вір не вір, / А на світі є*

сім гір (С. Руданський. *Дивний бик*) (ДКО ‘недовір’я). У висловлюванні повторювані основи могут бути віддалені з метою завоювати довірливе ставлення співрозмовника: *Ви не вірите Рафаїлові, Аркадію, – прорвався в нього [Сулімана] теплий тон, і він підсвідомо перейшов на “ти”, – ти не віриш Рафаїлові?* (І. Вільде. *Сестри Р.*) (ДКО ‘недовір’я’).

Прислівники, поєднані з дієсловом *вірити*, кваліфікують рівень довіри у несакральній частині концепту “віра”. Як високий рівень довіри до сказаного інтерпретуємо такий контекст: *Двоє братів чисто повірили в те, що з ними говорить наймолодший брат (Таємниця скляної гори); І панотець щиро вірив, що Росолінський, як хвалить, то не видумує (А. Свидницький. Люборацькі); [Ївга] – Так я йому вже лучче повірю, чим вашому судді (Г. Квітка-Осн. Козирдівка)*. Середній рівень довіри експлікує такий контекстний вияв: *То, сердешна, хоч і не зовсім, а часом, було, трошки стане вірити (Г. Квітка-Осн. Сердешна Оксана)*. Низький рівень довіри до сказаного лінгвалізований у такому уривку: *Отамани вже начулися про неї [Марусю] не один міх байок, яким вірили мало (В. Шкляр. Маруся)*. Спосіб дії характеризує прислівник *здуру*, що виявляє значення ‘необачно’: *Ще повірить здуру [Льчиха] й виставить себе на сміх, що пізніше в сімох водах не обмиється?* (І. Вільде. *Сестри Р.*); *твердо*, що означає ‘непохитно’: *І знали ми, і вірили ми твердо, / І досі бережу тверду я віру (М. Рильський. Згряя веселиків)*.

Отже, дослідження синтагматичного виміру семантичного простору дозволило охарактеризувати особливості сполучуваності лексеми *віра*, а також виявити ДКО концепту, які при цьому зазнають лінгвалізації. Встановлено, що іменник *віра* реалізує свої значення у властивих субстантиву позиціях у структурі речення. Лексема *віра*, будучи іменником, виявляє себе в ролі суб’єкта, об’єкта, інструменталія, локатива, посесора. Слово *віра* має різну об’єктну спрямованість. Зафіксовано, що, попри абстрактність, *віра* здатна набувати кількісного вияву, метафоризуватись, а також бути основою для метонімічних перенесень й утворення нових значень.

2.4. Етнокультурна специфіка вербалізації диференційних когнітивних ознак концепту “віра” в українській фраземіці

Фраземіка є фрагментом мовної картини світу, в якій відтворюється своєрідність нації. Фраземна картина світу (ФКС) відбиває дух народу в простій формі, легкій для запам'ятовування, що забезпечує тяглість національної пам'яті. Фразеологізм, залишаючись мовним явищем, потребує культурної інтерпретації [32, 37]. Для того, щоб пізнати культуру свого народу, потрібно вивчити закономірності фіксації всього своєрідного в іменах концепту (на фраземному рівні – це фразема). Тому так актуально досліджувати означувані смисли, які є назвами ДКО концепту “віра”, аби мати змогу описати через них особливості національного характеру українців, “встановити зв'язок з психологічними закономірностями (психолінгвістика) та сформулювати висновки відносно культури людства в цілому (етнолінгвістика)” [41, 31]. За словами К. В. Кіреєнко, принцип етноцентризму передбачає розгляд мови як конвенційної символічної системи, яка фіксує риси характеру, ментальності та культури певного етносу, його світогляд, систему етичних й естетичних цінностей, норм поведінки, традицій, звичаїв, обрядів, міфів, вірувань, забобонів тощо. Цей принцип був упроваджений ще у XVIII ст. німецьким ученим І. Гердером, який акцентував увагу на зв'язку мови, мислення й духу народу [78, 25].

Концепти на кшталт *віри* С. Г. Воркачов пропонує називати “телеономними” – такими, що формують смисл життя [28, 5] мовної особистості. Константи культури, серед яких віра, є складниками ментальної сфери етносвідомості, що містять культурно марковану інформацію. Когнітивна лінгвістика розглядає модель паремії (когнітему), як базу, що містить фрейм – інтенціонал семантичної структури (фокусує минулий предметно-чуттєвий досвід народу) і сценарій – імплікаціонал семантичної структури (аксіологічні, емотивні, культурно-конотативні характеристики) [3, 44]. Когнітивними дослідженнями фраземіки української мови займаються лінгвісти Л. Г. Авксентьєв, М. Ф. Алефіренко, А. Я. Баран,

О. А. Гапченко, А. І. Гоян, С. Н. Денисенко, А. О. Івченко, І. В. Кевлюк, К. В. Кіреєнко, В. І. Кононенко, Ж. В. Краснобаєва-Чорна, О. П. Левченко, Н. О. Мех, Ю. Ф. Прадід, О. О. Селіванова, М. В. Скаб, Л. Г. Скрипник, В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко, Л. Ф. Щербачук, О. С. Юрченко та ін.

Для опису специфіки фраземного представлення концепту “віра” досліджено фраземні одиниці (ФО) різночасової фіксації, а також вислови живого розмовного мовлення, які не фіксуються в лексикографічних працях, та авторські ідіоми, об’єднані об’єктивацією ДКО концепту “віра”. Джерельною базою слугували дані “Словника фразеологізмів української мови” за редакцією В. О. Винника (209 ФО) [221], “Фразеологічного словника української мови у двох книгах” укладача В. М. Білоноженко (150 ФО) [234], “Фразеологічного словника української мови” В. Д. та Д. В. Ужченків (35 ФО) [158], “Сучасного фразеологічного словника української мови” за редакцією А. П. Яреценка (26 ФО) [226], “Словника фразеологічних синонімів” М. П. Коломійця (16 ФО) [199]; НТСУМ (14 ФО) [205], СУМ (14 ФО) [219], “Практичного словника синонімів української мови” С. Й. Караванського (10 ФО) [196], ССУМГум (9 ФО) [217], СУМГр (3 ФО) [218], ІСУЯ (3 ФО) [195]; дані паремійних збірок: “Українські прислів’я та приказки” упорядкування С. В. Мишанича та М. М. Пазяка (152 ФО) [230], “Українські прислів’я та приказки” укладача М. Номиса (М. Т. Симонова) (141 ФО) [229], “Народ скаже – як зав’яже” укладача Н. С. Шумади (64 ФО) [204], “Галицько-руські народні приповідки” І. Я. Франка (35 ФО) [187], “Малоросійськія пословицы и поговорки” В. Н. Смирницького (19 ФО) [222], “Крилаті вислови в українській літературній мові” А. П. Коваль та В. В. Коптілова (14 ФО) [197], збірки крилатих висловів біблійного походження “Спочатку було Слово” А. П. Коваль (8 ФО) [198] та “Мудрість віків” М. О. Пушкаренка (7 ФО) [203], “Афоризми і думки” О. Волі (О. В. Міщенка) (7 ФО) [186], “Українські прислів’я та приказки” В. Г. Бойка (2 ФО) [231] та живомовні фраземи, які не зафіксовані в лексикографічних працях (85 ФО). Репрезентанти ДКО формують зміст концепту “віра”. ДКО на

рівні фаземіки об'єктивовані фразеосемантичними групами (ФСГ) – семантичними парадигмами фразем, які виражають споріднені поняття, що лінгвалізують концепт “віра”. В дослідженні виділено класифікаційні когнітивні ознаки (ККО): ‘довіра’, ‘впевненість’, ‘сподівання’, які диференційовані за мірою інтенсивності вияву, упорядковують множину ДКО.

З огляду на випадки полісемантичності фразем, адже кожна фразема – це мікротекст, увага зосереджена тільки на тих значеннях, які дозволяють об'єктивувати досліджуваний концепт. Інші значення фразем, які не корелюють із зоною розгортання концепту “віра”, не належать до предмета нашого дослідження. До розгляду потрапили не лише ті фраземи, в яких ім'я концепту “віра” є смислоутворювальним (актуальною, основною ознакою), а ті, у яких воно, хоча й не належить до смислового центру, дозволяє зануритись у комунікативний простір етносу, його специфічний колорит.

У прикладах-ілюстраціях трапляються індивідуально-авторські трансформи ФО, що робить їх ще експресивнішими, багатшими й цікавішими. Письменник враховує метафоричність, емоційність та експресивність фразеологізмів, уживаючи їх у творах у випадку прямого, традиційного використання, або ж у процесі їхньої структурно-семантичної трансформації [67, 62], яка стає можливою за рахунок мобільності компонентів, що, зі свого боку, зумовлена роздільнооформленістю ФО [95, 147]. Авторські трансформи ФО забезпечують широкий діагностичний контекст, на основі якого вдається розглянути не тільки конкретний сенс, переданий фраземним значенням, а також окремий сенс у взаємозв'язку з іншими близьким сенсами, що разом створюють концептуальну структуру. Ілюструємо аналізовані фраземи, “життєва мудрість, ідейна сила та поетична краса яких завжди привертала увагу митців” [230, 13], уривками писемного слова, додаючи у квадратних дужках примітки чи імена героїв, аби цілком відобразити контекст. Для прикладів використовуються також цитати з прецедентних текстів культури. Зразки контекстуальних уживань потрібні не тільки для ілюстрації, а й для виокремлення диференційних смислів, які вкрай

важливі для повноти формування концептуальної структури “віра” (принцип “від конкретного до абстрактного”). Зауважимо, що саме ім’я концепту полісемантичне, а отже, неоднозначне і контекстуально залежне. Контекст особливо важливий, коли розглядаємо фраземи з граматичною структурою речення, які, на погляд Я. А. Барана, “не мають самостійної теми, самостійно інформації не передають, а лише разом з відповідним реченням” [12, 20]. Наприклад, прислів’я *поки сонце зійде, роса очі виїсть*, у якому фіксуємо народну алегорію роса-сльози, зараховуємо до ДКО ‘даремна надія’, ілюструємо реплікою героїні І. Вільде: – *З весіллям почекаємо до осені, але з чиниєм годі чекати довше... Як то кажуть, **заки сонце зійде, роса очі виїсть*** (І. Вільде. *Сестри Р.*). Як видно, прислів’я входить у друге речення на зразок приєднувальної конструкції.

Для дослідження виокремлено 591 одиницю, до яких входять як фраземні моделі (ФМ), так і фраземи з неповторюваною структурою. ФМ утворена з тих фразеологічних варіантів, структурні відмінності яких не впливають на їх семантичну тотожність. У роботі поряд з узуальною фраземою розглядаємо також фраземні варіанти (ФВ) (145 ФО), які “різняються між собою одним чи кількома (іноді усіма) компонентами лексичного складу або певними елементами граматичної структури” [147, 122], проте не є семантично тотожними. Вважаємо їх модифікацією узуальної фраземи, яка характеризується основним лексемним складом. М. Ф. Алефіренко дає своє визначення ФВ: “Фразеологічними варіантами слід вважати такі різновиди фразем, які, характеризуючись відносною тотожністю фразеологічного значення й етимологічного образу, відрізняються окремими компонентами плану вираження, що надають їм певних експресивно-стилістичних відтінків” [3, 25]. Зауважимо, що ФВ не є фразеосинонімами (ФС), що характеризуються різними семантичними відтінками і мають неоднакову мовну оболонку. Усі виокремлені ФС зараховуємо до однієї ФСГ, яку, за потреби, ділимо на підгрупи (ФСПГ). Натомість ФВ, поєднуючи в собі денотативну та тропічну базу, зумовлюють певну ситуативність, проте

належать до одного інформаційного поля, а “відхилення на рівні семантики можуть спричинятися або змінами структури та компонентного складу базових фразеологізмів, або специфічною інтеграцією фразеологізмів у контексті, внаслідок якої відбуваються певні семантичні трансформації” [13, 178], тому можна зробити висновок, що ті чи ті видозміни у межах компонентного складу фраземи наближають ФВ до ФС. Оформлення ФО: лексичні, словотвірні та фонетичні компонентні варіанти подано у круглих дужках, факультативні елементи – у квадратних, видові форми – через одну скісну риску, ФВ – через дві скісні, а ФС через крапку з комою. Дослідження омовленого позамовного фрагменту дійсності ускладнюється тим, що у випадку з фраземами маємо справу з вторинною номінацією, яку Л. В. Кобилецька пояснює так: “Фразеологічне значення створюється не поєднанням, а сплавом кількох найменувань в єдине ціле внаслідок переосмислення лексичних значень слів-компонентів, і відповідає вторинності номінації мовного відтворення фразеологізмами дійсності” [79, 79]. Формування фразеологічного значення перебуває на другому рівні лінгвокреативного абстрагування від предметно-логічної картини світу [2, 26], оскільки в його основі лежить відображення переосмисленого фрагменту дійсності, на відміну від значення вільного словосполучення, яке фіксує денотат предметної ситуації.

Після суцільної вибірки фразем, які номінують концепт, визначено сукупність їх смислів. Далі з усіх закріплених в узусі значень відбувається відбір тих смислів, які об’єктивують концепт “віра”. Фраземні значення “піддаються когнітивній інтерпретації у формі узагальнення смислів (зведення близьких смислів до одного більш узагальненого)” [32, 37], формуючи таким чином фраземну мікросистему навколо концепту “віра”. В роботі застосована методика опису структури концепту шляхом переліку ДКО, які знайшли відображення у фраземіці української мови. Цю зону номінативного поля структуруємо за тематичним принципом ФСГ як втілень певних означуваних смислів, які є назвами ДКО концепту. Таким чином, за принципом фреймової семантики встановлюємо зв’язок між семантичним простором мови, конкретно

фраземним значенням, і структурованим знанням, а саме концептом “віра”. Зауважимо, що виокремлення ФСГ є умовним, між ними немає чітких меж, В. Н. Телія пояснює цю розмитість у класифікації тим, що кожна ідіома формувалась як знак для кваліфікації означуваного за рахунок метафоричного (метонімічного, символічного і т. ін.) фрейму [154, 174].

Високий рівень довіри людям, притаманний ДКО ‘**довірливість**’, об’єктивованій однойменною ФСГ. Її репрезентує ФО *звіряти / звірити душу (серце)* – довірливо розкривати кому-небудь свої почуття [219, т. 3, 486]. *Вірити всім серцем (всією душею)* пояснюють, як ‘щиро, гаряче’ [234, кн. 2, 798]. Надто довірливу, прямодушну людину називають *м’яка серцем, свята наївність (простота)*: **Наївність є свята, довершенням є малість** (Б.-І. Антонич. *Свята простота*). Реконструювання етимологічного образу цієї фраземи потребує історичного аналізу екстралінгвістичної ситуації. Сучасне значення ФО мотивується вигуком “o sancta simplicitas!” Я. Гуса, коли він побачив, як бабця з релігійною старанністю докинула хмизу до вогнища, на якому йому судилось згоріти як єретику.

З лексемою *наївність* корелює *легковірність*. У свідомості носіїв мови закріпилось уявлення про те, що легковірна людина дозволяє себе ошукати, довірливо ставлячись до кого-небудь. Це засвідчує фразема *ловитися (попадати, потрапляти) / упійматися (попасти) на гачок*: *При цьому Стаха робила таку тасмничу міну, що навіть серйозний хлопець ловився на цей гачок* (І. Вільде. *Сестри Р.*); авторські модифікації цієї ФО у цьому ж творі: *Бронко не вловився на цього живця; Неля відчула, що впіймалась у сильце; Сказав Сташці у вічі, що впіймати його [Бронка] на свій аркан їй не вдасться*. Необачно довірившись, людина може втратити пильність, результат такої дії / бездії передають фраземи: *хто скоро повірить, той скоро і пропадає; і лапки покласти; дає собі на носі грати; дається за ніс водити*. Наведені ФО відбивають поведінкову акцію пацієнса, на який впливає прихований агенс, при цьому фраземи належать до двох фреймів: “поведінка” та “характеристика особи”. В українській КС закріпилось зневажливе ставлення до легковірного:

хто кожному вірит, того кожний за дурня має; брехун бреше, а дурень віри йме, коли суспільна думка засуджує не стільки обман, як того, хто в нього повірив. ФМ *розвішувати (розпускати, розставляти) / розвішати (розпустити, розставити, розвісити) вуха (уха)* означає довірливо слухаючи, повірити в почуте. ФО *брати за чисту монету* вживається в авторській інтерпретації: *Безбородько вдає, що прийняв її слова за добру монету, так баглося дуже поговорити йому з нею сам на сам (І. Вільде. Сестри Р.)*. Нерозбірливість у правді та фальші пояснюється тим, що легковірний приймає те чи те за істину без задуми, розважання, доказів: *вірит в нього, як Жиди в приказаньї; вірит му, як самому Богу; приймати / прийняти (брати / узяти) на віру; [вірити / повірити] на [чесне] слово; вірити (йняти віру, йняти віри) кожному слову: [Ждан] – Чому ми повинні вірити йому на слово? (В. Малік. Черлені щити)*.

ФСГ ‘Здобування довіри’ відображає впливи в межах психічного простору людини, об’єктивуючи набір ДКО ‘діло’ та ‘довіра’. Пацієнс, що довіряється агенсу, мовби відмикається, впускаючи у свій внутрішній світ. Д. І. Чижевський вказує на серце як на утаємничене місце знаходження внутрішнього світу: “...людина є малий світ, “мікрокосмос”, бо в “сердечній глибині”, безодні криється усе, що є у цілому світі” [166]: *очі – міра, душа – віра, совість – порука*. Це наводить на думку, що, діставшись до серця, доберешся до душі людини. Недарма в одиницях ФСГ ‘Здобування довіри’ функціонують лексичні варіанти *серце, душа*. У ФМ *підбирати (добирати) / підібрати (дібрати) ключ до душі (до серця); добиратися / добратися до серця (до душі)* закладений сенс ‘знаходити підхід до кого-небудь’, ‘входити в довір’я’. Суб’єкт, аби здобути довіру адресата, повинен подолати певний шлях, результатом якого будуть або довірчі дії, або довірче ставлення пацієнса. Сема ‘шлях’ є у ФМ *топтати (протоптувати) / протоптати стежку (доріжку) до серця: Так ніби [Міцило] топтав стежку до серця Сивоокового, яку перед цим багато років захаращував (В. Малік. Черлені щити)*. В українській фраземіці віддзеркалене уявлення про те, що завойовувати довіру можна

різними способами (семантичний інструменталь). Чи прихильним ставленням: *розтопити лід*; чи іншими засобами негативної конотації: книжн. *вести в оману*; *прямо з чобітьми чоловікові в душу лізе*; *лестоцями й душу вийме*; *втертися (влізти, вкратися) / втиратися (влязти, вкратися) в довір'я (в довіру)*: [Рагуїл] – *Ти ж бачиш, як він [Янь] швидко знайшов спільну мову з нашими сторожками, – став для них як свій, зразу **втерся у довіру**...* (В. Малік. *Черлені щити*). До останньої фраземи синонімічним є стійке словосполучення *влізати в душу* у значенні ‘завойовувати довір'я, обманюючи’. Більшість із ФО описують не пряму мовленнєву дію, як-от: *заговорити зуби*, а її інтерпретації, наприклад, домогтись довір'я можна: – *лестоцями: [без мила] в душу лізти / залазити / залізти*; – відволікаючи чимось: *паморочити / запаморочити голову (розум, свідомість): обманює [Забава] чи, може, так **задурила** йому [Ярославу] **голову**, що й не помітив тоді?* (П. Загребельний. *Диво*); ФО з опорним “частини тіла людини”: *замилити (замазати) очі: Та Катерині однаково не пощастить **замилити** людям **очі** оцим колективним походом* (І. Вільде. *Сестри Р.*); *забити баки: [Сташка] – Мамо, ви мені **баки не забивайте**, а кажіть: що тут діється?* (І. Вільде. *Сестри Р.*).

Щоб *ввійти / входити в довір'я*, намагаються дізнатись справжні думки, наміри, вивіряючи, випитуючи про них. Цей спосіб ілюструють фраземи *вивідувати (вивіряти) / вивідати (вивірити) ума // випитувати розуму: Особливо страждали цим жінки інтелігентні...вони неодмінно мали залізти тобі в душу, **вивідати** всі твої думки* (П. Загребельний. *Диво*); *прощупати (промацати) ґрунт: [Сидір до Вільчинської] – Їм так потрібно було вашого кліше, як мені. Вони **намацували ґрунт**, наскільки він піддатливий* (І. Вільде. *Сестри Р.*). Якщо позитивного результату досягнуто, агенса наділяють довірою як моральним атрибутом, це роблять *із щирим серцем*; *з радістю душею* у значенні ‘з довірою’, а не впізнаваним ‘охоче’: *Трохим, як з **щирим серцем**, не боячись нічого і думаючи-таки, щоб нікому ні слова не розказати, з'їв жменю землі* (Г. Квітка-Осн. *Перикотиполе*). У ситуації, коли довіра здобута, об'єкт дії може довіряти свої думки чи таємниці – *свою душу повіряти*;

відводити / відвести душу; вилити / вилити душу (серце). У цих висловах душа уподібнена предмету й рідині. Подібне значення ‘довіряти щось потаємне’ реалізоване у фраземі *звіряти секрет (таємницю)*: *Олена, ніби звіряючи секрет, приклала до вуст долоню (І. Вільде. Сестри Р.)*. Як видно з прикладів, значення фразем, у структурі яких функціонують компоненти *серце* і *душа*, вказують на образне асоціативне співвідношення довіри з внутрішньо-особистісною сферою вдачі українців.

ФСГ ‘Довірена особа’, що лінгвалізує ДКО ‘довіра’ та ‘сподівання на людину’, нечисленна за складом. Довіреною називають особу, на яку спрямована довіра. На її позначення Б. Д. Грінченко вживає слова *вірник*, *вірутник*, наповнені семантикою ‘дійсний’, ‘справжній’ [214, т. 1, 240]. Вірником називали й посадову особу – ‘той, що йому щось повіряють’ [195, т. 1, 488]. На сучасному етапі цей денотат відійшов у пасив, а за номеном *вірник* закріпилась значення ‘довірена особа’: *Борис став інтимним вірником його письменницьких спроб... (В. Підмогильний. Місто)*. Довіреній особі доручають вирішення справ: [Леон] – ...інспектор праці, *довірена особа профспілки, і чорт, і диявол (І. Вільде. Сестри Р.)*. Довірена особа та перший помічник – це *права рука* (асоціативне перенесення ознаки “рука > людина”), яка користується довірою й повагою з боку свого керівника: [Олексій] – Він, як є меж купцями прикажчик, так він в мене *права рука моя (Г. Квітка-Осн. Щира любов)*. Проте трапляється, що права рука виявляється віроломною (віроломство – порушення обіцянки, присяги; підступність [219, т. 1, 681]): *Коротко кажучи, дружина Лінде, прекрасна пані Малгожата, начебто втекла за кордон з “правою рукою” шефа. Само собою, що “рука” ота не пустилася в подорож голіруч (І. Вільде. Сестри Р.)*. Описаний сценарій корелює з народною приказкою *вірний, але собі, а не мені*. Приклади свідчать, що у свідомості українців закріпилося уявлення про те, що моральні норми можуть порушуватися суб’єктом “добровільно”, а також до порушень морально-етичних норм можна спонукати суб’єкта, провокувати його [169, 487]. Особу, що викликає довіру, можна номінувати фраземним

висловом *своя людина: Машини обслуговуватимуть певні люди, свої люди!* (І. Вільде. *Сестри Р.*). Часто своїми людьми стають родичі, друзі, знайомі, пов'язані товариськими узами. Якщо українець перебуває далеко від дому, то сприймає незнайомого земляка, односельця як близького собі, якому можна довіритись, звідси й українські прислів'я як з хутора, *то б й повірили; коли б з села Иван, то б и віри поняв [а то з города, та ще й Лубень, то й віри не йму]*. Звісно, серед людей, що їм довіряють протягом життя, перше місце посідає мама, до якої в українців особливий пієтет: *одна мати вірна порада*. Таке ставлення до матері, очевидно, пов'язане з архетипом Богині-Матері, який став основою етнічної домінанти українського національного характеру, “тож, на думку деяких дослідників, архетип Матері позбавив українців агресивної активності” [13, 61].

Значення ‘присяга на вірність’ експліковане в структурі ФСГ ‘**Вірність**’, що омовлює відповідну ДКО: *[Дмитро] – Таж то Марічка, мамо! Я ж присягав їй до місяця, що не покину її, а вона повірила мені. Як же ж ви можете хотіти тепер від мене, щоб я ламав **присягу**?* (І. Вільде. *Сестри Р.*). В одиницях групи закладені семи ‘вірність’, ‘постійність’, ‘надійність’, ‘присвята’. Такі поведінкові моделі виявляє довірена особа щодо довіруна. Кожен підданий складав присягу своєму сюзеренові, після котрої пану можна було покластись на васала. В афористичній мові цей денотат закріплений за ім'ям *вірний паладин*: *...хотілося говорити йому [Отаві] лише з нею [Тасю], не помічаючи її **вірних паладинів*** (П. Загребельний. *Диво*). Фразема *[служити (послужити)] вірою і правдою* мотивується формулами присяги [217, т. 2, 493, 539] і означає віддано, щиро, надійно, довго, різко звужуючи “розуміння правди в сенсі “не порушити засад вірності у ставленні до кого-, чого-небудь” [82, 192]: *[Ситник] – Князю! **Служив тобі вірою і правдою**... В поруб, у холод, у мокрість...* (В. Малик. *Черлені щити*).

В українській МКС відданий порівнюється із золотом, асоціюється швидше з бідним, ніж з багатим [187, т. 1, 338], має *недремне око*, завжди незрадливий, а тому *вірний своєму слову*: *Бодай у цьому випадку [Олена] хоче*

зберегти вірність колись даному собі слову (І. Вільде. *Сестри Р.*). Вірний помічник, опора – то людина, на яку можна покластися, а отже, *надійна* (вірна, несхибна) *рука*: *Дійсно, гвинтівка це не проста і дійсно потрапила в надійні руки* (І. Багряний. *Тигролови*). Приказка *вірний, але не мірний* стосується прислужника, що “хоч добре робить, але любить упитися” [187, т. 1, 338]. Через перенесення людських якостей на тварину утворена компаративна зооморфна метафора-фразема, яка вживається з означенням: *як [мов, ніби] вірний (вірна) собака (пес)*: – *Клянусь, хане, я буду вірний тобі, як пес!* – *вигукнув Аяп* (В. Малік. *Черлені щити*). Зазначений приклад ілюструє відповідність між напрямком метафоризації “людина > тварина” та оцінкою (вірність), фразема вживається як емоційно-експресивний предикат.

Семантикою ‘довіреність’ наповнена ФО *вірча грамота (лист)* – прохання “вірити всьому тому, що буде говорити” [189, 51]: “*Та щасливий посол, що свій лист / Понесе скоро й вірно*” (І. Франко. *Мойсей*). Ця фразема зафіксована в історичних словниках: “вѣрчая – форма жін. роду від вѣрчий – те саме, що вѣрящий (вѣрющий) – вірогідний” [195, т. 1, 489]. У поєднанні зі словом *грамота* означало ‘вірча грамота’ або ‘довіреність’ [213, т. 2, 110].

Значення ‘вірність у міжособистісних взаєминах’ міститься в семантичній структурі ФСГ ‘**Вірність у коханні**’ (перетин ДКО ‘вірність’ і ДКО ‘любов’) та в небагаточленній ФСГ ‘**Вірність у дружбі**’ (перетин ДКО ‘вірність’ і ДКО ‘сподівання на людину’). Рядом ФС окреслюються інтимні взаємини, які належать до ФСГ ‘**Вірність у коханні**’: *хто вірно кохає, той часто вітає; з ким вірно люблюся, не наговорюся; нехай мене той голубить, а хто вірно мене любить; вірному коханню и Бог не противник*. А. С. Баронін стверджує, що однією з позитивних рис українців є статичність сімейних стосунків [13, 76]. У дохристиянські часи побутували вірування в богів вірного кохання: Лади – вірної дружини, та Лада, що символізував вірного чоловіка. Б. Д. Грінченко вживає слово *вірнянка, вірняночка* [214, т.1, 240] на позначення ‘вірної дружини’, її асоціюють із чистою водою, голубкою чи лебідкою. С. Єрмоленко спостерегла відтворення змісту ‘вірна дівчина’ в

словосполученнях на зразок з *вірними словами, на слова вірненька, вірна розмова* [56, 211], отже, тут йдеться про перетин концептів “віра” та “мова”.

Народна мудрість метафоризує вірність (“вірність – сивина”): *найкрасивіші жінки – біляві, найпалкіші – чорняві, найвірніші – сиві*. Подружнтя вірність – одна з головних сімейних цінностей, а отже, потребує свого ідеалу. В давньоруському епосі ним став сукупний образ Ярославни: *[Володимир] – Відколи князь Ігор пішов, вона [Ярославна], бідолаха, не знає ні сну, ні спочинку – ні світ ні зоря піднімається на вал і подовгу стоїть там, мов сновида, дивиться в той край, звідки має прилетіти її ладо... (В. Малик. Черлені щити)*. Ідеальна жінка-християнинка – *вірна в усьому (1 Тим. 3, 11)*, ця велика чеснота залишається актуальною і сьогодні, її вершинним виявом є *довічна вірність // вірність до [самої] смерті // вірність до гробу: [Настя] – Не забувай моєї Марусі і як вона тебе **вірно до смерті** любила... (Г. Квітка-Осн. Маруся)*. Матримоніальні відношення також характеризує ФО *[жити, сидіти] на віру* – без офіційного оформлення шлюбу, в авторському вживанні: *[Мариня] – Кажуть, ніби той син Завадків... хотів з нею **пожити на пробу** (І. Вільде. Сестри Р.)*.

Значно менше фразем окреслюють уявлення про ‘**Вірність у дружбі**’. Друг – відданий, вірний товариш, приятель: *вірний приятель – то найбільший скарб*. Вірність друга часто пізнається у біді: *в лиху годину узнаєш вірну людину; не май друга вірного, не будеш мати зрадного*. Вірний друг цінувався в народі часом вище, ніж кровний брат; у пісенній творчості – коханий чоловік, суджений, у весільних піснях – наречений [193, 201-202]. Відчуття взаємної підтримки і вірності передає фразема *чуття (відчуття) ліктя: Бронкові в цій розправі над Філіпчуком потрібен надійний, міцний **лікоть товариша!** (І. Вільде. Сестри Р.)*. У розумінні українців вірний друг – відданий, щирий, незрадливий – посідає чільне місце у системі цінностей – *без вірного друга велика туга: – Тепер я у печалі, у великій печалі. Не годиться мені **вірного товариша** займати (Ю. Федькович. Три як рідні брати)*.

У пареміях зафіксована відмінність між поняттями “приятель” і “друг”: *приятелів тьма, а вірного друга нема*. Українська історія засвідчила широко розповсюджене, особливо в козацьку добу, явище побратимства, яке бере свій початок від слов'янського ритуалу присяги турбуватись один про одного як про рідних – обряд братотворіння. Побратимство було поширене не тільки серед чоловіків, а й поміж дівчиною, здебільшого сиротою, і хлопцем, який зобов'язувався оберігати й обороняти її чистоту, або поміж колись ворогуючими сусідами [193, 459]. Вірним другом у житті може бути і дружина (дружина < друг) своєму чоловікові: *нема кращого друга, як вірна супруга; нема вірнішого приятеля, як добра жінка; три друга: батько, мати та вірна жінка*.

Високий рівень довіри Богу властивий ДКО ‘**уповання на Бога**’, що окреслює природу стосунків поміж людиною і Богом, вони близькі. Сам прийменник *між*, виражаючи об'єктні відношення, вказує на осіб взаємопов'язаних або які вступають у взаємодію одне з одним [185, 670]. Поєднання вірного й Бога експлікує фразема однойменної ФСГ *бог з тобою*: [Баба Василина] – *Але з **тобов** наш **Господь Бог** сітенький! Ни бійси!...* Сама не була впевнена, але вірила (Л. Стринадюк. У нас, гуцулів). Безперечно, між людиною та Богом існує тісний зв'язок, який ґрунтується на довірі, яку людина відчуває, сама ж віра “народжується з притаманного людині відчуття Бога” [141, 78], устремлінь пізнати його. Фраземи *вір же Богові! // повірте Богу* означають заклик бути вірним, не просто прийняти буття Бога, а довіритись йому. Повністю віддаючись у руки Божі, людина покладається на Бога як на проводиря: *бог усе бачить; на все воля божя: – Усе в волі божій. – Князь відступився од Сивоока, ладнався до спуску, лаяв себе в думці за необачливість і безглузде бадьоріння* (П. Загребельний. Диво).

Продуктивним є образ руки Божої – фіксуємо його і в пареміях, наприклад: *усе у руках Бога (божих): [Наум] – Усе у руках бога милосердного, усе його, а я тільки робітник його* (Г. Квітка-Осн. Маруся); і в крилатих висловах: *рука Бога безмежно щедра, незважаючи на його суворість; що*

праведні, що мудрі, і діла їхні – в руці у Бога. Як показує аналіз фраземного матеріалу, в українській етносвідомості не є визначальним старозавітне розуміння Бога як суворого Творця, він “втиснений” у сферу особистих, інтимних переживань. Господь стає другом, опорою, провадирем: *без бога ані до порога* – “про ненастанну Божу опіку над чоловіком” [187, т. 1, 107]. Ця образна зміна, яка відбулася в народній свідомості, є етапом в її еволюції, а отже, і ФКС українців.

Український індивідуалізм, поєднаний з інтровертністю, схильністю до самозаглиблення, став вдячним ґрунтом для розвитку глибокого духовного світу, а впевненість в існуванні чогось надприродного – основою світогляду. За А. С. Бароніним, прагнення до духовного життя є національною рисою українців [13, 76-77]. Віра відображає ключові установки і ціннісні орієнтири життєвої філософії кожного представника народу зокрема та українства в цілому. ФСГ ‘**Віровизнання**’ (однойменна ДКО) представляють нечисленні фраземи. В екзистенційній сфері “український менталітет характеризується домінуванням емоцій та почуттів над волею та розумом” [13, 65] (кордоцентризм). Тому українці такі піддатливі до віри в певну даність, у їх психічному складі превалує не логіка, яка віру розхитує, а емоції – піддатливий для віри ґрунт: *прийшов, як сліпий до хвіри*. Зараз “відбувається поступовий процес переходу української філософії від кордоцентризму до раціоцентризму, однак філософія “серця” не зникає” [54, 84]. ФО *вірую, бо це абсурд* вживається для характеристики догматизму богослов’я, сліпої віри в церковні приписи [197, 46]. Стислий виклад головних догматів християнства – *Символ віри* – укладачі фразеологічних словників пояснюють як ‘переконання’, ‘світогляд’ [234, кн. 2, 804; 221, 646]. Коли ми визнаємо нашу віру, промовляємо “Вірую” чи “Віруємо”. У “Вірую” задля мовної економії також стиснений Символ віри в живомовному спілкуванні: *Ще малесеньке було [Маруся], а знала і “Отченаш”, і “Богородицю”, і “Святий боже”, і половину “Вірую” (Г. Квітка-Осн. Маруся)*. І. Я. Франко подає пародію на канон *Вірую* – *їхали жиди фірою; я сі хотів причепити, та хотіли мене бити, а також*

жартівливу приповідку *вірую за кобилу сірую* зі значенням “змовте Вірую” про тих, що “подають старцям милостиню і велять молитись за худобину” [187, т. 1, 338]. В християнському світорозумінні подібні глузування над догматом віри є ознакою маловір’я.

Правд віри, *закону* (сукупності догм віровчення [158, 60]) навчають. Лексема *закон* насажена семами ‘звичай’, ‘непорушність’, ‘сталість’: [*Сірко до Григорія*] – *Такий закон тут. Наш закон* (І. Багрянний. Тигролови). Закон не підлягає сумніву, не може бути зігнорованим, виконує функцію *залізного правила*: *Це залізний закон на всіх ділянках людського життя* (І. Вільде. Сестри Р.). Члени суспільства встановлюють певні правила на основі етичних чи релігійних норм, які з часом переходять від повторюваної традиції до усталеного закону. ФО *одним миром мазані* мотивується екстралінгвістичними факторами, що мають зв’язок зі символічними діями – традиційними церковними обрядами: “людей мастили пахучим маслом – миром, що вказувало на одну віру” [158, 108-109]. Сьогодні ця фразема означає інше – ‘однакові люди’: *От така натура усіх дівчат. Усі вони одним миром мазані...* (Г. Квітка-Осн. Сердешна Оксана). У СУМГр афористичний вислів *прохали два вірних одного невірного: дай нам те, що лучче царства небесного* (біблійного набутку, пов’язаний з історією про те, як Йосип і Никодим випрохали у Понтія Пилата Христове тіло, аби належно поховати його до настання Пасхи) є ілюстрацією до значення ‘правовірний’ [214, т. 1, 240]. У М. Номиса знаходимо ФО *істинний, справжній Сон – мара, а Бог – віра* з коментарем “то приказка давня” [229, 500]: – [*до М. І. Павлика*] – *Пишіть мені все-таки: сон – мара, а бог єдиний – віра!* (Леся Українка. Листи).

ФСГ, у назвах яких є заперечна частка, як-от: ‘Недовіра’, ‘Невпевненість’, ‘Неймовірність’, не протистоять своїм відповідникам у стверджувальній формі, а “профілюють відсутність чогось на фоні стереотипного знання” [18, 191]. М. М. Болдирев слушно зауважує, що заперечення – це “порожній”, класифікаційний концепт, який має комунікативну природу, оскільки в реальному світі “відсутність існування чи

наявності” як такої нема, тільки людина постулює її, виражаючи своє сприйняття певної ситуації, а отже заперечення отримує конкретний зміст тільки у зв’язку з іншим концептом чи концептуальною структурою [18,189-190,195]. Тож, поняттєві області, експліковані в заперечній формі, відображають одну й ту саму сферу досвіду, що і стверджувально марковані. Так, в рамках концепту “віра” ФСГ, що вербалізують ‘високий рівень довіри’ та ‘низький рівень довіри’ перебувають в опозитивному відношенні внаслідок маркування мовцем одного елементу відносно іншого повноправного елементу в межах однієї концептуальної структури.

Кількість фразем, що експлікують ‘низький рівень довіри’, значно більша, аніж тих, що ілюструють ‘високий’. Це, очевидно, можна пояснити особливістю національного характеру, а саме його внутрішньою утаємниченістю, відособленістю, яку Т. Г. Шевченко крилато узагальнив сакраментальним “*у своїй хаті своя правда*”. Справді, в українців душа не навстіж, вони не довіряють першому-кращому чи багатьом. Приказка *єдно око має більше віри, ніж два* означає, що одній людині довіритись можна, а двом – уже небезпечно. Таке переконання свідчить про обережність у відкритості стосунків. На формування специфічних рис українського менталітету вплинула довга належність українських земель у складі різного роду державних утворень і довга боротьба за незалежність [50, 154-155]. Це породило “стиль утаємненого існування, спричиненого необхідністю приховувати свій внутрішній світ від ворогів” [50, 155]. На думку багатьох сучасних дослідників, однією з характерних рис української душі є інтровертність. Саме це й визначає високий рівень індивідуальності [13, 77]. В українському паремійному фонді ФСГ ‘Недовіра’ (ДКО ‘недовір’я’) представлена численними ілюстраціями, чимало з яких перебувають у системі відношень “суб`єкт дії (агенс) – суб`єкт впливу (пацієнс) – порадник (актант, який не бере участі у стосунках довіри (здобування і наділення довір’ям), але радить адресатові, як сприймати поведінку омовленого чи прихованого агенса)”. Всі ФО цієї групи мають негативну емоційну чи раціональну оцінку. Більшість з

них – застереження від довірливості, адресовані пацієнсу: – чуткам: *не всему вір, що чуєш // не всякому слуху вір // не всьому вір, що люди кажуть; що по воді пливе – не перейняти, що люди говорять – не переслухати; не вір, як скаже, що сухо, – то певно буде [залізе] по вухо; – підлабузництву: не вір тому, що ти в очі світить, бо він тебе поза очі на слові калічить; – конкретним особам: не дай му за віру; й сороці не вір; прийдеш у двір – нікому не вір; не всякому духу вір (віруй); сам собі не вірять; не вір багатому ніколи, бо за його порадою лишишся голий; будь-кому: не знати, кому віру дати; не вір нікому, не зрадить [тя] ніхто // не вір нікому, ніхто не зрадить // не вір нікому – не зневіришся; не вір безмежно нікому, бо лишишся голий; кожному не вір, бо тя урве [як звір]; не вір губі, як псу, бо вона часом збреше. Частина фразем має вказівки на недовіру до представників інших національностей: *жеби Жид був з неба, вірити му не треба; у ёму тільки віри, як у Москалеві правди.**

Для вираження сумніву, недовіри до того, хто щось зробив, сказав, слугує ФО *так і повірить / повірив; я би му не вірив, хоть би сторцем з неба злетів*. Недовірко можна поводитись, наприклад: *[поглядати, дивитися] з-під лоба* – це фраземний суміщений омонім, оскільки переносне значення збігається з фреймом: *[Слава] – Глянув [Мажарин] на мене спідлоба, мов не вірив моїм слова (І. Вільде. Сестри Р.)*. Зафіксовані випадки утворення лексеми від ФО, наприклад: фразема *їжаком усе*, що означає ‘виражати недовіру до когось’ [221, 281] стала словотвірною базою для утвореного шляхом метафоричного переосмислення слова *наїжачитись*. Пор.: *Жінка, що вже трохи було заспокоїлася, знову наїжилась... (І. Вільде. Сестри Р.); [Лобода] – Бач, ти [Баглаєнко] їжаком усе. А я ж тебе ще на шиї катав навперемінки з Іваном (О. Гончар. Собор)*. Але таких прикладів власних дієслів в арсеналі поведінкових фразем є дуже мало, В. М. Телія пояснює таку непродуктивність тим, що “у сфері поведінки ідіоми ніби самодостатні, тому в цій ділянці мало прислівників, здатних характеризувати дієслова поведінки” [154, 166]. Фраземне значення різниться від лексичного, навіть якщо лексема й ФО

подібні за морфемним складом. М. Ф. Алефіренко зауважує, що, на відміну від лексичного, фразеологічне виявляється у вторинному відтворенні МКС [3, 20].

Недовіру в українському ментальному просторі експлікує ФСПГ народних приповідок **‘Недовіра до жінки’**: *не вір чужій жінці навіть наодинці; гине той, хто довіряє ворогові і нелюбій жінці; з паном не дружися, жінці не звіряйся, а чужих дітей не приймай*. У Ю. А. Федьковича є такий уривок: *нехай знають руські люде, нехай знають руські діти, що хто жінці в світі вірить – мусить марне загинати, як ваш Добуш, ваш капітан...* (Ю. Федькович. *Довбуш*). Частина фразем об’єктивує недовіру до невістки: *а ні на селі, а ні в місті не вірь невісті; пам’ятає свекруха свою молодість, через те й невістці не вірить; брехлива свекруха невістці не вірить*.

В українському паремійному фонді виділяємо ФСПГ **‘Невірність у коханні’**. Маючи невиражену категорію роду, можуть стосуватись як чоловіків, так і жінок: *у ту любов не вір, яка до кожного усміхається*. Про тих, хто швидко розлучився, у народі кажуть: *їци тота команиця (конюшина) не зійшла, а наша вірна любов уже ся розойшла*. Когнітивна точка, в якій перетинаються концепти “віра” та “зрада”, актуалізована в значенні ‘порушення вірності у подружньому житті’: *наставляти роги, скакати (стрибати) у гречку (в горох, через пліт) // пізнати стежку в горох*. Згадані культури асоціюються в українців з родючістю і плодovitістю, до того ж вони не є низькорослими, а тому в них можна було сховатися від чужого ока. У “Знаках української етнокультури” автор так коментує цю фразему: “Здавна в народі рослина та її зерна мають і сексуальне значення (“топтати гречку” – блудодіяти); гаряча гречка на печі, її запахи вабили й збуджували чоловіків і жінок (звідси й вираз “скакати (стрибати) в гречку”, що переосмислився на означення “порушувати подружню вірність”)” [193, 154]. Цю ж ознаку варіює жартівлива ФО *скакати (стрибати) через пліт*, що означає піти на чужу (сімейну) територію. Невірна дружина може *крутити (вертити) хвостом* (напрямок метафоризації “людина > тварина”), її тоді називають “вертихвісткою”, “вертигузкою”. В українському фольклорі невірна дівчина

асоціюється з нечистою водою, а дівка баламутна – з водою каламутною [193, 107]. У статті зі заголовним “жінка” В. В. Жайворонок подає таку інформацію: “В спостереженнях іноземців підкреслюється дивовижна чесність українських жінок; суворо засуджувалася легковажна жіноча поведінка; на розлучення дивилися дуже підозріло, передусім на розлучену жінку” [193, 222]. В паремійному фонді атрибут непостійності супроводжує кохання дівчини: *дівочій вірності вірять, як весняній погоді*. Ознака непостійності, вертлявості метонімічно може переноситись і на чоловіка: [Бронко до Філіпчука] – *Я чесний і правдивий чоловік, прошу я тебе, і мені немає чого вертїти хвостом...* (І. Вільде. *Сестри Р.*); і на соціальний стан: *До Бога (неба) високо, до царя далеко, [а ті пани як хочуть, так вертять] // Бога нема дома, а святі роблять, що самі хочуть*. Зміна носія ознаки з однієї особи на іншу чи на соціальну групу засвідчують дифузність значення фразеологізму [154, 165], коли фразема *крутити (вертїти) хвостом* виходить за межі асоціативного поля “вірність у подружжі” і перетинається з концептом “зрада”. Вірність у коханні ґрунтується на взаємній довірі: *для кохання недовіра, як для дерева сокира*. Припустимо, що чимале кількісне представлення членів ФСГ, які омовлюють ДКО ‘недовіра’, пов’язано з тим, що народна свідомість фразеологізує те, що виходить за межі уявлень про норму, аби додатково наголосити на девіації, передавши її як застереження наступним поколінням.

Народні спостереження за непередбачуваною поведінкою тварин відображені у ФСГ ‘**Недовіра до тварин**’, що представлена зооморфними фраземами: *не вірь, то (бо то) звір, хоч не вкусить, то зляка // чорт йому вір, то звір: не вкусить, так зляка; звір не звір, а ти йому не вір; не вірь собаці, бо укусить // не вір псові, бо тя вкусить; не вір ні псові (собаці), ні коневі (коняці); не тільки кобилі не вір – не вірь и кобилячій голові: хоч знайдеш на дорозі, та ще таки зануздай // не вір кобилі в дорозі, бо посеред болота скине; не довіряй вовку череду*. Показовими є фраземи, що транслюють негативну оцінку, ставлячи в один ряд концепти “людина” та “тварина” *не вірь жінці, як*

*чужому собаці і не вірь ніколи жінці, коняці й собаці // кобилі и жінці не вір // жінці не вір у домі, а кобилі в дорозі [бо кобила хоць каже: – Не перекину, а таки перекине] // не ймай коню віри в полю, а жоні в дворі // не вір коню в полі, а жінці у дворі: Йосиф хоч і надалі не зраджував перед дівчиною своїх дійсних намірів, бо, як то кажуть, Леоне, **коневі не вір ззаду, псові спереду, а жінці ні ззаду ні спереду**, проте скартав самого себе... (І. Вільде. Сестри Р.).*

О. П. Левченко зазначає, що “номінації людини в термінах концепту “тварини” можуть мати як позитивну, так і негативну оцінність” [99]. Так зооніми *пес* (собака) та *кінь* містять протилежні за оцінністю атрибути (пор. з одного боку, фраземи групи “Недовіра до тварин” та фразеологізований компаратив *вірний*, як *пес* чи персоніфікований *кінь* – вірний козацький товариш, з іншого). ФСГ “Недовіра до тварин” ілюструють ще кілька двокомпонентних прислів’їв зі стрижневим “собака”: *собака брехне – москаль віри пойме; собака [на вітер] брехне, а чоловік и віри пойме*. Отже, в українській фраземіці актуалізовано розуміння тварин, здебільшого, як непередбачуваних істот, наділених негативними атрибутами чи стихійною силою.

Чималий вибір ФС допомагає розкрити своєрідність ‘низького рівня довіри’ до Бога, що стосується сакральної частини вираження віри. ФСГ ‘**Маловір’я**’ та ‘**Віровідступництво**’, що об’єктивують відповідні ДКО, ріднить сема ‘зречення’. Відповідна лексема – це віддієслівний іменник зі значенням ‘зрікатись’. СУМ до першого значення дієслова подає відтінки: ‘відмовлятись від своїх попередніх висловлювань, переконань, поглядів’ та ‘переставати визнавати кого-, що-небудь’ [219, т. 3, 708]. Маловір’я – це тільки тінь справжньої віри, воно перебуває на початку осі відступництва, це його зародок: *Наша заповідь – фальш, / наша віра – брехня* (М. Рильський. *Небесний меч*). Із маловір’я почалось відступництво *Юди Іскаріота*, а його ім’я стало крилатим, на думку В. В. Красних, “прецедентним” [93, 187]. Маловір’я Юди засвідчене тим фактом, що попри те, що він був одним з послідовників Христа, дозволяв собі негідні вчинки: *...був злодій: із скарбнички, яку тримав при собі, крав те, що туди вкидувано* (Йо. 12, 6). Зречення Божого Сина позначене

поцілунком, а ціна віровідступництва – *тридцять срібняків*. За Н. В. Саварцевою, зрада спричиняє страждання не тільки тому, кого зрадили, а й зраднику [137, 237]. В широкому значенні віровідступництво – це ‘зрада Бога в різних виявах’, у вузькому – це ‘поривання зв’язків з Богом у межах того обряду, у якому було складено присягу на вірність’.

Фразеологізований відголосок національної свідомості свідчить про те, що українці ставилися різко негативно до тих, які тільки називають себе християнами, але поведінка їхня суперечить віровизнанню. ФСГ ‘Маловір’я’ зафіксувала такі прислів’я: *невірний гіри Жида, або Турка*, де жид – уособлення нечесного крамаря, лихваря, а турок – загрози життя та волі для середньовічного українця; *вірую – до корчми бігаю; во єдиного Бога – синку, тут до корчми дорога; де піп церкву ставить, там пан корчму будує; Боже ти мій, за що ти мене караєш? Чи я коли в церкву ходжу, чи я коли корчму мину?* де корчма – упосліджене місце, у якому виявляються людські нечистоти. Сумнів у Божій присутності в житті людини породжує маловір’я – ‘недостатність віри’ [219, т.4, 609], яка, зі свого боку, виявляється в негідній поведінці християнина: *не думав бути в церкві, так собаки загнали; коли не прийду до церкви, то все паски святять; велике свято, що Гриць у церкві; куди ходім, то ходім, – аби не до церкви // куди пхайте, то пхайте, аби не до церкви; вірую, вірую, по церкві бігаю: як би двері знайти та з церкви втекти; і злодій просить бога, щоб украсти; не йде дівка до церкви богу молиться, а йде на хлопців дивиться; // говори, Грицю, “Богородицю”, а я буду “Отче наш” – так буде легше для нас*, що означає декларування належності до певного віросповідання без повноти його осягнення. Маловірство в пості зафіксоване у таких фраземах: *спасається, а кусається; в середу постила, а кобилу вкрала; з дурного говіння не буде спасіння; піст – не міст, можна об’їхати*. ФСГ “Маловір’я” ілюструє також прислів’я *в неї віри, як на бистрій воді піни // стільки віри, що на воді піни*, синонім до живомовного варіанту є у Б. Д. Грінченка: *а в козака стільки віри, як на синім морі піни* [214, т. 1, 239]. Піна у компонентному складі усталених висловів асоціюється з чимось

бистроплинним, таким, що швидко зникає. М. Номис подає діалог прихованого співрозмовника з циганом, який ставиться до віросповідання як до чогось формального, ситуативного: *“Цигане, якої ти віри?” – “А тобі якої треба?”* [229, 166]; *У цигана вмерла мати, / Нічого діяти!.. / Іде циган до батюшки, / Просить поховати. / “А як хочеш поховати? / Може, по-циганськи” / “Ні, батюшка, прошу таки / Вже по-християнськи!”* (С. Руданський. *Циганський похорон*). Маловірний християнин часто не дбає про посмертну нагороду – Царство Боже, а переймається вигодами земного життя: *на тім світі мною хоч тин підпирай, аби тут гаразд; в пекло – то в пекло – бодай буде тепло; добре – в пекло, бо там тепло, а піди в рай, то ще й про дрова дбай* – така позиція кваліфікується християнством як блюзнірська.

Переплетення ДКО ‘людина’ з маловір’ям як способом життя ілюструють прислів’я: *бійся Бога, а чорта шануй; Богом ся свідчить, а чортови душу запродав; я такої віри, що волю живіт натягнути, як мащений пиріг лишити // я такої віри, що каже: гріх, аби пироги в мисці лежали; я такої віри, що як сплю, то їсти не хочу; я такої віри, що їй нема кінця ні міри* (беручись до їди); О. П. Левченко постулює: “Властивістю певної частини фразеологічних одиниць є здатність репрезентувати діяльнісний образ світу” [100]. У цих пареміях частина “я такої віри” означає “я такий”. Нечестивість, захланність пейоративного зооніму *свиня* утворює уособлення конотативно-номінативного характеру: *свиня не вірус в Бога – тільки в великого стога; перебила свиня “Отче наш”, нехай тепер сама Богу молиться; і святи свиню, то свиня все свинею буде; свиню святи, а вона в болото лізе*. Деякі семасіологи вбачають пейоративну зміну значення слова у настанні епохи песимізму і цинізму в історії людського духу [159, 284]. В цьому випадку анімалістичний номен вийшов з побутового фрагменту дійсності в культурний.

Дослідники національної ментальності вважають, що для українців пріоритетним є не тільки ставлення до землі як до Батьківщини-матері, до своїх культурно-історичних цінностей, а й толерантність до інших культур і

релігій [13, 65]. Попри згадану лояльність українці, формуючи свій національний “паспорт”, чітко відмежовували своїх від чужих: *хрест святий, куцуба псявіра; Католик и Жид, то все єдно*. Очевидно, це пов’язано з прагненням народу запобігти асиміляції, а разом з тим замуленню власної культури і віри. А. С. Баронін зауважує, що таке “усвідомлене відокремлення себе, своєї народності від інших закріплене в назвах, зауважених специфічних особливостях зовнішнього вигляду і мовлення їх представників, у найбільш помітних традиціях, звичках і звичаях, відмінних від своїх” [13, 94]. Аналіз фраземного матеріалу виявив, що порівнювання національностей, до яких українці ставились неприязно в силу історичних і соціальних причин, зі собакою: *Жид, Лях и собака – все віра однака // Що Жид, то пес // Ксєндз, Жид та собака – усе віра однака* (цей зоонім розглянуто вище) чи чортом: *що чорт, що Жид (що Жид, що Лях), то рідніі брати* (тут символом хитрості, сам же чорт “позбавлений національних особливостей” [126, 204]), пов’язано з національними, етнічними чи релігійними стереотипами. Такі паремійні зіставлення наділені високою експресивністю та негативною оцінкою.

Антитеза “ми” та “вони” вилилась у несприйняття перебіжчиків, перевертнів у вірі. Фразему *поклонятися чужим богам* у вузькому значенні розуміють як ‘зрадити свою віру’, ширше значення стосується зради переконань взагалі. ФСГ ‘**Віровідступництво**’, що вербалізує однойменну ДКО, позначена негативною конотацією: *хто ламає слово, той віру ламає, той душу ламає, той Бога ламає*. В наведеному прикладі фраземні компоненти, які позначають абстрактні поняття, шляхом метафоричного перенесення, виступають речами, над якими можна здійснювати певні дії, наприклад, ламати, міняти чи перейти: *перейшла, як Уляна на лядськую (ляську) віру; хто мову і віру міняв, той не тільки себе, а й сусіда продав*. СУМ пояснює віровідступництво як зречення своєї віри [219, т. 1, 681]. Відступництво може стосуватись зміни обряду. Тих, хто відцурався свого віросповідання, вважали непорядними, незважаючи на національність: *Жиди, Жиди-кателики, не нашої віри: у середу, у п’ятницю сироватку іли* або іронічне над Жидом *нема кріпшого*

в вірі; невіра невірою й буде // невіра завжди невіра. У А. П. Свидницького знаходимо уривок, у якому відображено зневажливе ставлення автора до віровідступників: *...спадки тої давньої гонористої шляхти, що "nie rozwalam" в сенаті гукала. Тепер вона звелась: і мову свою шляхетську забула, і віри відцуралась* (А. Свидницький. Люборацькі).

Визначальними репрезентантами концепту "віра" у фраземному фонді української мови виступають фраземи, що належать до ККО 'впевненість', що диференціюється на високий, середній і низький рівень. Концепт "віра", будучи універсалією, зумовлює полісемічне підґрунтя впевненості та сумніву, які є рівнозначними, проте антонімічними виявами одного означуваного. На осі рівня переконаності вони перебувають на протилежних позиціях, поділяючи усяку сприйняту інформацію у свідомості носія на правдиву (високий рівень впевненості), сумнівну (низький) та ту, що особа не може однозначно зарахувати до тієї чи іншої категорії (середній). І сумнів, і упевненість, на думку М. К. Голованівської, – почуття, пов'язані з реакцією людини на неповноту інформації-знання, що веде до неможливості однозначно класифікувати цю інформацію як правду чи брехню [36, 291].

ФСГ 'Упевненість' ілюструє ДКО 'відсутність сумніву' в складі народнопоетичних паремій: *як пити дати; як миленький; як Бог на небі; загинути, пропасти як (мов, ніби) руда миша [зимою]*. Значенні 'безсумнівно' об'єднує такі фраземи: *ще (іще) б пак: **Ще б пак!** їм [туркам] ясно, що всю славу цієї, без сумніву, значної перемоги Кончак намагатиметься привласнити собі* (В. Малік. Черлені щити); *ще й як: [Лучук] – Турів теж упольовують. **Ще й як!*** (П. Загребельний. Диво); *само собою: [Слідчий] – Скажіть мені, як же ви, як кохана, як наречена, що, **само собою**, мусить мріяти про власний дім, ...могла допустити, аби майбутній чоловік зійшов на бездоріжжя, став бандитом?* (І. Вільде. Сестри Р.); *[й] говорити нічого (нема чого, нема що); що й казати: Славне ж парубоцтво! **Нема що й казати!*** (Ведмідь-Іванко, Товчикаміль і Сучимотузок); *відома (невна, природна, звісна, ясна, видима) річ: **Ясна річ**, зміст листа відразу став відомий Ааронові* (П. Загребельний. Диво).

На думку В. І. Кононенка, у фразеологізованих зворотах “прикметник+іменник” перший компонент є обов’язковим для виникнення символічності [84, 3]. ФО *неминучий (вірний) програв; вірне (несхибне, набите, певне) око (зір) [в лобі]; неминуча (вірна, певна) загибель (згуба, смерть)* реалізують значення ‘точно’, тобто з високим рівнем вірогідності, мають: *Прив’язати коневі до хвоста! Це ж вірна смерть!* (В. Малик. Черлені щити).

Раціональну впевненість відбивають ФО *вірогідне джерело; з фактами в руках; факт [є (лишається)] фактом: [Сидір] – Факт залишається фактом, що тюрма, яка повинна б бути місцем ізоляції..., локалізації хвороби, стає її розсадником* (І. Вільде. Сестри Р.). Нераціональна впевненість ґрунтується на переконанні, що силою віри можна перемогти будь-які труднощі, досягнути неймовірного, це засвідчує стійкий вислів *віра горами двигав*, що є витягом зі слів-навчання Ісуса Христа до учнів: “*Коли матимете віру, як зерно гірчиці, то скажете оцїй горі: Перенесися звідси туди – і вона перенесеться; і нічого не буде для вас неможливого*” (Мат.17, 20). Стосовно цього церква навчає, що вірні повинні прагнути у вірі не чудодійної сили, а близькості з Богом, повного довір’я до Творця, для якого немає нічого неможливого.

Український менталітет характеризується індивідуалістичним кодом цінностей, який стимулює мотивацію досягнень, особистісну незалежність, автономність, намагання опиратись тільки на власні сили, впевненість [13, 66]. Здатність невідступно триматися своїх намірів, переконань, думок – це ознака високого рівня впевненості, відображеної в ДКО ‘відсутність сумніву’, яку ілюструє ФСГ ‘**Віра в себе**’. До неї належить ФО *потурати серцю*, що означає довірятися тільки своїм почуттям [234, кн. 2, 684; 221, 551]. Про людину, що невідступно дотримується власних принципів, поглядів, переконань, кажуть: *вірний собі // бути (лишатися) вірним собі: Всеволод і тут залишився вірний собі – чесний, добрий, прямий* (В. Малик. Черлені щити); *вбити (убити) / вбивати (убивати) собі в голову: Хлопчисько вбив собі в голову, що чоловік під кличкою Зелений – це правдоподібно Вечір* (І. Вільде. Сестри Р.) – за такої віри жодних сил не вистачить, щоб переконати у протилежному. У ФСГ ‘Віра в

себе' наявний також смисл 'стійкість', виражений ФО *мати [твердий (міцний)] ґрунт під ногами; [твердо (міцно)] триматися (держатися, стояти) на ногах (на землі)*. Твердо стояти на своїй землі (а українці сформувались і досі перебувають у своєму етноареалі) означає жити з неї, звідси й упевненість у мисленні та діях. Цю ментальну рису називають "антеїзмом" (за ім'ям грецького міфологічного героя Антея – сина богині землі, який був нерозривно пов'язаний з матір'ю-Землею, постійно черпаючи в ній життєві сили) [50, 152].

З просторовим вектором "вгору" пов'язана група фразем *підняти / підняти (підіймати / підійняти, підносити / піднести, підводити / підвести) голову: Давно колись, ще замолоду, пробувала [Клавда] піднести голову і стати на прю з чорними силами (І. Вільде. Сестри Р.)*. Сучасні словники подають таке значення ФМ *дух піднімається / піднявся (підноситься / піднісся) // підноситься / піднестися духом*: 'у кого-небудь зростає віра в себе, у свої можливості'; 'хто-небудь відчуває в собі силу, упевненість' [221, 224, 512; 234, кн. 1, 275], що є "досить далеке від первинної релігійної суті" [145, 108]

Сферу впевненої поведінки утворюють і такі ФО, де ФСПГ '**Самовпевненість**' збагачена ознаками поведінки агенса. Агентивний суб'єкт, покладаючись на власну енергію, здатний до волютивної дії. Досягнення результату суб'єктом зумовлене його активністю та волютивими характеристиками. Фраземи *[почувати себе] богом (як боги): О Арсен'єв!... Він бог цілого цього експресу, цілого цього світу (І. Багрянний. Тигролови); цар (пан) і бог: Гриць є пан й бог нетрів, а Лаврентієв... затичка (І. Багрянний. Тигролови)* – у контекстах здебільшого мають пейоративний відтінок, що пов'язаний із негативним ставленням українців до соціальної несправедливості з боку сильних світу цього. Так само двом фреймам (поведінка та характеристика особи) належать ФО *високо нести (тримати) голову; [жити, поводитися, почувати себе] як (мов, наче) [у себе] вдома; як риба у воді; держати (гнути) фасон: [Безбородько] – А тут, розумієш, треба держати фасон, аби не осоромити себе (І. Вільде. Сестри Р.)*. Значення 'триматися

впевнено' спричиняє метафоричну зміну в зовнішності агенса, це відображають фраземи *тримати (держати) хвіст (хвоста) трубою (бубликом); обростати / обрости пір'ям; розправляються / розправляться плечі*. А. П. Коваль подає крилатий вислів *нічтоже сумняся (сумняшесь)*, що означає 'без сумніву'. При цьому зазначає, що він походить з тексту Соборного послання ап. Якова, який радить задля отримання благ від Господа просити Його з вірою і без жодного сумніву. Переосмисений вислів уживається як "іронічна характеристика вчинків самовпевнених людей" [198, 273].

Якщо людина по-справжньому вірить, що може щось здійснити, то вона обов'язково досягне своєї мети [9, 58]. ФСГ '**Віра у власний успіх**' (ДКО 'віра в щось') утворюють фраземи зі значенням активної, рішучої агентивної дії: *надіятися / понадіятися (сподіватися) на успіх: Наблизившись же до дверей мудрості, не вдовольнимось цим, але, з надією на успіх, будемо штовхатися в них (П. Загребельний. Диво); була не була; або пан, або пропав; робити ставку: Ставила [Клавда] щоразу вищі **ставки** на себе, ніби на коня на перегонах...(І. Вільде. Сестри Р.); аби Бог здоров, та й я попри нього; вірити в свою [щасливу] зірку (зорю): [Григорій і Наталка] спалили всі кораблі за собою та й **вірили в свою зорю**, що присвічувала їм шлях...(І. Багрянний. Тигролови); спробувати (попробувати, попитати) / пробувати щастя (удачі, долі): [Сірко] – **Спробуєм щастя**. Будеш за Миколу, козаче! (І. Багрянний. Тигролови). Ця та попередні фраземи належать до перехрещених фреймів поведінки та виявлення характеру особи, його вольових якостей: [Григорій] – **Вистрибнув на ходу з скаженого поїзда**, – **стрибнув у ніч, у смерть, на щастя**. **І я мав щастя** (І. Багрянний. Тигролови). До ФСПГ належать фраземи з компонентом "сила": *надіятися / понадіятися на свої сили; пробувати [свої] сили (себе): [Еймунд] вибився вже в ті мужські літа [...], коли простуєш тільки вперед, покладаючись лише на власні сили... (П. Загребельний. Диво).**

Середній рівень упевненості у чомусь (ДКО '**невпевненість**') омовлено за допомогою ФСГ '**Невпевненість**'. Невпевненість у чомусь передає коливання між вірою та сумнівом, породжене аналізом сприйнятого людиною

інформаційного блоку. За А. С. Бароніним, “невизначеність – одна з негативних рис національного характеру” [13, 77], Д. І. Чижевський називає її “шатостою” [166]. Для вираження невпевненості як психічного стану слугують фраземи, які описують мисленнєву діяльність: *губитися (плутатися, метатися) в здогадках (у догадках, у здогадах); думки стрибають / застрибали у голові: Думки бігли в гарячковім безладді, відтворюючи дивовижний шлях (І. Багрянний. Тигролови)*. Алюзію “невпевненість – розпуття” містять ФО *стояти (бути) на розпутті (перепутті); хоч ідь, хоч назад вернись!* Значення ‘невпевненість у майбутньому’ мають паремії *надвоє баба ворожила: або вмре, або буде жила (або здобути, або дома не бути); хоч сіна клок, хоч вила в бок); скоріше (скоріш) всього*. Біфуркацію зазначеного смислу зумовлює значення ‘невідомо’ у ФМ *Бог (Господь) зна [що таке]: Що собі вподобав Аркадій в цій парі, один бог знає (І. Вільде. Сестри Р.)*. Приклади ФВ *лихий знає (лихо [його] знає) // лиха (врагова, вража) мати (матір) знає // морока [його] знає* зі “Салдацького патрету” Г. Квітки-Основ’яненка: *І що то був за скусний [маляр]! Там морока його зна, як то гарно мальовав!; ...та тільки що руку підняв, та ще і до рота не доніс, як, урагова його мати зна, де те москальча у гаспида озьметься; чорт (гаспид, сатана) [його (тебе, їх)] знає (зна):...а тут, чорт його зна, відкіля узявся швець та й закепковав його роботу нінащо*. Сумніватися у сприйманні чогось – *вір Богу та й своїм очам, та й то не дуже; самому собі не вірити // сам собі не вірить / не повірив: Наум дивиться – і сам собі не вірить, чи се він, чи не він [Василь]?(Г. Квітка-Осн. Маруся); – Всі почувались, що добре “отвічали” та жоден не йняв собі віри (А. Свидницький. Люборацькі)*. Невпевненість у собі, відсутність контролю над ситуацією, експлікує приказка *на людей, як на Бога, а на себе, як на чорта [надію поклада]*. Для вираження непевності, невиразності також уживаються фразеологізовані частки та сполучники, наприклад: *чи ж пак; ні се ні те*. Акт позбавлення віри в себе є спробою з боку суб’єкта дії позбавити пацієнса можливості вчиняти певні дії, зробивши його невпевненим у своїх силах: *приборкати / приборкувати крила* – у цій ФО наявне зіставлення стану

пацієнса з приборканим, поневоленим птахом. До цієї ж групи належать *вибивати / вибити з сідла; вибивати / вибити ґрунт з-під ніг*. Людина, позбавлена віри в себе, опори на себе саму, не здатна на рішучі дії. Втрату впевненості експлікують фраземи *піджимати (підгортати, підгинати) / піджати (підгорнути, підігнути, підібгати) хвіст (хвоста); втрачати / втратити ґрунт під ногами; [почувати себе, відчувати себе, чути] / [відчути себе] не в своїй тарілці*.

Оскільки різноманітні ситуації вимагають прийняття рішення, а повною інформацією людина, як правило, не володіє, то це змушує її або вірити (довіряти і ввірятись) будь-кому чи чому-небудь, або сумніватися, не вірити, відкидати запропоноване [108, 315]. Неперервність таких ситуацій у житті людини обумовлює виділення ФСГ ‘Сумнів у правдивості’, яка репрезентує однойменну ДКО. Її природа може бути зумовлена споконвічною інтровертністю, яка вже стала визначально рисою українців. Сумнів у правдивості – наслідок поведінкових особливостей українців у сфері міжособистісних стосунків з огляду на поведінковий стереотип: *[він] хіба (як) помилиться та [часом] правду скаже; у нього стільки правди, як у кози хвоста; він завжди правду каже, коли не бреше; він раз на рік правду каже, та й то кається; знаю (знаємо) [я (ми)] вас (його, тебе, їх): – Не вибрешешся, – почав молдаван, – знаю я ваших! (А. Свидницький. Люборацькі)*. Нечесність може призвести до втрати довіри: *хто раз збреше, другий раз не вірять; збреше раз, то вже довіку не маєш віри; з брехні [люди] не мруть, та більше [їм] віри не ймуть; люди набрехали, а нам віри не ймуть; брехунові не вір, хоч і правду каже; якщо в брехуна загориться хата, не повірять; протпругав віру, що М. Номис пояснює, як “не вірять більше” [229, 589]. Коли недовіра пронизує світ людини, вона стає вирішальною у міжособистісних стосунках: *хто нікому не вірить, сам віри не має* – “вірить про людей лише саме зле, значить доводить їх до того, щоб і про нього думали зле” [187, т. 1, 337]. Народна мудрість радить бути пильним у довірі: *довіряй, але перевіряй; не вір очам: візьми та попробуй; кому не віриться, нехай подивиться; хто не вірить, хай собі**

перемірить. Етнічне передання попереджує обман у ході бесіди: вір своїм очам, а не чужим речам; не вір словам – чужим і своїм, вір ділам – чужим і своїм; вір не вухам, але очам; не всему вір, що чуєш; не вірь губі, положи на зуби // губі нігди віри не май // не треба віри доймати губі, бо як в неї торкнеш – аж захочеш) // не вірь губі: покоштуй, то захочеця; проішлої річи не жалуй, а не згодним річам не імай віри.

Людину, яка сумнівається в тому, що є істиною для інших, називають *Хома невірний (невіруючий, невірчій) // невірний Хома* – ФО зі сторінок Нового Завіту. Фрейм конденсує переказ про одного з апостолів (Близнюка), який відмовлявся вірити у воскресіння Учителя, допоки сам не побачить Ісуса та не вкляде рук у рани Спасителя. Це був випадок, коли вірний зажадав доказів, не бажаючи вважати щось істинним без належного підґрунтя. Піддаємо сумніву чий-небудь слова, не віримо кому-, чому-небудь, коли використовуємо фразему *не йняти (не пойняти) віри (віроньки): – Та дурна твоя голова жіноча, – сказав панотець, – хіба, як з богом не говорив, то вже й віри йому не няти?* (А. Свидницький. Люборацькі). Те ж значення має ФО *не діймати / не дійняти віри: [Іван Голик] – Я ж просив, щоб не діймав жінци віри до семи років (Іван Голик і його брат)*. В ІСУЯ є така ж фразема, але без компонента заперечення *доймати вѣры // дойняти вѣру*, що означає ‘вірити’, а для ілюстрації доконаного виду ‘повірити’ укладачі подають *дати вѣру* [195, т. 1, 486]. Для ословлення сумніву в правдоподібності також служать ФО *можна подумати; як сказати: – Це вже, як вам сказати... – з убивчим спокоєм промовив Бронко (І. Вільде. Сестри Р.); скажи (скажіть) на милість [божу (бога)]: [Сотник] – Скажи мені на милість: за що її повелів топити? (Г. Квітка-Осн. Конотопська відьма); зневажливе, грубе батькові своєму лисому розкажи.*

Якщо реципієнт упевнився в недостовірності інформації або розуміє її як неправдиву, то відмовляється в неї вірити: *воно то правда, та брехнею дуже пахне; хвалилася вівця, що у неї хвіст, як у жеребця, та ніхто тому не вірив. ВФ фраземи хоч ти хрести їж, не повірю – сумнів, що закрався від*

сприйнятого, неможливість переконати пацієнса навіть за умови клятви на хресті. Неправда – це заміна одних імен на інші, присвоєння їх стороннім денотатам з метою представити вигадане за дійсне: *увірь мене тварь, що той пузирь лихтарь*. Прислів'я *не всякому слуху вірь; не все то правда, що на весіллі плещуть* – це порада остерігатись омани чуток.

Дослідники етнопсихології серед високорозвинених особистих якостей українського народу відзначають почуття власної гідності [13, 76] Емоційно наснаженим є ряд, який стосується сумніву у правдивості у сфері торгівельних відносин. Негативно-забарвлена за оцінкою група, яка свідчить про недопустимість обману в українській етнічній свідомості. У ФСГ **‘Торгівля’**, фігурує поняття міри: *шинкарь мусить поправді мірити горілку; шинкар – як не вірить, так обголює; без міри нема віри; держи віру, держи й міру; хто за віру, а хто за міру; не увіриш, поки сам не зміриш; доти не вірив, поки не змірив // доти не звіриш, доки не зміриш; найліпша віра – своя п'ядь-міра; держі гіру – держи віру // не все за гроші – більше зарібку матимеш; віра віров, а бриндзя за гроші; міра – віра, грошам – рахунок; коли будеш мірним, то будеш и вірним; дуже вірний, але дуже не мірний; в нього віра, як циганська міра; такий вірний, як лічба жидівська: писне мов би то й раз, а перелічиш, так все два або й три: Мовчи, жиде бородатий, / Тебе не питають. / У нас, – каже, – запорожці / **Свою міру мають** (С. Руданський. *Козацька міра*). Поняття “міри” регламентує поведінку й регулює стосунки індивіда й соціуму, визначаючи етичні орієнтири. Воно специфічно відбиває мовну картину світу, виокремлюється особливостями ментального та емоційного забарвлення, а отже, пов'язане зі заглибленістю в етнокультуру.*

В арсеналі української фраземіки є численні приклади паремій, які служать меті переконування та запевнення. Зараховуємо їх до ФСГ **‘Запевнення’**, що репрезентує ДКО ‘сумнів у правдивості’. За відповідник до слова *упевненість* Б. Д. Грінченко обирає іменник середнього роду *увѣрвіє* [214, т. 4, 343], проводимо аналогію “запевнення – завірення”. Прецидент для переконування з'являється тоді, коли набір поглядів адресата не

збігається з набором поглядів адресанта. Тоді останній намагається засобами мовної сугестії нав'язати свою думку чи оцінку: *коли двоє кажуть “п’яний”, то лягай спати, (то вже вір, – чого ти ще коцюбишся! то ж не один сказав – громада сказала); не вір, мужу, своїм очам – лише моїй повісті (брехні); хто не вірить, най лиш слухає, що розказуватиму; вірте, люде, моїм словам, а на мої діла не дивіться*. Про останню оповідають, що так говорив якийсь піп, що вів неморальне життя, а на проповідях картав людей дуже гостро [187, т. 1, 335]. Завдання запевнення – присвоїти пацієнсу високий рівень упевненості в сприйнятій інформації та позиціонування її як правдивої. Також метою переконування може бути досягнення розуміння між співрозмовниками. О. І. Багрій вважає, що “переконання можна досягти лише тоді, коли комуніканти не просто погоджуються з поглядами, що висуваються, але й можуть їх зрозуміти” [9, 58]. Справді, шляхом осмислення висловлених позицій розуміння перетікає у порозуміння. Задля досягнення цієї мети українці послуговуються низкою фразем, серед них є такі, що відбивають різні позиції адресанта: ненав’язливу: *вір не вір, а переконай сі; вірте чи ні: [Шельменко] – А вже хоч вірте, хоч зовсім не вірте, а я як єсть салдат, присяжний чоловік, довжон усю правду сказати (Г. Квітка-Осн. Сватання на Г.);* апелювальну: *що (як) [там] не кажи (не говори); чи вірите, чи ні, але не вірте сатані; вір, не вір, а не кажи брешеш* – експресивна фразема, що став заголовком однієї зі співомовок С. В. Руданського – відображає ситуацію, за якої ставлення пацієнса не впливає на уявлення про запропоновану ситуацію; іронічну: *не вірите мені, так вірте горшкові; сім мішків брехні – хоч вір, хоч ні;* авторитетну: *слово честі* – включаючись в контекст, набирає відтінку особистої відповідальності за сказане, мовець ручається власною честю, запевнюючи в правдивості чого-небудь: *Слово честі для Завадків – це закон, твердість якого виміряється хіба що життям (І. Вільде. Сестри Р.);* ФВ слово гонору: *Марися, слово гонору, вже думає, що таку тяганину з тими номерами навмисно придумали (І. Вільде. Сестри Р.);* емоційно нейтральне чесне слово: *[Бронко] – Чесне слово, нічого не знаю (І. Вільде. Сестри Р.).*

Брати / взяти (дати) слово означає заручитися чиею-небудь обіцянкою, запевненням у чомусь [221, 43]: *[Скорик] – Сєводні нікак не можу, дал слово, довжон сповнить (Г. Квітка-Осн. Сватання на Г.)*. Будь-яке запевнення – це один із засобів психічного впливу на пацієнса, намагання завірити його у тому чи іншому: *Коли я сів на весло, воно мене сюди принесло. А хто не вірить, той най перевірить (Про хлопця, що не знав страху)*.

Аналіз фраземного матеріалу спонукає в межах ФСГ ‘Запевнення’ виділити ФСПГ ‘Заприсягання’ та ‘Божба’. У вершину їх смислів переміщене емоційне ставлення, яке не затінює раціональну оцінку, а лише переводить її у сферу почуттів-відношень. Запевнюючи комуніканта в достовірності того, про що говорить, мовець може *ручатися / ручитися головою; давати голову на відріз*: *[Бронко] – Я бачив, як там деякі бабки заводили над труною, і певний, ну, голову даю на відріз, що це їм оплатилося (І. Вільде. Сестри Р.)*; або клястись життям: *[Бронко] – Аби я так до ранку не дочекав, коли не кажу правду (І. Вільде. Сестри Р.)*; здоров’ям: *[хлопець] – Правду кажу: аби я так дихав, єкшо брешу! Шо, не віриш?! Та аби я з цього місця ни встав, єкшо неправду тобі отуткі зара` говорю (Л. Стринадюк. У нас, гуцулів)*; *[Стефанів] – Вірю! Аби мене ясний шляк трафив, що вірю (І. Вільде. Сестри Р.)*; частинами тіла: *щоб (аби) мені очі повилазили // щоб (бодай) мені повилазило: [Баба] – Щоб мені очі повилазили, щоб мені руки і ноги покорчило, щоб мені тряся, щоб на моїй тварі сіло сімсот пістрячок та болячок (Г. Квітка-Осн. Конотопська відьма)*; *нехай (хай) лопнуть мені (мої) очі; щоб я осліп: [Рудий] – ...присяй-бо, хлопці, аби я осліп на оці двоє, коли брешу! – виходить ксьондз в рясі (І. Вільде. Сестри Р.)*. Для категоричного запевнення слугують *ФО не я буду; щоб я провалився (сказився, луснув); щоб [крізь землю] провалитися; щоб мені тряся*. Як присягання функціонують такі фраземи: *щоб я був проклятий (проклят); хай (нехай) мене грім поб’є (уб’є, приб’є): – Братіку! – почав Антосьо, – ... ш-ш-шоб мене грім побив, як не вірю (А. Свидницький. Люборацькі)*. В. В. Жайворонок пише, що “самозакляття, відоме з дуже давніх часів, коли людина урочисто і при свідках сама кличе на

себе нещастя у випадку невиконання обіцяного; присягали життям (звідси смертна присяга – клятва), матір'ю, Богом, усім святим, кров'ю, здоров'ям, дітьми, честю, добрим ім'ям” [193, 483]. Звичка українців заприсягатись суперечить християнській традиції: *А я кажу вам не клястися зовсім: ні небом, бо престол Бога; ні землею, бо це підніжок стіп його; ні Єрусалимом, бо це місто великого царя. Та й головою твоєю теж не клянися, бо не можеш ані одного волоска зробити білим або чорним. Хай буде ваше слово: Так, так; Ні, ні – а нічого більше цього, те від лихого (Мт. 6, 33-36).*

ФСПГ ‘**Божба**’, хоч і належить до ДКО ‘Бог’, суголосна з попередньою у значенні ‘запевнювати у правдивості’: [Трохим] – *Та бог з тобою, Денисе! що се ти думаєш? повір не мені – богу святому, що як я побожився, так і не збрешу (Г. Квітка-Осн. Перикотиполе).* Ця ФСПГ вирізняється сакральною належністю, зловживанням імені Бога. У фраземах цієї групи, незафіксованої в словниках, сакральна лексика насичена емоційно-оцінними обертонами, детермінованими культурно-національною парадигмою світовідчуження мовця. У книзі Л.-С. Стринадюк “У нас, гуцулів” де “зі стилістичною і номінативною настановою окремими вкрапленнями використовуються діалектизми” [44, 78], є такий опис божби: *Бигме, шо так було. Та най мене шляг трафит, шо ни брешу. Та аби я з цього місця ни встав, шо кажу правду. Та аби я ни кинувси, шо отутечкі з вами по правді. Та аби мені мову до завтра видібрало, екишо я на світочку лию. Та аби я ни діждав дітий своїх вінувати тай чільце їм на голову класти, екишо отут отакої тобі набріхую. Та я вам шо – гайда, аби брехати. Та діправди правду вам кажу. Та аби я дочікав онуків своїх любих бавити.* Завдання божби – виробити віру в істинність певного положення, коли уже нема місця аргументам: [Скворцов] – *Перестань божиться, я тебе верю; оканчивай скорее (Г. Квітка-Осн. Шельменко-денцик).* Схильність українців гаряче запевнювати, божитись, клястись є наслідком емоційності, загальної імпульсивності. Це засвідчено у метафоричній образності ФО, детермінантою яких є не опис певного фрейму, а передача ставлення мовця до нього: *не вірять – не божися, а вірять – стережися.* На погляд І. В. Кевлюк,

етнокультурні асоціації, емоційні реакції, етнічно марковані оцінки, еталони й стереотипи поведінки носія етнічної свідомості впливають на культурну конотацію фраземного знаку [76, 251]. Тому, аналізуючи кожен культурний аспект фраземи, можна робити висновки про своєрідність національного характеру, його гарячу і нестримну натуру. Лексеми *Бог*, *Господь* – потужний фразеутворювальний матеріал для численних паремій. Значна частина з них вигуківі. Вони виражають почуття людини, описують емоційну сферу, як-от: *їй (єй) [же] богу (бо): [Маруся] – Не скажу, Василечку, **єй-богу**, не скажу!* (Г. Квітка-Осн. Маруся); *бігме: [Курочка] – Гадаєш, не почастую? **Бігме**, ну, почастую!* (І. Вільде. Сестри Р.). *Скариж то мі Боже* – форма божби, сильніша від “бігме” [187, т. 1, 135], тобто скарай мене, Боже, якщо брешу. Для посилення персуазивності сказаного мовець може покликатися на авторитет Бога: *Бог мені не брат; як ми Бог милий; Богом сі свідчу: [Василь] – Так я ж тобі, моя Марусенько, тим же **богом божуся**, що нема у сьому ніякого гріха* (Г. Квітка-Осн. Маруся); чи на авторитет віри – *як бога люблю: Хто б не йшов, **як бога люблю**, оглянувся б на цю пару* (І. Вільде. Сестри Р.). Щоб викликати більшу довіру в цільовій аудиторії, мовець може закликати бога у свідки: *І не вірте, – каже той [батюшка], – / Хіба тільки воду, / А хмільного – **свідок Бог** – / Не кушаю зроду* (С. Руданський. Мало не ригаю). Такі паремії не мають нічого спільного з прославлянням імені Бога, а з погляду церкви, є богохульством, адже закликати Бога у свідки своїх слів невільно. Залучення до присяги Божого імені – відголосок Старого Завіту: *Господа, Бога твого, будеш боятися, Йому служитимеш і Його Ім'ям будеш клястися* (Втор. 6, 13). У С. А. Руданського знаходимо: *Раз пропала на степу / В чумаків сокира, / До одного всі взялись: / “Ти та й ти, псявіро!” / Той їх годить, хаменить, / Той їм розважає, / Вже й клянеться на чім світ, **Богом присягає*** (С. Руданський. Згуба душі) – уривок, у якому заклик до Божої правдомовності виступає за порукою правдомовності героя. Пор.: *[Петриха] – І тоді вперше, **кажу святу правду**, бо це тепер уже ані не pomoже, ані не пошкодить її справі, відчула, що тото вступило в неї* (І. Вільде. Сестри Р.) – спонування

реципієнта вірити у сказане як у святе. Доеднання сакрального свідчення своїх слів відображено у пареміях *щоб світу божого (своїх діточок і т. ін.) не побачити; побий мене сила божя // бог би його побив (скарвав)*. Приклади з І. Вільде “Сестри Річинські”: [Мартинчук] – **Побий мене сила божя, боюсь!**; *Комісар розреготався, бог би його побив!*; [Суліман] – *Аби мене бог скарвав, коли говорю неправду*.

Назву ФСГ ‘**Неймовірність**’, що омовлює відповідну ДКО, дав абстрактний іменник до прикметника *неймовірний*. НТСУМ пояснює його так: ‘який важко або неможливо собі уявити’ [205, т. 2, 343]. Ряди ФО, які представляють цю ФСГ є небагаточленними: [і] *в голову (в думку) не приходить / не прийде // не прийшло: Га, ти скажи, хіба **прийде мені в голову** воювати? На якого біса я буду воювати? (М. Грушевський. Предок)*. Про когось чи щось неймовірне кажуть: *та ци вірив би хто такій кавзі?; чудеса (диво, чудо) в решеті; манна небесна; хіба б батько й мати з того світа встав; живого тата або мамі дочекаєся!* Значення ‘забагати чогось неймовірного’ передають фраземи [хочеться (заманулось)] *мерзлого в петрівку // забажав у петрівку печеної криги // забажалося йому вчорашнього дня (торішнього снігу) // захотів від бика молока, а від жука меду, а ‘зробити щось неймовірне’ – пролізти (пройти) крізь вушко голки; діставати (добувати, видирати) / дістати (добути, видерти) з-під землі*. Про ‘щось малоймовірне’ українці говорять: *навряд, чи є в Кузьми (чи будуть як Кузьмі) гроші, [хіба який чорт (хіба хто) підкинув]*. З обряду ворожіння на воді постав сталий вираз *вилами [по воді] писано (писаний)[а граблями скороджено]* [161, 15-16]: *По-перше, це **вилами по воді писане**, а по-друге, на цій переправі через Збруч найбільше пасуться провокатори (І. Вільде. Сестри Р.)*. Сумніваючись, людина навіть може не довіряти власним органам чуття: *не вірити / не повірити [своїм (власним)] вухам: Отець Сидір вухам своїм не довіряв (І. Вільде. Сестри Р.); не вірити / не повірити [своїм (власним)] очам: Коли розрізав [Максим] на дві половини, то **очам не повірив**: там був білий хліб... (Дарунки з трьох зернин)*. На позначення ‘змушувати вірити в що-небудь

неймовірно українці використовують фраземи зі стрижневим “туман”, який “породжує символіку неясності, невиразності” [193, 608]: *пускати / пустити ману [в вічі] // пустити / напустити туман (туману) в очі (у вічі); тумана перти* [193, 609]. Тією ж символікою насажені ФО *напускати / напустити дурману; дим (пил) пустити в очі*.

В українській фраземіці низький рівень упевненості в чомусь, конкретизований ДКО ‘**сумнів у здійсненні чогось**’, об’єктивується однойменною ФСГ. Приклади цієї групи описують когнітивний стан, за якого людина негативно оцінює майбутню реальність, опираючись на власний чи суспільний досвід. Народна мудрість застерігає бути завчасно впевненим у здійсненні намірів, сподівань: *не кажи “гоп” [поки не перескочиш]; куди метнув!; [та] де [вже] там (тут, тобі): Думала [Павлина], прости грішній, матко боска, що після тієї напасті з поліцією хлопчисько врозумиться трохи. Та куди там! (І. Вільде. Сестри Р.)*. Якщо українці хочуть сказати: “шкода, не сподівайтесь того”, то вживають фраземи: *не ждати добра; вибийте хвіст об тин; чого нема, то й не буде; мабуть, не будуть кози на торзі! [а свині на Ярмонці]; чи буде баба у решеті, чи не буде; ще до того багато води втече (до моря уплине)*.

Формування основи ДКО ‘**сподівання майбутніх подій**’, актуалізованій у ФСГ ‘Сподівання майбутнього’, тяжіє до відтворення образу майбутнього на основі життєвого досвіду: *лихо минеться – добре буде; терпи, козак, горе, будеш пити мед; здоровий хвороби сподівайся, а хорий – смерти; добре минеться – лихо буде*; або на основі етичних уявлень про наслідковість добрих чи злих учинків: *робиш добро – не кайся, робиш зло – зла й сподівайся; буде добре, як мине зло; будеш людині робити все життя добро – нічого, а зробиш один раз зло – на все життя ворогом будеш; доброго довго всі споминають, а лихого ніколи не забувають; добре роби, добре й буде*. Фундаментом сподівання як ідеальної перспективи людського життя є перенесення бажаного образу існування в майбутнє, що відбите у крилатому вислові *обітована земля*. Отже, сподівання – це модель обраного майбутнього, до якого людина прагне.

Постійний тривалий стан такого прагнення відбивають ФО у *сподіванці*; *мати на оці (на очах)*; *колись воно щось з того буде*; *плекати надію*: Своїми обіцянками і виразними натяками [Клавда] доводила до того, що вони [боржники] залазили в нові борги, **плекаючи надію** виборсатись після вінчання (І. Вільде. *Сестри Р.*); *жити / тішити себе (тішитися) надією (думкою, мрією)*: *Хай **тішиться** маніяк **надіями**...* (І. Вільде. *Сестри Р.*). Фраземи *тішити себе (тішитися) надією (думкою, мрією)*; *плекати надію і жити надією* об'єднує значення 'дуже бажати здійснення того, на що сподіваються', але їх різнять семантичні нюанси: перша ФО має відтінок 'заспокоювати себе чимось', друга – 'бути в стані оптимістичних сподівань незалежно від обставин життя' – найбільш нейтральна з них, третя – підносить надію до життєвого орієнтира. Подібна за компонентним складом фразема *бути при надії* має відмінне значення: 'чекати пологів', в авторському вжитку трапляється *мати надію і почуватися при надії*: *П'ятеро вповила пані, / Ще **надію має**; / Але дідич за границю / З горя виїжджає* (С. Руданський. *Дочка-син*); *Жінки, глянувши на старече, пожовтіле личко дитини, відвертають голови: котра **почуває себе при надії**, то ще й плює поза ліве плече* (І. Вільде. *Сестри Р.*).

Народна мудрість радить перебувати в стані надії, незважаючи на досвід успішних чи помилкових дій: *не покидай надії, хоча й зле тобі ся діє // не покидай надію, чи зле, чи добре ти ся діє*. Здоровий оптимізм українців потішає крилатими примовками, наприклад: *все так не буде: Най ішачать на них [лісників], цівку Жіб'ївського потоку. "Але то все так не буде", – казали старі люди* (Л. Стринадюк. *У нас, гуцулів*); *нема поганого, щоб на добро не вийшло: [Люба] – **Немає поганого, щоб на добре не вийшло**, – говорив мій дід* (Л. Стринадюк. *У нас, гуцулів*). Значення 'не втратити надію на краще' містять в собі фраземи *не падати (занепадати) духом*: *А далі що? Далі перш за все **не занепадати духом*** (І. Вільде. *Сестри Р.*); *ударити (ударяти, кидати, бити) лихом об землю*: [Наум] – *...тоді **вдарю лихом об землю**, мерцій справлю весілля, та й нехай собі живуть* (Г. Квітка-Осн. *Маруся*); *не*

утрачати / утратити надію [останню] надію: [Ігор] – *Допоки ми живемо, допоки є сила тримати меча, доти не повинні **втрачати надії!*** (В. Малик. *Черлені щити*). Світоч духу Леся Українка проголошує, що при постановці перспективних цілей життя та без надії варто сподіватись, вживаючи іншомовний вислів “contra spem spero”. Наближення горизонту сподівання, початок справдження надій відбито у *ФО крига скресла (зрушила); як прорвало; як і слід (треба) було сподіватися* – екстраполяція передбачення.

ФСПГ ‘**Вірний шлях**’ містить ключову фразу *обрати правильний шлях*. Шлях – це не тільки дорога, якою можна подорожувати, але й спосіб досягнути задумане, сподіване майбутнє, стежка до омріяної цілі, на якій виявляється вдача людини, її спрямованість, ціннісні орієнтації: [Василь] – *Поки себе не поставив на путь, не йшов до вас, дядюшка....* Уривок з “Марусі” описує ситуацію пошуку життєвого шляху, Василь не блукає, бо має мету. За М. О. Пушкаренком, “справа не в шляху, який ми обираємо; те, що всередині нас, примушує нас вибирати дорогу” [203, 89]. ФМ *наставляти / наставити (направляти / направити, напучувати / напутити, спрямовувати / спрямувати) на [добру (вірну)] путь (на путь істини, на добрий, вірний шлях, дорогу, стежку)* означає вказівками та повчаннями скеровувати чий-небудь дії в істинному напрямку, впливаючи на емоційну та ментальну сферу людини: *дурний розумного швидше ошукає, як розумний дурного на путь наведе*. ФС *виводити / вивести на вірний шлях (на путь праведну)* трактують як допомагати кому-небудь виробити правильну лінію поведінки [221, 65-66], змінивши найбільш загальні психічні установки: *Але що робитимуть ті [блудні] дівчата, коли вона **наверне їх на праведну путь*** (І. Вільде. *Сестри Р.*). У цих ФО дорога – уже не просторовий локус, а об’єкт ментальної сфери. В біблійних “Приповідках” дорога – це спосіб життя, який людина має обирати правильним для себе, а не йти за вибором інших: *Мій сину! Не ходи по їхній дорозі з ними (лихим товариством), зверни ногу твою з їхньої стежки, бо ноги їх біжать до злого, поспішають, щоб кров пролити* (Приповідки, 15-16). Фразема *стояти на невірному (неправильному) шляху // стояти на*

неправильній (невірній) дорозі (стежці) означає поводитися всупереч прийнятими нормами у суспільстві, недоброчинно, непорядно [206, кн. 2, 864]. На думку М. О. Пушкаренка, “живе вільно тільки той..., хто обміркував свій шлях, який мусить пройти у житті” [203, 24]. Йдеться про зміну біхевіористичних, психологічних установок людини: набуття нею віри у власні можливості, вироблення впевненості у правильності обраного шляху, розвинення здатності прислухатися до голосу інтуїції [9, 58].

‘Високий рівень сподівання’ розкриває механізм реалізації чийогось сподівання, що передбачає формування бажаної картини за рахунок її втілення конкретним виконавцем. За об’єктом “виконавець” виділяємо ДКО ‘сподівання на Бога’ та ‘сподівання на людину’, що українській ФКС представлена відповідними фраземами. ФСГ ‘**Сподівання на Бога**’ передає сенс ‘надія на Боже милосердя’: *надія на Бога // на Бога надія! // наджа (sic) на Бога: [Борис] – На Бога надія, хлопче! (І. Вільде. Сестри Р.)*. У релігійній свідомості українців відобразилось уявлення про те, що Господь може надію дати чи дарувати: *[Мартинчук] – Дасть бог надію, що незадовго діждемося і своєї, української, Берези Картузької [тюрми]... (І. Вільде. Сестри Р.)*. Маючи безумовну віру, людина пожинає плоди надії, а отже, може *сподіватись на Бога, на його ласку; з вірою в Бога не житимеш вбого*. Коли в житті Бог – єдине сподівання й опора, українці кажуть: *вся моя надія в Бозі*. В “Галицько-руських приповідках” до цієї фраземи є коментар: “говорить бідний чоловік, що не має нічого на що міг би надіятися” [187, т. 2, 573]. Зі стрижневим “козак” у М. О. Пушкаренка знаходимо прислів’я *козацька доля у Бога на колінах* [203, 78], у М. Номиса – *козак у дорозі, а надія в Бозі* [229, 75], приказка *Бог не без милості, козак не без щастя*, зафіксована В. Н. Смирницьким [222, 2] стала лейтмотивом повісті “Тигролови” І. П. Багряного [242, 202]. Покладаючи своє майбутнє на Бога, мовець мовби зобов’язує Його допомогти: *за сиротою бог з калитою: [Мариня]– Направду паннуця мають уже посаду? Прошу їмосць, а я не казала, що за сиротою бог з калитою? (І. Вільде. Сестри Р.)*; *спаси і охорони, Господи: – Спаси і охорони*

господи! – в крайній розгубленості звертається Олена до бога словами, що ними звичайно просить відвернути нещастя (І. Вільде. *Сестри Р.*).

Метафору “Господь – прибіжище” експлікує приказка як *тривога*, то до бога: [Філіпчук до робітників] – Панове (*як тривога, то до бога*, — раніше він не називав їх панами), напевно, чули, бодай дехто з вас це чув, що тепер... (І. Вільде. *Сестри Р.*). ФО Бог не оставить; для Бога можливо все; Бог добрий: В недалекому (**бог добрий!**) майбутньому заступить [Зоня] місце тітки Клавди (І. Вільде. *Сестри Р.*); [як] Бог дасть – усталені формули висловлення сподівання на краще [226, 51; 234, кн. 1, 41]: – Сьогодні жив, завтра – що **бог дасть!** (Г. Квітка-Осн. *Маруся*).

Значення ‘сподівання на Божу справедливість’ експлікує приказка: *бог є на небі*: [Григорій] – За тиждень тут всі нетрі поставлять догори ногами – шукатимуть... Це великий собака. Але **Бог є на небі!** (І. Багрянний. *Тигролови*). В міжособистісному спілкуванні чимало паремій такого типу функціонують у ролі побажань: *нехай Бог заступить* (благословить, боронить): **Хай господь боронить та заступить**, щоб це мали бути лише видіння! (І. Вільде. *Сестри Р.*); **Хай бог благословить**, – тихо проговорила ошелешена Павлина... (І. Вільде. *Сестри Р.*); *хай Бог прощає* (помагає): *Бог з тобою! Нехай тобі бог помага!* (Г. Квітка-Осн. *Маруся*); з Богом: [Сірко] – Вже? Ну, з **Богом**, дітки (І. Багрянний. *Тигролови*); залишайтеся з Богом: [Ярослав] – **Зоставайся з богом**, – сказав Сивооку. Той мовчав (П. Загребельний. *Диво*); *нехай Бог милує* (Господь сохраниць) усякої **віри** // *нехай Бог одвертає* (милує) *всякого* (кожного) **хрещеного!** // *нехай Бог милує всякого хрещеного та й попа віженого* // *не дай, Господи!*: *Вже і в Липцях завелися кабаки, неначе – нехай бог милує* – у Расєї (Г. Квітка-Осн. *Салдацький патрет*).

Численна група паремій, що відображає ФСГ ‘Сподівання на Бога’, може свідчити про високий рівень духовної організації українського народу. Д. І. Чижевський пояснює таке прагнення до духовної потенції тим, що українці органічно ввібрали від степу усе величне, що він міг дати: “естетичне

і релігійне почуття і філософічна свідомість однаково прокидаються на ґрунті степового ландшафту” [166].

З іншого боку, християнська віра – дієва (ДКО ‘діло’), стає плідною тільки через практичний вклад кожного вірного в діло Бога. До ФСГ ‘Діло’ належить ФО в добрій вірі *то зробив; віра без діла мертва: Як тіло без душі мертве, так само й віра без діла мертва* (Як 2, 26). У збірці М. Номиса є подібна приказка *яка віра, така и ох віра* [229, 39], що прирівнює віру до вкладу, жертви. Суть дієвості християнства в активній позиції вірника, адже надмірне уповання на Боже милосердя вважається гріховним. Це переконання відображене в українських прислів’ях *Богу [не] молись, а до берега гребись [бо утопишся]; боже, помози! – а ти, небоже (сам), не лежи! // помози, боже! – а ти не лілуйсь, небоже!; до Бога вживай, а рук прикладай (лікаря шукай); на бога надійся, а сам не плошай; само нічого не впаде з неба, а постаратися треба; святий боже зорать не поможе; на бога покладайся, а сам розуму тримайся (до розуму прислухайся); не все до бога – треба й розуму свого; бог то бог, та не будь і сам плох; тоді бог дасть, як сам заробиш; обіцяв (казав) бог дати, тільки велів (треба) подождати (ждати); Дай [мені], боже! – Роби, небоже [то й дам може]!; в Бога вір, тільки Богови не вір; надія в бозі, коли хліб (збіжсе) у стозі (товар (воли) у возі). До останньої І. Я. Франко подає коментар “діло піде добре” [187, т. 2, 573].*

Друга ФСГ ‘Сподівання на особу’ налічує всього сім фразем, серед них: *покладати [всю] надію ([всі] [свої] надії) – розраховувати на когось як на опору: [Володимир] – Князі виручать нас. **На них уся надія** наша!.. (В. Малик. Черлені щити). Метафоричне уявлення українців про надію як про предмет чи річ, яку можна дати чи покласти на когось, щось відобразилось у такому контексті: *Та сил у них [князів кийвських] для рішучого наступу було недостатньо, тож залишилося **покладати надії** на прихід Давида Ростиславовича... (В. Малик. Черлені щити); в інших прикладах предметне співставлення надії доповнюється категорією міри: *Дві дочки в селі замужем, а на цього, середущого, старий **поклав** чомусь **найбільше надії** (І. Вільде.***

Сестри Р.). Фразема *з тебе (нього) люди будуть* лінгвалізує сподівання на особу, які вона реалізує у майбутньому. До ФВ *всю надію на тебе покладаю* І. Я. Франко подав коментар: “на твою поміч надіюся” [187, т. 2, 573], тому ФСГ ‘Сподівання на когось’ можемо поширити компонентами упевненість у чийхось якостях, силах, можливостях, опора. На гору можна опертись безсумнівно, цілком, тому ФМ [*надіятися, покладатися, спертися*] як (мов, ніби) *на кам'яну гору* властива сема ‘міць’. Фразема на основі метонімічного відношення *обертати / обернути очі (погляд)* означає покладатися на когось, сподіватися на щось [234, кн. 2, 565; 221, 447]. Значення ‘сподіватися на розумні вчинки кого-небудь, чийсь розсудливість’ закладено у фраземі *питати розуму*. До ФСГ належать ФО, що виражають значення ‘розраховувати на чийсь матеріальну підтримку’: *дивитися в руки; заглядати (зазирати) в руки (до рук, в кишеню); накидати / накинути (закидати / закинути) оком: Лише зараз [Безбородько] усвідомив, що Клара не від сьогодні закидала оком на нього (І. Вільде. Сестри Р.)*. Невелику кількість фразем, що ілюструють ФСГ ‘Сподівання на особу’ можна пояснити індивідуалізмом – рисою національного характеру. Цінною є думка Д. І. Чижевського, який відгукується про український індивідуалізм: “Не хоче мати ніяких сталих, міцних основ поза межами індивідуума, а не може відшукати їх в ньому самім; з цією рисою зв’язані і дуже позитивні риси характеру, як здібність до прийняття нового, тенденції до психічної еволюції, але і максимально негативні сторінки української історії – “шатость”, тенденція до взаємної боротьби, до руйнування власних і чужих життєвих форм” [166].

ДКО ‘даремна надія’ ілюструє однойменна ФСГ, яку представляють фраземи, в яких носій сподівань, так і не осягнувши бажаного, вважає надії марними: *То хто ж із розумних людей буде вірити, що Україна надовго, коли мало хто пам'ятає, що невинних людських кісток розкидано по її землі не менше, як листу?! (Марія Матіос. Москалиця)*. Безпідставні сподівання, що безслідно розвіюються при зіткненні з реальною дійсністю експлікує ім'я-фразема *фата-моргана*. Сформований образ майбутнього не набуває

опредмечування, омріяне – речового вияву: *Фата-моргана, яку створила її уява, виявилася безлюдною та безводною пустинною* (І. Вільде. *Сестри Р.*). Значення ‘даремно надіятись, залишаючись пасивним’ передає фразема *ждати* (*чекати, виглядати, сподіватися*) *з моря погоди*. Б. Д. Антоненко-Давидович зауважує нюансову різницю дієслів *чекати / ждати* (абсолютні синоніми) і *сподіватись*: “Якщо в першому мовиться лише про дозидання, то в другому, крім дозидання, вчувається ще й надія на прихід” [5, 112]. Позиціонування сподівання як даремного спонукає суб’єкта відмовитись від подальших дій як завідомо безрезультатних: *до сто баб не ходи!*: ... як *Пістряк Ригорович сказав, так воно так і є, так і буде, і вже і до ста баб не ходи, так ніхто не переможе* (Г. Квітка-Осн. *Конотопська відьма*). Натомість як заклик до активної дії звучать приповідки *якого прасунка ждатимеш!*; *пождіть, діти, поки Біг на кісіль шкурку натягне; постой, діду, не вмірай – киселика дозидай*. О. П. Масюк зауважує, що “ризик і надія на благополуччя є ієрархічними межами в загальній картині сподівання” [112, 189]. Дослідження індивідуальних проявів мови допомагає виявити в ній загальнонаціональні тенденції. Закономірності переходу від індивідуального до колективного сподівання-кліше, коли особистий досвід-випадок став набутком загалу, відбиті у пареміях на зразок *надія на кума Матія; де лихая жінка в хаті, там добра не сподіватись; надіяв ся Циган на пироги, та борщу не їв; надіявся (сподівався) дід на [бабин, чужий] обід, та без вечері ліг спати [та у дома не побідав у в людей]*; іронічне *не сподівайтесь, кумасю, на пиріжки, та їжте хлібець*. Наведені далі прислів’я, у яких віддзеркалене домашнє господарство, відбивають семантику ‘надіятись на щось непевне’: *надіявся Циган на пироги, та борщу не їв; надіявся дід на мід та й утратив обід; чи буде, бабо, решето, чи ні, а обичайки не стане; надіявся дід на мід та води не пив // надіяв ся дід на мід та без вечері ліг спати [тай льиг спати не уївши]: [Мариня] – Їмосць чули, як то кажуть: **чекав дід на мід, та й без вечері спати ліг*** (І. Вільде. *Сестри Р.*). Піддаючи аналізу контекст, у якому вжито приповідку, можна зробити

висновок, що в цьому випадку ФСГ ‘Даремна надія’ перетинається з ФСГ ‘Всупереч сподіванням’.

На думку І. В. Кевлюк, вивчаючи ВФ фразем будь-якої мови, підсвідомо потрапляєш у духовний світ народу і в міфологію [76, 252]. Справді, у ВФ більшості прислів'їв є компоненти, що надають їм національно-культурного колориту: *ждали, ждали, та й ждання (жданки) погубили (розгубили, поїли) // жданики (жданки) погубив (поїсти) // ждала-ждала, та й годі сказала // дождалися Великодня, та не їсти яєць; сейчас, та не зараз // жидівський зараз! // подожди з руський місяць // попопам'ятаєш московський місяць // до Кімлицьких заговін // на Юра-Ивана, на рахманський Великдень // як хан долізе до Криму: Ти [парубок], як дурень, вмер, та ждеши її, **ждеши з московський місяць** – нема!.. Гульк на ваш світ! А вона [дівчина] вже й заміж пішла... (Г. Квітка-Осн. Конопська відьма). З-поміж іншого фраземний фонд мови містить відголоски старого побуту: *нім пироги будуть, то баба умре; поки бабуся спече книші, а у дідуся не буде души*. Як видно з прикладів, у складі ФСГ ‘Даремна надія’ переважають прислів'я з темпоральним компонентом: *коли то того хто дочекаеця!; и голова посивіє (поки діждусь) // и голова так посивіє (як будеш перебірать дівчат)*. Марно сподіватися повернути те, що минуло, чого вже немає, передають за допомогою фразем *шукати вчорашнього дня; уже не надолужиши, уповаючи; у пустий слід хоч тупицею (сокирою): Опісля вже декотрі опам'ятались і побігли за ними, та в пустий слід – хоч тупицею. Гайдамаки вже за селом, а село за ними до неба палає... (П. Куліш. Січові гості).**

Фраземи *не буде добра (пуття) з когось; з нєго вже не будуть люде (не ждуть людей); мала надія на когось* ілюструють ситуацію, в якій реалізація чийогось сподівання неможлива через дії / бездії виконавця, на якого сподіваються: [паніматка] – **Мала мені надія на його: таке ледаче вдалось, що тільки лежить та свище, або грає, і ніколи людяного слова не скаже...** (А. Свидницький. Люборацькі), як видно з прикладу, реалізація бажаної перспективи повністю залежить від виконавця. Подібні за змістом

приказки, що передають фрейм “характеристика особи”: *не знає ні шти, ні пори (ні віри) // з нашого Захарка ні богу свічка, ні чортові угарка (надобень); з нього ні діла, ні роботи // не здався ні до чого // з нього, як з козла: ні шерсті, ні молока // ні за ним, ні перед ним // ні втік, ні піймав // ні врзатъ, ні доточить // ні в тин, ні в ворота* мають значеннєвий відтінок ‘недолугий’. Сміслове наповнення ‘виявитися ненадійним’ закладене у фраземі *лопнути, як обруч на діжці*. Національна маркованість, специфічність образних виразів, зумовлені особливостями культурного розвитку народу, дають чітке уявлення про несхожість, індивідуальність ФКС українців, яка вирізняє їх з-поміж інших, стаючи опертям національної ідентичності.

Зоофразема зі значенням сприйняття місця, простору – *туди моєї ворон и кощі (и кости, кості) не занесе* розкриває значення ‘дуже далеко’: [Прокіп] – *Крий боже, як далеко! Мабуть, на кінці світу! Туди ворон нашої кості не занесе!* (Г. Квітка-Осн. *Сватання на Г.*) Цей вислів І. Я. Франко пов’язує з часами, коли ворони розносили кістки людських трупів “по степах, по байраках” [187, т. 1, 384], а М. Номис пояснює як ‘дурна надія’ в одному ряді з *не тіш теці коростовим зятем і як світа не побачиш, конем не вскочиш* [229, 266]. Отже, перехрещення значень ‘дурна надія’ та ‘далека надія’ витворює значення ‘даремна надія’.

Попри те, що А. С. Баронін вважає здоровий оптимізм – національною рисою українців [13, 77], значення ‘не сподіватися на краще’ закладене в багаточленних синонімічних рядах паремій, які виражають складну гаму людських переживань *не тратъте, куме, надії, спускайтесь на дно; не поможе, милий Боже, восковая свічка; внесе нечиста – не винесе й Пречиста; хоч лобом в (об) стіну (тин, плит) бийся, то не поможе (не поможеця)*. В українському ментальному просторі надія метафорично уявляється речовою сутністю з властивими фізичними характеристиками предмета: *сама надія ніколи не гріє, а гріти надію* означає ‘зберігати віру’: *Лишалось гріти надію, що це прийшли хлопці, яких Маруся шукала* (В. Шкляр. *Маруся*). Якщо у когось немає надії, підстав розраховувати на що-небудь, українці в такій ситуації

кажуть: *не сподівайся з жука меду їсти; не світить; держи в обидві жмені; пиши [все] пропало; не сподівайся ж дяки від (не жди дяки од) прибудної псяки; pomoже, як умерлому кадило // не pomoже воронові мило, а мерлому кадило: [Мариня] – Та гербата так **pomoже** паннунці, **як умерлому кадило!** (І. Вільде. Сестри Р.); або ж: коли не було (не було добре) на молоці, а на сироватці не буде (а на воді и давно не буде) // не взяв на молоці, а на сироватці не візьме.*

Значення ‘робити яку-небудь безнадійну справу, не сподіваючись на успішне її завершення’ об’єктивують фраземи: *дмухати (дути) проти вітру; жданого жде; витрачати (тратити) порох; вилами по воді писати: дурня учити – те саме, що вилами по воді писати; не буде з сього пива квасу (ніякого дива) // побачимо, що з сього пива за квас буде!; не буде з тої муки хліба (з тої кози м’яса, з тої кузки грошей); не pomoже бабі кадило, коли бабу сказило (скривило) // помоглось бабі кадило, що (як) бабу сказило!* Остання паремія видається жартівливою, таких у збірці “Українські приказки, прислів’я і таке інше” [229] немало, це свідчить про схильність народного характеру до гумору, що за оцінкою Д. І. Чижевського “є одним із найбільш глибоких виявів “артистизму” української вдачі” [166]. Значення ‘безнадійна справа’ актуалізоване також у ФВ зі стрижневим компонентом “дурень”: “Що дурень робить?” “Воду міряє” // “Воду решетом носить” // “Болото палить, берези білить”. Розвага, концептуалізована у сценарії “ходіння луг по калину”, мотивувала прислів’я *пройшло літо – не ходи в луг по калину* означає ‘кінець дівочої молодості і краси’. Суголосні з ним: *не буде (стане) риба раком; не буде баба дівкою*. Наведені ФО мають яскраве національне забарвлення, вони, віддзеркалюючи у своєму значенні “безперервний процес розвитку етнокультури, акумулюючи у ВФ найрізноманітніші вияви національної духовності, утримують виразно чи менш виразно “сліди” цієї етнокультури. Мова забарвлює через систему своїх значень і їх асоціацій концептуальну модель світу в національно-культурні кольори, надаючи їй антропоцентричної інтерпретації” [157, 13]. Фраземи *панахиду [заупокійну] правити; ганятися за*

вчорашнім днем об'єднує значення 'не сподіватися на повернення когось, чогось'. Стан, коли людина залишилась без сподіваного, омріяного, передають ФО: [зостатися, залишитися] коло розбитого корита; іти / піти (розлітатися / розлетітися) прахом: *Хоч і прийняли шлюб, та як не через божу волю, а через Явдоху та через її реп'яхи та кісточки сушеної жаби, так воно усе і **пало прахом*** (Г. Квітка-Осн. Конопотська відьма).

П'ятнадцять ФО передають зміст ФСГ '**Попри сподівання**'. Вона представлена у двох виявах: перший – з позитивною оцінкою – понад те, на що розраховували, і другий – з негативною – всупереч сподіванням. До першого належать *перевершувати / перевершити **сподівання*** ([самого] себе) – зробити що-небудь краще, відзначатися більше, ніж можна було чекати [234, кн. 2, 614]; *на диво: ...запивав [малий] **на диво** доброю водою з криниці й потиху видивлявся, як вибратися на волю* (П. Загребельний. Диво); *і [в сні] не сниться / не присниться: ...такий товар [Трохим] бачить, що йому **не снилось** ніколи...* (Г. Квітка-Осн. Перикотиполе). До другого вияву належать паремії *не так сталося, як гадалось; от що вийшло: ні тарантас, ні дшило; годі, Василю, бабити, бо чорт чепелик взяв!; дождався (дочекався) чортової матері (мами); дістати (одержати, спіймати, піймати, впіймати, вхопити, схопити, скуштувати) / діставати (одержувати) облизня: [Уляна до Стецька] – А як же? присилай, присилай. Побачиш, якого **облизня піньмають [старости]*** (Г. Квітка-Осн. Сватання на Г.). Негативна конотація сподівання пов'язана з концептом "обіцянка", наприклад: *обіцяв пан кожух, та слово його тепле; обіцяли дати "з гаком", а вийшла з того дуля з маком*. Дихотомія значень двох виявів сенсу 'попри сподівання' закладена і в межах однієї ФО, наприклад: *паче чаяння, злети або над (понад) [усяке] сподівання*. В них сподівання має два відтінки значень: 'усупереч тому, на що можна було сподіватись' (з негативною конотацією): *[Ярослав] – Забити його [посадника] в колодку [...], заборонити мовити будь-що, а якщо – **понад сподівання** – колодник стане промовляти непристойні слова, тоді класти йому в рот кляп...* (П. Загребельний. Диво); й 'несподівано' (з позитивною конотацією):

Розпочатий у Центральній Польщі селянський десятиденний страйк пройшов на Покутті вдало, **понад усякі сподівання** (І. Вільде. *Сестри Р.*). Амбівалентність сподівання відбита у прислів'ях з *несподіваного часом и люде бувають // из несподіваного бува сподіване, а з сподіваного несподіване*. Для вираження подиву чи обурення вживається *хто б подумав (міг подумати) // ніколи б не подумав // подумати тільки: Вам її [Марусю] більш жаль? – каже Василь. – Та як се можна і подумати?* (Г. Квітка-Осн. *Маруся*); *хто б сподівався?: [Лікар] – А тепер маю в своєму розпорядженні цілу клініку. Хто б сподівався?* (І. Вільде. *Сестри Р.*). Значення 'не надіятися, що хто-небудь може так зробити' мають фраземи *і в голову (в голови, в думці, в думках) [собі] не клалося (не класти, не покладати): Питав [Григорій] знічев'я, так собі, і навіть і в голову не клав, як не клали й інші, що тая красуня ще десь так влутається в їхнє життя* (І. Багрянний. *Тигролови*); *не сподіватися [цього (такого)] від кого: [Меланія] – Якщо ... Мажарин міг відчурбанити такий номер, то чого тоді сподіватися від інших?* (І. Вільде. *Сестри Р.*). Чи іронічне на дурного вся надія, а він узяв та й порозумнішав. І. Я. Франко коментує приповідку *радше-м сі своєї смерти надіав*, як такого випадку "чоловік не надіявся якоїсь пригоди" [187, т. 2, 574]. "Зовсім не сподіватися" означають *ФО і не гадати і не снити; (не) мати на думці (гадці, мислі, у думці) // і в (на) думці (гадці, мислі) [собі] не мати // і гадоньки (гадки-гадоньки, думки-гадоньки) [собі] не мати: [Настя до Пархома] – Коли тебе напала жіноча натура, то я озьму мужичу натуру та тут тебе так відвередую, що ти й гадки не матимеш!* (Г. Квітка-Осн. *Перикотиполе*).

В етнічній свідомості українців низький рівень сподівання експлікований у безнадії, зневірі, поневірянні. Йдеться про віковичне перебування українського народу в стресі через внутрішню незгоду в управлінні, міжусобиці, циклічну руїну, неперервні посягання на цілісність земель чи державний суверенітет, українофобське керівництво невиборних гетьманів і князів, які працювали не на український народ, а на держави-сусідів, намагаючись контролювати ці простори, а не розвивати їх. Цю думку

підтверджує етнолог Р. А. Додонов: “Географічне положення України, де перетинаються сухопутні дороги зі Сходу на Захід і річкові шляхи з Півночі на Південь, з Європи в Азію й Африку – шляхи далеко не завжди мирні, зумовлювало природне бажання тримати під контролем цю територію. Спроби втриматись на цьому “всесвітньому перехресті, очевидно, і породили в місцевого населення перші “дистресові архетипи” [50, 145]. Архетипи формують базові знання народу, а фраземи є згущеним відбиттям цих знань, а отже, проявом культури. Орієнтуючись на архетип, можна розкодувати фразему. Так, у ФСГ ‘**Безнадія**’, що репрезентує однойменну ДКО, немає жодної фраземи з відповідною лексемою-компонентом, проте ми зіставляємо перелічені паремії з уявленнями українців про стан безнадії. До ФСГ належать прислів’я *и святий Боже [нічого] не поможе; а ні свячена вода не поможе! // а ні свяченою водою не відхристися // не скропиш того свяченою водою!; мертвого ([в]мерлого, умершого) з (од) гроба не вертають (не несуть) // мертвий з гроба не ворочається; нема надії*. До прислів’я *надія в кут скрилася* І. Я. Франко пропонує коментар “безнадійний чоловік” [187, т. 2, 573]. У приказці *седи та грійся – плач, та втирайся* відображена дихотомія сонячного тепла – сподівань на краще життя – та безнадії. Уявлення про безнадійну справу об’єктивоване ФО *пропаще діло (справа) // погані (кепські) справи // діло табак (труба)*. Безповоротність безнадійного становища передана прислів’ями *сиди тут та здрий (склій) [неволею сиджу]; слини з землі не підняти; утрачати (утратити) надію: Вже й **надію втратив** [Павло] і хотів вертатися додому (Про сина вдовиці)*.

ФСПГ ‘**Зневіра**’ є крайнім виявом безнадії. Зневіра позбавляє людей сили волі, натхнення, бадьорості, здатності і бажання мислити, опори, від якої можна відштовхнутись і рухатись уперед. Якщо почуття безнадії розуміємо як тривалий у часі маргінальний духовний стан, то зневіра позначена детермінантою “падіння”, що функціонує в опозиції “верх – низ” як низ. Отже, більшість одиниць ФСГ ‘Зневіра’ ВФ вказують на долішній напрямок у вертикальній осі буття людини: *впадати / упасти у відчай (розпач, зневіру):*

Дуже-бо багато він [Григорій] перетерпів, щоб ще **впадати в відчай** (І. Багрянний. Тигролови); **занепадати (падати) / занепасти (упасти)** духом: [внутр. монолог Нелі] – Звичайно, я давно **поникла б духом**, якби не свідомість, що мій коханий так само чекає мене (І. Вільде. Сестри Р.). У двовекторній антиномії “верх-низ”, вектор “низ”, характеризується негативною оцінкою, вербалізований фраземами, що мотивувались назвою жесту, яка метафоризувалась. До таких ФО належать **махати / махнути рукою**: **Іноді вірив Аркадій у той щасливий для нього час, іншим разом махав тільки рукою** (І. Вільде. Сестри Р.); **вішати (опускати) / повісити (опустити) носа (ніс, голову; опускати / опустити руки (крила, вуха): Денис! Як уздрів його Трохим, так і руки, і ноги опустилися, і у животі похолонуло, серце так і трепочеться, і душа щось недобре почула** (Г. Квітка-Осн. Перикотиполе). Зневіра породжує упереджене ставлення до своїх можливостей. О. Воля пише: “Більшість людей настільки упереджені до самих себе, що так і живуть з опущеними, як віхоть, крилами” [186, 98]. Життєвий песимізм виявляється в атеїзмі, негації всього позитивного, страхові пережити розчарування: **Казала колись їй мама Катрінка: не вір – не втрапиш** (Марія Матіос. Москалиця).

Стан зневіри передбачає розчарування, що передує їй, примирення з обставинами, які раніше не влаштовували, припинення сподівання на щось, очікування чогось, пасивність і бездіяльність, відчай, втрату впевненості у собі. У такому стані українці мовлять: **світ не милий (не любий): [Оксана до Веклі] – А вже що хоч, лай мене, хоч бий, а як здумаю йти за мужика, так мені і світ немилый!** (Г. Квітка-Осн. Сердешна Оксана); **хоч сядь та плач, хоч стоячи кричи – не pomoже; хоч камінь на шию та в воду; хоч зав’яжи очі та вниз головою; хоч живий у яму лизь**. Негативно насажена сема ‘кінець’ вербалізована ФО **ставити / поставити хрест (крапку)**. О. Воля радить: “Не ставте на собі хрест, тобто не вважайте себе розумним і що всі думки вам відомі” [186, 116]. Сема ‘вага’ властива ФО як (мов, наче) **гора з плечей (з пліч) звалюється / звалилася (падає / спала, зсувається / зсунулася, впала, зійшла)**, що означає ‘вийти зі стану зневіри, сумнівів’: **Влаштувавши сина, Завадка наче**

тягар скинув з пліч (І. Вільде. Сестри Р.). Це саме значення має ФО *ожити (розквітнути) душею* – метафора “душа – життя” (душа оживляє тіло).

Експресивно забарвленими, такими, що викликають співчуття, є ФО, що представляють ФСПГ **‘Поневіряння’**: *горе [своє] микати; нести важкий хрест; тягни лямку, поки викопують ямку; терпіти нужду; з нуждою битися; жити з бідною; впився водою, похмелився сльозою; тісні роки настали, гради-сніги царину позбивали, з болотом змішали, а на шию торби повкладали; битися як риба об лід: б’юся, як риба об лід, та не бачу свій слід.* Етнічна свідомість потребує замаскувати, зашифрувати неприємні, болісні сфери свого буття евфемізмами, не називаючи вихідне поняття відкрито. С. Ульман твердить, що це відбувається з огляду на почуття делікатності та свідчить про розвиток більш високих моральних норм і більш тонких форм соціальної поведінки [159, 282-283]. Тематичні групи прислів’їв, що відображають зневаження, утиски простолюду панамі та духовенством, уміщені у додатку 3.

Омовлений вияв концепту “віра” – лексема *сподівання* – у своєму опозитивному вираженні *несподіванка* з огляду на численну кількість представників у фраземній картині світу у ФСГ **‘Раптова несподіванка’** структурована за принципом опису фрагментів позамовної дійсності: – опис дії: *[закричати, заверещати] як (мов, ніби) ужалений; як (мов, наче) грім [вдарив] з (серед) [ясного (чистого)] неба; несподівано з’явитись – [вродитися, з’явитися, вигулькнути] як (мов, наче) з-під (з) землі; [вискакувати, вилітати] як (мов, ніби) Марко з пасльону; [падати / упасти] як (мов, ніби) сніг (дощ) на голову [з ясного неба]; [як (мов, ніби)] з неба впасти (звалитися); де не візьмись // де не взятися // де не взявся; як (наче, неначе) стрель (стріль) стрельнув; [з’явитися, звалитися] як (мов, ніби) біда на голову; несподівано зникнути – як ногу вломити; хапун ухопив; давати / дати задній хід; несподівано подумати – кинутися в голову; спливати (спадати) / сплисти (спасати, спливти, збрести) на ум (розум, думку); виринати (вставати, спливати) / виринути (встати, спливти, сплисти, майнути) у пам’яті; ловити / зловити (упіймати, піймати) себе на думці; Еврика!; щось вчинити –*

викидати / викинути коника (коники) // викидати / викинути коліно (колінце, коліна) // викинути (встругнути, у(в)тнути, утяти, удрати / удерти) штуку; відколоти / відколювати номер; линути холодною водою; несподіване лихо – підводити / підвести під халепу; почухатися (почухати), де [й] не свербить; падати / впасти на голову; звалитися / звалюватися на голову (руки, плечі); ні сіло, ні впало, давай, бабо, сало; несподіване втручання – нате і мій глек на капусту (сироватку) // нате й мого п`ятака, прийміть мене, штурпака; несподівана радість – щастя (щастячко) ще десь завалилося (завалюлося); Сезам, одчинись; – опис обставин: несподівана зміна – з корабля на бал; валаамова ослиця; розмовне як (мов, ніби) чарами; як (мов, ніби) з води; як з кілочка; несподіваний спосіб – розрубати гордіїв вузол; – опис стану: як (мов, ніби) відрізало (відрубало); [мов, наче] вітром здуло (змело); – опис якості: ні в дві ні в три (в п'ять); як на; з одного маху; ні відсіль [і] ні відтіль; ні думано, ні гадано; ні (ані) сіло, ні (ані) впало (пало); ні сіло ні впало, а таки дурне зістало; ні з того ні з сього; несподіване лихо – тарах щастя в хату; торох, як дурний із-за вугла; несподіване багатство – золотий дощ; несподіваний гість – яким вітром; яким чудом.

Класифікуючи ідіоми, які належать до сфери почуттів, В. Н. Телія виокремлює три групи: почуття-відношення, почуття-стани та власне емоційні стани – афективи [154, 169]. Раптова неприємна несподіванка може викликати в особи вираження ‘незадоволення’: *де в недовірка! // якого недовірка? // який [там] недовірок!; бодай їх невіра знала! // бодай їх віра не знала!; бісової віри; мацапурова невіра: – Якого ви **недовірка** вдвох робите, що в вас і досі обід не готовий! – крикнув Кайдаш на всю хату (І. Нечуй-Лев. Кайдашева сім'я).*

Завдяки когнітивному аналізу та етнокультурній інтерпретації фразем охарактеризовано національну специфіку МКС українців. Фраземи, що самі по собі є складником етнокультури, містком між поколіннями, слугують багатим етнічноточним матеріалом для дослідження українського характеру і моделювання структури концепту “віра” як лінгвокультурної константи.

Висновки до розділу 2

На основі даних лексикографічних праць здійснено огляд функціонування семантичного простору вербалізатора “віра”, який реалізується на парадигматичному, епідигматичному та синтагматичному рівнях. У підрозділі 2.1 визначено походження імені-концепту “віра”, його етимон й етимологічні відповідники. Первісне значення ‘правда, істина’, що трансформувалось в ‘упевненість’, не було пов’язане з релігійною сферою, але з уведенням християнства збагатило свою структуру. Кожне зі значень полісемантичної лексеми *віра*, зафіксоване в лексикографічних працях, зіставлено з ДКО чи їх набором, який воно відображає. Сформульовано узагальнені значення лексеми *віра*. Розгляд історичних зрізів значень *віри* як фактів діяльності дозволив змодельовати структуру номінативного поля й когнітивну модель концепту “віра” з огляду на діяльний аспект вивчення лінгвалізаторів концепту “віра” (див. додаток 5). До константної зони належать узагальнені значення ‘свідчення правдивості, клятва, присяга’ і похідне від нього – ‘упевненість, достовірність’, що відображають ДКО ‘відсутність сумніву’; значення ‘відданість’ експлікує ДКО ‘вірність’; ‘довір’я’ – однойменну ДКО; ‘віровчення, віросповідання’ – ДКО ‘віровизнання’; ‘релігія’ – однойменну ДКО; ‘визнання існування Бога’ – ДКО ‘Бог’; ‘народ’ – ДКО ‘людина’. Інші значення відображають когнітивну структуру варіантної зони. Отже, у пасиві семантичної структури лексеми *віра* перебувають значення ‘кредит’ – ДКО ‘довір’я’ і ‘діло’; ‘важливість’ – ДКО ‘відсутність сумніву’; ‘повага’ – ДКО ‘довір’я’; ‘прикмета’ – ДКО ‘сподівання майбутніх подій’; ‘сталість, ретельність, словність’ – ДКО ‘вірність’, ‘присуд’ – ДКО ‘діло’. Окрім того, у межах парадигматичного виміру подано синонімічні та антонімічний ряди, зафіксовані у словниках, а також описано родо-видові відношення, у яких гіперонімом є *віра*.

Щоб представити сконденсовану синтагматику слова *віра*, у підрозділі 2.2 описано епідигматичний вимір семантичного простору концепту “віра”. Матеріалом для дослідження були деривати від твірного слова *віра*

(порівняльну таблицю укладено в додатку 2.1). Епідигматичний аналіз осягає сферу словотвору, а також фіксує семантичні зрушення в новоутворених словах. У процесі аналізу описано такі види мотивації: пряма, переносна, основна, периферійна. Між похідними та їх твірними відстежено транспозиційні, мутаційні та модифікаційні відношення. У групі дериватів від твірного *віра* реалізовані такі різновиди пропозиційно-диктумної мотивації: опозитивний та предикатно-аргументний. А також різновиди асоціативно-термінальної мотивації: структурно-метафоричний та дифузно-метафоричний. Похідним властивий також модус оцінки, в якому закладені ціннісні орієнтації української ККС. Модус оцінки актуалізується на аксіологічній шкалі в позиціях ‘позитивно’, ‘нейтрально’, ‘погано’. Для аналізованої групи дериватів актуальними є такі різновиди модусу: психологічний, сублімований та переплетення утилітарного й архетипного. Якщо мотиватор вийшов з активного вжитку мови, йдеться про псевдомотивацію. Серед дериватів від твірного *віра* визначено мотиваційний тип за параметром раціональності / нераціональності знань. Когнітивно-ономасіологічний аналіз мотивації дозволив звернути увагу на відображені у ній особливості МКС.

На основі даних історичних словників подано значення дериватів лінгвалізатора *віра*, здійснено їх аналіз і згруповано за ДКО, які вони лінгвалізують (додаток 2.2). Відсотковий показник лінгвалізації ДКО концепту “віра” у дериватах лексеми *віра* вміщено у додатку 2.3. Кількісні підрахунки показали, що на епідигматичному рівні найчастіше вербалізуються ДКО ‘релігія’, ‘вірність’, ‘відсутність сумніву’, ‘довір’я’, ‘недовір’я’, ‘діло’, ‘щирість’. Відомості про епідигматичний вимір дали змогу доповнити структуру номінативного поля з урахуванням даних лексикографічних праць і сформулювати когнітивну модель концепту “віра” (додаток 5).

У підрозділі 2.3 описано синтагматичний вимір семантичного простору слова-імені концепту. В ньому охарактеризовано особливості сполучуваності лексеми *віра* з прикметником, займенником, іншим іменником, дієсловом, прислівником. Визначено ДКО концепту, які при цьому зазнають лінгвалізації.

Визначено, що релігійна і світська *віра* мають різну об'єктну спрямованість. *Віра* реалізує свої значення у властивих субстантиву позиціях у структурі речення: є суб'єктом, об'єктом, інструменталем, локативом, посесором. *Віра* є об'єктом порівняння. Попри абстрактність, набуває кількісного та предметного вияву. *Віра* є основою для метонімічних, метафоричних перенесень, а також утворення нових значень.

У підрозділі 2.4 на основі аналізу фразем досліджено національну специфіку осмислення українцями *віри*. Виділення ФСГ, незважаючи на розмитість їх рамок, дозволило зараховувати омовлені фрагменти ККС до певних рубрик – ДКО. Ці ДКО, об'єктивовані на рівні фразеології, інтегровано в одиниці вищого порядку – ККО. До ККО 'довіра' з мірою інтенсивності вияву 'високий' належать ФСГ 'Довірливість', 'Здобування довіри', 'Довірена особа', 'Вірність', 'Вірність у коханні', 'Вірність у дружбі', 'Уповання на Бога' та 'Віровизнання'; з мірою інтенсивності вияву 'низький' – ФСГ 'Недовіра' (ФСПГ 'Недовіра до жінки', 'Невірність у коханні'), 'Недовіра до тварин', 'Маловір'я' та 'Віровідступництво'. ККО 'впевненість' з мірою інтенсивності вияву 'високий' лінгвалізують ФСГ 'Упевненість', 'Віра в себе' (ФСПГ 'Самовпевненість'), 'Віра у власний успіх'; з мірою інтенсивності вияву 'середній' – ФСГ 'Невпевненість'; з мірою інтенсивності вияву 'низький' – ФСГ 'Сумнів у правдивості', 'Торгівля', 'Запевнення' (ФСПГ 'Заприсягання', 'Божба'), 'Неймовірність' і 'Сумнів у здійсненні чогось'. ККО 'сподівання' з мірою інтенсивності вияву 'високий' вербалізують ФСГ 'Сподівання майбутнього' (ФСПГ 'Вірний шлях'), 'Сподівання на Бога', 'Діло', 'Сподівання на особу'; з мірою інтенсивності вияву 'низький' – ФСГ 'Даремна надія', 'Попри сподівання', 'Безнадія' (ФСПГ 'Зневіра' та 'Поневіряння'), 'Раптова несподіванка' (див. додаток 4). Дані дослідження дозволили укласти номінативне поле концепту "віра" з огляду на вербалізацію у фраземіці та утворити відповідну структурну модель концепту "віра" (див. додаток 5).

РОЗДІЛ 3. АСОЦІАТИВНЕ ПОЛЕ КОНЦЕПТУ “ВІРА” В УКРАЇНСЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

3.1. Асоціативний експеримент як метод виявлення структури концепту та етнокультурної специфіки

Аналізуючи мовлення, когнітивісти й психолінгвісти беруть до уваги ментальні стани мовців, які впливають на своєрідність їх ККС та МКС, а соціолінгвісти – соціальні чинники, що зумовлюють мовну поведінку. Л. Т. Масенко показує тісний зв'язок цих мовознавчих дисциплін: “Психолінгвістика має спільний з соціолінгвістикою об'єкт дослідження, а саме мовленнєву діяльність людини [...]. Етнолінгвістичні дослідження наближаються до соціолінгвістичних у дослідженні мови як виразника колективної ідентичності, засобу вираження мовної картини світу певного етносу” [111, 11]. О. О. Залевська розмежовує концепт як здобуток індивіда і концепт як інваріант, що функціонує в певному соціумі чи культурі [60, 37]. Натомість С. Г. Воркачов вважає, що “конкретний концепт може бути представлений як вмістилище багатьох – сукупність – “інваріантних варіантів”, в яких відображені статусно-рольові іпостасі його носія: його гендер, вік, національність, “належність” до того чи іншого типу суспільної свідомості” [28, 12]. Усе це зумовлює індивідуальну ієрархію ДКО концептоносія. Справді, у концепті безособистісне і об'єктивне поняття авторизується стосовно етносемантичної особистості як закріпленого в етносемантичній системі природної мови базового національно-культурного прототипу носія цієї мови [29]. По суті, концепт, яким мислить людина, є локалізованим відображенням її світосприймання і світовідчуття. За Д. С. Ліхачовим, у кожної людини є свій індивідуальний культурний досвід, запас знань і навичок, якими і визначається багатство значень слова і багатство концептів цих значень, а деколи, втім, і їх бідність, однозначність [104, 151]. Усяка особа володіє індивідуальним простором духовного світу і необмежена у потугах створення власного асоціативного поля, аналізуючи яке можна простежити індивідуальну модифікацію набору ДКО концепту чи їх

перерозподіл у межах інтенціоналу та периферії. За Б. О. Серебренніковим, “тут може багато важити наявність певного досвіду, асоціацій, міра розвитку комбінаторних здібностей...” [142, 167-168]. Кожний мовець володіє неповторним набором вербалізаторів, висловлюється по-своєму, не так, як хто-небудь інший, оскільки “у кожної людини є своє коло асоціацій, відтінків значення, і відповідно свої особливості потенційних можливостей концепту” [104, 151-152]. За О. Я. Сурмач, “утворюючи асоціації, людина виявляє своє бачення дійсності крізь призму індивідуальної асоціативної картини світу” [152, 23]. З точки зору концептологічного підходу, нестандартність мовної особистості є наслідком встановлення в її свідомості таких асоціативних зв’язків між ментальними і мовними одиницями, які контрастують з асоціаціями більшості носіїв мови. Це або свіжі, невиниклі раніше асоціації, що демонструють креативність свідомості, або асоціації, виявлення яких в певній культурі прийнято вважати асоціальними [148, 30]. За В. фон Гумбольдтом, “якщо річ не є предметом зовнішнього світу, кожен [мовець] по-своєму створює її, знаходячи в ній рівно стільки свого, скільки потрібно, щоб охопити і прийняти в себе чужу думку” [43, 349]. Проте в описі асоціативного експерименту не варто робити висновків щодо ієрархії ДКО кожного респондента, краще об’єднати дані у групи, оскільки “індивідуальні відмінності насправді є груповими розбіжностями” [168, 34], позначеними культурною конотацією. Е. Дюркгейм називає беззаперечною істиною те, що немає нічого в соціальному житті такого, чого б не було в індивідуальних свідомостях; але майже все, що в них знаходиться, взято ними зі суспільства [53, 359]. Подібність семантичної структури концепту у групах, дозволяє виявити інтенціональні ДКО, властиві етнічній спільноті.

Для визначення сучасного представлення концепту “віра” в МКС українців у межах дисертаційного дослідження проведено асоціативний експеримент, учасниками якого були 633 українці віком від 10 до 85 років на території Івано-Франківської, Вінницької, Київської та Запорізької областей (статистичні дані подано в додатку 6). Результати інтерпретовано з огляду на

вік респондентів, їх стать та дотичність / недотичність до віри за родом діяльності. Матеріалом для когнітивної інтерпретації стали 3895 асоціативних реакцій у вільній частині, що об'єктивували виділені у процесі наукового пошуку 39 ДКО – значущих рис концепту. Для опису асоціативного поля лінгвокультурного концепту “віра” проаналізовано асоціативні реакції інформантів на вербальні позначення концепту.

Подібні асоціативні експерименти уже проводились науковцями, оскільки у пострадянській період дослідження сакральної сфери набули популярності. У 2008 році у Красноярському краї Росії Т. А. Талапова провела вільний асоціативний експеримент, учасники якого повинні були записати асоціації до слів *віра* і *невіра*, пояснити їх іноземцю, а також підібрати до них синоніми [153, 15]. Протягом 2011-2012 років на теренах Західної України релігієзнавець Д. С. Марциновська провела два зрізи-характеристики ставлення шкільної і студентської молоді до релігії і феномену віри [110, 9]. Соціологічне опитування визначило місце релігії та віри у світогляді молоді. Наш асоціативний експеримент охопив Івано-Франківську, Вінницьку, Київську та Запорізьку область, має соціолінгвістичну природу, оскільки предмет дослідження – лінгвалізатори ДКО концепту “віра”. При висвітленні результатів подібних досліджень обумовлюють максимальну статистичну похибку – 5%. Дані асоціативного експерименту можуть бути використані при укладанні асоціативних словників, подібні в Україні періодично публікуються [183; 184; 202].

Зібраний під час дослідження мовний матеріал (додаток 6.1) потребував застосування когнітивної та психолінгвістичної інтерпретації. “Асоціативні експерименти, – за О. Ю. Балашовою, – виявляють особливості національної мовної свідомості народу – зв'язки слів у свідомості, їх смислової та ієрархічної підпорядкованості, яскравості тих чи інших компонентів значення слова-стимулу, їх ціннісне навантаження в соціумі” [10, 66]. Лінгвістичні асоціації, викликані словами-стимулами *віра* і *невіра*, позиціонуються як змістове наповнення концепту. В “Трактаті про душу” Аристотель наводить вислів

Платона: “Подібне пізнається подібним” [6, 376], в іншому місці, розмірковуючи про те, як пізнається зло або чорне, висловлюється: “Їх пізнають певним чином через протилежне, ... і в них повинно бути єдине” [6, 437]. Обидва члени протиставлення не опозиціонують, а корелюють: [Анна] – *А може, я лише у **п**нів не вірю, а в бога та чудо вірю?* (І. Вільде. *Сестри Р.*). У складних життєвих обставинах людська віра може вмиць скотитися до зневіри. Показовим є приклад глибоко віруючого Яіра, батька важко хворої, який прохав Ісуса: “*Вірую, Господи! Допоможи моєму невірству*” (Мр. 9, 24). В проміжку між цими двома іменами концепту можемо знайти безліч переходів, а тому вважаємо феномен *віра* кумулятивним щодо виявлення твердої віри, з одного боку, і невіри, з іншого.

Вивчення асоціації дало змогу по-новому підійти до способів зберігання знань [13, 242]. Для отримання лінгвістичних даних застосовано метод анкетування, за якого респондентам запропоновано відповісти на питання, на кшталт: назвіть слово, яке спадає вам на думку, коли чуєте *віра*? чи виконати такі завдання; підберіть синоніми до слів *віра*, *надія*, *сподівання*; назвіть слово протилежне до *віра* і т.д. Віра – феномен абстрактний, а тому може встановлювати різноманітні асоціативні зв’язки. З огляду на це, питальник (див. додаток 6) містить відкриті запитання, наприклад: назвіть слово, яке спадає вам на думку, коли ви чуєте *віра*. Респондент, прочитавши це, намагається уявити образ, який відповідає запропонованому слову-знаку, і омовити його. На відповідь не наштовхує ані контекст висловлювання, ані ситуація. Людина покладається тільки на власний багаж концепту “віра”. Можливість омовити концепт “віра” по-своєму надано також у спрямованій частині, а саме: запропоновано позицію “Ваш варіант” після кожного з блоків. У них найчастіше слово *віра* поєднувалось з іменниками, наприклад: довіряти Богові, віра в небо, віра в здійснення, недовіра до людини; а також з прикметниками: людська невіра; займенниками: віра в когось; числівниками: віра мільйонів; прислівниками: віра в краще. Респонденти вказували оказіональні імена концепту, які не були запропоновані в питальнику,

наприклад: *віра* – слово, добро, сила, переконання, свідомий вибір, близькість, люди, спосіб життя; *невіра* – розчарування, гордість, апатія, гріх, ненависть, зверхність, зневага. У випадку, коли “слово-стимул актуалізувало у фонді мовної пам’яті комунікативні фрагменти” [153, 173], траплялись й цілі речення: кожна людина вірить у те, що хоче: хтось вірить у себе, хтось вірить у Бога, а хтось у батьків; все збудеться, якщо ми помолимося; сприймати за правду все, що Бог об’явив, все, що пов’язане з вірою і т.д. Це засвідчує те, що вербалізація концептів відбувається не тільки окремими словами, а й ідіоматичними одиницями, реченнями, які проходять процес лексикалізації та ідіоматизації, та відтворюються в усному мовленні автоматично за умови подібності в комунікативній ситуації [139, 285].

У вільній частині питальника інформантам було запропоновано поєднати слово *віра* з прикметником. Ця позиція дозволила нам виділити ряд ознак, які ми поділили на якісні і відносні. Отже, концепту “*віра*” властиві такі відносні ознаки: непохитна (24), безмежна (19), незламна (17), єдина (9), надзвичайна (5), вічна (5), непереможна (3), повноцінна (2), надприродна (2), незалежна (1), безкомпромісна (1), неземна (1), нездоланна (1), безсильна (1), абсолютна (1), всеперемагаюча (1), незнищенна (1), незборима (1), державна (1), непереборна (1), вселенська (1), невід’ємна (1), нестала (1), всесвітня (1), одна (1), гігантська (1). А також такі якісні: сильна (97), міцна (33), могутня (22), глибока (16), слабка (9), тверда (9), велика (5), сила (5), постійна (5), чиста (3), справедлива (3), свята (3), мала (3), смілива (2), повна (2), послужна (2), терпелива (2), твердість (2), головна (2), найголовніша (1), найсильніша (1), мужня (1), могуча (1), жагуча (1), фантастична (1), природна (1), зневажена (1), палка (1), красива (1), важка (1), поглиблена (1), досконала (1), бездоганна (1), стабільність (1), праведність (1), таємнича (1), чудова (1), приємна (1), складна (1), тиха (2), чистота (1), правильна (1), гідна (1), світла (1), світло (1), маленька (1), сліпа (1). Отже, найбільш частотними атрибутами до *віри*, які дібрали респонденти, були прикметники *сильна*, *міцна*, *непохитна*, *могутня*. Це означає, що *віра* найчастіше асоціюється з силою: *А може, це тому, – будемо сильно, сильно*

вірити, що це саме тому! – що на темному фоні чужого горя власне щастя здається більш рельєфним? (І. Вільде. Сестри Р.); Він [Степан] зараз тільки народився в буянні весни, народився зразу дорослий, досвідчений, мудрий, повний сил і непохитної в них віри (В. Підмогильний. Місто). В книзі “В обороні віри” автори зауважують, що непохитною віра була тільки в Адама та Єви, бо вони знали Бога, як свого батька. Але вже внукам треба було вірити на слово своєму дідові й батькам. Тому їхня віра була вже “розпливчастішою” [19, 18].

Мовний матеріал, зібраний завдяки асоціативному експерименту, дозволив укласти такі синонімічні ряди: 1) віра – довіра, довірливість; 2) віра – правда, впевненість, доказ, переконливість, знання, твердження, переконання; 3) віра – вірність, відданість, незрадливість; 4) віра – сила, стійкість, надійність, стабільність; 5) віра – вірування, повір’я, релігія, світогляд, віровизнання, молитва, церква; 6) віра – Бог, надприродність, признання, визнання, уповання, побожність, праведність; 7) віра – Христос, Ісус, християнство, служіння, смирення, терпіння, спасіння; 8) віра – надія, любов, кохання, прихильність, близькість, повага; 9) віра – милосердя, щирість, добро, духовність, світлість, чистота, чесність, порядність, відкритість, допомога; 10) віра – покладання, сподівання, прагнення, мрія; 11) віра – життя, душа.

Дані асоціативного експерименту дозволили сформувані такі антонімічні пари: 1) віра – недовіра, віра – невіра; 2) віра – підозра, віра – сумнів, віра – непереконаність, віра – невпевненість; 3) віра – безвір’я, віра – бездуховність; 4) віра – брехня, віра – обман, віра – неправда; 5) віра – невірність, віра – невірство; 6) віра – гріх, віра – згіршення, віра – маловір’я, віра – віровідступництво, віра – зречення, віра – зрада, віра – падіння, віра – Іуда; 7) віра – атеїзм, віра – егоїзм, віра – безбожник; 8) віра – зневіра, віра – безнадія, віра – відчай, віра – розпач, віра – розчарування, віра – байдужість, віра – порожнеча, віра – лінивість; 9) віра – зло, віра – нещастя, віра – ненависть, віра – злоба, віра – страх, віра – гнів, віра – сум; 10) віра – Сатана, віра – пекло, віра – диявол, віра – непокора, віра – сатанізм; 11) віра –

богоненависник, віра – антихрист; віра – буддизм, віра – пантеїзм; 12) віра – еретик, віра – ересь, віра – секта, віра – баптист, віра – суботник, віра – свідки Єгови.

Поєднання слова *віра* зі займенником у 482 опитаних дало змогу простежити суспільну й особистісну природу концепту, а також його місце в концептосфері носія. 219 (45%) респондентів поєднали *віра* зі присвійним займенником множини *наша* (варіанти: всіх, для всіх, багатьох). У свідомості цих людей концепт є надбанням як соціуму, так і власним і функціонує як інваріант лінгвокультурного простору, у якому вони перебувають. У 188 інформантів (39%) концепт позначений індивідуальною своєрідністю – поєднання зі присвійним займенником однини *моя* (варіанти: моя особиста, своя, кожного, всякого, будь-кого). Недарма концепт наділяють атрибутом “вкрай суб’єктний” [122, 30]. Сполуки 75 респондентів на зразок: віра твоя (його, її, ваша, їхня, не моя) ми типізували у *чиясь*. Такий вибір займенникової належності свідчить, що у 16% концептоносіїв віра не займає провідного місця в ієрархії концептів та ціннісних орієнтирів.

У спрямованій частині експерименту було запропоновано зарахувати віру до певної сфери, щоби мати змогу визначити місце побутування цього феномену. Результати такі: до світської сфери віру зарахували 19 (3%) учасників анкетування, релігійної – 239 (38%), і світської, і релігійної – 372 (59%) респондентів. Троє (менше 1%) інформантів скористались позицією “Ваш варіант”, оскільки вважали, що віра належить до особливої – духовної – сфери. Когнітивна інтерпретація цих кількісних підрахунків показує, що у більшості опитаних у константній зоні структури концепту є ДКО, які належать як до світської, так і до сакральної сфери. В той же час більше, як третина концептоносіїв базовими виявляє ДКО, пов’язані з релігійністю. І тільки у незначного відсотка превалує світська довіра над вірою в Бога.

У спрямованій частині експерименту інформантам було запропоновано обрати слова, що в їхньому уявленні поєднуються з *вірою* (6 груп асоціацій) та *невірою* (3 групи асоціацій). Як уже вказано, у кожному з випадків респонденти

могли записати власний варіант. Поділ питальника на спрямовану і вільну частину мав на меті отримати якомога більше інформації про концепт, а кажучи мовою когнітивної лінгвістики – максимальну кількість квантів знання про усю розмаїтість ДКО концепту, тобто про структуру його змісту. Такий підхід зумовлений “прагненням виявити об’єктивні чинники об’єднання навколо даного слова-стимулу певних груп асоціатів, які, незважаючи на їх варіативний склад у окремих індивідуумів, все ж мають дуже великий рівень спільності або однорідності” [170, 81], а отже, наявності загальної або подібної семантики вербальних асоціатів і слова-стимулу. Словесний матеріал зі спрямованої (8670 реакцій) та вільної частини (3895 реакцій) опрацьовано окремо, але зведено для зручності в один відсотковий показник активності кожної лексеми-імені ДКО, яка належить до змісту концепту “віра”. Наприклад, активність лінгвалізації ключової ДКО ‘Бог’ становить 84,3% від числа 12565 – загальної кількості реакцій. Числовий показник вираховують так: $x = (84,3 * 12565) : 100$; $x = 10592$ реакції.

Асоціативне поле описане на основі сукупності асоціативних реакцій, що є лінгвістичним втіленням структури змісту концепту “віра” кожного з інформантів. Найближчою за семантикою до слова-стимулу є та лексема, яку обрала найбільша кількість респондентів, незважаючи на дотичність чи недотичність до віри, а найбільш далекою та, яку обрала найменша кількість опитаних. Уперше про близькі та далекі асоціації сказав Ш. Баллі, аналізуючи граматичні зв’язки у книзі “Загальна лінгвістика і питання французької мови” [11, 151]. Результати асоціативного експерименту піддано когнітивній інтерпретації, а також узагальнено у зведених таблицях (див. додаток 6.2), на основі яких і побудовані діаграми, що відображають структуру асоціативного поля концепту, сформованого з асоціативних реакцій на слово віра та невіра (див. додаток 6. 2). Для того, щоб результати експерименту були якомога більш об’єктивними, для підрахунку застосовано математичні формули, а оскільки кількість опитаних у кожній групі різнилась, результати подані у відсотковому відношенні.

3.2. Асоціативне поле концепту “віра” на синхронному зрізі

Група жінок, дотичних до віри за родом діяльності, для омовлення ключової ДКО ‘Бог’ (84,3%) використала такі вербалізатори: *Бог, єдиний Бог, Господь, Ісус, віра в Бога, вірити в Бога, вірити в єдиного Бога, повірити Богові*. Ім’я ДКО має таку словникову дефініцію: ‘Творець і володар Всесвіту, усього суцього, який керує світом’ [220]. Перша заповідь застерігає: *Нехай не буде у тебе інших богів крім мене (Вих. 20, 3)*. В Катехизмі УГКЦ сказано: “Ми віруємо в єдиного Бога, тому що є єдиний Бог Отець” [74, 39]: *[Будило] – За віщо... За те, що поклонявся не богу-отцю, богу-сину, богу-духу святому, а сонцю і небу, вітру і грому, гаям і лісам, водам і пуцям (В. Малик. Черлені щити)*. Перша заповідь порушена, якщо у свідомості вірного місце Бога витісняє інша людина: *[Слава про Севера] – Вірю. Вірю тобі більше (не карай мене, господи, за богохульство!), ніж Богові... (І. Вільде. Сестри Р.)*. Окрім того, Бог єдиний в тому сенсі, що немає іншого Бога, окрім єдиного, і в тому сенсі, що він єднає в собі Творця, Законодавця, Суддю і каральну Силу [105, 10]. В одному з пророцтв Бог називає себе Господом: *Пророка зпоміж вас, з твоїх братів, такого, як я, Господь, Бог твій, настановить тобі; його маєте слухатися (Втор. 18, 15)*. Приславши архангела Гавриїла, Господь Бог звіщає Діві Марії, що та стане матір’ю Сина Божого: *Ось ти зачнеш у лоні, й вродиш сина, й даси йому ім’я Ісус. Він буде великий і Сином Всевишнього назветься (Лк. 1, 31)*. Догмат християнської віри – Символ віри затверджує трьох осіб єдиного Бога: “Віруємо в єдиного Бога Отця Вседержителя, і в єдиного Господа нашого Ісуса Христа, і в Духа Святого Господа Животворящого”. Дві перших особи були відзначені респондентами майже усіх груп, чого не скажеш про третю: *З бічної вулички, з-під лісового присілка надійшли люди з хоругвами. Ішли Христом-богом на панів, що намірялися заводити панщину (І. Вільде. Сестри Р.)*. Вірити / повірити в [єдиного] Бога – значить, перш за все, вірити в те, що Бог є. Віра не передбачає жодних доказів [105, 3]. Апостол Павло твердить, що людська віра заснована в самому Бозі: “...щоб була **віра** ваша не в мудрості людській, але в силі **Божій!**” (І до

Кор. 2, 5). У художній літературі теж знаходимо ототожнення Бога і віри: *Узяти столицю для них [галичан] важило більше за всякий тріумф, Посідання Києва для них означало повернення віри, а може, й самого Бога* (В. Шкляр. Маруся). У посланні до євреїв апостол Павло чітко заявляє: *“Догодити ж без віри не можна. І той, хто до Бога приходить, мусить вірити, що Він є, а тим, хто шукає Його, Він дає нагороду”* (Єв. 11, 6).

Другий складник змісту концепту – ДКО ‘довіра’ (72,1%). Її структуру у вільній частині експерименту за участі чоловіків різних професій, недотичних до віри за родом діяльності, склали однокореневі слова *довіра, довір’я, довіряти*. *Довіра* – це лексема-ім’я відповідної ДКО. В СУМ вказано, що *довіра* – те саме, що *довір’я*, останнє ж має значення ‘ставлення до когонебудь, що виникає на основі віри в чийсь правоту, чесність, щирість’ [219, т. 2, 335]: *Саме цим він і викликав найбільшу довіру: Несміян спалив за собою мости* (В. Шкляр. Маруся). *Довіряти* є дієслівною формою відповідного іменника з тим самим значенням: *Довіряю лише тим думкам, що народжуються не з примусу* (Воля О. Афоризми і думки).

До сфери впевненої поведінки належить третя ДКО ‘віра в себе’ (52,7%). Ю.А. Алексєєва називає її “аутоперсональною” [1, 26]. Особливість ДКО в тому, що суб’єкт віри збігається з її предметом, адже віра походить від особи і на неї ж спрямована: *Щойно тоді повірив [Маркіян] у себе й притулив її [Нелю] до грудей* (І. Вільде. Сестри Р.). Усі інформанти, яким властива ця ДКО, мають високу самооцінку і є самозорієнтованими, адже з усіх предметів віри обрали себе. Чоловіки різних професій, які недотичні до віри за родом діяльності, омовили її за допомогою таких вербалізаторів: *віра в себе, віра у свої сили, атеїзм, атеїст*, яким властива сема ‘упевненість у собі’: *Половець вищирив зуби, регоче і накладає другу стрілу. Він упевнений, що влучить!* (В. Малик. Черлені щити). Перша асоціація є іменем відповідної ДКО. Загалом, віра у власні сили характерна для українського менталітету [3, 66]. Впевненість і рішучість нашого народу продемонстрували революція Гідності та відчайдушний захист Батьківщини від іноземної агресії. Тлумачачи

прикметник *упевнений*, автори СУМ другим значенням вказують: ‘сповнений віри в свої сили, можливості, знання’ [219, т. 10, 456]. Лексичні асоціації *атеїзм*, *атеїст* дотичні також до набору ДКО ‘недовіра’ та ‘Бог’, адже, на перший погляд, вони сприймається як антоніми до віри: [*Оля до Бронка*] – *Ви це говорите тому, що ви атеїст і в бога не віруєте...* (І. Вільде. *Сестри Р.*). Усе ж вибір ДКО ‘віра в себе’ продиктований світоглядною природою атеїзму, що ґрунтується на визнанні людини та її докільля самодостатнім: “Немає ніякого іншого світу, крім людського світу, світу людської суб’єктивності” [138, 343]. *Атеїзму* властивий агентивний суб’єкт із сильними вольовими якостями: “...людина володіє своїм буттям і є вповні відповідальна за існування” [138, 323] як своє, так і всього людства. Релігія позиціонується як продукт творчості самої людини, науково-теоретичне пізнання превалює над вірою. Звісно, заперечення Бога як надприродної істоти належить до змісту атеїзму, що підтверджено лексикографічними відомостями (*атеїзм* – ‘заперечення існування бога; відмова від релігійних вірувань; безбожність, безвір’я’ [185, 44]: *Я покинув Тебе й пішов за святотатською цікавістю, що повела мене на саме дно безвір’я...* (Августин. *Сповідь*); *атеїст* – ‘прихильник атеїзму; безбожник, безвірник’ [185, 44]), але за ієрархією ДКО поступається вірі людини в себе. Атеїстичний екзистенціалізм вчить, що якщо навіть Бога немає, то є, принаймні, одне буття, і цим буттям є людина, або, за Хайдеггером, людська реальність [138, 323]. Відкидаючи традиційну релігію, носії такої свідомості створюють свою власну і приймають її догмати з такою ж глибокою вірою, з якою віруючий приймає свої [114, 20].

Четверта ДКО ‘**віра в щось**’ (52,7%). У групі чоловіків, недотичних до віри, вона визначена лінгвістичними асоціаціями *віра в щось*, *віра в щось добре*, *в можливості*, *віра у все*. У перших двох предмет, на який спрямована віра, – імпліцитний, що говорить про недоукомплектованість когнітивної ознаки. Це засвідчують словникові відомості: *щось* – ‘невизначений або невідомий предмет, якість явище і т. ін.; невідомо, неясно що’ [219, т. 11, 608]. Займенник *весь* означає ‘ціле, неподільне, взяте повністю’ [219, т. 1, 343]; (не

аналізуємо слово *все*, оскільки це прислівник, а тому не може поєднуватись з прийменником *у*): *А чи довго матір, та ще й добру, довести до того, що повірить усьому, що їй стань розказувати?* (Г. Квітка-Осн. Сердешна Оксана). *Вірити у щось добре* означає ‘надіятись на позитивний розвиток подій’: – *Княже, ми згодні все витерпіти!* – вигукнув Рагуїл. – *Бо віримо, що коли ти будеш на волі, то зумієш заступитися за нас...* (В. Малик. Черлені щити). В мовній асоціації *віра в щось добре* до завуальованого предмету додається ознака ‘добре’: *Прийми те, що добре, і ми принесемо плід уст наших* (Ос. 14, 3). ‘Вірі’ як концепту притаманний позитивний аксіологічний компонент, чітко окреслений після того, як Єва скуштувала плід з “дерева пізнання добра і зла” [182, 372]: *Добра шукайте, не зла, щоб могли жити і щоб Господь, Бог сил, був з вами, як то ви кажете* (Ам. 5, 14). Асоціацію в *можливості* можна було трактувати по-різному: як віру в особисті здібності людини (ДКО ‘віра в себе’) і як віру з зовнішні ресурси чи сприятливі умови, за допомогою яких особа досягає поставленої мети: *А тут ще старий вперся, як віслюк: у силу молитви не вірить, у знахарів не вірить, одну медицину подавай йому, а вславлена медицина – безсила!* (І. Вільде. Сестри Р.) (ДКО ‘віра в щось’). Те, що ця лексема належить до номінативного поля обох ДКО, засвідчує і лексикографічне пояснення: можливість – 1. ‘Здійсненність, допустимість чого-небудь (звичайно за певних умов)’. 2. ‘Наявність умов, сприятливих для чого-небудь, обставин, які допомагають чомусь’. 3. ‘Внутрішні сили, ресурси, здатності’. Перше і друге значення належить до ДКО ‘віра в щось’, а третє – до ДКО ‘віра в себе’. Оскільки аналізована лінгвістична асоціація не мала займенникових чи прикметникових конкретизаторів, умовно зараховуємо її до ДКО ‘віра в щось’ з огляду на превалювання кількості словникових значень, співвідносних з цією ознакою.

П’яту ДКО ‘**любов**’ (50,6%) чоловіки, дотичні до віри за родом діяльності, наповнили лінгвальними асоціаціями *любов, любити з вірою, любити віру, віра чинна любов’ю, серце, прихильність*. Перша з них є назвою ДКО, що має лексикографічне значення 1. ‘Почуття глибокої **сердечної**

прихильності'. 2. 'Почуття глибокої **сердечної** прив'язаності до кого, чого-небудь'. 3. 'Внутрішній, духовний потяг до чого-небудь' [219, т. 4, 564]: *Так що ж бо, Семен Іванович як узнав добро, узнав, що то є щастя від **вірної** любові* (Г. Квітка-Осн. *Щира любов*). Перших два словникових значення пояснюють зарахування асоціацій *серце* та *прихильність* до ДКО 'любов': [Будило] – *Тож **вір**, і тобі легше буде на серці* (В. Малик. *Черлені щити*); [Безбородько] – *Так думає моя майбутня швагерка, людина, хочу вірити, до мене абсолютно **прихильна*** (І. Вільде. *Сестри Р.*). Асоціації *любити з вірою* і *любити віру* можна пояснити синонімічною тріадою *віра, надія* ("посох любові" [203, 39]), *любов*, які є назвами духовних чеснот людини і водночас стійкими ДКО концепту "віра": *Тепер же зостаються: віра, надія, любов – цих троє; але найбільша з них – любов* (І Кор. 13, 13). В апостольському поученні Іван Павло II визначає любов як фундаментальну засаду вірності Богові і вірності людині [172, 55]. В богословському листі до галатів апостол Павло пише: "Ми бо духом з віри очікуємо надії оправдання, бо у Христі Ісусі нічого не означають ні обрізання, ні необрізання, але **віра, чинна любов'ю**" (Гал. 5, 5-6). Господь зійшов на землю тільки через велику любов до людства, приніс себе в жертву на Голгофі, а потім ще мільйони разів у пресвятій тайні Євхаристії теж лише заради любові. Віра людини є правдивою тільки тоді, коли в основі її вчинків лежить любов, тому віра й чинна любов'ю.

Шоста ДКО '**вірність**' (49,6%), структуру змісту якої омовили лексеми *вірність, вірний, бути вірним і відданість*, виокремлені з вільної частини експерименту за участі учнів ІФПЗШ "Католицька школа святого Василя Великого". Перший представник – це ім'я відповідної ДКО: *Він [Йосиф], між іншим, розцінював цю пенсію і як нагороду за **вірність** своїй організації* (І. Вільде. *Сестри Р.*). Другий і третій вербалізатори – прикметник з тим самим значенням: *Хазяїн, почувши усе, спершу було злякався так, що аж поблід; далі став дякувати Трохимові, що він **такий вірний*** (Г. Квітка-Осн. *Перекотиполе*); [Будило] – *Заступися, княгине, перед князем, і я, всіма богами клянусь, слугуватиму тобі і твоєму князеві, довіку **буду вірний** душею і*

тілом (В. Малік. Черлені щити). *Відданість* – точний синонім до *вірність* [196, 56]: *Коли все зміниться до того, що майбутнє стане сучасним ..., пережиті кошмари будуть тільки утверджувати взаємну **вірність** і беззастережну **відданість** (І. Вільде. Сестри Р.)*. Тому ці вербалізатори можна зарахувати до ДКО ‘вірність’.

Сьомою за ієрархією є ДКО ‘**надія**’ (48,7%), наповнена такими лінгвістичними асоціаціями жінок, дотичних до віри за родом діяльності: *надія, надійність, надіятись на віру, надіятись на вірність, чеснота та надійна віра*. Слово-ім’я має значення 1. ‘Впевненість у можливості здійснення чогось бажаного, потрібного, приємного’: *...бо тут вже певно, усяк надіявся її [Галочку] побачити; oprіч же того, нігде було її уздріти (Г. Квітка-Осн. Щира любов)*; ‘сподівання’: *Вона [Мокрина] все сподівалась чогось, мала надію (І. Нечуй-Лев. Микола Джеря)*. 2. ‘Те (той), на що (кого) можна надіятися, покладатися, що (хто) є відрадою, опорою для когонебудь’ [185, 711]: *Одна в вас **надія після бога на маму** (А. Свидницький. Люборацькі)*. *Надійність* – це абстрактний іменник до *надійний* – збігається з другим словниковим значенням лексеми *надія* – ‘який викликає повне довір’я, на якого цілком можна покластися’ [Там само], очевидно, саме у цьому смислі функціонує атрибут віри ‘надійна’. *Віра є надійною* безумовно, оскільки надійним є все, що ґрунтується на вірі. Для того, щоб розтлумачити лінгвістичну асоціацію *надіятись на віру*, звернемося до розділу “Віра є надія” енцикліки Бенедикта XVI “*Spe salvi*”, в якій він твердить, що достовірна надія далася в дар тільки першим християнам, поганська ж релігія сумнівні боги чи суперечливі міфи не вселяли ніякої надії. І тут той факт, що в християн є майбутнє, вказує на їхню відмінність від інших людей: вони не знають, що саме їх чекає, але відають, що їхнє життя не розчиниться у порожнечі [14]. Надія – це непорушна впевненість у Спасителєві, притаманна віруючому, який очікує повноти пришествя Христа [74, 260]. *Надіятись на віру* означає сподіватись тримати обцяне Богом через свою віру. Про християнську тріаду чеснот було уже згадано вище (див. ДКО ‘любов’). Доповнимо сказане

цитатою з Катехизму УГКЦ “Христос – наша Пасха”: “Надія є наче ланкою, що поєднує між собою початок (віру) і звершення (любов) чеснотливого життя” [74, 260]. Справді, *надія як чеснота зближається з вірою, остання є запорукою першої: Віра є запорукою того, чого сподіваємося, – доказ речей невидимих (Єв.11, 1), з віри зроджується надія [74, 259]: Він [Суліман] потер з задоволенням руки, а в Катерину знову почала вступати надія, що, може, господь таки змилосердився над нею і відібрав йому розум. Господи, воля твоя пресвятая, дай так, щоб це було правда (І. Вільде. Сестри Р.)*. Вірність (детальніше див. ДКО ‘вірність’) Бога є безумовною, Він тільки *надіється на вірність* людини, що є показником сили її віри. У деяких християн віра в Бога замінена вірою в долю. Проте, “доля, яка не ходить на пораду до Бога, ненадійна” [203, 99].

Чоловіки різних професій, які недотичні до віри за родом діяльності, омовили структуру змісту ДКО ‘життя’ (42,7%) таким чином: *життя, жити з вірою, прожити з вірою, жити у вірі, вірити в життя, із сильною вірою я живу, життєва віра та жити на віру*. Перша асоціація є іменем заявленої ДКО, яка першим словниковим значенням має ‘існування всього живого; протилежне смерть’ [205, т. 1, 675]. У біблійному дискурсі *життям* вербалізують Слово: *У ньому було життя, і життя було – світло людей (Йо. 1, 4) чи Царство Боже: Краще тобі ввійти в життя калікою, ніж з двома руками піти у пекло, у вогонь незгасний (Мар. 9, 43)*. Лінгвалізатор *жити / прожити з вірою (у вірі)* виявля четверте за порядком значення лексеми *життя* – ‘спосіб існування кого-небудь’: *І що ж ближче до Твоїх уст, як не покірне серце, як не життя, що спирається на тривкі основи віри? (Августин. Сповідь)*. У біблійному дискурсі ДКО ‘життя’ функціонує у двох вимірах – землі і неба: *Вибирай життя, щоб жити на світі тобі і твоєму потомству, любивши Господа, Бога твого, слухавшись його голосу та прихилившись до нього; в тому бо полягає твоє життя й твоє довголіття (Втор. 30, 19)*. Віра в Ісуса Христа стає запорукою осягнення Царства Небесного: *Хто вірує в Сина – живе життям вічним. Хто не вірує в*

Сина, той життя не побачить (Йо. 3, 36). Для недотичної до християнства людини *вірити в життя* – екзистенційно важливо, тому що немає нічого вартіснішого за життя. Якщо особа не певна, що час її життя продовжуватиметься, найменше, чого вона зазнає, – це страх: *Життя повисне перед тобою, немов на нитці, ти лякатимешся вночі й удень; не будеш певний свого життя (Втор. 28, 66).* Акценти змінюються у Новому Завіті, де з'являється перспектива Царства Небесного: *Хіба життя не більш – їжі, тіло – не більш одежі? (Мат. 6, 25).* Жити із сильною вірою також означає не дорожити земним життям разом з його марнотами, а шукати Царства Божого: *Хто своє життя зберігає, той його погубить; а хто своє життя погубить задля мене, той його знайде (Мат. 10, 39).* Життя “у світі” присвячене добробуту тіла, що превалює над благодаттю душі людини. В іншому місці Ісус Христос закликає покинути своє старе життя і одягнутися в нову одягу християнина: *Коли хтось приходять до мене й не зненавидить свого батька й матір, жінку, дітей, братів, сестер, та ще й своє життя, той не може бути моїм учнем (Лк. 14, 26).* Життєва віра супроводжує людину впродовж її віку, є її ціннісною позицією.

ДКО ‘**молитва**’ (42,3%) опишемо через лінгвістичні асоціації учнів “Католицької школи”: *молитва, все збудеться, якщо ми помолимося, помолитися з вірою.* Ім'я ДКО має значення 1. ‘Моління’. 2. ‘Установлений текст, який промовляється, виголошується віруючими при зверненні до Бога, до святих’ [185, 685]: [Слава] – *Волю думати, що молитва моєї матері несе в кошечку моє щастя слідом за мною (І. Вільде. Сестри Р.).* Переконання вірного *все збудеться, якщо ми помолимося* ґрунтується на вірі у силу молитви: *І молитва віри спасе недужого, та й Господь його підійме (Як. 5, 15).* Те, що Господь відгукується на молитви вірних, підтверджене у багатьох уривках з Євангелія: *Вчиню, коли будь-що проситимете в моє ім'я (Йо. 14, 14); Усе, чого будете просити у молитві, віруйте, що одержите, – і буде вам так (Мр. 11, 24); Чого б ви тільки попросили в Отця, він дасть вам у моє ім'я (Йо. 16, 23); Просіть і буде вам дано, шукайте і*

знайдете, стукайте і відчинять вам (Мт. 7, 7-8). Молитися з вірою для християнина є обов'язковою умовою, молитва – це “вияв віри, що все є в Божих руках, і вияв готовності прийняти від Господа відповідь, яку Він зволить дати” [74, 122]: – *Та хоч і в хліві богу помолиться, аби щиро, – озвався панотець (А. Свидницький. Люборацькі).*

До наступної ДКО ‘**релігія**’ (39,5%) були зараховані вербалізатори *релігія, віруючий, вірувати, вірити, вірування, секта, сатанізм, пантеїзм*, виявлені у процесі вільного експерименту за участі студентів Івано-Франківської Духовної Семінарії. Ім'я ДКО вживається у значенні 1. ‘Погляди та уявлення, в основі яких лежить віра в існування надприродних сил – богів, духів, душ, в їхнє панування над світом’. // ‘Та чи інша віра; віросповідання’. 2. перен. ‘Те, що сліпо наслідують, чому поклоняються’ [185, 1212]. *Віруючий*, особа, належна до певної релігії, має відповідники *вірний, вірянин: [Августин] – ...і я говорив маленьким вірним сповідникам Твоїм, а своїм співгромадянам (Августин. Сповідь). С. Й. Караванський ставить віруючий в один синонімічний ряд з християнин, мусульманин, юдей [196, 57]. Слова християнство, магометанство, іудаїзм НТСУМ характеризує як релігії [205, т. 3, 718; 205, т. 2, 126; 205, т. 1, 799]. У ВТССУМ першим значенням до *вірувати* є ‘бути релігійним, вірити в Бога’, а четвертим значенням до *вірити* – ‘бути релігійним, вірувати’ [185, 189]: [Стецько] – **Хто в бога вірує, ратуйте!** (Г. Квітка-Осн. Сватання на Г.). У “Знаках української етнокультури” ‘релігійні уявлення кого-небудь’ подано як тлумачення до слова *вірування* [193, 99], С. С. Аверинцев позиціонує народні вірування як побутове християнство [180, 231]. *Секта* – це релігійна громада, що відокремилась від панівної церкви [205, т. 3, 260]. В пантеїстичному релігійному світогляді Бог розчинений у природі або ототожнений з нею. Оскільки *пантеїзм* – це протиставлення релігійному світогляду теїста, зараховуємо перше до ДКО ‘релігія’. Ще одна релігійна течія, але вже окультна – це *сатанізм*. В основі цього вірування лежить образ сатани як втілення могутності та непокори.*

Першою ДКО з ключовою лексемою *сподівання* у назві є ‘**сподівання на Бога**’ (37,5%). З-поміж асоціацій жінок різних професій, які недотичні до віри за родом діяльності, до неї були зараховані *надія на Бога, покладатись у всіх своїх справах на Бога, і віра сподіваного*. Перша з асоціацій є синонімом імені ДКО, що засвідчено у НТСУМ: *надія* – ‘впевненість у можливості здійснення чогось бажаного, потрібного, приємного; сподівання, сподіванка’ [205, т. 2, 265]. Об’єктом надії у двох перших асоціаціях є Бог – опора, той, хто дає надію та справджує її: *Чи нам солодкою є сама **надія** на те, що ти нас вислухаєш? Так, ця причина криється в наших благаннях, у глибині яких закладена віра, що вони дійдуть до Тебе (Августин. Сповідь)*. Папа Бенедикт вважає, що коли людина задовольнила одна надію, то на її зміну приходиться інша і т.д. Стає очевидним, що людина потребує тривалішої надії [14]. “Цією великою надією, – проголошує папа, – може бути тільки Бог, який охоплює весь світ, який може запропонувати нам і подарувати те, чого ми самі не можемо досягти” [Там само]. Святий Августин теж ототожнює Бога з надією: “**Боже мій!** Дивись, я добре розумію, **Надіє моя**, що Ти очищаєш мене...” (Августин. Сповідь). *Покладатись у всіх своїх справах на Бога* – означає ввести Його у своє повсякденне життя як платформу дії, залучити як до повсякденних справ, так і до вирішення складних ситуацій: [Палажка] –*З’їла я двадцять пасок у Києві, то, може, бог **поможє** з’їсти і двадцять першу (І. Нечуй-Лев. Кайдашева сім’я)*. Господь дає надію, обіцяє владнати проблеми, залагодити справи, які людині не під силу: *А коли справа для вас занадто тяжка, передайте її мені, я її вислухаю (Втор. 1, 17)*. Вірі *сподіваного* властива сема ‘перспективність’: *Всі згодилися на це і випили за свою **сподівану славу й популярність** (М. Грушевський. Предок)*. Те, чого ми сподіваємось, лежить у площині майбутнього. Апостол Павло ставить риторичне запитання: “*Коли ж хтось бачить те, чого надіється, то це не є вже надія; бо що хтось бачить, хіба того надіється?*” (Рим. 8, 24).

Жінки, дотичні до віри за родом діяльності, омовили ДКО ‘**відсутність сумніву**’ (37,1%) лінгвістичними реакціями *відсутність сумніву, впевненість*

[у промислі Божому], переконання, переконлива віра, переконливість, переконаність у правді і справедливості Божій, правда та знання. Це одна з ДКО, яка виводить віру з вузько-релігійної сфери і ставить її взагалі поза межами сфери побутування: *Що це були нишпорки, які проникли до Гоці на вивідки, вухань не мав сумніву...* (В. Шкляр. Маруся). Ім'я ДКО вступає в синонімічні відношення зі словосполученнями *без сумніву, поза сумнівом*: [Овлур] – *Я знаю їх... Без сумніву, ідуть по нашому сліду* (В. Малик. Черлені щити). *Не мати сумніву* означає ‘не сумніватися, бути впевненим у чомусь’ [219, т. 4, 649]: *Бронко надто добре знав батька, щоб сумніватися в тому, що він дотримає погрози* (І. Вільде. Сестри Р.). НТСУМ пояснює впевненість через переконання, а переконання – через упевненість. *Впевненість* – ‘тверде переконання в чомусь, щодо чогось, віра в кого-, що-небудь’ [205, т. 3, 621]: *Ангел був упевнений, що Несміян каже правду* (В. Шкляр. Маруся). *Переконання* – тверда впевненість, певність у чому-небудь; віра у щось [205, т. 2, 577]: *І знов подякував панотець за добротність і пішов додому, твердо вірючи, що всі предки його були хамство...* (А. Свидницький. Люборацькі). У посланні до Солунян читаємо: *Наша до вас євангельська проповідь була не тільки у слові, але й у силі і в Дусі Святій та в повнім переконанні* (Сол. 1, 5). Отже, переконання і впевненість – поняття амбівалентні, а слова на їх позначення – синонімічні. Особа може бути переконана в тому, що диктує їй світовідчуття, наприклад: у правді та справедливості Божій. Свідки Єгови навчають: “Коли Біблія називає Бога справедливим, це значить: Він чинить те, що правильне й чесне” [118, 109]. За Я. О. Майковою, переконання, вірування – основа будь-якого розуміння; вони виникають із здатності людського мозку до віри [108, 315]. *Переконливість* – властивість за значенням переконливий. Атрибут віри *переконлива* функціонує у значенні ‘яка переконує, змушує переконатися в чому-небудь’; // ‘обґрунтована, достатня для переконання кого-небудь у чомусь’ [205, т. 2, 577]. Юда – родич Ісуса Христа, звертаючись до вірних напоумлює: “Тих, що вагаються, **старайтеся переконати**” (Юд., 22). Правда і знання – асоціації,

пов'язані з вірою семою 'достовірні відомості'. Будуємо асоціативний ланцюжок: *правда* – це 'певна сукупність достовірних відомостей про що-небудь' [185, 1100]. *Достовірний* – 'який не викликає сумніву, цілком вірний, точний'. Тобто *правда* – це сукупність відомостей, які не викликають сумніву. *Віра* – "основа раціонального мислення людини і в цьому вона зближується зі знанням" [108, 315]. За лексикографічними відомостями, *знання* – 'обізнаність у чому-небудь, наявність відомостей про кого-, що-небудь' [185, 469]. В. І. Кононенко пише: "Прийняття віри, її сила й непереможна хода, таким чином, можуть існувати лише на ґрунті знання... Навіть людське незнання як виправдання віри, зрештою, повертає нас до утвердження істини: віра – це знання" [81, 105].

ДКО 'діло' об'єднує 30% усіх реакцій. Омовлена дієслівними реакціями чоловіків, дотичних до віри за родом діяльності. Усі вербалізатори об'єднані архісемою 'дія' і мають неявний агенс: *дія, діяльна віра, жива віра, зміцнювати віру, вірити ділами, практикувати віру, жертва, жертвовність, офіра, розвивати віру, плекати віру, дораджувати у вірі, ходити у вірі, проповідувати віру, помножувати віру, свідчити віру, досвідчувати віру, утверджуватись у вірі, допомагати вірі, захищати віру, боронити віру, діяти з вірою, служити вірою, іти вірою, працювати з вірою, навчатися з вірою, творити з вірою, приймати з вірою*. Вірі притаманні ознаки дії. Християнська віра – діяльна: *І виправдалась мудрість власними ділами (Мат. 11, 19)*. В біблійному дискурсі діяльна віра – жива: *Так само й віра, коли діл немає, мертва в собі (Як. 2, 17)*. Ревний християнин засвідчує свою віру ділами, оскільки свідомий, що за земними ділами його судитимуть: *Син Чоловічий має прийти в славі Отця свого з ангелами своїми й тоді віддасть кожному згідно з його ділами (Мат. 16, 27)*. *Втілювати віру в життя, вірити ділами, практикувати віру* означає перетворювати метафізичний феномен у практичну дійсність, будувати через дотримання правд віри суспільні стосунки з опертям на "любов, радість, мир, довготерпіння, лагідність, доброту, вірність, тихість, стриманість" (Гал. 5, 22-23). Лінгвістичні асоціації *жертва, офіра,*

жертвність розглянемо комплексно. В релігійному дискурсі *жертва* має семантичне наповнення ‘предмет або жива істота, яких приносили як дар богам’, ‘добровільний внесок у вигляді грошей або яких-небудь предметів на користь когось, чогось; пожертвування’ [205, т. 1, 668]. *Офіра* – рідко вживаний синонім до *жертва* [205, т. 2, 505]. *Жертвність* (іменник до відповідного прикметника) збігається з *жертвою* у вказаному значенні, але має інший семантичний відтінок – ‘сповнений самопожертви, самовідданий’ [205, т. 1, 669]. Малий відсоток реакцій не дозволив зарахувати вербалізатори *жертва*, *жертвність*, *офіра* під окрему ДКО ‘жертва’, проте цікавою є її історична перспектива. В прикрашеному святилищі єдиний Бог ізраїльського народу двічі на добу приймає в жертву однорічного баранця (обряд Всепалення) як подяку людини за все, дароване Богом, свідчення відданості чи спокуту за гріхи. Законом Мойсея приписано жертвувати не лише чисту тварину-первістка, а й кращі плоди нового врожаю і сина-первістка, що повинен служити Богові. Дитину викупували у храмі за певну суму, але всім відома жертва Ісаака, ледь не здійснена Авраамом. У Новому Завіті Бог-Отець дозволяє кровну жертву свого Сина-Боголюдини, але більше не бажає її від інших. З часів Христа люди жертвують зазвичай час: на молитви, на Святу Літургію, на читання духовної літератури, роблять різноманітні застанови на піст. У дієслівних асоціаціях *практикувати віру* (сема ‘дія’), *розвивати віру* (сема ‘дія’), *плекати віру* (сема ‘почуття’), *проповідувати віру* (сема ‘мовлення’), *помножувати віру* (сема ‘дія’), *свідчити віру* (сема ‘мовлення’), *досвідчувати віру* (сема ‘мовлення’), *захищати віру* (сема ‘дія’), *боронити віру* (сема ‘дія’), *зміцнювати віру* (сема ‘дія’), *допомагати вірі* – процесуальна ознака пов’язана зі субстантивом *віра* (лівобічна спрямованість) об’єктними відношеннями: *Не раз за життя Аркадія виникав у неї [Олени] сумнів, чи її чоловік щирий у проповідуванні Христових істин, чи вірить він у те, що виголошує з амвона (І. Вільде. Сестри Р.)*. У дієслівних асоціаціях *утверджуватись у вірі* (сема ‘почуття’), *дораджувати у вірі* (сема ‘мовлення’), *ходити у вірі* (сема ‘рух’) –

процесуальна ознака пов'язана з вірою локативними відношеннями. В асоціаціях *діяти з вірою* (сема 'дія'), *працювати з вірою* (сема 'дія'), навчатися з вірою (сема 'дія'), *творити з вірою* (сема 'дія'), *приймати з вірою* (сема 'сприйняття'), *служити вірою* (сема 'дія'), *іти вірою* (сема 'рух') – інструментальними.

ДКО 'людина' (29,8%) вербалізована такими реакціями: *людська віра, віра людини, людяність, близькі, добрий приклад ближнього додає віри, сімейна віра, дитяча віра, віра дитини, особиста віра, віра громади, віра народу, вірити у святих*. Мовні асоціації *людська віра, віра людини* засвідчують, що носієм віри є людина. Вона здатна пізнати Бога, оскільки створена на його образ і подобу. *Людяність* заснована "на гуманному ставленні до людини" [205, т. 2, 118]. В християнстві людяність зумовлена дією Духа в людських серцях, "оживляючи, очищаючи і зміцнюючи ті шляхетні прагнення, завдяки яким людська спільнота старається вчинити власне життя більш людяним" [51, 38]. СУМ тлумачить *близькі* у значенні іменника як: 'родичі, рідні' [219, т. 1, 198]. У християнській КС *ближній* – синонім до *близький* – набуває ширшого значення. Це людина, яка любить іншого з такою ж силою, як себе самого (приклад доброго самарянина). Поняття ближнього стало більш універсальним, залишаючись водночас конкретним [15, 15]. Милосердний самарянин побачив у побитому торговцю спеціями свого ближнього, а не ненависного ізраїльтянина. Христос бажав, щоб саме такий *приклад додавав віри*, розповідаючи цю притчу. Проаналізуємо далі одразу три асоціації *сімейна віра, дитяча віра, віра дитини*. Усі вони стосуються одного середовища передавання віри – сім'ї. Детальніше про те, як дитина засвоює концепт у підрозділі 1.2. Батьки виховують у вірі своїх дітей прикладом життя і словом молитви. Вони навчають дітей Євангелія і свідчать його своїм життям, стаючи для них першими катехитами. По-християнськи виховуючи дітей, батьки створюють у сім'ї особливу атмосферу спільної молитви перед іконами, святкування неділь і свят [74, 36]. Асоціація *особиста віра* показує, що концепт, попри те, що є фактом суспільної свідомості,

переломлюється через призму свідомості конкретної людини, стаючи надбанням її власної концептуальної системи. *Віра громади* формує прикладне середовище віри, формує життєвий уклад, узгоджений з вірою. У більшості церковних обрядів, які “є зовнішнім виявом християнської віри” [121, 3] бере участь громадська спільнота: таїнство хрещення, вводи́ни породіллі до церкви, таїнство шлюбу, обряд поховання, обряд освячення дарів, води, верби, оселі і т.д. Історична пам’ять народу забезпечує передання концепту “віра”. *Віра народу* – один з вищих етапів функціонування концепту у категорії “носій концепту”. Християнська культура народу є засобом передавання віри з покоління в покоління. Вона ж виховує в народі любов до Батьківщини, жертвне служіння її благові, чесне ставлення до праці, зміцнює сімейні, родинні та суспільні зв’язки [74, 37]. Святі – це особи, яких за богоугодне життя беатифікує Церква. Святі виконують роль посередників між вірними і Богом, заносючи до його престолу молитви живих. Усі віряни запрошені до святості: *Бог нас покликав не до нечистоти, а до святості (I Сол. 4, 7)*. *Вірити у святих* означає визнавати можливість будь-якої людини стати учасниками Царства Неба.

ДКО ‘християнство’ (29,6%) наповнюють лінгвалізатори *християнство, Христова віра, християнська віра, Євангельська віра, служіння, смирення, свідчення*, виокремлені з вільної частини асоціативного експерименту студентів Івано-Франківської Духовної Семінарії. *Християнство* – це слово-ім’я відповідної ДКО. У першому значенні, поданому у НТСУМ, вказано: ‘Релігія, що виникла в I столітті нашої ери і ґрунтується на вірі в Ісуса Христа як боголюдини, який зійшов на землю і прийняв страждання заради спасіння людства’ [205, т. 3, 718], що пояснює і другу асоціацію. За о. Софроном Мудрим, “Христос-Бог став людиною, прийняв людське тіло і природу, з’єднав її в собі й дав початок новій релігійній дійсності” [210, 2]. Атрибут віри – християнська – це прикметник до відповідного іменника. За Л. Л. Шевченко, “віра з’являється завдяки проповіді, благовісті Євангелія” [167, 36]. В Катехизмі читаємо: “Чотири Євангелія займають центральне місце, оскільки їх

центром є Ісус Христос” [87, 139]. Ідеться про життєписи Христа від Марка, Матея, Івана та Луки, які вони склали з відомих їм усних чи письмових передань. Оскільки головним героєм книги Євангелія є Ісус Христос, маємо право зарахувати асоціацію *Євангельська віра* до ДКО ‘християнство’. Будь-яка віра, що служить грошовим інтересам або владі, бере гріх на душу [203, 97]. Як розуміє *служіння* християнин, добре видно на прикладі апостола Павла, який служінню і проповідуванню присвятив усе життя. *Смирення*, як і служіння, притаманне Христові теж: “Христос прийняв смирення дитинства на противагу обраному Адамом самовивищенню” [88, 73]. В умовах національно-визвольної боротьби українців християнська смиренність суперечила прагненню до виборювання незалежності: [*Сама*] – *Проклянімо смиренність тих, хто, сидячи на печі, вигріває рабську сподіванку, що біда обійде його стороною* (В. Шкляр. *Маруся*). Усе християнство ґрунтується на *свідченнях* – правдивих розповідях очевидців – про діяльність Ісуса.

ДКО ‘**уповання на Бога**’ (27%) вербалізована лексемами *уповання*, *уповання на Бога*, *покладання*, *подолання усіх ситуацій з Богом* (група жінок різних професій, які недотичні до віри за родом діяльності). Друга з лексичних асоціацій є іменем відповідної ДКО, перша – її скороченим варіантом, що означає ‘тверда надія’ [185, 1510]. Звісно, між ДКО ‘уповання на Бога’ та ДКО ‘сподівання на Бога’ межа умовна, але в процесі наукового пошуку було вирішено все-таки виділити ‘уповання’ як окрему когнітивну ознаку, оскільки відповідна лексема є у стійкому сполученні з лексичною одиницею *Бог*: *Насмѣхаетесь надъ тѣмъ вы, / Що вбогый гадає; А убогий, неімуций / На **Бога** вповає* (*Псалми*). У Біблейській енциклопедії Брокгауза зазначено: “Уповати можна лише на того, хто вірний, хто в помислах і справах йде прямими шляхами і відповідає за свої слова. Повною мірою цим вимогам відповідає тільки Бог” [209]. З цього погляду словосполучення *уповання на Бога* було запропоновано респондентам як можлива мовна асоціація у спрямованій частині експерименту. Це виявилось виправданим, оскільки на неї стабільно

реагували інформанти. Кажучи мовою цифр, ДКО ‘уповання на Бога’ є стійкою з показником 19,5% у дорослих і 7,5% від загальної кількості реакцій з вільної і спрямованої частин. Зарахування лексичної асоціації *покладання* до аналізованої ДКО обумовлена тим, що *уповання* має семантичний складник ‘покласти надію’ [205, т. 3, 623]. *Подолання усіх ситуацій з Богом* – оказіональний вербалізатор, сенсом якого є переборювання труднощів як видимий результат уповання на Бога, дія Божого милосердя.

Серед лінгвістичних асоціацій чоловіків, дотичних до віри за родом діяльності, до ДКО ‘душа’ (24,7%) зараховано *дух, стан душі, духовність*. У НТСУМ лексему *душа* розтлумачено за допомогою п’яти значень. Стосовно концепту “віра” активними є лише ‘внутрішній психічний світ людини, з її настроями, переживаннями та почуттями’: [Дмитро до євреїв] – *Але, ще раз кажу, не стріляйте у нас з-за вугла, не плюйте у душі християнам, не оскверняйте наші церкви* (В. Шкляр. *Маруся*); ‘безсмертна нематеріальна основа в людині, що становить суть її життя, є джерелом психічних явищ і відрізняє її від тварини’ [205, т. 1, 629]: [отець Терентій] – *Богові клопіт про душу людську, а не тіло* (В. Шкляр. *Маруся*). Душа може персоніфікуватись: *Закріпи в ньому [у Бозі] оселю свою, доручи йому з довірою все, що тільки маєш від нього, душе моя, принаймні тепер, коли ти виснажена обманами* (Августин. *Сповідь*). *Дух* у лексикографічній статті пояснюється через *душу*: ‘за релігійними уявленнями – безсмертна, нематеріальна основа в людині, що становить суть її життя і відрізняє від тварини; душа’ [205, т. 1, 627]: *Вірю в силу духа / І в день воскресний твого повстання* (І. Франко. *Мойсей*). Лексема *дух* може ототожнюватись з людиною: *А в костьолі самі пани та шляхта, а мужицького й духу там не видати: бо то віра панська, а то – хамська...* (А. Свидницький. *Люборацькі*). Дослідник концепту “душа” М. В. Скаб, детально виписуючи парадигматичні відношення між відповідними лексемами, констатує, що в українській МКС відбувається сплутування цих понять, чи точніше покриття “духа” “душею” [144, 219-227]. ‘Настрої, переживання та почуття’ [205, т. 1, 629] *душі* описують її *стан* – омонім у

значенні ‘обставини, умови, в яких хто-, що-небудь перебуває, існує; ситуація, зумовлена певними обставинами, умовами’ [219, т. 9, 643]: *Ігор гаряче молився, цілував хрест, бив поклони, плакав, просячи від неба прощення і сподіваючись на просвітління та облегшення душі (В. Малик. Черлені щити)*. Наївна свідомість теж схильна позиціонувати віру як почуття чи стан душі, але сучасна богословська тенденція в тому, щоб розглядати віру як продукт розуму людини, її доброї волі прийняти Бога через усвідомлення його величі. *Духовність* – абстрактний іменник до *духовний* – теж ‘зв’язаний з внутрішнім психічним життям людини, моральним світом її’ [205, т. 1, 628]. Таке тлумачення перегукується з першим значенням лексеми *душа*.

У чоловіків, дотичних до віри за родом діяльності, виникли асоціації *православна віра, католицька віра, протестантизм*, які належать до ДКО ‘**віровизнання**’ (23,8%). Точний синонім до *віровизнання* – *віросповідання*, яке має значення ‘різновид якого-небудь віровчення з усталеною обрядовістю; належність до якої-небудь релігії’ [219, т. 1, 681]. Історична ретроспектива цієї ДКО починається у 1054 р. так званою “схизмою”, європейське християнство розкололося на два віросповідання: православ’я та католицизм; від останнього протягом Реформації в 16 ст. відокремився протестантизм [180, 230]. *Православ’я* – ‘східне відгалуження християнства, один з трьох (поряд з католицизмом і протестантизмом) його головних напрямів’ [205, т. 2, 861]. *Католицизм* – ‘віровчення та віросповідання західної християнської церкви, яку очолює папа римський’ [205, т. 1, 820]. *Протестантизм* – оформлена в ході Реформації третя гілка християнства, визначальною рисою якої було “звільнення світських осіб від надмірного контролю духовенства” [107, 348]. На жаль, розрізнення у головних трьох гілках християнства ускладнене конфесійним багатоманіттям релігійних меншин (про поліконфесійний простір України див. [65]). Українській історії відоме запекле протистояння православних та католиків. Віросповідання зумовлювало соціальні вигоди: *Набути землю може тільки римо-католик, а русин може продати землю тільки римо-католикові... Поскільки це переважно зубожілі шляхтичі, то*

такі новонавернуті будуть користуватись всякими *пільгами*... (І. Вільде. *Сестри Р.*); чи суспільне становище: *Хто ж довірить йому, інженерові греко-католицького обряду, вимірювати польську землю?* (І. Вільде. *Сестри Р.*). У західній традиції атрибут *православний* фігурує не тільки на позначення віровизнання східної гілки християнства, а у уживається як *правий, правильний*. До прикладу, в анафорі літургії святого Василя Великого чуємо: “Пом’яни, Господи, всяке єпископство православних, що правильно навчає слово твоєї істини” [74, 15]. Щодо *протестантів*, їх називають “учнями Ісуса Христа” [73, 3], з якими є розбіжності у певних позиціях у віровченні, наприклад, у розумінні первородного гріха. Мова, що колись поділила й розсіяла народи (йдеться про зіслання Святого Духа на апостолів – О. Г.), тепер Політика патріархів Церкви спрямована на об’єднання розрізнених помісних церков в єдину святу, соборну й апостольську церкву, засновану Петром, адже “у всіх християн одна і та ж сама віра, через яку вони стають причасниками Божого Життя” [74, 25].

П. Беринда першим значенням до слова *віра* подає ‘набоженство’ [181, 24], що означає вид церковної відправи з особливим почитанням когось чи чогось, наприклад, набожество до пресвятого серця Христового. Сучасне опитування виявило невелику кількість вербалізаторів, що стосуються ДКО ‘**церква**’ (23,6%). Серед лінгвістичних асоціацій жінок, дотичних до віри з родом діяльності були *церква, Мати-церква, свята церква, православна церква*. Перша асоціація – слово-ім’я ДКО зі значенням ‘релігійна організація духівництва і віруючих, об’єднана спільністю вірувань і обрядовості’ [205, т. 3, 729]. Концепту “віра” не властивий конкретний речовий модус. Якщо все-таки шукати найбільш відповідне матеріальне втілення, то це буде церква, дім Бога: *Але так казав той, хто не знав, що це дитя виросло в церкві й було ближче до Бога, ніж інші* (В. Шкляр. *Маруся*). Святий Августин порівнює церкву з гніздом, а людей з птахами: *Та хіба великої шкоди завдає Твоїм пташатам їх далеко тупіший розум, якщо вони завжди при Тобі, захищені у гніздечку Твоєї Церкви*... (Августин. *Сповідь*). Небесне царство – це

життя в Бозі після смерті тіла. Земне царство – це відчуття життя з Богом чи з його містичним тілом – церквою – до біологічної смерті людини. Під час однієї з ранкових мес Папа Франциск говорив про церкву як про матір: “...немає шляху життя, немає прощення, немає примирення поза *матір’ю* – *Церквою*” [127]. На сайті папи зазначені також такі його слова: “Мене не повинно шокувати, що церква при цьому є моєю Матір’ю: я повинен дивитись на її гріхи та недоліки, наче я дивлюсь на гріхи та недоліки власної матері” [Там само]. Третю асоціацію – атрибут церкви – її *святість* можна проілюструвати словами з послання апостола Павла: “*Христос полюбив Церкву й видав Себе за неї, щоб її освятити, очистивши купіллю води зі словом, щоб явити Собі Церкву славу, без плями чи зморшки або чогось подібного, але щоб була свята й непорочна*” (Еф. 5, 25-27). За власною доктриною православна церква (ознака віросповідання) визнає себе істинною, оскільки неухильно, на відміну від інших віровизнань, дотримується канонів християнських Вселенських соборів.

До ДКО ‘**довірливість**’ (узагальнює 20,3% усіх реакцій) зараховано вербалізатори *довірливість, довірлива віра, вірити на слово і сприймати на віру*, виявлені у процесі вільної частини експерименту за участі студентів Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Перший вербалізатор збігається з іменем відповідної ДКО. *Довірливий* – ‘який легко довіряє’ [205, т. 1, 570]: *Яка сама добра і незлобна [Маруся], так і про усіх дума, усякому повірять* (Г. Квітка-Осн. Маруся). Може стосуватися не тільки людини: *Розмова стала довірливішою, й Ангел запитав у Несміяна про склад його Групи* (В. Шкляр. Маруся). Другий – атрибут віри, виражений прикметником від іменника *довірливість*: [Маруся] – **Вірю, вірю, мій соколику, мій лебедику! І що б ти мені не сказав, усьому вірити буду** (Г. Квітка-Осн. Маруся). *Вірити на слово* – ‘вірити лише словам, без будь-якого фактичного підтвердження’ [205, т. 1, 345]: – *Не треба, – каже свідок, – я їх знаю. Коли скажуть слово, то будьте певні* (І. Вільде. Сестри Р.). Семи ‘доказ’, ‘факт’ і ‘підтвердження’ переграють, що можна підтвердити ілюстрацією

тлумачення лексеми *доказ* – це підтвердження, аргумент. *Приймати на віру* – ‘вірити в що-небудь без доказів’ [205, т. 1, 345], а отже, легко довіряти, що і означає *довірливість*.

Серед лінгвістичних асоціацій студентів Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова до ДКО ‘**сподівання майбутніх подій**’ (20,2%) були зараховані *сподівання, вірити в краще й віра в краще* (деривати), *віра в здійснення, повір’я, доля*. Людська віра екстраполюється в майбутнє, очікує подій, які мають статися, плекає надію на щось. Асоціацію *сподівання*, яка є ключовою для назв трьох ДКО, які ми далі розглядатимемо, умовно зараховуємо до першої з ДКО, спираючись на її лексикографічне значення: ‘упевненість у можливості здійснення чогось бажаного, потрібного, приємного; розрахунки на що-небудь, передбачення’ [185, 1372]: *Вони, полонені, щодня сподівалися на визволення... (В. Шкляр. Маруся)*. Людина – істота, спрямована в майбутнє [138, 323]: *[Слава] – Север, коханий мій, чому я починаю втрачати віру в майбутнє? (І. Вільде. Сестри Р.)*. Людині властиво *вірити в краще*, оскільки для нашої свідомості природно моделювати позитивний і успішний сценарій власного майбутнього: *[лікар] – На жаль, пані добродійко, в медицині так мало зовсім певного. Будемо сподіватися кращого (І. Вільде. Сестри Р.)*. Детальний аналіз зайвий, оскільки *краще* – це вищий ступінь порівняння до *добре*, тому див. ДКО ‘віра в щось’. Віра – одна зі “здатностей людини сприймати належне як суще, бажане як дійсне, майбутнє як сучасне” [233, 92]. *Віра в здійснення* – це сподівання, що омріяне, очікуване настане, відбудеться. Упорядники СУМ подають таке значення слова *здійснюватися* – ‘запроваджуватися, втілюватися в життя, ставати дійсним, реальним’ [219, т. 3, 541]. У цьому ж руслі прокоментуємо наступну мовну асоціацію. *Повір’я* – це вірування, “в основі яких лежать народні уявлення про зв’язки між явищами довкілля і долею людини” [193, 459]. Наприклад, як вип’єш з ким з однієї чарки, то будеш знати думки його; пир’я павича приносить щастя, тому ним прикрашають капелюх і т.д. [Там само]. У християнстві є свої повір’я: *Кайдаш не їв од самого ранку; він вірив, що хто*

буде постить у ту п'ятницю, той не буде в воді потопати (І. Нечуй-Лев. *Кайдашева сім'я*). Доля завжди завуальована: якби доля повністю довірялася, її перестали б шанувати [186, 97]. *Доля* – ‘бажане, щасливе життя; **майбутнє** чогось’ [205, т. 1, 583]. Хто відшукає свою долю, тому в усьому таланить, той швидко багатшає; тому до долі звертаються, долю кличуть, від караючої долі застерігають, *на долю сподіваються*, долю вмилоствлюють, на милість долі віддаються [193, 193]. Для безвірника доля замінює уповання на Бога: *Не захотіла доля (аякже ж, доля, не буде цей порядний соціаліст на кожному кроці покликатися на бога!) дати скуштувати Йосифові Завадці солодкого напою помсти* (І. Вільде. *Сестри Р.*).

Лінгвістичні асоціації студентів Івано-Франківської Духовної Семінарії, об'єднані у ДКО ‘**щирість**’ (18,4%) такі: *щира віра, нелицемірна віра, чесність, справжня віра, правдива віра*. Лексикографічні дані дозволять показати зв'язок між вказаними вербалізаторами. Атрибут *щирий* має перше значення ‘який прямо, безкорисливо, чистосердечно виражає свої почуття, думки; відвертий, правдивий’ [219, т. 11, 585]: *Ілакович не повірив щирості Свійка* (І. Вільде. *Сестри Р.*). *Лицемірний* – ‘сповнений лицемірства; нещирий’ [219, т. 4, 501], а отже, антонім *нелицемірний* відповідає прикметнику *щирий*. *Чесність* – властивість зі значенням ‘чесний’. Ознаку *чесний* тлумачать як ‘вираження правдивості’ [219, т. 11, 314] – збігається з першим значенням прикметника *щирий*. *Справжній* ‘відповідає певним вимогам, який є досконалістю, взірцем, ідеалом чого-небудь’ [185, 1376]. У синонімічному ряду зі стрижневий *справжній* восьмим відповідником уміщено *щирий* [196, 473], *справжній* подано як друге значення при тлумаченні *щирий* [219, т. 11, 586], тому маємо право зарахувати вербалізатор *справжня віра* до ДКО ‘**щирість**’. Розгляньмо два деривати: *праведний* – той, що вчиняє за моральним законом і правдою, і *правдивий* – той, що каже правду. Якщо перший атрибут належить до спільної зони двох концептів: “віра” і “правда”, то другий атрибут стосується тільки концепту “правда”. У Новому Завіті праведний – це той, що увірував в єдиного Бога. У передмові Івана-Павла II до Катехизму Католицької

церкви знаходимо побажання усім вірним: “Нехай світло **правдивої віри** визволить людство від незнання і рабства гріха і приведе до єдиної справжньої свободи” [73, 8].

ДКО ‘сподівання на людину’ (13,2%) властива суб’єктно-суб’єктна спрямованість. Учні “Католицької школи святого Василя Великого” омовили її таким чином: *мати віру в людину, я вірю в тебе, я вірю своєму другу, дружба, хтось вірить у батьків*. Проаналізуємо дві перших. Якщо певна особа має віру в іншу людину, то очікує від неї якоїсь позитивно маркованої діяльності, покладає на неї надії, розраховує на неї, як на опору. В асоціації *я вірю в тебе* людина стає предметом віри: *[Слава про Севера] – Вірю. Вірю тобі більше (не карай мене, господи, за богохульство!), ніж Богові... (І. Вільде. Сестри Р.)*. Часом сподівання на іншу людину знижують рівень впевненості в собі (принцип перекладання відповідальності), тоді у свідомості ДКО ‘сподівання на людину’ превалюватиме над ДКО ‘віра в себе’. Асоціації *я вірю своєму другу* властива сема ‘довірливість’, проаналізована в однойменній ДКО. До структури змісту мовної асоціації *дружба* належать семи ‘довіра’, ‘вірність’, що підтверджує лексикографічний опис слова: ‘стосунки, відносини, в основі яких лежить взаємна прихильність, довір’я, відданість, товариська солідарність, духовна близькість, спільність інтересів’ [205, т. 1, 617]. Вибір ДКО, яка має конкретизатор – предмет віри – ‘сподівання на людину’ продиктований тим, що вектор дружби – це людина, рідше тварина. *Вірити у батьків* для дитини – природно, оскільки саме у сім’ї формується ККС, саме від них, як у спадок, нам переходять, усі культурно значимі концепти, серед яких “віра”.

На лексичному рівні **ДКО ‘добро’** (9,1%) представлена асоціаціями учнів ЗОШ №21 *добро, добра віра, милосердя, милосердна віра, співчутливість, співчутлива віра, хороша думка*. У НТСУМ *добро* – ‘усе позитивне в житті людей, що відповідає їх інтересам, бажанням, мріям’; // ‘благо, позитив; протилежне лихо, зло’ [205, т. 1, 565]: *[Настя] – Бог тебе...благословить і матір його божя на усе добре, тільки не покидай нас! (Г. Квітка-Осн.*

Маруся). Теологія трактує віру як добро, яку уможлиблює контакт людини з Богом і становить основу духовної життя [110, 32]. Контестологічний аналіз Святого Письма виявляє, що добро – це шлях праведника: *[юнак] – Учителю! Що **доброго** маю чинити, щоб мати життя вічне? (Мат. 19. 16)*. На сторінках Євангеліє атрибут *добрий* у значенні ‘високої якості’ поєднується з різними субстантивами: *добра земля, добре зерно, добре дерево, добрий скарб, добрі перла* і т.д. Бог у біблійному дискурсі теж джерело усяких *благ і добра*: *Зроблю більше **добра** вам, ніж то було колись, так що ви зрозумієте, що я – Господь (Єзек. 36, 11)*. *Добра віра* пізнається з плоду: *Виплекайте **дерево добре, то й плід його добрий; а посадить дерево погане, то й плід його поганий (Мат. 12, 33)***. Вербалізатор *милосердя* є проміжним в асоціативному ланцюжку ДКО завдяки словниковому значенню ‘добре, співчутливе ставлення до кого-небудь’, адже пояснений за допомогою сем ‘добро’ і ‘співчуття’: *І ти, жінко, – каже [о. Гервасій], – не гніви його **милосердного**: він зна, що робить (А. Свидницький. Люборацькі). Хваліте Господа, бо **добрий**, бо повіки його **милосердя** (Дан. 3, 89). Господь бо повний **співчуття і милосердя** (Як. 5, 11)*. На думку папи Бенедикта XVI, людей “належить вести до такої зустрічі з Богом у Христі, яка будила б у них милосердя і відкривала їхні серця до іншої людини так, щоб любов до ближнього не була у них, так би мовити, накладеною зовні заповіддю, а наслідком їхньої віри” [15, 31]. У “Практичному словнику синонімів” прикметник *хороший* пояснений через ‘добрий’ [196, 448]. На сторінках Святого Письма гарна ідея називається *хорошою думкою*: *Що ти задумав збудувати дім моєму імені, це **добра** в тебе **думка** (І Цар. 8, 17-18)*.

Серед асоціацій жінок різних професій, недотичних до віри, до ДКО ‘**догма**’ (9%) зараховано *сприймати за правду все, що Бог об’явив, все, що пов’язане з вірою і обов’язок кожного*. Слово-ім’я *догма* означає ‘вчення віри’ [207, 148]. Це окреслення того, “в що завжди, всюди й однодушно вірить Церква” [207, 34]. Догмат (“вчення віри, член віри, передання церковне, на священному писанні засноване” [207, 148]) – своєрідний захист від ересей – став “непорушним ученням Церкви” [74, 34], який встановлювали на

Вселенських соборах Отців й узаконювали в догматичних конституціях. Основні догмати закладені у тексті Символу віри, в основі якого є вчення про Пресвяту Трійцю (християни сповідують єдиного Бога в трьох іпостасях: Бог-Отець, Бог-Син, Бог-Дух Святий). У догмах сформульовані “**правди**, які містяться в **Божому Об'явленні** або які беззаперечно з ним пов'язані, у формі, що зобов'язує християнський народ беззастережно приймати їх у вірі” [73, 88]. Отже, догма має значення ‘Богоодкровення’ – те, що пропонують без огляду прийняти вірним, об'явив сам Господь. Другу лінгвістичну асоціацію можна зіставити з аналізованою ДКО: якщо догмат – це правда, об'явлена самим Богом, то усі вірні Богу християни зобов'язані вірити у Слово Боже. Цю тезу підтверджують слова з послання апостола Павла до євреїв: *Без віри не можливо подобатися Богу, бо хто приступає до Бога, **мусть вірити**, що він існує і дає нагороду тим, які його шукають* (Євр. 11, 6).

ДКО ‘**дія віри**’ об'єднує 8,6% усіх реакцій. Жінки, дотичні до віри за родом діяльності, омовилили цю ДКО за допомогою слів і їх сполучень: *віра спасає, спасіння, вічне спасіння, неодмінне спасіння, порятунок, порятунок в цьому житті і майбутньому, беззаперечний порятунок, чудо, рятівне коло, віра окриляє, віра надихає*. В перших трьох лінгвістичних асоціаціях є агентивний суб'єкт – субстантив *віра*, тому поєднані з ним дієслова мають сему ‘волюнтативність’. У випадку *віра спасає* дієслово можна зарахувати до лексико-семантичної групи (ЛСГ) ‘Дія’, а *віра окриляє* та *віра надихає* – до ЛСГ ‘Почуття’. Сема ‘порятунок’ закладена у професійному фразеологізмі *рятівне коло*, а також у лексемі *спасіння* [205, т. 3, 367]: *Тих нещасних, о, дуже навіть нещасних заблуканих треба насамперед навернути на католицьку віру, а потім уже думати про **спасіння** їхньої душі* (І. Вільде. *Сестри Р.*). У християнській КС тверда віра забезпечує акт *спасіння* – зустріч з Христом на Страшному суді, який випробовує наші справи на гідність чи тлінність. За С. С. Аверинцевим, “християнство є типовою релігією спасіння” [180, 230]. Наука церкви переконує, що можна осягати [вічне, неодмінне] *спасіння* і святість ще за земного життя за умови прийняття Святих Тайні після акту

Покаяння: *І стрепенулася мати тіла мого, чисте серце якої родило з тим більшою любов'ю моє вічне спасіння у вірі Твоїй; вона хутко подбала про те, щоб я прийняв спасенні таїнства і обмився водою...* (Августин. Сповідь). Скільки б життя нас не навчало, а серце вірить у дива [136, 74]. Чудо – ‘викликане надприродними силами, чаклунством, втручанням Божої сили’ [205, т. 3, 780]. Отець Софрон Мудрий стверджує, що “віра необхідна для звершення чудес” [210, 149]. Чудо щодо віри є двовекторним: як сильна віра творить чуда: *А ось чуда, що будуть супроводити тих, які увірують. Ім'ям моїм виганятимуть бісів, будуть говорити мовами новими...* (Мар. 16, 17-18); так і чудо спонукає людину увірувати: *Тоді Ісус почав докоряти тим містам, у яких відбулося найбільше його чуд, за те, що не покалися* (Мат., 11, 20-21). Апостол Іван підкреслює дієвість віри у багатьох місцях свого Євангеліє (Йо. 5, 24; 3,16; 3,18; 6, 47; 11,25).

С. В. Киселиця зауважує, що слід сприймати віру не як релігійний символ чи ідеологему, а як культурний феномен [77, 190]. З-поміж 3895 асоціативних реакцій у вільній частині експерименту до ДКО ‘ідеологія’ (5,1%) не зараховано жодної, що свідчить про периферійність цієї ознаки на сучасному зрізі. Припускаємо, що, якби це дослідження проводилось в радянську добу (яка й породила цю ДКО в МКС українців), результати могли би бути зовсім іншими. ТСУМ тлумачить *ідеологію* як ‘систему ідей і поглядів’ і подає синонім *світогляд* [194, 159]. У релігії теж є догматична ідеологія, яке в недалекому минулому нашої країни опозиціонувала з державною, що відбилось у цілому пласті заангажованих наукових праць. Причини цього пояснює історик В. І. Силантьєв: “Радянські історики висвітлювали проблему з точки зору протистояння комуністичної та релігійної ідеологій, тимчасового характеру існування релігії та церкви в соціалістичному суспільстві” [143, 23]. У Конституції України проголошено, що церква і релігійні організації відокремлені від держави. Іван Павло II попереджував про небезпеки ідеологічних перспектив у катехизі віри [172, 51].

ДКО ‘недовір’я’ підсумовує 69,8% усіх реакцій. Проаналізуємо її представництво у мовленні на основі відповідей респондентів Католицької школи. Асоціації *недовіра*, *недовірати*, *невіра*, *невірність* мають нульовий вектор: *Середина жовтня, пора надвечір’їв твоїх, твоїх недовір і невір, і осіннього вітру* (В. Стус. Зі збірки “Веселий цвинтар”). У реакції *люди, які не вірять в Бога* вектор спрямований на субстантив *Бог*, натомість у вербалізаторів *недовіра до людини, недовіра до когось* – на субстантив *людина*. Ім’я ДКО ‘недовір’я’ – те саме, що *недовіра* – вживається у значенні ‘відсутність довір’я, підозріле ставлення до кого-, чого-небудь’: *Замкнутий у собі, недовірливий, Бронко оминав людей, наче вовків...* (І. Вільде. *Сестри Р.*) // ‘сумнів у достовірності, правдивості і т. ін. чого-небудь’ [205, т. 2, 333]: *Ольга подивилася на нього [Плаковича] з виразом такого недовір’я в очах, що той, не знаючи, що робити від збентеження, нахилився до дружини й поправив їй шпильку у волоссі* (І. Вільде. *Сестри Р.*). *Недовірати* – відповідне дієслово з тим самим значенням. Тлумачення слова *невіра* корелює з *недовір’ям* у першому значенні: ‘відсутність віри, упевненості, переконаності в чому-небудь’ [205, т. 2, 326]. *Невірність* – абстрактний іменник до *невірний*, який пов’язаний з ДКО ‘недовір’я’ двома значеннями: ‘який викликає сумнів, недовір’я’: – *Я теж не відразу признав у ньому земляка, – відповів Мотиґа, знову наповнюючи кухоль. – І не відразу повірив тому, що він розповів* (В. Малік. *Черлені щити*); та ‘який недовіряє іншим; схильний до недовір’я’ [205, т. 2, 326]: *Сам хотів усе знати [Ярослав], а своїх думок нікому не довіряв* (В. Малік. *Черлені щити*). Приклад про Хому (Фому), прозваного “невірним”, описано у підрозділі 2.4. Реакцію *люди, які не вірять в Бога* можна передати іменниками *безбожники*, *безвірники*, *невіри*, *невірники*, *невіруючі*, *недовірки*, *богоненависники*, *атеїсти*: *От як дивлюсь тепер на світ, то наче їх речі слухаю. Кажуть було: монахи житимуть, аки миряне; а миряне, аки невіра* (А. Свидницький. *Люборацькі*). Деякі зі згаданих іменників використані при описі *невіри* у словниковій статті [205, т. 2, 326]. Зв’язок вербалізатора *невіра* з ДКО ‘недовір’я’ доведено вище. В останніх двох асоціаціях *людина*

виступає об'єктом недовіри, сумніву, непереконаності, викликає до себе підозру: *Хоч убий, не вірю я цим кацапам!* – повторив Бугай (В. Шкляр. Маруся). У часи лихоліть, воєнних дій, суспільних конфліктів може складатись загальна ситуація недовіри, яка робить її учасників більш підозріливими: [Тиміш] – *Вір тепер людям. Може, вони, запродавці, гроші не поділили й тепер обмовляють один одного* (В. Шкляр. Маруся).

Лігнвістичні асоціації чоловіків різних професій, недотичних до віри, омовили ДКО 'безнадія' (54,7%) таким чином: *безнадія, безнадійна віра, зневіра, зневірений, відчай, розпач*. Слово-ім'я ДКО має значення 'відсутність надії на краще; безнадійність' [185, 69]. Безнадія – це стан, властивий безнадійному: *Сташка розплакалась. Боролась з слізьми, доки могла, а врешті, мотнувши безнадійно головою, заревла вголос* (І. Вільде. Сестри Р.). Безнадійний не подає надії на щасливий кінець чи кращий розвиток подій: *Становище української інтелігенції в майбутньому було безнадійне...* (І. Вільде. Сестри Р.). Безнадія – це крайній вияв зневіри: *Все! Більше сподіватися ні на що! Найрідніші його [Ждана] люди лежать тут, у цій страшній чорній могилі!* (В. Малік. Черлені щити). Асоціація *безнадійна віра* видається оксюмороном, адже надія – це підстава віри. Можливо йдеться про гострий перехід між класифікаційними когнітивними ознаками від високого рівня віри до низького: [Слава] – *До цього моменту, здається, була в мене ще якась надія, а тепер до неминучості, яку я відчула від першого разу, долучається ще томлива безнадійність його і мого становища. Надія перетворюється в безнадію* (І. Вільде. Сестри Р.). В християнському світорозумінні безнадійною вважається людина, що не пізнала Господа: "...хто не пізнав Бога, навіть маючи безліч надій, кінець кінцем **безнадійний** – у нього немає великої надії, на яку спиралося б усе його життя" [14, 27]. Безнадія обумовлена зневірою. Укладачі СУМ пояснюють *зневіру* як 'відсутність або втрату віри, розчарування' [219, т. 3, 653]: *Найбільше допікав Бронкові біль від втраченої віри в людину* (І. Вільде. Сестри Р.). Зневіра – стан людини, що наступає після невиправданих надій: *А він, почувши те, збентеживсь і*

зневірівся духом, бо з Ізраїлем не сталося так, як він того хотів би, й не збулось те, що цар йому велів був (I Мак. 4, 27). Прикметник *зневірений* має значення ‘який зневірівся, розчарувався’ [219, т. 3, 653]: *Осип був змарнілий, знервований і, що найгірше, зневірений* (В. Шкляр. Маруся). С. Й. Караванський будує синонімічний ряд зі стрижневим *відчай*, куди поміщає *розпач* і *безнадію* [196, 54]. Ці синоніми є взаємозамінними з легкими значеннєвими відтінками. Бенедикт XVI пише, що *відчай* може зумовити неясність надії: “правдива надія, і те, що вона невідома, виявляється водночас причиною всякого роду *відчаю*” [14, 17]. Вербалізатори *відчай* і *розпач* зараховано до ДКО ‘безнадія’ з огляду на їх лексичне значення. Перший означає ‘розпач, розпука, безнадія’ [205, т. 1, 335]. А другий – ‘стан сильного душевного болю, безнадійності, безвихідності; *відчай*’: *Добре то хтось сказав, що наш розпач найбільший тоді, коли ще блимає вогник надії!* (I. Вільде. Сестри Р.).

ДКО ‘сумнів у правдивості’ об’єднує 34,6% усіх реакцій. Жінки різних професій, які недотичні до віри за родом діяльності мали такі реакції: *сумнів, неправда, брехня*. У НТСУМ *сумнів* трактується як невпевненість і викликаний нею ментальний стан: 3. ‘Стан душевного розладу, невпевненості, вагань’ [205, т. 3, 477]: *Як тільки Леся вийшла з хати, вона піддалася новій хвилі сумнівів* (I. Вільде. Сестри Р.). У цій ДКО *недовіра* стосується конкретно інформації, яку пропонують людині як вірогідну. Зазвичай людина не обізнана з усіма аспектами комунікативної ситуації, тому їй доводиться робити вибір між упевненістю і *недовір’ям*. Проміжним етапом між ними і є *сумнів*: *Настала хвилина, коли Олин подив перед всебічною обізнаністю Завадки перетворився у сумнів: чи не дурить він її часом?* (I. Вільде. Сестри Р.). Якщо особа кваліфікує інформацію як таку, що суперечить правді, тоді у неї виникає асоціація *неправда* – ‘брехня, лжа; протилежне – правда’ [205, т. 2, 352]. В такому випадку комунікант може намагатися переконати в зворотньому: [Дмитро] – *Неправда твоя, Маріє, що я покидаю тебе. Хто тобі таке наговорив? Та й кому ти маєш, дівча, вірити, як не мені одному?* (I. Вільде.

Сестри Р.). Неправда може бути завуальованою. Якщо людина, лукавлячи, каже: “Не знаю” – це теж неправда: *Не знаємо, – відповіли вони Іванкові, соромлячись сказати йому щирю правду (Ведмідь-Іванко, Товчикамінь і Сучимотузок)*. Більш грубу розмовну конотацію має асоціація *брехня* – ‘те, що не відповідає правді; неправда’ [219, т. 1 233]: *[Катерина] – Та це відразу, з самого тону видно, що то все – брехня і провокація! (І. Вільде. Сестри Р.)*. Найбільша брехня – це неправильно трактована правда [203, 111]: – **Брехати**, – *впадає їй у тон Завадка, – брехати. Вимовіть же нарешті це слово! [Оля] – ...так перекручувати правду (І. Вільде. Сестри Р.)*.

ДКО ‘**маловір’я**’ узагальнює 25,7% усіх реакцій, проте її вербалізатори нечисленні: *маловір’я* та *символічна віра* у групі жінок, дотичних до віри за родом діяльності. *Маловір’я* – це ‘недостатність віри в щонебудь’ [205, т. 2, 136], зумовлена різними причинами: *Є і у Вишні маловіри, які підпали під вплив тих політичних галабурдників на нашій народній ниві... (І. Вільде. Сестри Р.)*. У словнику Г. Дяченка *маловір’я* – ‘недовірливість, неміцна віра’ [207, 296]. *Маловір* у релігійному ключі – ‘який нетвердо надіється на Бога, дещо сумнівається в його промислі’ [205, т. 2, 136]: *А він до них каже: “Чого ви лякливі, маловіри?” Тоді встав погрозив вітрам і морю, і настала велика тиша (Мат. 8, 26)*. *Символічна віра* означає умовну, недостатню, поверхневу, несправжню, на показ.

ДКО ‘**віровідступництво**’ (21,1%), до якої зараховані вербалізатори *зрада*, *Іуда*, *гріх*, виявлені у процесі вільного експерименту за участі учнів ЗОШ №21. Шляхи виявлення асоціативних зв’язків між асоціатами і стимулом підпорядковуються методиці семантичного аналізу. П. М. Деркач подає *віроломство* подано як синонім до слова *зрада* [190, 84]: *Незабаром Ігор познайомився з князівською віроломністю і справжньою війною (В. Малик. Черлені щити)*. За даними НТСУМ значення ‘зрадницький’ властиве лексемі *віроломний* [205, т. 2, 346], а отже, лексична асоціація *віроломний* належить до номінативного поля *віровідступництва*. Між вербалізатором *Іуда* і ДКО ‘**віровідступництво**’ простежуємо зв’язок таким чином: *Іуда* – історична особа і

біблійний персонаж, “один із дванадцяти учнів (апостолів) Ісуса Христа, який зрадив свого вчителя і одержав за це 30 срібних монет”, “образ Іуди став символом зрадництва і запродавства” [193, 262]. Те, що сема ‘зрада’ належить до семантичного поля *віровідступництво*, було доведено у попередньому прикладі. Отже, за аналогією, зараховуємо асоціацію *Іуда* до відповідної ДКО. В третьому випадку починаємо будувати асоціативний ланцюжок з розкладання слова *віровідступництво* на дві основні семи – це ‘віра’ та ‘зречення’ [219, т. 1, 681]. Відвернення від Бога й віри називається *гріхом*. “Із найбільшого морального зла, що коли-небудь було вчинене, – читаємо у Катехизмі, – відкинення і вбивство Сина Божого, – спричинене гріхами всіх людей” [73, 312]. Гріх є причиною Боговідступництва, а, значить, *віровідступництва*. Отже, контекстуальний аналіз слововживання лексеми *гріх* дозволяє зарахувати цей вербалізатор до асоціативного поля ДКО ‘віровідступництво’. Віровідступництво може функціонувати і в межах християнства як відмова від одного віросповідання і перехід до другого: *Довго паніматка не приставала віддати Масю в науку, а ще до шляхтянки: “Нащо, каже, їй та наука? Ще й віри відцурається?”* (А. Свидницький. *Люборацькі*), що було поширеним в Україні в період протиборства православ’я і католицизму. В українській історії суспільно зумовленими були внутрішньоконфесійні віровідступництва: *[Леон] – Панський син – греко-католик, а треба, щоб він [Бронко] став римо-католиком, і по всій параді! Ніхто не вимагає від нього, щоб він перейшов на Мойсееве віросповідання, правда? Він залишається католиком, як і був, тільки ота мала формальність* (І. Вільде. *Сестри Р.*).

Наступний складник змісту корелята *невіра* – ДКО ‘даремна надія’ (20,8%). Її структуру у вільній частині експерименту за участі чоловіків, дотичних до віри за родом діяльності, склали слова *байдужість, розчарування, не сподіватися на віру, ліниство* та авторські вербалізатори *апатія, затверділе серце*. Надія, що не приносить сподіваних наслідків, – даремна: – *Якби ми бачили, – відказали йому, – що хоч яка надія є, то що іншого, а так...*

доки нам ждати! (А. Свидницький. Люборацькі). Охоплена нею людина більше не сподівається, утрачає віру. Даремний – ‘який не дає наслідків; марний’ [219, т. 2, 211]: *А може, лихо обминуло його [село], обійшло стороною? Даремні сподівання!* (В. Малик. Черлені щити). До марних сподівань можна дібрати ще один атрибут – пусті / порожні: *І раптом змаліли в моїх очах пусті сподівання* (Августин. Сповідь). Якщо марні надії змінюють одна одну, то це викликає байдужість як захисну реакцію організму від стресу. Байдужість – стан і властивість зі значенням *байдужий* – ‘про нечутливу, нечуйну людину, яку ніщо не цікавить, не хвилює’ [219, т. 1, 90]: *Проте люди втратили віру, – сказав Станімір, – це вже не ті селяни, яких вони бачили під час походу на Київ* (В. Шкляр. Маруся). *Затверділе серце* – це метафоричний образ збайдужілої людини. *Апатія* – ‘стан байдужості, млявості’ [219, т. 1, 54], а як наслідок, лінивства. Віра не може викликати байдужість, тим паче апатію, натомість невіра – так: *[Гук] – ... ми, прошу панства, ставимося до цього байдуже, так, байдуже, лише тому, що не віримо, що воно дійсно так, що це правда* (І. Вільде. Сестри Р.). Якщо сподівання позиціонуються як даремні, виникає розчарування – противник віри: *[Маркіян] – Наш вождь ні більше ні менше як працював одночасно з німецькою розвідкою і польською дефензивою. Цього одного факту було досить, щоб вмерти з розчарування, болю і сорому. Найбільше пече мене моя беззастережна, абсолютна віра в нього* (І. Вільде. Сестри Р.).

Вербалізатори групи жінок, дотичних до віри за родом діяльності, *невпевненість, непереконаність, відсутність своєї думки* зараховуємо до ДКО ‘**невпевненість**’ (17,7%). *Невпевненість* – абстрактний іменник зі значенням *невпевнений* – ‘який не має впевненості у чому-небудь, який сумнівається в істинності чого-небудь’ [219, т. 5, 269]: *Кза на хвилину завагався. – Ти знаєш це напевно?* (В. Малик. Черлені щити); // ‘який виражає нерішучість або свідчить, що комусь бракує впевненості у чому-небудь’: *Коб’як та інші хани це примушували ординців іти вперед, та неувпевненість і страх пройняли вже їхні серця* (В. Малик. Черлені щити). Невпевненість може стосуватись не лише

людини, а й явищ: *У Мирона теж щось скинулося у грудях, він ще дужче напружився, вслухаючись у **непевну тишу*** (В. Шкляр. *Маруся*). СУМ не фіксує лексему *непереконаність*, натомість подає його ствердний відповідник як властивість за значенням *переконаний* – ‘який має тверді, послідовні переконання’ [219, т. 6, 200]. Другим значенням *переконання* укладачі СУМ пропонують ‘тверду впевненість, певність у чому-небудь’ [219, т. 6, 200], а третім – ‘тверда, міцно усталена думка’ [219, т. 6, 201]. Шляхом від зворотнього робимо висновок, що *непереконаність* – це *відсутність* впевненості й твердої *своєї думки*, що дозволяє зарахувати аналізовані вербалізатори до ДКО ‘непевненість’.

ДКО ‘сумнів у здійсненні чогось’ (15,6%) має значення непевненості, що задумане справдиться. Ця ДКО не була представлена у вільній частині асоціативного експерименту у жодній з груп респондентів, тому, оминаючи семантичний аналіз, проілюструємо її прикладом з художньої літератури: *Отже, може, я тебе визволю, – каже Котигорошко. – Де тобі визволити? Шестеро не визволило, а то б ти сам! – каже Оленка (Котигорошко).*

Прямо непов’язані між собою, але об’єднані негативною конотацією вербалізатори жінок, дотичних до віри за родом діяльності, – *злоба, ненависть, знеславлення, зверхність, зневага* були узагальнені у **ДКО ‘зло’** (8,8%) корелята *невіра*. *Злоба і ненависть* об’єднані семою ‘ворожість’ [219, т. 3, 597; 219, т. 5, 341], можуть виявлятися за умов ситуації недовіри: *Левко узяв та старому Макусі і розказав. Так що ж бо! той не повірив і каже, що буцімто Левко із ненависті бреше на сина. ...і сказав, щоб він це не смів на Тимоху говорити, бо він йому ні в чім не повірить і баки йому заб’є* (Г. Квітка-Осн. *Козир-дівка*). *Знеславлення* – дія за значенням знеславлювати, яке тлумачать як ‘ганьбити, ославляти; розпускати плітки про когось, щось, позбавляти доброго імені’ [219, т. 1, 773]: *[Стаха] – Мамі здуру звірилася з своїм горем, а та з своїм писком, як у ворони, не втерпіла, і... докотилася Стащина **неслава** аж на Цегельну* (І. Вільде. *Сестри Р.*). Негативне забарвлення має асоціація *зверхність*, що означає ‘пиха; надмірна гордість’ [205, т. 1, 745]. Зверхня людина викликає

неприятність і недовіру: [Мотря]- *Хто тебе знає, чи ти гордий, чи ти пишний, чи гордо несешся? Я не знаю, чи ти мене вірно любиш, чи з мене смієшся* (І. Нечуй-Лев. *Кайдашева сім'я*). НТСУМ пояснює зневагу як 'навмисне приниження чиєї-небудь гідності' [205, т. 1, 772], що перегукується зі словниковим значенням 'принижувати, безчестити когось' дієслова *знеславлювати* [205, т. 1, 773].

ДКО 'неймовірність' узагальнює 7,2% усіх реакцій. На мовному рівні вона представлена зазвичай фраземами (проаналізовані у розділі 2.4). Єдина асоціація – вільне словосполучення, яким омовлено цю ДКО у вільній частині експерименту – *невіра в щось* (група учнів ЗОШ №21). *Неймовірність* – абстрактний іменник з тим самим значенням, що й *неймовірний*. Слово-ім'я має чотири лексичних значення [219, т. 5, 325]. ДКО властиві тільки ті, що стосується *невіри в щось*: 'який важко або неможливо собі уявити': [Ярослав] – *Хай Ігор – він завжди був децю легковажний... А щоб Славута!.. Просто неймовірно!* (В. Малик. *Черлені щити*); 'у здійсненні якого важко або неможливо повірити; неможливий, неправдоподібний': *Це було щось неймовірне! Щось подібне до того, як би дволітня дитина підняла сокиру і зарубала нею дорослого чоловіка* (І. Вільде. *Сестри Р.*); 'який не існує насправді; нереальний, неіснуючий'; 'те, що виходить за межі звичайного': ...у селі *Горбулів* сталася **дивовижка**. Заговорила німа *Явдоха Соколовська* (В. Шкляр. *Маруся*); 'недовірливий': [Леон] – *Та я скоріше повірю в те, що кури доять, ніж у щось подібне* (І. Вільде. *Сестри Р.*).

6,2% усіх реакцій належить ДКО 'попри сподівання'. Ця ДКО має значення 'невиправдані сподівання': *Очі лісовиків загорілися ще дужче, балачка обіцялася бути веселішою, ніж вони сподівалися, але чоловік з непроникним лицем раптом ні сіло ні впало наказав, аби всі покинули землянку* (В. Шкляр. *Маруся*). Аналізуючи дані вільної частини асоціативного експерименту, ми змогли зарахувати тільки одну реакцію сум (група жінок, недотичних до віри), до складу ДКО 'попри сподівання', що свідчить про її периферійність: *Сподівався [Кза] пройти усю Сіверську землю, а застряв під*

Путивлем! Яка ганьба! Кончак дізнається – засміє! (В. Малик. Черлені щити).
Ця ДКО може мати є позитивне забарвлення: **Всупереч сподіванням** Здобич справді була така, якої **ніхто й не сподівався...** (В. Малик. Черлені щити).

Для ДКО **‘раптова несподіванка’** властиві 6,1% усіх реакцій спрямованої частини і жодного вербалізатора у вільній. Ця ДКО має значення неочікуваної події, в яку важко повірити: *І жид перехрестився зовсім похристиянськи. – Чи ти ба! Жид хреститься! – гомоніли люди (І. Нечуй-Лев. Кайдашева сім’я).* У реченнях можуть бути індикатори, що допомагають кваліфікувати комунікативну ситуацію як несподівану: *Він одною рукою дуба як схватить – нагнув аж до землі, потім пустив. А батько стоїть – очі випріщив – дивиться на нього – аж злякався сам. Ну, тепер, – говорить, – синку, повірю (Іван – мужичий син); Приголомшени, вони [козаки] що отаман загинув (В. Шкляр. Маруся).*

До варіантної зони *віри / невіра* належать індивідуально-авторські 13% асоціацій, які ми не змогли типізувати за встановленими ДКО. Загалом, асоціативний експеримент дозволив побудувати ієрархію ДКО у змісті концепту “віра” на синхронному зрізі. Висновки ґрунтуються на кількісному підрахунку кількості виборів усіх учасників експерименту. В процесі аналізу анкет результати інтерпретовано з огляду на віковий, гендерний та професійний аспект. На початку ми висловили гіпотезу, що обсяг змісту концепту залежить від суб’єктивного досвіду, що прямо пропорційно збільшується з дорослішанням людини. Отже, ми передбачали, що інформанти віком до 17 років обиратимуть меншу кількість асоціацій, ніж дорослі. Це засвідчили результати дослідження, відображені у діаграмі асоціативних реакцій дорослих і дітей. Окрім того, результати експерименту підтвердили сформульовану у першому розділі гіпотезу про те, що апарат категоризації, який відповідає за когнітивну структуру концепту, повинен бути вродженим або, принаймні, з’являється дуже рано. Зі зростанням мовленнєвої компетенції та набуттям соціального досвіду діти, що дорослішають, все частіше обирають слова, які відповідають базовим ДКО, набір котрих практично не змінюється.

Так, виявилось, що і у дорослих, і у дітей ключовою ДКО концепту “віра” сакральної сфери є ‘Бог’, а несакральної – ‘довіра’. Кількість виборів ключової лексеми *Бог* та подібних, об’єднаних в однойменну ДКО з віком зросла на 40%. Це свідчить про те, що розуміння Бога як надприродної сили і безмежної влади приходить з віком. Практично з таким же показником зростає показник ДКО світської сфери ‘довіра’. Можна припустити, що зростання на 35% пов’язане з тим, що дорослі виконують набагато більше соціальних ролей, аніж діти, а відповідно, будуть з іншими людьми більше стосунків, які, в ідеалі, ґрунтуються на довірі. Базовими ДКО є ‘любов’ (зростання на 21%: почуття любові у дітей концентрується на їхній сім’ї, з віком любов у них викликають й інші люди довкола; потреба любові до Бога зумовлена розвитком рівня віри); ‘надія’ (зростання на 20% можна пояснити тим, що у дітей на так багато планів і пов’язаних з ними надій, досягнення їх коротких цілей у великій мірі залежить від батьків, школи, плекати надію людина починає, коли стає цілеспрямованою); ‘вірність’ (зростання на 23%: у дітей не має як такої потреби бути вірними, адже батьки їх люблять апріорі, а почуття дружби ще досить дифузне, ситуація змінюється у дорослому житті: на довірі і вірності ґрунтуються людські стосунки); ‘віра в себе’ (невелике зростання на 9% дозволяє зробити висновок, що людина від малечку – впевнена у собі істота); ‘молитва’ (зростання на 33%, що свідчить: лише набуваючи життєвого досвіду, особа розуміє силу молитви у вирішенні життєвих негараздів); ‘життя’ (зростання на 53% показує, що віра як екзистенція усвідомлюється дорослою людиною); ‘сподівання на Бога’ й ‘уповання на Бога’ (зростання на 48% і 44% відповідно показує, що особа приходить до віри в Бога, побувавши в різних життєвих ситуаціях, що показують людині: *Без мене ж ви нічого чинити не можете* (Йо. 15, 5)); ‘релігія’ (зростання на 25% можна пояснити розширенням системи поглядів та уявлень про Бога та надприродні сили); ‘відсутність сумніву’ (зростання на 71% свідчить про те, що впевненість приходить лише з віком); ‘діло’ (зростання на 49%: у дорослої людини віра втрачає частку метафізичності і стає більш діяльною); ‘християнство’ й ‘віровизнання’

(зростання на 40% і 47% відповідно: діти не співставляють себе з певним віровизнанням, натомість дорослі чіткіше розуміють свою належність до віросповідання та релігії); ‘людина’ (зростання на 33% виводить наперед довіру до людини, відмежовуючи її від довіри до Бога); ‘душа’ (зростання на 31%: з віком людина частіше задумується про кінець земного життя і про чистоту душі, яка дає надію на вічність); ‘церква’ (зростання на 39% показує усвідомлення ставлення до храму і до Божественної Літургії, яку в ньому служать); ‘щирість’ (зростання на 39% опонує стереотипу, що щирими бувають лише діти); ‘довірливість’ (зростання на 27% можна пояснити аналогічно до *довіри*); ‘сподівання майбутніх подій’ (зростання на 25% пов’язане зі звичкою дорослих планувати); ‘сподівання на людину’ (мінімальне зростання на 3% зумовлено тією ж причиною, що стосується зростання показника ДКО ‘віра в себе’). ДКО, що не перетнули 10% бар’єр, розташовані на периферії концептуальної сфери. Такими є ‘добро’ (спадання на 16% у дорослих свідчить не про те, що дорослі у вірі роблять менше добра, а швидше, що у них ця ДКО витісняється іншими); ‘догма’ (зростання на 58% можна пояснити тим, що зміст цієї ДКО має теоретичне богословське походження; як показав експеримент, учні шкіл не знали значення лексеми *догма*); ‘дія віри’ (зростання на 72%: у свідомості дорослих є чітке розуміння, що віра – не статична, а діяльна, при чому вона може виступати агенсом). Неактивними на сучасному зрізі є ДКО ‘ідеологія’ (зростання на 2%) й ‘дар’ (зростання на 100%).

Для корелята *невіра* ключовою ДКО є ‘недовіра’, що лежить у площині двох сфер: світської та релігійної. Зростання на 20% у дорослих можна пояснити більшою кількістю конфліктних ситуацій спілкування, у яких вони могли брати участь, зважаючи на виконання багатьох суспільних ролей. Базовими ДКО є ‘безнадія’ (зростання на 47% показало, що це діти не переживають цього вкрай важкого почуття); ‘сумнів у правдивості’ (зростання на 36%: сумнів у правдивості приходить тільки з життєвим досвідом); ‘маловір’я’ (зростання на 28% свідчить, що діти не диференціюють віру за силою вияву, вона для них поки чорно-біла з двома складниками: віра і невіра);

‘даремна надія’ (зростання на 28%: оскільки дорослі будують більше життєвих планів, аніж діти, переживають невдачі, пов’язані з мріями, тому мають більш повну за змістом цю ДКО); ‘віровідступництво’ (зростання на 31%: для дітей не властиво відступатись від віросповідання, таке рішення – непросте і відповідальне, а отже, невластиве для їхнього віку); ‘невпевненість у собі’ (зростання на 24%: попри те, що людині властива впевненість, дорослі вжили більше лексем, ніж діти, на позначення цієї ДКО); ‘сумнів у здійсненні чогось’ (зростання на 26% можна пояснити тією ж причиною, що й показник ДКО ‘даремна надія’); ‘зло’ (однаковий показник: зло, як і добро, завжди присутнє у житті як дітей, так і дорослих); ‘неймовірність’ (однаковий показник: ця ДКО пов’язана з емоційною сферою, яка притаманна людині будь-якого віку); ‘попри сподівання’ (зростання на 23% не виправданих надій зумовлена тією ж причиною, що й показник ДКО ‘даремна надія’); неактивною є ДКО ‘раптова несподіванка’ (зростання на 5% у дорослих).

Отже, порівняння статистичних даних показує суттєве зростання кількості виборів у дорослих респондентів. Це засвідчує те, що людина протягом життя, засвоюючи лінгвістичну та екстралінгвістичну інформацію, накопичує кванти знання у змісті концепту. Результати експерименту також засвідчили правомірність нашої гіпотези про вроджений апарат поняттєвого мислення, яка закладає набір ДКО. Асоціативний експеримент виявив однакову лінгвальну категоризацію навколо певної словесно вираженої ДКО. Набір когнітивних ознак і у дорослих, і у дітей виявився незмінним, не було навіть перерозподілу ДКО у межах інтенціоналу та екстенціоналу, тільки розширення асоціативного поля концепту “віра”, що свідчить про збільшення інформаційного обсягу ДКО з віком мовця.

Наступний аспект аналізу – гендер. Перед початком проведення асоціативного експерименту ми не висловлювали жодних припущень щодо залежності ієрархії ДКО концепту “віра” від статі людини. Дані “Українського асоціативного словника” не виявляють суттєвої різниці в концептуалізації *віри* (константна зона) різними статями: m Бог 15; надія 8; надія, любов; релігія 5;

церква 4; в Бога; світло 3; в Бога; любов; переконання; православна 2; f надія 10; в Бога 9; Бог; релігія 7; сильна 5; в себе; християнська; церква 3; серце; тверда 2. На стимул *вірити* у словнику зафіксовано такі реакції (константна зона): m Бог 9; довіряти 6; релігія 5; в Бога 4; в щось; віра 3; довіра; довірити; знати; надіятись; нікому; у правду; церква 2; f Бог; в Бога 7; довіряти 6; людям 5; в себе; віра; людині; на слово; надія; надіятись 3; в добро; в кохання; в майбутнє; любити; любов; у добро; у краще 2. Згаданий словник подає такі асоціативні реакції на стимул *віритися* (константна зона): m довіра 5; в Бога; в краще; важко; Віра; віра; довіряти; інколи; надіятися; правда; чомусь 2; f комусь 7; довіряти 5; Бог; в щось; довіра; правда 3; в краще; важко; друг; ймовірність; потрібно; скучати; у краще; усьому 2 [202, 72]. Порівняння наповнення асоціативних полів чоловіків і жінок виявило певні розбіжності. Перерозподіл у межах 15% відбувся між ДКО ‘відсутність сумніву’ і (властиві жінкам) і ‘вірність’ (притаманні чоловікам). Жінки активніше омовили ДКО ‘добро’ й ‘дар’ (зростання на 38% і 43% відповідно). Натомість чоловіки – ДКО ‘догма’ (зростання на 24%), ‘довірливість’ (зростання на 19%), ‘церква’, ‘релігія’ (зростання по 16%). Також чоловіки активніше за жінок на 54% відреагувала на стимул ‘ідеологія’. При аналізі корелята *невіра* відзначено відмінності у кількості асоціацій, зарахованих до ДКО ‘зло’ (зростання на 32%), ‘попри сподівання’ (зростання на 26%), ‘маловір’я’ (зростання на 18%) – властиві жінкам. На противагу, у чоловіків яскравіше на 21% виражена ДКО ‘недовіра’.

Коллективне підсвідоме, на якому ґрунтується концепт, акумулює погляди середовища, в якому розвивається людина. Асоціативний експеримент мав відповісти на питання, чи впливає освітньо-виховна модель школи та університету на яскравість вираження тих чи інших ДКО учня та студента. За відправну точку взято показник різниці – 15%. При аналізі реалізацій базових ДКО концепту “віра” у школярів ІФПЗШ І-ІІІ ступенів “Католицька школа святого Василя Великого” (християнська виховна модель) та Івано-Франківської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 21 (діяльнісна виховна

модель) виявлено відмінності. Відбувається перерозподіл у межах 15% чотирьох ДКО: в учнів “Католицької школи” активна ДКО ‘надія’ та ‘відсутність сумніву’, натомість у школярів ЗОШ № 21 – ‘сумнів у здійсненні чогось’ і ‘недовіра’. В учнів “Католицької школи” віра набуває ознак людини (зростання обсягу ДКО ‘людина’ на 42%), є діяльною – ДКО ‘дія віри’ зростає на 67%, а ДКО ‘діло’ на 19%. Вони чітко позиціонують себе як християни – зростання кількості мовних реалізацій ДКО ‘християнство’ на 33%. Активніше реагують на стимул *уповання на Бога* – зростання на 20%. На 22% більшою є кількість асоціацій, що стосуються ДКО ‘церква’. На противагу їм чужа лексема *релігія* на позначення системи поглядів – спадання на 28% та *сподівання майбутніх подій* – спадання на 32%. Аналізуючи корелят *невіра*, бачимо, що учні ЗОШ № 21 активніше реагували вербалізаторами, які належать до ДКО ‘недовіра’ (зростання на 24%), ‘сумнів у правдивості’ і ‘маловір’я’ (зростання на 18%). Учні “Католицької школи” засвідчили активність периферійних ознак концепту віра: ‘попри сподівання’, ‘неймовірність’, ‘раптова несподіванка’ (зростання на 42%, 33% і 24% відповідно). Наведені дані засвідчують вплив виховної системи на ієрархію ДКО концепту “віра” осіб від 10 до 17 років.

Без сумніву, професія людини впливає на її концептуальну систему, тому ми передбачали, що опитувані, які професійно дотичні до віри, обиратимуть асоціації, що належать до релігійної сфери, частіше, ніж особи, професія яких релігії не стосується. Наступна вікова група, лінгвістичні реакції яких було проаналізовано у зв’язку з релігійною чи світською спрямованістю у навчально-виховному процесі вищої освіти, – це студенти Івано-Франківської Духовної Семінарії імені святого священомученика Йосафата і Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Суттєвий перерозподіл з показником 62% відбувся між ДКО ‘сподівання на людину’ (притаманна педагогам), ‘добро’ і ‘догма’ (властива семінаристам). Різниця на 55% між обсягом ДКО ‘християнство’ (притаманна священослужителям) та ‘віра в себе’ й ‘сподівання майбутніх подій’ (властива драгоманівцям). Перерозподіл у

межах 40% простежується між ДКО ‘уповання на Бога’ (властива семінаристам) і ‘наді’ (притаманна педагогам). Семінаристи неохоче реагували на стимул *релігія* – спадання на 20%. Зате активніше на стимул *Бог, життя, любов* – зростання по 24% і на 15% відповідно. Відкликалися на стимул *церква* – зростання на 38%, чітко виокремили своє віровизнання – зростання на 23%. Не відреагували на стимул *ідеологія* – спадання на 71%. Млявіше за педагогів омовили ДКО ‘людина’ і ‘душа’ – спадання на 25% і 21% відповідно. У студентів Драгоманова яскравіша ДКО ‘неймовірність’ – зростання на 41%; ‘раптова несподіванка’ – зростання на 33%, ‘сумнів у здійсненні чогось’ – зростання на 24%; ‘безнадія’ – зростання на 20%. При омовленні корелята *невіра* семінаристи були активніші на 27% тільки при наповненні змісту ДКО ‘недовіра’. Ці яскраві результати засвідчують вагомий вплив профільної освіти на зону ядра та периферії концепту “віра”.

Наведені кількісні підрахунки показали, що система освіти має потужний вплив на ККС особи. Подібна гіпотеза відносно місця праці не має такої ж яскравої ілюстрації, окрім периферійної ДКО ‘дар’ – зростання на 100%. Незначне варіювання обсягу ДКО концепту “віра” у групі дорослих жінок, дотичних до віри за родом діяльності, спостерігаємо на прикладі ДКО ‘віровизнання’ й ‘релігія’ – зростання на 35% і 32% відповідно; ‘церква’ й ‘віра в себе’ – зростання на 28% і 26% відповідно; ‘діло’, ‘душа’ й ‘ідеологія’ – незначне зростання на 19% та по 16% відповідно. При цьому виявились неактивними у ДКО ‘надія’ (спадання на 21%), ‘сподівання майбутніх подій’ – спадання на 39%. Під час аналізу корелята *невіра* перерозподіл у межах 15% відбувся між ДКО ‘віровідступництво’ (властива жінкам, дотичним до віри) і ‘безнадія’ (недотичним). Дотичні до віри жінки трохи активніше омовили периферію концепту: ДКО ‘раптова несподіванка’, ‘попри сподівання’ та ‘неймовірність’ – зростання на 63%, 25% і 22% відповідно. Поступились недотичним у ‘маловір’ї з показником 18%. Натомість останні частіше використовували лексеми, які підпорядковуються ДКО ‘зло’ – зростання на

45%. Як видно зі статистичних даних у двох групах жінок різночлених відмінностей у розумінні віри / невіри немає.

Яскравіші результати у чоловіків. Чоловіки різних професій, недотичних до віри, виявляють сильну віру в себе (зростання на 36%), зіставляють віру з людиною, молитвою і релігією (зростання по 21% і на 19% відповідно), сподіваються майбутніх подій і на людину (зростання на 22% і 20% відповідно). У чоловіків, дотичних до віри за родом діяльності, ці ДКО заміщені тими, що лежать у площині сакрального: 'уповання на Бога', 'християнство' (зростання на 33% і 26% відповідно). Найбільш яскраві показники у ДКО 'дар' – зростання на 100%, 'догма' – зростання на 57%, ДКО 'дія віри' і 'добро' – зростання на 44% і 38% відповідно. У складі корелята *невіра* чоловіки, недотичні до віри, на 73% більше вербалізували 'зло', на 23% 'сумнів у правдивості'. Натомість несуттєво поступились у ДКО 'вірповідстунництво' (спадання на 19%). Усі розбіжності в інтенсивності лінгвалізації ДКО різновіковими особами, дотичними і недотичними до віри за родом діяльності, підсумовані у вигляді відповідних діаграм (додаток 6.2). Незгадані ДКО є спільними для обох аналізованих груп.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі описано соціолінгвістичний експеримент. Для опису асоціативного поля лінгвокультурного концепту “віра” проаналізовано асоціативні реакції інформантів на вербальні позначення концепту. Поєднання слова *віра* з прикметником виявило, що *віра* найчастіше асоціюється з силою. Поєднання слова *віра* із займенником дозволило зробити висновок про превалювання суспільної природи концепту над особистісною. Поєднання слова *віра* із дієсловом зумовило виділення ДКО ‘діло’ та ‘дія віри’. Вибір респондентами сфери, з якою у них асоціюється *віра*, показав, що у ККС українців *віра* здебільшого не розподілена окремо на релігійну та світську сферу, а належить до них обох.

Мовні асоціації інтерпретовано з огляду на вік респондентів, їх стать та дотичність / недотичність до *віри* за родом діяльності. Порівняння результатів (межею різниці є 15%) дітей і дорослих підтвердило гіпотезу про те, що зі зростанням мовленнєвої компетенції та набуттям соціального досвіду діти все частіше обирають слова, які відповідають базовим ДКО, набір котрих практично не змінюється, що пояснюється вродженістю апарату категоризації, який відповідає за когнітивну структуру концепту. І в дорослих, і в дітей ключовою ДКО концепту “віра” сакральної сфери є ‘Бог’, а несакральної – ‘довіра’. Для корелята *невіри* ключовою ДКО є ‘недовіра’.

Порівняння наповнення асоціативних полів чоловіків і жінок виявило певні розбіжності. Перед початком проведення соціолінгвістичного експерименту жодні припущення щодо залежності ієрархії ДКО концепту “віра” від статі людини не висловлювались. Чоловіки активніше за жінок відреагували на стимул *ідеологія* та *догма*, що свідчить про раціональну оцінку *віри* як унормованої системи поглядів. Натомість жінки активніше омовили ДКО ‘добро’ та ‘дар’, отже, у їхній ККС *віра* асоціюється з благом, дарунком Господа. Їхнє поле *невіра* було багатшим, ніж у чоловіків, – зростання вербалізації ДКО ‘зло’, ‘попри сподівання’ та ‘маловір’я’. Аналіз корелята *невіра* у чоловіків виявив, що чоловіки більш схильні до *недовіри*.

Коллективне підсвідоме, на якому ґрунтується концепт, акумулює погляди середовища, в якому розвивається людина. В учнів “Католицької школи святого Василя Великого” *віра* набула ознак *людини*, отже, не асоціювалась з абстракцією, а з носієм *віри*, окрім того, була діяльною. Учні чітко позиціонували себе як *християни*, а *віру* асоціювали з *упованням на Бога та церквою*. Учні ЗОШ № 21 асоціювали *віру* зі *сподіванням майбутніх подій і релігією* як системою поглядів. Під час аналізу асоціативних реакцій, що стосуються корелята *невіри*, узагальнено, що учні ЗОШ № 21 активніше омовили ДКО ‘недовіра’, ‘сумнів у правдивості’ й ‘маловір’я’, а в асоціативному полі учнів “Католицької школи” активними були тільки периферійні ознаки концепту “віра”: ДКО ‘попри сподівання’, ‘неймовірність’, ‘раптова несподіванка’, що свідчить про нетривіальне розуміння *віри*.

Без сумніву, професія людини впливає на її концептуальну систему. Суттєвий перерозподіл відбувся між ДКО ‘сподівання на людину’ (притаманна педагогам), ‘добро’ та ‘догма’ (властива семінаристам). Як і учні “Католицької школи”, священослужителі виокремили своє віровизнання і не відреагували на стимул *релігія*. Їм притаманне зростання частотності вербалізації ДКО сакральної сфери: ‘християнство’, ‘уповання на Бога’, ‘церква’, ‘Бог’. Натомість асоціативні реакції світських студентів відповідали здебільшого “несакральним” ДКО: ‘ідеологія’, ‘віра в себе’ та ‘сподівання майбутніх подій’, ‘надія’, ‘людина’ та ‘душа’. При омовленні корелята *невіра* семінаристи були активніші тільки при наповненні змісту ДКО ‘недовіра’, в інших позиціях переважали драгоманівці: ДКО ‘неймовірність’, ‘раптова несподіванка’, ‘сумнів у здійсненні чогось’, ‘безнадія’. Кількісні підрахунки показали, що система освіти має потужний вплив на ККС особи. Подібна гіпотеза щодо місця праці не мала такої яскравої ілюстрації.

У групі дорослих жінок, дотичних / недотичних до *віри* за родом діяльності, незначне варіювання обсягу ДКО концепту “віра” простежено на прикладі зростання обсягу ДКО ‘віровизнання’ й ‘релігія’, ‘церква’, ‘віра в себе’ (властиві жінкам, дотичним до віри) і ДКО ‘надія’, ‘сподівання майбутніх

подій' (властиві жінкам, недотичним до віри). Під час вербалізації *невіри* перші активніше омовили периферію концепту: у них зріс обсяг лінгвалізації ДКО 'раптова несподіванка', 'попри сподівання' та 'неймовірність'. А другі частіше використовували лексеми, які підпорядковуються ДКО 'зло' та 'маловір'я'.

У групі дорослих чоловіків результати яскравіші. В чоловіків, дотичних до віри за родом діяльності, лінгвалізовані ДКО лежать у площині сакрального: 'уповання на Бога' й 'християнство', 'дар', 'дія віри' й 'добро', а також 'догма'. Чоловіки різних професій, недотичних до віри, виявили сильну *віру* в себе, зіставили *віру* з людиною, молитвою і релігією, сподівалися майбутніх подій і на людину. У складі корелята *невіра* дотичні до *віри* чоловіки вербалізували тільки ДКО 'віровідступництво', зате недотичні – ДКО 'зло' та 'сумнів у правдивості'.

Отже, соціолінгвістичний експеримент підтвердив однаковий набір базових ДКО концепту "віра" як у дорослих, так і дітей. При об'єктивації *віри* ключовою ДКО є 'Бог', базовими (у порядку спадання актуальності) – ДКО 'довіра', 'віра в себе', 'віра у щось', 'любов', 'вірність', 'надія', 'життя', 'молитва', 'релігія', 'сподівання на Бога', 'відсутність сумніву', 'діло', 'людина', 'християнство', 'уповання на Бога', 'душа', 'віровизнання', 'церква', 'довірливість', 'сподівання майбутніх подій', 'щирість'. Периферійними є ДКО 'сподівання на людину', 'добро', 'догма', 'дія віри' й 'ідеологія'. При лінгвалізації *невіри* ключовою ДКО є 'недовіра', а базовими – ДКО 'безнадія', 'сумнів у правдивості', 'маловір'я', 'даремна надія', 'віровідступництво', 'невпевненість', 'сумнів у здійсненні чогось'. На периферії асоціативного поля перебувають ДКО 'зло', 'неймовірність', 'попри сподівання', 'раптова несподіванка'. Дані асоціативного експерименту допомогли змодельовати структуру концепту "віра" з огляду на лінгвалізацію асоціативного поля.

Використавши дані асоціативного експерименту, змодельовано структуру концепту "віра" з огляду на лінгвалізацію асоціативного поля (див. додаток 7).

ВИСНОВКИ

1. Проблема МКС є однією з ключових у сучасній лінгвістиці. Мова є не тільки формою висловлення концепту – згустку культури, а й фактом культури, оскільки у ній позначена етнокультурна специфіка народу. МКС – це омовлена ККС з властивою їй культурною конотацією. У МКС лінгвалізований концепт. Концепт – це мовнореалізована досвідна одиниця культурного знання народу, що має дискретну структуру, імовірнісний обсяг і гнучкі межі, та виконує функції опрацювання, зберігання і передачі культурно-ціннісної інформації на кожному синхронному зрізі історії.

2. Когнітивно-ономасіологічні механізми формування концепту містять такі етапи: 1) засвоєння ціннісної інформації з чуттєвого досвіду; 2) аперцепція інформації у чуттєвий образ; 3) категоризація обсягу інформації за ДКО; 4) лінгвалізація концептуальної одиниці. З початком лінгвальної категоризації світу людиною, четвертий етап стає першим. Концепт породжує себе постійно в межах, визначених законами, які продиктовані вродженим поняттєвим мисленням. Він перебуває в замкненому колообізі доукомплектування.

3. Номінативне поле, як сукупність вербалізаторів концепту “віра”, інтерпретовано з урахуванням етимології (обґрунтовано етимон) та лексико-семантичну природу (описано парадигматичний, епідигматичний та синтагматичний виміри). В парадигматичному вимірі семантичного простору закладений етимон слова *віра* – ‘істина, правда’, яка пізніше трансформувалась у клятву вірності чи правдивості, збагатившись релігійною атрибутикою – хрестом (цілування хреста під час укладення мирових та союзницьких угод) – з упровадженням християнства. Як наслідок, в українському ареалі хрест постав символом завірення у правдивості, що відобразилось на рівні фраземіки: *хоч ти хрести їж, не повірю* (ДКО ‘сумнів у правдивості’). Слово-ім’я *віра* поступово нагромаджувало багато значенневих відтінків, які були піддані структурно-семантичному аналізу. Порівняльна таблиця значень лексеми *віра* на основі даних історичних словників показала, що у константній зоні концепт “віра” відображений за допомогою ключових значень ‘свідчення правдивості,

клятва, присяга' і похідне від нього – 'упевненість, достовірність', 'відданість', 'довір'я', 'віровчення, віросповідання', 'релігія', 'визнання існування Бога', 'народ'. У когнітивній структурі варіантної зони перебувають значення 'кредит', 'важливість', 'повага', 'прикмета', 'сталість, ретельність, словність', 'присуд'. За ієрархією ДКО у структурній моделі концепту "віра" з погляду діахронії за відсотковим показником ДКО (вказано в дужках), що відповідає кількості відповідних семем багатозначного слова *віра*, у константній зоні ключовою ДКО є 'відсутність сумніву' (21), базовими – ДКО 'релігія' (14), 'вірність' (11), 'довір'я' (11), 'віровизнання' (10), 'догма' (7), 'Бог' (6), 'діло' (5), 'людина' (5), 'сподівання майбутніх подій' (5). У варіантній зоні перебувають ДКО 'віра в щось' (1), 'сподівання на людину' (1), 'добро' (1), 'невпевненість' (1), 'християнство' (1).

4. Під час опису родо-видових відношень визначено, що в сакральній частині концепту гіпонімами до *віри* є *релігія* та *віросповідання*. З огляду на ієрархічну залежність "віра > релігія > віросповідання, вірування" *віросповідання* та *вірування* є співгіпонімами також щодо *релігії*. Різниця між цими співгіпонімами в тому, що *віросповідання* засноване на вірі в єдиного Бога, а *вірування* – на обожненні містичних істот. У несакральній частині концепту виявлено відношення *віри* до *довір'я* як цілого до частини. *Віра* також є гіперонімом щодо *сподівання / надії*.

5. Синонімічні ряди та антонімічні пари, зафіксовані у словниках і подані у межах парадигматичного виміру, суттєво розширені за кількістю компонентів завдяки даним соціолінгвістичного експерименту.

6. У процесі опису епідигматичного виміру слова-імені концепту "віра" на матеріалі групи дериватів від твірного *віра* описано такі види мотивації: пряму, переносну, основну, периферійну, псевдомотивацію та тип за параметром раціональності / нераціональності знань. Між похідними та їх твірними відстежено транспозиційні, мутаційні та модифікаційні відношення. В досліджуваній групі реалізовані опозитивний і предикатно-аргументний різновиди пропозиційно-диктумної мотивації. А також структурно-

метафоричний і дифузно-метафоричний різновиди асоціативно-термінальної мотивації. Аналіз модусу оцінки (психологічний, сублімований та переплетення утилітарного й архетипного різновидів) похідних дозволив зробити висновки про ціннісні орієнтації української ККС.

7. За лексикографічними матеріалами встановлено періоди розвитку дериватів. Аналіз значення похідних дозволив визначити набір ДКО, які реалізовані в дериватах, а також підрахувати частотність вербалізації тієї чи іншої ДКО в похідних, зафіксованих кожним з аналізованих словників, що дало змогу сформулювати відповідну модель концепту “віра”.

8. Під час опису синтагматичного виміру слова-імені концепту “віра” охарактеризовано особливості сполучуваності лексеми *віра* з різними частинами мови. З’ясовано, що релігійна і світська *віра* мають різну об’єктну спрямованість. У структурі речення лексема *віра*, будучи іменником, виявляє себе в ролі суб’єкта, об’єкта, інструменталія, локатива, посесора. Слово-ім’я концепту є об’єктом порівняння, основою для метонімічних і метафоричних перенесень, утворення нових значень. Попри властиву абстрактність набуває кількісного та предметного вияву.

9. Під час опису номінативного поля проаналізовано об’єктивіацію концепту “віра” у ціннісно-маркованих висловлюваннях – одиницях паремійного фонду. Фраземи інтерпретовано в координатах української лінгвокультури. Критерієм належності до константної чи варіантної зони була кількість (подано в дужках) фраземних моделей (ФМ) та фраземних одиниць (ФО) з неповторюваною структурою у ФСГ. Отже, номінативне поле *віра* об’єктивує у константній зоні ключову ДКО ‘сподівання майбутніх подій’ (ФСГ ‘Сподівання майбутнього’ – 27, ФСПГ ‘Вірний шлях’ – 5). Базовими є ДКО ‘діло’ і ‘довіра’ (ФСГ ‘Здобування довіри’ – 22), ДКО ‘сподівання на Бога’ (ФСГ ‘Сподівання на Бога’ – 20), ДКО ‘довірливість’ (ФСГ ‘Довірливість’ – 18), ДКО ‘віра в себе’ (ФСГ ‘Віра в себе’ – 7, ФСПГ ‘Самовпевненість’ – 10), ДКО ‘діло’ (ФСГ ‘Діло’ – 17), ДКО ‘відсутність сумніву’ (ФСГ ‘Упевненість’ – 16). У варіантній зоні вербалізовані ДКО

‘сподівання на людину’ (ФСГ ‘Сподівання на особу’ – 9), ДКО ‘віровизнання’ (ФСГ ‘Віровизнання’ – 9), ДКО ‘віра у щось’ (ФСГ ‘Віра у власний успіх’ – 9), ДКО ‘вірність’ (ФСГ ‘Вірність’ – 8), ДКО ‘вірність’ і ‘сподівання на людину’ (ФСГ ‘Вірність у дружбі’ – 8), ДКО ‘уповання на Бога’ (ФСГ ‘Уповання на Бога’ – 7), ДКО ‘вірність’ і ‘любов’ (ФСГ ‘Вірність у коханні’ – 7), ДКО ‘довіра’ та ‘сподівання на людину’ (ФСГ ‘Довірена особа’ – 6). На основі даних (кількість подана у відсотках) про відображення ДКО концепту “віра” в семантичній структурі фразем утворено модель концепту “віра”.

10. У константній зоні номінативного поля *невіри* виділено ключову ДКО ‘сумнів у правдивості’ (ФСГ ‘Сумнів у правдивості’ – 35, ФСГ ‘Торгівля’ – 15, ФСГ ‘Запевнення’ – 15, ФСПГ ‘Заприсягання’ – 19, ФСПГ ‘Божба’ – 13). При об’єктивації *невіри* базовими є ДКО ‘даремна надія’ (ФСГ ‘Даремна надія’ – 57) і ‘раптова несподіванка’ (ФСГ ‘Раптова несподіванка’ – 52). До константної зони належать також ДКО ‘недовіра’ (ФСГ ‘Недовіра’ – 21, ФСПГ ‘Недовіра до жінки’ – 6, ‘Невірність у коханні’ – 7, ФСГ ‘Недовіра до тварин’ – 9), ДКО ‘безнадія’ (ФСГ ‘Безнадія’ – 11, ФСПГ ‘Зневіра’ – 13, ФСПГ ‘Поневіряння’ – 9), ДКО ‘маловір’я’ (ФСГ ‘Маловір’я’ – 30), ДКО ‘попри сподівання’ (ФСГ ‘Попри сподівання’ – 21), ДКО ‘невпевненість’ (ФСГ ‘Невпевненість’ – 20), ДКО ‘неймовірність’ (ФСГ ‘Неймовірність’ – 17). У варіантній зоні перебуває ДКО ‘сумнів у здійсненні чогось’ (ФСГ ‘Сумнів у здійсненні чогось’ – 9) та ДКО ‘віровідступництво’ (ФСГ ‘Віровідступництво’ – 7). На основі цих даних (кількість подана у відсотках) про відображення ДКО корелята *невіра* концепту “віра” в семантичній структурі фразем утворено модель концепту “віра”.

11. Прийом тренованої інтроспекції дозволив проаналізувати асоціативне поле, укладене з асоціативних реакцій на вербальні позначення *віри* і *невіри* 633 учасників соціолінгвістичного експерименту віком від 10 до 85 років на території Івано-Франківської, Вінницької, Київської та Запорізької областей. Результати підтвердили правомірність висловленої на початку експерименту гіпотези про вродженість апарату категоризації поняттєвого мислення, який відповідає за формування когнітивної структури концепту. Оскільки набір

базових ДКО як у дорослих, так і в дітей був подібним, зростала тільки кількість асоціативних реакцій у дорослих, тобто для наповнення обсягу змісту ДКО концепту потрібен тільки соціокультурний досвід. В усіх респондентів ключовою ДКО концепту “віра” сакральної сфери був ‘Бог’, а несакральної – ‘довіра’. ДКО ‘недовіра’ була ключовою для корелята *невіра*.

12. Перші розбіжності виявлено в гендерному аспекті аналізу. Перед початком проведення соціолінгвістичного експерименту жодних припущень щодо залежності ієрархії ДКО концепту “віра” від статі людини не було висловлено. В асоціативному полі *віри* чоловіки активніше за жінок відреагувала на стимул *ідеологія* та *догма*, а в асоціативному полі *невіри* – на стимул *недовіра*. Вербалізуючи *віру*, жінки натомість були активними в омовленні ДКО ‘добро’, ‘дар’. Їхнє поле *невіри* було багатшим, ніж у чоловіків, – ДКО ‘зло’, ‘попри сподівання’ та ‘маловір’я’. Аналіз корелята *невіра* у чоловіків виявив, що чоловіки більш схильні до *недовіри*.

13. Освітньо-виховна модель школи, безперечно, здійснює вплив на яскравість вираження тих чи інших ДКО учня. В учнів “Католицької школи” *віра* виявила ознаки людини, отже, не асоціювалась з абстракцією, а носієм *віри*, і була діяльною (ДКО ‘дія віри’ та ‘діло’). Вони активно реагували на стимул *християнство*, що витіснив *релігію*, *уповання на Бога* та *церква*. В учнів ЗОШ № 21 ці ДКО були заміщені несакральною – ‘сподівання майбутніх подій’. Під час лінгвалізації *невіри* останні були активними в омовленні ДКО ‘недовіра’, ‘сумнів у правдивості’ й ‘маловір’я’. Учні “Католицької школи” засвідчили активність периферійних ДКО концепту *віра*: ‘попри сподівання’, ‘неймовірність’, ‘раптова несподіванка’, що свідчить про нетривіальне розуміння *віри*.

14. Потужний вплив освітньо-виховної моделі засвідчено у навчально-виховному процесі вищої освіти. Студенти Духовної Семінарії в асоціативному полі *віри* лінгвалізували ДКО сакральної сфери: ‘християнство’, ‘догма’, ‘уповання на Бога’, ‘Бог’, ‘церква’, а також ‘добро’. Як і учні “Католицької школи”, виокремили своє віровизнання і не відреагували на стимул *релігія*.

Натомість асоціативні реакції драгоманівців відповідали “несакральним” ДКО: ‘сподівання на людину’, ‘віра в себе’, ‘сподівання майбутніх подій’, ‘надія’, ‘ідеологія’, ‘людина’ та ‘душа’. Під час об’єктивації *невіри* семінаристи були активними тільки в омовленні ДКО ‘недовіра’, зате у педагогів це поле було більш багатим: ДКО ‘неймовірність’, ‘раптова несподіванка’, ‘сумнів у здійсненні чогось’, ‘безнадія’.

15. У групі дорослих жінок, дотичних / недотичних до *віри* за родом діяльності, незначне варіювання обсягу ДКО концепту “віра” простежено на прикладі ДКО ‘віровизнання’, ‘релігія’, ‘церква’, ‘віра в себе’ (властиві жінкам, дотичним до *віри*) й ДКО ‘надія’, ‘сподівання майбутніх подій’ (властиві жінкам, недотичним до *віри*). Під час вербалізації *невіри* перші активніше омовили периферію концепту: ДКО ‘раптова несподіванка’, ‘попри сподівання’ та ‘неймовірність’, а другі – ‘зло’ та ‘маловір’я’.

16. У групі дорослих чоловіків результати яскравіші. У чоловіків, дотичних до *віри* за родом діяльності, лінгвалізовані ДКО лежать у площині сакрального: ‘уповання на Бога’, ‘християнство’, ‘дар’, ‘дія віри’, а також ‘добро’. Чоловіки різних професій, недотичних до *віри*, активно омовили ДКО ‘віра в себе’, ‘людина’, ‘молитва’, ‘релігія’, ‘сподівання майбутніх подій’ і ‘сподівання на людину’. У складі корелята *невіра* дотичні до *віри* чоловіки вербалізували тільки ДКО ‘віровідступництво’, зате недотичні – ДКО ‘зло’ та ‘сумнів у правдивості’.

17. В асоціативному полі на основі асоціацій опитаних українців на позначення *віри* лінгвалізована структурна модель концепту “віра”, в якій ключовою ДКО є ‘Бог’ (10%). Базовими є ДКО ‘довіра’ (8%), ДКО з показником 6%: ‘любов’, ‘вірність’, ‘надія’, ‘віра в себе’, ‘віра в щось’; з показником 5%: ‘життя’, ‘молитва’, ‘релігія’; з показником 4%: ‘сподівання на Бога’, ‘діло’, ‘людина’ та ‘відсутність сумніву’; з показником 3%: ‘уповання на Бога’, ‘християнство’, ‘віровизнання’, ‘церква’, ‘душа’. У варіантній зоні перебувають ДКО з показником 2%: ‘довірливість’, ‘щирість’, ‘сподівання

майбутніх подій’, ‘сподівання на людину’; з показником 1% (125 реакцій): ‘дія віри’, ‘догма’, ‘добро’ та ‘ідеологія’.

18. Асоціативне поле *невіри* лінгвалізує модель концепту “віра” з меншою за попередню структурою, де у константній зоні ключовою є ДКО ‘недовіра’ (24%), базовими ДКО ‘безнадія’ (19%), ‘сумнів у правдивості’ (12%), ‘маловір’я’ (9%), ‘даремна надія’ (7%), ‘віровідступництво’ (7%), ‘невпевненість’ (6%), ‘сумнів у здійсненні чогось’ (5%), ‘зло’ (3%). До варіантної зони належать ДКО з показником 2%: ‘неймовірність’, ‘раптова несподіванка’ та ‘попри сподівання’.

19. Запропонована структурна модель концепту “віра” встановлює релевантні ДКО, які виявляють регулярні мовні вираження в українській МКС. Порівняння моделей концепту “віра” дало можливість зробити висновки щодо актуальних ДКО у ККС українців. До сакральної частини концепту належать базові ДКО *віри*: ‘Бог’ та ‘релігія’; *невіри*: ДКО ‘маловір’я’ та ‘віровідступництво’. До несакральної частини концепту зараховано базові ДКО *віри*: ‘довір’я’, ‘вірність’ і ‘відсутність сумніву’; *невіри*: ‘недовіра’, ‘сумнів у правдивості’, ‘безнадія’ та ‘даремна надія’. Інші ДКО належать до структурних моделей концепту “віра” з різним ступенем актуальності.

Результати роботи можуть стати підґрунтям для формування номінативного та асоціативного полів, аналізу й моделювання інших концептів, що сприятиме поглибленню знань про організацію МКС та її зв’язок із національною свідомістю та культурою народу. Відомості про смислове наповнення концепту “віра” можуть бути залучені до порівняльного дослідження відповідних концептів різних етносів або до виявлення смислової специфіки концепту “віра” в мові письменників у зіставленні із загальномовною та соціально-специфічною смисловою моделлю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алексеева Ю. А. Класифікація форм і видів віри особистості / Ю. А. Алексеева // Проблеми сучасної психології. – 2015. – Вип. 28. – С. 21-35.
2. Алефиренко Н. Ф. Фразеология в свете современных лингвистических парадигм : монография / Н. Ф. Алефиренко. – М. : ООО Изд-во “Эллис”, 2008. – 271 с.
3. Алефіренко М. Ф. Теоретичні питання фразеології : монографія / М. Ф. Алефіренко. – Харків : “Вища школа”, 1987. – 136 [1] с.
4. Андрейчук Н. І. Структурування мовної картини людини / Н. І. Андрейчук // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство. – Луцьк : Вид-во Волинського нац. університету імені Лесі Українки. – № 5. – 2009. – С. 239-242.
5. Антоненко-Давидович Б. Д. Як ми говоримо / Б. Д. Антоненко-Давидович. – К. : “Радянський письменник”, 1970. – 253 с.
6. Аристотель. Трактат о душе / Аристотель // Сочинения в 4 т. – М. : “Мысль”, 1975. – Т. 1. – С. 371-448. – (Серия “Философское наследие“)
7. Аскольдов С. А. Концепт и слово / С. А. Аскольдов // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста: антология / [под общ. ред. В. П. Нерознака]. – М. : “Academia”, 1997. – С. 267-279.
8. Бабушкин А. П. “Возможные миры” в семантическом пространстве языка / А. П. Бабушкин. – Воронеж : Воронежский госуд. университет, 2001. – 86 с.
9. Багрій О. І. Прийоми переконання у популярному психологічному дискурсі / О. І. Багрій // Лінгвістика ХХІ століття: нові дослідження і перспективи. – К. : “Логос”, 2011. – С. 57-64.
10. Балашова Е. Ю. Концепты любовь и ненависть в русском и американском языковых сознаниях : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.19 “Теория языка”/ Е. Ю. Балашова; Саратовская госуд. акад. права. – Саратов, 2004. – 262 с.

11. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли; [пер. с 3-го франц. изд. Е. В. и Т. В. Вентцель]. – М. : “Издательство иностранной литературы”, 1955. – 416 с.

12. Баран Я. А. Фразеологія у системі мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук: 10.02.15 “Загальне мовознавство” / Я. А. Баран; Ін-т укр. мови НАН України. – К., 1998. – 26 с.

13. Баронин А. С. Этническая психология / А. С. Баронин. – Киев: “Тандем”, 2000. – 264 с.

14. Бенедикт XVI. Енцикліка “Спасенні надією”: про християнську надію [Електронний ресурс] / Бенедикт XVI. – Львів : “Місіонер”, 2008. – 59 с. – Режим доступу до енцикліки:

<http://www.christusimperat.org/uk/node/14194>

15. Бенедикт XVI. Енцикліка “Deus caritas est”: про християнську любов / Бенедикт XVI. – Львів: Комісія соціальної комунікації, Комісія “Справедливість і мир” УГКЦ, 2006. – 32 с.

16. Боас Ф. Ум первобытного человека / Ф. Боас; [пер. с англ. А. М. Водена]. – М. – Л. : Гос. изд-во, 1926. – 153 с.

17. Болдырев Н. Н. Концепт и значение слова / Н. Н. Болдырев // Методологические проблемы когнитивной лингвистики : научное изд. / [под ред. И. А. Стернина]. – Воронежский госуд. университет, 2001. – С. 25-36.

18. Болдырев Н. Н. Концептуализация отрицания в языке / Н. Н. Болдырев // Проблемы вербализации концептов в семантике языка и текста : матер. междунар. симпозиума: в 2 ч. – Волгоград: “Перемена”, 2003. – Ч. 1. – С. 189-195.

19. В обороні віри / [гол. ред. В. Іванис]. – Ч. IV. – Торонто : Православне братство святого Володимира, 1959. – 154 с.

20. Василевич Г. Я. Дериваційна семантика прислівників у словотвірних гніздах із значенням мислення в українській мові / Г. Я. Василевич // Актуальні проблеми українського словотвору: матеріали III-їх наукових читань,

присвячених пам'яті проф. І. Ковалика / [відп. ред. В. В. Грещук]. – Івано-Франківськ: “Плай”, 1995. — С. 39-40.

21. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / А. Вежбицкая; [пер. с англ., отв. ред. М. А. Кронгауз]. – М. : “Русские словари”, 1996. – 416 с.

22. Вендина Т. И. Русская языковая картина мира сквозь призму словообразования (макрокосм) / Т. И. Вендина. – М. : “Индрик”, 1998. – 240 с. – (Библиотека Института славяноведения РАН,10).

23. Верещагин Е. М., Костомаров В. Г. Язык и культура. Три лингвострановедческие концепции: лексического фона, рече-поведенческих тактик и сапиентемы / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров; [под ред. и с послесл. Ю. С. Степанова]. – М.: “Индрик”, 2005. – 1040 с.

24. Винокур Г. О. О задачах истории языка / Г. О. Винокур // Избранные работы по русскому языку. – М. : Гос. учебно-педагогическое изд-во Министерства просвещения РСФСР, 1959. – С. 207-226.

25. Витгенштейн Л. Логико-философский трактат [Электронный ресурс] / Л. Витгенштейн / [пер. с нем. И. Добронравова и Д. Лахути; общ. ред. В. Ф. Асмуса]. – М. : “Наука”, 1958. – 133 с. – Режим доступа до трактату: <http://www.philosophy.ru/library/witt/01/01.html>

26. Вільчинська Т. П. Основні підходи до визначення концепту в лінгвістичній парадигмі / Т. П. Вільчинська // Наукові записки ТНПУ. Мовознавство. – Тернопіль : ТНПУ, 2009. – Вип. 2(17) – 1(18). – С. 26-33.

27. Власовський І. Ф. Нарис історії Української Православної Церкви. Репринтне видання: у 4 т. / І. Ф. Власовський. – К.: Київська Патріархія Української Православної Церкви Київського Патріархату. – Т. 1 : X-XVII, 1998. – 328 с.

28. Воркачев С. Г. Вариативные и ассоциативные свойства телеономных линвоконцептов: монография / С. Г. Воркачев. – Волгоград: “Парадигма”, 2005. – 214 с.

29. Воркачев С. Г. Методологические основания линвоконцептологии [Электронный ресурс] / С. Г. Воркачев // Теоретическая и прикладная

лингвистика. – Воронеж, 2002. – Вып. 3: Аспекты метакоммуникативной деятельности. — С. 79-95. — Режим доступа до статті: <http://lincon.narod.ru/method.htm>

30. Выготский Л. С. Мышление и речь / Л. С. Выготский. – изд. 5, испр. – М. : “Лабиринт”, 1999. – 352 с.

31. Гак В. Г. Человек в языке / В. Г. Гак // Логический анализ языка. Образ человека в культуре и языке / [отв. ред. Н. Д. Арутюнова, И. Б. Левонтина]. – М. : “Индрик”, 1999. – С. 73-80.

32. Гапченко О. А. Фразеологічні одиниці як фрагмент національної мовної картини світу / О. А. Гапченко // Вісник Київського нац. університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика. – К., 2008. – Вип. 19. – С. 35-37.

33. Гаспаров Б. М. Язык, память, образ. Лингвистика языкового существования / Б. М. Гаспаров. – М. : “Новое литературное обозрение”, 1996. – 352 с.

34. Герц Г. Принципы механики, изложенные в новой связи / [изд. подгот. А. Т. Григорьян, Л. С. Полак; общ. ред. И. И. Артоболевского; пер. с нем. В. Ф. Котова и А. В. Сулимо-Самуйло]. – М. : Изд. АН СССР, 1959. – 386 [7] с.

35. Гердер И. Г. Идеи к философии человечества / И. Г. Гердер; [отв. ред. А. В. Гулыга, пер и прим. А. В. Михайлова]. – М. : “Наука”, 1977. – 705 с. – [Памятники исторической мысли].

36. Голованивская М. К. Ментальность в зеркале языка. Некоторые базовые концепты в представлении французов и русских / М. К. Голованивская. – М. : “Языки славянской культуры”, 2009. – 376 с. – (Язык. Семиотика. Культура).

37. Голянич М. І. Внутрішня форма слова і дискурс: монографія / М. І. Голянич. – Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ Прикарпатського нац. університету ім. В. Стефаника, 2008. – 296 с.

38. Голянич М. І. Внутрішня форма слова як інваріантний компонент словотвірного гнізда / М. І. Голянич // Актуальні проблеми українського словотвору: матеріали III-ix наукових читань, присвячених пам'яті проф.

І. Ковалика / [відп. ред. В. В. Грещук]. – Івано-Франківськ: “Плай”, 1995. – С. 47-48.

39. Гоян А. І. Модифіковані фразеологізми у вербалізації концептів МКС / А. І. Гоян // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки, 2013. – № 9 (268), Ч. І. – С. 178-182.

40. Григоренко Т. В. Концептуальне моделювання та мовна картина (на матеріалі етнокультурної термінології) / Т. В. Григоренко // Наукові записки. Філологічні науки. – Кіровоград : Кіровоградський держ. пед. університет імені Володимира Винниченка. – № 89 (1). – 2010. – С. 282-285.

41. Гринберг Дж., Осгуд Ч., Дженкинс Дж. Меморандум о языковых универсалиях / Дж. Гринберг // Новое в лингвистике. – М. : Прогресс, 1970. – Вып. V. – С. 31-44.

42. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию / В. фон Гумбольдт; [пер. с нем., общ. ред. Г. В. Рамишвили]. – М.: ОАО ИГ “Прогресс”, 2000. – 400 с.

43. Гумбольдт В. фон. Язык и философия культуры / В. фон Гумбольдт; [пер. с нем., общ. ред. А. В. Гулыги и Г. В. Рамишвили]. – М. : ОАО ИГ “Прогресс”, 1985. – 450 [1] с.

44. Грещук В. В. Діалектна диференціація: регіональний аспект / В. В. Грещук // Етнос. Соціум. Культура: регіональний аспект : монографія / В. В. Грещук, В. І. Кононенко, М. П. Лесюк та ін. – Київ–Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ Прикарпатського нац. університету ім. В. Стефаника, 2006. – С. 55-78.

45. Грещук В. В. Лексикалізація словотворчих афіксів / В. В. Грещук // Вісник Прикарпатського університету. Філологія, Вип. IV. – Івано-Франківськ: “Плай”, 1999. – С. 136-143.

46. Делез Ж. Что такое философия? / Ж. Делез, Ф. Гваттари; [пер. с фр. и послесл. С. Н. Зенкина]. – М. : Институт экспериментальной социологии, Спб.: “Алетейя”, 1998. – 288 с.

47. Делез Ж. Различие и повторение / Ж. Делез; [пер. с франц. Н. Б. Маньковской, Э. П. Юровской, науч. ред. Н. Б. Маньковская]. – ТОО ТК “Петрополис”, 1998. – 384 с.

48. Демьянков В. З. Понятие и концепт в художественной литературе и в научном языке / В. З. Демьянков // Вопросы филологии: сборник статей в честь академика Ю. С. Степанова. – М., 2001. – № 1. – С. 35-47.

49. Демьянков В. З. Термин “концепт” как элемент терминологической культуры / В. З. Демьянков // Язык как материя смысла: сборник статей в честь академика Н. Ю. Шведовой; [отв. ред. М. В. Ляпон]. – М. : Издательский центр “Азбуковник”, 2007. – С. 606-622.

50. Додонов Р. А. Этническая ментальность: опыт социально-философского исследования / Р. А. Додонов. – Запорожье: РА “Тандем-У”, 1998. – 191 с.

51. Документи Другого Ватиканського Собору (1962-1965): Конституції, декрети, декларації. Коментарі; [пер. з лат. Український католицький університет]. – Львів : “Свічадо”, 2014. – 608 с.

52. Дорофеев Ю. В. Граматика як складова мовної картини світу / Ю. В. Дорофеев // Наукові записки. Філологічні науки. – Кіровоград : Кіровоградський держ. пед. університет імені Володимира Винниченка. – № 89 (1). – 2010. – С. 289-292.

53. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда / Э. Дюркгейм; [пер. с фр. А. Б. Гофмана]. – М. : “Канон”, 1996. – 432 с. – (История социологии в памятниках).

54. Захара І. С. Проблема розуму і віри в історії філософії / І. С. Захара // Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. Серія Історичне релігієзнавство. – 2011. – Вип. 4. – С. 78-87.

55. Евсюкова Т. В. Лингвокультурологическая концепция “Словаря культуры” : дисс. на соискание уч. степени докт. филол. наук : 10.02.19 “Теория языка” / Т. В. Евсюкова; Кабардино-Балкарский госуд. университет им. Х. М. Бербекова. – Нальчик, 2002. – 304 с.

56. Єрмоленко С. Я. Мова і українознавчий світогляд: монографія / С. Я. Єрмоленко. – К. : НДІУ, 2007. – 444 с.

57. Єрошенко Т. М. До питання про дослідження індивідуально-авторської картини світу / Т. М. Єрошенко // Вісник Житомирського держ. університету імені Івана Франка. Філологічні науки. – Житомир : Житомирський держ. університет імені Івана Франка. – № 52. – 2010. – С. 218-220.

58. Жайворонок В. В. Проблема концептуальної картини світу та мовного її відображення / В. В. Жайворонок // Культура народів Причорномор'я. – № 32. – 2002. – С. 51-53.

59. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика: деякі аспекти досліджень [Електронний ресурс] / В. В. Жайворонок // Мовознавство : науково-теоретичний журнал. – 2001. – № 5 – С. 48-63. – Режим доступу до статті: <http://ukrling.narod.ru/right2.htm>

60. Залевская А. А. Психолінгвістический поход к проблеме концепта / А. А. Залевская // Методологические проблемы когнитивной лингвистики : научное изд.; [под ред. И. А. Стернина]. – Воронежский гос. университет, 2001. – С. 36-44.

61. Иванова С. В. Лингвокультурологический аспект исследования языковых единиц: дисс. на соискание уч. степени д-ра филол. наук : 10.02.19 “Теория языка” / С. В. Иванова; Башкирский госуд. университет. – М. : РГБ, 2005. – 364 с.

62. Иная ментальность / В. И. Карасик, Г. О. Прохвачева, Я. В. Зубкова, Э. В. Грабарова. – М. : “Гнозис”, 2005. – 352 с.

63. Іващенко В. Л. Лінгвоконцептологія і термінознавство (аналітичний огляд) / В. Л. Іващенко // Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. праць.: у 2 ч. – К.: Київський нац. університетт ім. Тараса Шевченка, 2009. – Вип. 26. – Ч. 1. – С. 382–388.

64. Іващенко В. Л. Семантика ментальності концепту / В. Л. Іващенко // Мовознавство, 2008. – № 1. – С. 37-43.

65. Історія релігії в Україні : у 10 т. / [гол. ред. А. Колодний]. – Т. 7 : Релігійні меншини України. – К. : Український видавничий консорціум, 2011. – 600 с.
66. Кант І. Критика чистого розуму / І. Кант; [пер. с нем. Н. Лосського]. — М. : “Мысль”, 1994. – 591 [1] с.
67. Карабін У., Сулим В. Модифікація фразеологізмів як стилістичний прийом у німецькомовному художньому дискурсі / У. Карабін, В. Сулим // Іноземна філологія. – 2013. – Вип. 125. – С. 62-69.
68. Карасик В. І. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – Волгоград: “Перемена”, 2002. – 477 с.
69. Карасик В. І. Языковые ключи / В. И. Карасик. – М. : “Гнозис”, 2009. – 406 с.
70. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. – изд. 7-е. – М. : Издательство ЛКИ, 2010. – 264 с.
71. Карп’юк М. Д. Семантична деривація в динамічному аспекті / М. Д. Карп’юк // Актуальні проблеми українського словотвору: матеріали III-їх наукових читань, присвячених пам’яті проф. І. Ковалика / [відп. ред. В. В. Грещук]. – Івано-Франківськ: “Плай”, 1995. – С. 69-70.
72. Каспиришин З. О. Джерела виникнення словотвірної мотивації / З. О. Каспиришин // Вісник Прикарпатського університету. Філологія. – Вип. І. – Івано-Франківськ: “Плай”, 1995. – С. 88-143.
73. Катехизм Католицької церкви: Компендіум / [ред. перекладу та богослов. ред. Т. Барщевський]. – Львів: Вид-во Українського Католицького Університету, 2010 – 445 с.
74. Катехизм Української Греко-Католицької Церкви: Христос – наша Пасха. – Львів : “Свічадо”, 2011. – 336 с.
75. Кацнельсон С. Д. Категории языка и мышления: Из научного наследия / С. Д. Кацнельсон. – М. : “Языки славянской культуры”, 2001. – 864 с.

76. Кевлюк І. В. Термін “фразема” в етнолінгвістиці та лінгвокультурології / І. В. Кевлюк // Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького держ. пед. університету: зб. наук. праць. – Кривий Ріг: КДПУ, 2011. – Вип. 6. – С. 249-254.

77. Киселиця С. В. Інтеграція віри у людському бутті / С. В. Киселиця // Гілея: науковий вісник. – 2013. – № 73. – С. 188-190.

78. Кіреєнко К. В. Відображення міфологічної ментальності у замовляннях / К. В. Кіреєнко // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2010. – № 18 (205). – С. 25-29.

79. Кобилецька Л. В. Фразеологізм як одиниця номінації (на матеріалі чеських фразеологізмів на позначення часових та просторових відношень) / Л. В. Кобилецька // Мовознавство. Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. – К. : Київський нац. університет ім. Тараса Шевченка, 2012. – Вип. 19. – С. 77-87.

80. Когут Л. Ф. Значення слова через призму трихотомії / Л. Ф. Когут // Мова і культура: науковий журнал. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – Вип. 13. – Т. I (137). – С. 108-113.

81. Кононенко В. І. Концепти українського дискурсу : монографія / В. І. Кононенко. – Київ – Івано-Франківськ: “Плай”, 2004. – 248 с.

82. Кононенко В. І. Мова у контексті культури: монографія / В. І. Кононенко. – Київ – Івано-Франківськ : “Плай”, 2008. – 390 с.

83. Кононенко В. І. Атрибутивність як категоріальна ознака в світлі граматичної концепції Олександра Потебні / В. І. Кононенко, І. В. Кононенко // Вісник Прикарпатського університету. Філологія. – Івано-Франківськ: “Плай”, 1997. – Вип. 2. – С. 3-11.

84. Кононенко В. І. Атрибут у семантичній структурі символу / В. І. Кононенко, І. В. Кононенко // Вісник Прикарпатського університету. Філологія. – Івано-Франківськ: “Плай”, 1999. – Вип. IV. – С. 3-13.

85. Кононенко В. І. Символи української мови / В. І. Кононенко. — [2-ге вид., доповн. і переробл.]. – Київ – Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпат. нац. ун-ту ім. В. Стефаника, 2013. – 440 с.

86. Кононенко В. І. Оцінка як етнолінгвістична категорія / В. І. Кононенко // Мова. Культура. Стиль : збірник статей. – Київ – Івано-Франківськ : “Плай”, 2002. – С. 54-74.

87. Кононенко П. П. Національна ідея, нація, націоналізм : монографія / П. П. Кононенко. – К. : “Міленіум”, 2005. – 358 с.

88. Корнилов О. А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов / О. А. Корнилов. – изд. 2-е, испр. и доп. – М. : “ЧеРо”, 2003. – 349 с.

89. Косенко О. С. Мовна картина світу / О. С. Косенко // Філософія. Культура. Життя: Міжвуз. збірник наук. праць. – Випуск 34. – Дніпропетровськ : Дніпропетровська держ. фін. академія, 2010. – С. 104-114.

90. Кочерга Г. В. Асоціативно-термінальна мотивація відіменникових дієслів у сучасній українській мові / Г. В. Кочерга // Вісник Львівського університету. Філологія. – Львів, 2004. – Вип. 34. – Ч. 1. – С. 88-94.

91. Красавский Н. А. Базисные архетипы и концепты в романе Г. Гессе “Нарцисс и Златоуст” / Н. А. Красавский // Образ мира в зеркале языка : сб. научных статей / [отв. соред В. В. Колесов, М. Влад. Пименова, В. И. Теркулов]. – М. : “Флинта”, 2014. – Вып. 1. – С. 104-113.

92. Красавский Н. А. Эмоциональные концепты в немецкой и русской лингвокультурах : монография / Н. А. Красавский. – Волгоград : “Перемена”, 2001. – 495 с.

93. Красных В. В. “Свой” среди “чужих”: миф или реальность? / В. В. Красных. – М.: ИТДГК “Гнозис”, 2003. – 375 с.

94. Кубрякова Е. С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Кубрякова Е. С. – М. : “Языки славянской культуры”, 2004. – 560 с. – (Язык. Семиотика. Культура).

95. Кузнецова Г. В. Аналіз семантичних зрушень у фразеологізмах сучасної англійської мови / Г. В. Кузнецова // Вісн. Житомир. держ. пед. університету. – 2004. – № 14. – С. 147-151.

96. Лакофф Д. / Метафоры, которыми мы живем / Д. Лакофф, М. Джонсон; [пер. с англ., под ред. и с предисл. А. Н. Баранова]. – М.: “Едиториал”, 2004. – 256 с.

97. Левицкий В. В. Семасиология: монография для молодых исследователей / В. В. Левицкий. – [изд. 2, испр. и дополн]. – Винница : “Нова книга”, 2012. – 680 с.

98. Леви-Строс К. Структурная антропология / К. Леви-Строс; [пер. с франц., под ред. и с прим. В. В. Иванова]. – М.: “Наука”, 1985. – 536 с. – (Серия “Этнографическая библиотека”).

99. Левченко О. П. Зоосемізми в міфології, фразеології, арго та жаргоні [Електронний ресурс] / О. П. Левченко // Лінгвістика. – 2007. – № 2. – С. 24-31. – Режим доступу до статті:

<http://levchenko.eu/uk/2012-05-30-16-46-22/8-dorobek/39-2013-04-05-13-47-42.html>

100. Левченко О. П. Рослинна символіка у фразеологічних системах (лінгвокультурологічний аспект) [Електронний ресурс] / О. П. Левченко – Режим доступу до статті:

<http://levchenko.eu/uk/2012-05-30-16-46-22/8-dorobek/32-2013-04-05-13-04-09.html>

101. Лейбниц Г. В. Сочинения в 4-х т. / Г. В. Лейбниц / [ред., авт. вступ. статьи и примеч. И. С. Нарский]. – М.: “Мысль”, 1983. – Т. 2. – 686 с. – (Филос. наследие).

102. Лингвокультурный концепт: типология и области бытования: монография / [под общей ред. С. Г. Воркачева]. – Волгоград : ВолГУ, 2007. – 400 с.

103. Лисиченко Т. Ю. Асоціативно-семантична типологія метафор у поетичному тексті Максима Рильського / Т. Ю. Лисиченко // Вісник Львівського університету. Серія філологічна, 2011 . – Вип. 52: Загальне мовознавство. – С. 242-252.

104. Лихачев Д. С. Концептосфера русского языка / Д. С. Лихачев // Очерки по философии художественного творчества. – СПб.: “Блиц”, 1999. – С. 147-165.

105. Логический анализ языка. Истина и истинность в культуре и языке / [отв ред. Н. Д. Арутюнова, Н. К. Рябцева]. – М. : “Наука”, 1995. – 202 с.
106. Лоренц К. Обратная сторона зеркала / К. Лоренц; [пер. с нем., под ред. А. В. Гладкого]. – М. : “Республика”, 1998. — 393 с.
107. Лютер М. О свобода христианина / М. Лютер; [пер. с нем. И. Фокина]. – Уфа : “ARC”, 2013. – 728 с.
108. Майкова Я. А. Предикаты веры / Я. А. Майкова // Вестник Башкирского университета. – 2010. – Т. 15. – № 2. – С. 315-319.
109. Мартынюк А. П. Опыт модусного моделирования концепта (на материале концепта *celebrity* / знаменитость, актуализированного в англоязычном газетном дискурсе) / А.П. Мартынюк // Когниция, коммуникация, дискурс. – 2010. – № 1. – С. 93-100.
110. Марциновская Д. С. Феномен религиозной веры в католицизме : проблемы кредологии / Д. С. Марциновская. – Германия : Verlag LAP LAMBERT Academic Publishing, 2014. – 99 с.
111. Масенко Л. Т. Нариси з соціолінгвістики / Л. Т. Масенко. – К. : Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2010. – 243 с.
112. Масюк О. П. Сподівання в соціокультурному просторі / О. П. Масюк // Гілея: науковий вісник . – 2013. – № 74. – С. 188-191.
113. Мацьків П. В. Концептосфера БОГ в українській мовній картині світу: біблійний, фольклорний, словниково-діахронний дискурси : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / П. В. Мацьків; Інститут української мови. – К., 2008. – 31 с.
114. Мень А., протоирей. Собрание починений : у 4 т. / А. Мень. – Т. 2 : Серия “В поисках Пути, Истины и Жизни”. Кн. 1 : Истоки религии. – М. : Изд-во Московской Патриархии Русской Православной Церкви, 2015. – 392 с.
115. Микешина Л. А. Философия познания. Полемические главы / Л. А. Микешина. – М.: “Прогресс-Традиция”, 2002. – 624 с.

116. Митрополит Михаїл. Поширений катехизис Православної Церкви Христової / Михаїл Митрополит. – 2-е вид. – Кенсінгтон – Київ : “Воскресіння”, 1992. – 176 с.

117. Мудрий С., отець. Нарис історії церкви в Україні / С. Мудрий. – 2-е вид. – Рим : Українська папська колегія св. Йосафата, 1990. – 296 с.

118. Наблизтесь до Єгови / [пер. з англ.]. – Watch Tower Bible and Tract Society of Pennsylvania, 2014. – 320 с.

119. Неретина С. С. Тропы и концепты : научное издание / С. С. Неретина. – М. : ЦОП Института философии РАН, 1999. – 277 с.

120. Нікульшина Т. М. Концепт як об’єкт дослідження українських та російських мовознавців / Т. М. Нікульшина // Наукові записки. Філологічні науки (мовознавство): у 2 ч. – Випуск 95. – Ч. 1. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. – С. 93-98.

121. Осінчук Ю. В. Історія богослужбово-обрядової лексики української мови: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Ю.В. Осінчук; НАН України. Ін-т укр. мови. – К., 2008. – 22 с.

122. Осінчук Ю. В. Українська історична лексикографія: від витоків до словників / Ю. В. Осінчук, О. Осінчук // Нові дослідження пам’яток козацької доби в Україні: зб. наук. ст. — 2012. — Вип. 21, ч. 1. — С. 254-260.

123. Павилёнис Р. И. Проблема смысла : современный логико-философский анализ языка / Р. И. Павилёнис. – М. : “Мысль”, 1983. – 286 с.

124. Падучева Е. В. Говорящий: субъект речи и субъект сознания / Е. В. Падучева // Логический анализ языка. Культурные концепты. – М. : “Наука”, 1991. – С. 164-168.

125. Палашевская И. В. Концепт “закон” в английской и русской лингвокультурах: дисс. ... канд. філол. наук : 10.02.20 “Сравнительно-историческое, типологическое, сопоставительное языкознание” / И. В. Палашевская; Волгоградский госуд. университет. – Волгоград, 2001. – 205 с.

126. Пальчевська О. С. Мотиваційний потенціал образних номінативних одиниць з компонентами-міфологемами чорт / диявол / О. С. Пальчевська // Мовні і концептуальні картини світу. – 2013. – Вип. 43. – Ч. 3. – С. 203-210.

127. Папа Франциск. Церква – це мати, яка мужньо веде своїх дітей до Ісуса [Електронний ресурс] / Франциск Папа. – Режим доступу до статті: <http://popefrancis.org.ua/?p=1452>

128. Пименова М. В. К лингвистическому пониманию концепта / М. В. Пименова // Образ мира в зеркале языка : сб. научных статей; [отв. соред В. В. Колесов, М. В. Пименова, В. И. Теркулов]. – М. : “Флинта”, 2014. – Вып. 1. – С. 166-173. – (Серия “Концептуальный и лингвальный миры”).

129. Пітель В. М. Типологія епідигматичних відношень полісемічних флороназв та їх похідних у лексиці сучасної української мови : автореф. дис... канд. філол. наук : 10.02.01 “Українська мова” / В. М. Пітель; Прикарп. нац. ун-т ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 2005. – 19 с.

130. Плотнікова Н. В. Методика концептуального аналізу лінгвокультурного концепту / Н. В. Плотнікова // Ученые записки Таврического нац. университета им. В. И. Вернадского. – Филология. Социальные коммуникации. – 2011. – Т. 24 (63). – № 2. – Часть 1. – С. 426-431.

131. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М. : АСТ “Восток” – Запад, 2007. – 314 [6] с. – (Лингвистика и межкультурная коммуникация. Золотая серия).

132. Потебня О. О. Естетика і поетика : збірник / О. О. Потебня; [пер. з рос., упор., вст. ст. і прим. І. В. Іваньо, А. І. Колодної]. – К. : “Мистецтво”, 1985. – 302 с. – (Пам’ятки естетичної думки).

133. Потебня А. А. Мысль и язык / А. А. Потебня. – изд. 3-е, дополн. статьями “Язык и народность” и “О национализмъ”. – Харьков: Типографія “Мирный трудъ”, 1913. – 225 с.

134. Приходько А. Н. Антиконтцепт как лингвокультурный феномен: партонимическое, стигматическое, эссенциальное / А. Н. Приходько // Когниция, коммуникация, дискурс. – 2012. – № 5. – С. 37-51.

135. Радзієвська Т. В. Нариси з концептуального аналізу та лінгвістики тексту: Текст – соціум – культура – мовна особистість / Т. В. Радзієвська. – К. : “ДП Інформаційно-аналітичне агентство”, 2010. – 491 с.

136. Рамишвили Г. В. Вильгельм фон Гумбольдт – основоположник теоретического языкознания. Предисловие / Г. В. Рамишвили // Гумбольдт В. фон Избранные труды по языкознанию; [пер. с нем.; общ. ред. Г. В. Рамишвили; послесл. А. В. Гулыгин и В. А. Звегинцева]. – М.: ОАО ИГ “Прогресс”, 2000. – С. 5-33.

137. Саварцева Н. В. Верность и предательство / Н. В. Саварцева // Антология концептов : в 6 т. [под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина]. – Волгоград : “Парадигма”, 2008. – Т. 6. – С. 224-240.

138. Сартр Ж.-П. Экзистенциализм – это гуманизм / Ф. Ницше, З. Фрейд, Э. Фромм, А. Камю, Ж.-П. Сартр // Сумерки богов / [пер., сост. и общ. ред. А. А. Яковева]. – М. : “Политиздат”, 1990. – С. 319-344. – (Библиотека атеистической литературы).

139. Сбітнева І. М. Біблія – репрезент концептуальної картини світу / І. М. Сбітнева // Лінгвістичні студії. – 2008. – Випуск 18. – С. 283-287.

140. Селіванова О. О. Когнітивна концепція словотвірної мотивації / О. О. Селіванова // Проблеми загального германського та слов'янського мовознавства. До 70-річчя проф. В. В. Левицького : зб. наук. праць. – Чернівці : “Книги ХХІ”, 2008. – С. 379–389.

141. Сергеева Е. В. Лексическая экспликация концепта “человек” в религиозно-философском дискурсе школы всеединства / Е. В. Сергеева // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. – 2003. – Т. 3. – № 5. – С. 75-86.

142. Серебренников Б. А. Номинация и проблема выбора / Б. А. Серебренников // Языковая номинация. Общие вопросы. – М.: “Наука”, 1977. – С. 148-187.

143. Силантьєв В. І. Влада і православна церква в Україні (1917–1930 рр.): автореф. дис. д-ра іст. наук: 07.00.01 “Історія України” / В. І. Силантьєв ; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2005. – 46 с.

144. Скаб М. В. Закономірності концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери / М. В. Скаб. – Чернівці: “Рута”, 2008. – 559 с.

145. Скаб М. В. Фразеологізми з релігійним компонентом в українських словниках / М. В. Скаб // Українська лексикографія в загальнослов’янському контексті: теорія, практика, типологія / [відпов. ред. І. С. Гнатюк.]. – К. : ВД Дмитра Бураго, 2011. – С. 107-114.

146. Скребцова Т. Г. Когнитивная лингвистика: [курс лекцій] / Т. Г. Скребцова. – СПб.: Филологический факультет СПбГУ, 2011. – 256 с.

147. Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови : монографія / Л. Г. Скрипник / [відпов. ред. Л. С. Паламарчук]. – К. : “Наукова думка”, 1973. – 281 с.

148. Слышкин Г. Г. Лингвокультурные концепты прецедентных текстов: дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.19 “Общее языкознание, социолингвистика, психолингвистика” / Г. Г. Слышкин; Волгоградский государственный педагогический университет. – Волгоград, 1999. – 193 с. .

149. Солсо Р. Когнитивная психология / Р. Солсо. – 6-е изд. – СПб. : “Питер”, 2006. – 589 с.

150. Сорокина А. В. Концепт в системе культуры: философский, культурологический, лингвокогнитивный подходы / А. В. Сорокина // Философия. Культурология. Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. – 2011. – № 1 (21). – С. 142-146. – (Серия Социальные науки).

151. Стернин И. А. Методика исследования структуры концепта / И. А. Стернин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики : научное изд. / [под ред. И. А. Стернина]. – Воронеж: Воронежский гос. университет, 2001. – С. 58-65.

152. Сурмач О. Я Асоціативний експеримент та вербальні асоціації у психолінгвістичних дослідженнях / О. Я Сурмач // Наукові записки Нац.

університету “Острозька академія”. Сер. Філологічна. – 2012. – Вип. 29. – С. 22-24.

153. Талапова Т. А. Концепт “вера / неверие” в русской языковой картине мира / Т. А. Талапова // Вестник ЧИТГУ. – 2009. – № 1 (52). – С. 172-176.

154. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / В. Н. Телия. – М.: “Языки русской культуры”, 1996. – 288 с. – (Языки русской культуры).

155. Токарев Г. В. Лингвокультурологическая интерпретация концепта / Г. В. Токарев // Когниция, коммуникация, дискурс. – 2010. – № 2. – С. 51-60.

156. Трубачев О. Н. Труды по этимологии: Слово. История. Культура: в 2 т. / О. Н. Трубачев. – М.: “Языки славянской культуры”, 2004. – Т. 1. – 800 с.

157. Ужченко Д. В. Семантика українських зоофразеологізмів в етнокультурному висвітленні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 “Українська мова” / Д. В. Ужченко; Харківський держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Харків, 2000. – 20 с.

158. Ужченко В. Д. Фразеологічний словник української мови : близько 2500 виразів / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – К.: “Освіта”, 1998. – 226 с.

159. Ульманн С. Семантические универсалии / С. Ульманн // Новое в лингвистике. – М.: Прогресс, 1970. – Вып. V. – С. 250-299.

160. Уфимцева А. А. Лингвистическая сущность и аспекты номинации / А. А. Уфимцева, Э. С. Азнаурова, Е. С. Кубрякова // Языковая номинация. Общие вопросы. – М.: “Наука”, 1977. – С. 7-98.

161. Філіпчук М. В. Етносимволіка мовних одиниць в українському обрядовому дискурсі : автореф. дис. канд. філол. наук: 10.02.01 “Українська мова” / М. В. Філіпчук; НАН України. Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. – К., 2007. – 22 с.

162. Франко І. Я. Додаткові томи до Зібрання творів у 50 томах. — К.: “Наукова думка”. – Т. 54 : Літературознавчі, фольклористичні, етнографічні та публіцистичні праці. 1896-1916 / [ред. тому Є. К. Нахлік]. – 2010. – 1216 с.

163. Франко І. Я. Що таке поступ? / І. Я. Франко // Зібрання творів в 50 томах. – К. : “Наукова думка”. – Т. 45 : Філософські праці. – 1986. – С. 300-348.

164. Фрейденберг О. М. Миф и литература древности / О. М. Фрейденберг. – 2-е издание, испр. и доп. – М. : Изд. фирма “Восточная література” РАН, 1998. – 800 с. – (Исследования по фольклору и мифологии Востока).

165. Хомский Н. Картезианская лингвистика. Глава из истории националистической мысли / Н. Хомский; [пер. с англ., предисл. Б. П. Нарумова]. – М. : “КомКнига”, 2005. – 232 с. – (История лингвофилософской мысли.)

166. Чижевський Д. І. Нариси з історії філософії на Україні [Електронний ресурс] / Д. І. Чижевський – К. : Вид-во “Орій” при УКСП “Кобза”, 1992. – 230 с. – (Спадок). – Режим доступу до нарису:

<http://litopys.org.ua/chyph/chyph.htm>

167. Шевченко Л. Л. Зміст концепту ‘Євангеліє’ (на матеріалі Нового Завіту) / Л. Л. Шевченко // Дослідження з лексикології і граматики : збірник наук. праць. – Випуск 16. – Дніпропетровськ : Видавець Біла К. О. – 2015. – С. 28-40.

168. Щерба Л. В. О тройком аспекте языковых явлений и об эксперименте в языкознании / Л. В. Щерба // Языковая система и речевая деятельность. – Ленинград: Ленинградское отделение изд-ва “Наука”, 1974. – 428 с.

169. Щербачук Л. Ф. Концептуалізація гріха у фразеології української мови / Л. Ф. Щербачук // Ученые записки Таврического нац. университета им. В. И. Вернадского. Филология. Социальные коммуникации. – 2011. – Том 24 (63). – №2. – Ч. 2. – С. 485-489.

170. Щур Г. С. Лексические ассоциации и ассоциативные поля / Г. С. Щур // Теория поля в лингвистике. – М. : “Наука”, 1974. – 254 с.

171. Ярмоленко Г.А. Віддієслівні іменники української мови в когнітивно-ономасіологічному аспекті: автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01

“Українська мова” / Г.А. Ярмоленко ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечнікова. – Одеса, 2008. – 20 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до автореферату:

http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe

172. *Catechesi tradendae*. Передавання катехизи. Виховувати у вірі сьогодні: апостольське поучення про катехизу в наш час вселенського архиєрея Івана Павла II / Іван Павло II. – Львів: “Свічадо”, 2008. – 80 с.

173. Evans V., Green M. *Cognitive linguistics. An introduction* / V. Evans, M. Green. – Edinburgh: Edinburgh university press, 2006. – 830 pp.

174. Fodor J. A. *Concepts. Where cognitive science went wrong* / J. A. Fodor // Oxford cognitive science series. – New York: Clarendon press–Oxford, 1998. – 174 pp.

175. Langacker R. W. *An overview of Cognitive Grammar* / R. W. Langacker // Topics in cognitive linguistics; [editor B. Rudzka-Ostyn]. – John Benjamins publishing company, 1988. – P. 3-49.

176. Lucy John A. *Language diversity and thought: A reformulation of the linguistic relativity hypothesis* / John A. Lucy. – Cambridge : Cambridge University Press, 1992. – 328 p.

177. Reddy M. J. *The conduit metaphor: A case of frame conflict in our language about language. Metaphor and thought* / M. J. Reddy; [editor A. Ortony]. – Cambridge: Cambridge University Press, 1979. – 284-310 pp.

178. Rosch E. *Principles of categorization* / E. Rosch, B. B. Lloyd // Cognition and Categorization. – Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Publishers, 1978. – P. 27-48.

179. Skinner B. F. *The Behavior of Organisms: An Experimental Analysis* / B. F. Skinner; [editor R. M. Elliott]. – New-York: University of Minnesota, 1938. – 308-341 pp.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНОЇ БАЗИ

180. Аверинцев С. С. *Софія-Логос. Словник* / С. С. Аверинцев. – 3-е вид. – К. : “Дух і Літера”, 2007. – 650 с.

181. Беринда П. Лексикон словенороський / П. Беринда (надрук з київського вид. 1627 р. фотомех. способом); [підгот. тексту і вступ. ст. В. В. Німчука]. – К. : Вид-во АН УРСР, 1961. – 271 с.
182. Большой библейский словарь / [под ред. У. Элуэлла и Ф. Камфорта]. – С.-Пб. : “Библия для всех”, 2005. – 1522 с.
183. Бутенко Н. П. Словник асоціативних норм української мови / Н. П. Бутенко. – Львів: “Вища школа”, 1979. – 120 с.
184. Бутенко Н. П. Словник асоціативних означень іменників в українській мові / Н. П. Бутенко. – Львів: “Вища школа”, 1989. – 328 с.
185. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250 000 / [уклад.-ред. В. Т. Бусел]. – Київ, Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2005. – 1728 с.
186. Воля О. Афоризми і думки. Енциклопедія життя / О. Воля. – К. : ВД “Калина”, 2005. – 989 с.
187. Галицько-руські народні приповідки: у 3-х томах [зібрав, упорядкував і пояснив др. Іван Франко]. – 2-е вид. – Львів: Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – Т. 1. А-Діти, 2006. – 831 с.
188. Глуховцева І. Я. Словник модифікованих стійких сполучень слів в узусі кінця ХХ – початку ХХІ століття / І. Я. Глуховцева; [відп. ред. П. Ю. Гриценко]. – Луганськ : Вид-во ДЗ “ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2013. – 328 с.
189. Головащук С. І. Словник-довідник з українського літературного слововживання / С. І. Головащук. – К. : “Наукова думка”, 2004. – 448 с. – (Словники України).
190. Деркач П. М. Короткий словник синонімів української мови / П. М. Деркач. – К. : “Радянська школа”, 1960. – 210 с.
191. Етимологічний словник української мови : в 7 т. / [ред. О. С. Мельничук]. – К. : “Наукова думка”, 1982. – Т. 1 : А-Г. – 631 с.
192. Етимологічний словник української мови : в 11 випусках / [ред. Я. Б. Рудницький]. – Т. 1: А-Г. – Вінніпег : УВАН, 1962-1972. – 968 с.

193. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник / В. В. Жайворонок. – К. : “Довіра”, 2006. – 703 с.
194. Івченко А. О. Глумачний словник української мови / [ред. В. І. Галій]. – 4-й дод. тираж. – Харків : “Фоліо”, 2002. – 540 [1] с.
195. Історичний словник українського язика / [уклад. Е. Тимченко, Є. Волошин, К. Лазаревська, Г. Петренко]. – Т. 1: А-Ж. – Харків, Київ: Державне вид-во України, 1930. – 552 с.
196. Караванський С. Й. Практичний словник синонімів української мови : близько 17000 синонімічних рядів / С. Й. Караванський. – К. : “Українська книга”, 2000. – 480 с.
197. Коваль А. П., Коптілов В. В. Крилаті вислови в українській літературній мові : Афоризми. Літературні цитати. Образні вислови / А. П. Коваль, В. В. Коптілов. – 2-ге вид., переробл. і доп. – К. : “Вища школа”, 1975. – 335 [1] с.
198. Коваль А. П. Спочатку було Слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові / А. П. Коваль. – К. : “Либідь”, 2001. – 312 с.
199. Коломієць М. П. Словник фразеологічних синонімів / М. П. Коломієць, Є. С. Регушевський / [за ред. В. О. Винника]. – К. : “Радянська школа”, 1988. – 200 с.
200. Кубрякова Е. С. Краткий словарь когнитивных терминов // Кубрякова Е. С., Демьянков В. З., Панкрац Ю. Г., Лузина Л. Г.; [под общ. ред. Е. С. Кубряковой]. – М. : ИПО “Лев Толстой”, 1996. – 248 с.
201. Мартинюк А. П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики / А. П. Мартинюк. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. – 196 с.
202. Мартінек С. В. Український асоціативний словник: у 2 т. / С. В. Мартінек. – Львів : “ПАІС”, 2008. – Т. I. – 344 с.
203. Мудрість віків. Вибрані фразеологізми / [упор. М. О. Пушкаренко]. – К. : Вид-во “Богдана”, 2009. – 156 с.

204. Народ скаже – як зав’яже. Українські народні прислів’я, приказки, загадки / [ред. В. В. Бичко, Ф. С. Кислий, М. М. Острик, П. Й. Панч, М. Є. Шевченко; упор. та передм. Н. С. Шумади]. – К. : Вид-во дит. літ-ри “Веселка”, 1973. – 237 с.

205. Новий тлумачний словник української мови : в 3 т. / [уклад. В. Яременко, О. Сліпушко]. – 2-е вид., випр. – К.: Вид-во “Аконіт”, 2006. — Т. 1: А-К. – 926 с.; Т. 2 : К-П. – 926 с.; Т. 3 : П-Я. – 862 с.;

206. Огієнко І. І. Етимологічно-семантичний словник української мови : у 4 т. / [ред. Ю. Мулик-Луцик]. – Т. 1: А-Д. – Вінніпег : Trident Press Ltd, 1979. – 365 с.

207. Полный церковно-славянскій словарь (со внесениемъ въ него важнейшихъ древне-русскихъ словъ и выражений) / [сост. свящ. магистръ Г. Дьяченко]. – М. : Типография “Вильде”, 1900. – 1159 с.

208. Полюга Л. М. Повний словник антонімів української мови / Л. М. Полюга. – 3-є вид., доп. і випр. – К. : “Довіра”, 2006. – 510 с. – (Словники України).

209. Ринекер Ф. Библийская энциклопедия Брокгауза : более 6000 ключевых слов к личностям, истории, археологии и географии Библии / Ф. Ринекер, Г. Майер. – Paderborn : Christliche Verlagsbuchhandlung, 1999. – 1088 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до енциклопедії:

<http://torrent.jc-club.org.ua/to16567>

210. Словник біблійного богослов’я / [за. ред. К. Леон-Дюфруа и др., пер. з другого франц. вид., заг. ред. Владики Софрона Мудрого]. – Рим, 1992; Львів: Вид-во Отців Василян “Місіонер”, 1996. – 936 с.

211. Словарь древнерусского языка (XI–XIV вв.): в 10 т. / [гл. ред. Р. И. Аванесов]. – М. : Ин-т рус. яз., 1988. – Т. 1 : (а – възаконатиса). – 526 с.; Т. 2 : (възалкати – добродѣтельникъ). – 498 с.; Т. 3 : (добродѣтельно – изжечиса). – 514 с.; Т. 4 : (изживати – молениѹ). – 562 с.

212. Словарь древнерусского языка (XI-XIV вв.): в 10 т. / [гл. ред. Р. И. Аванесов, И. С. Улукханов]. – Т. 5 : (молимь-обатьнь). – М.: Ин-т рус. яз., 2002. – 647 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа до словника:

<http://www.slovari.ru/default.aspx?s=0&p=5416>

213. Словарь русского языка XI-XVII вв. / [гл. ред. С. Г. Бархударов]. – М. : “Наука”, 1975-. – Вып. 1 : (А-Б). – 375 с.; Вып. 2 : (В-Волога). – 323 с.; Вып. 4 : (Г-Дифинь). – 406 с.; Вып. 5 : (Е-Зинутие). – 395 с.; Вып. 6 : (Зипунь-Иянуарий). – 363 с.; Вып. 8 : (Крада-Лящина). – 355 с.; Вып. 9 : (М). – 363 с.; Вып. 11 : (Не-Нятый). – 458 с.; Вып. 16 : (Поднавѣсь-Поманути). – 298 с.; Вып. 18 : (Потка-Преначальный). – 290 с.; Вып. 23 : (Съ-Сдымка). – 258 с.; Вып. 28. : (Старичекъ-Сулебный). – 304 с.

214. Словарь української мови: в 4 т. / (надрук. з вид. 1907 р. фотомех. способом); [збр. ред. журн. “Киевская старина”, упорядн., з додатком власного матеріалу, Б. Грінченко]. – К. : Вид-во АН УРСР, 1958. – Т. 1. : А-Ж. – 494 [1] с.; Т. 2. : З-Н. – 578 [1] с.; Т. 3. : О-П. – 511 [1] с.; Т. 4. : Р-Я. – 568 [1] с.

215. Словник синонімів української мови: в 2 т. / А. А. Бурячок, Г. М. Гнатюк, С. І. Головащук. – Т. 1. : А-Н. – К. : “Наукова думка”, 1999. – 1026 с.

216. Словник сполучуваності слів української мови (найуживаніша лексика) / [уклад. І. П. Сахно, М. М. Сахно]. – Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетровського ун-ту, 1999. – 539 с.

217. Словник староукраїнської мови XIV-XV ст. : в 2 т. / [ред. Л. Л. Гумецька]. – К. : “Наукова думка”, 1977-1978. – Т. 1. : А-М. – 630 [1] с.; Т. 2. : Н-. – 591 с.

218. Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. / [відп. ред. Д. Г. Гринчишин та ін.]. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1999. – Вип. 1–17. – Вип. 6 : В-Г. – 255 с.

219. Словник української мови: в 11 т. / [ред. І. К. Білодід та ін.]. – К. : “Наукова думка”, 1970-1980. – Т. 1. : А-В. – 799 [2] с.; Т. 2. : Г-Ж. – 550 [2] с.; Т. 3. : З. – 744 [2] с.; Т. 4. : І-М. – 840 [2] с.; Т. 5. : Н-О. – 840 [2] с.; Т. 6. : П-

Поїти. – 832 [2] с.; Т. 7. : Поїхати-Приробляти. – 723 [2] с.; Т. 9. : С. – 917 [2] с.; Т. 9. : П-Поїти. – 832 [2] с.; Т. 10. : Т-Ф. – 657 [2] с.; Т. 11. : Х-Ь. – 700 [2] с.

220. Словник української мови : у 20 т. – Т. 3 : Відставання-Гуральня [Електронний ресурс] / [ред. І. В. Шевченко, Г. М. Ярун, Л. М. Томіленко та ін.]. – К. : “Наукова думка”, 2012. – 1119 с. — Режим доступу до словника:

<http://test.ulif.org.ua:8000/expl/Entry/index?wordid=14649&page=490>

221. Словник фразеологізмів української мови / [відпов. ред. В. О. Винник; уклад. В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, В. В. Дятчук, Н. М. Неровня, Т. О. Федоренко]. – К. : “Наук. Думка”, 2003. – 788 с. – (Словники України).

222. Смирницкий В. Н. Малороссійскія пословицы и поговорки / В. Н. Смирницкий. – Харьковъ : Университетская Типография, 1834. – 34(2) с

223. Срезневский И. И. Матеріали для словаря древне-русскаго языка по письменнымъ памятникамъ: в 3 т., 6 кн. / И. И. Срезневський. – СПб: Типографія Императорской Академіи Наукъ, 1893. – Т. 1. – Кн. 1. : А-Д. – 806 с.; Т. 1. – Кн. 2. : Е-К. – 308 с. + 49 с.; Т. 2. – Кн. 1. : Л-О. – 852 с.; Т. 2. – Кн. 2. : П. – 952 с.; Т. 3. – Кн. 1. : Р-С. – 910 с.; Т. 3. – Кн. 2. : Т-Ш. – 776 с.

224. Срезневский И. И. Матеріали для словаря древне-русскаго языка по письменнымъ памятникамъ. Дополненія : А-Ю / И. И. Срезневський. – СПб: Типографія Императорской Академіи Наукъ, 1912. – 150 с.

225. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю. С. Степанов. – М. : Школа “Языки русской культуры”, 1997. – 824 с.

226. Сучасний фразеологічний словник української мови / [ред. А. П. Ярещенко, В. І. Бездітко, О. В. Козир, Н. Г. Немировська]. – Харків : “Торсінг Плюс”, 2010. – 640 с.

227. Термінологічно-правописний порадник для богословів та редакторів богословських текстів / [гол. ред. М. Петрович]. – Львів : Вид-во Інституту богословської термінології та перекладів Українського Католицького Університету, 2005. – 130 с.

228. Українська мова: енциклопедія / [ред. В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін.] . – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Вид-во “Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.

229. Українські приказки, прислів'я, і таке інше / [збірники О. В. Марковича та ін.; уклад М. Номис; упоряд., приміт. та вступна ст. М. М. Пазяка]. — К. : “Либідь”, 1993. – 768 с. – (Літературні пам'ятки України).

230. Українські прислів'я та приказки / [відп. ред. С. Д. Зубков, упор. С. В. Мишанич та М. М. Пазяк, вст. ст. М. М. Пазяк]. – К. : ВХЛ “Дніпро”, 1984. – 391 с.

231. Українські прислів'я та приказки / [упор. та передм. В. Г. Бойко, пер. Й. Грубер]. – К. : Вид-во “Дніпро”, 1978. – 295 с.

232. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : в 4 т. / [пер. с нем. О. Н. Трубачёва]. – М.: “Прогресс”, 1986. – Т. I : А-Д – 576 с.

233. Філософський енциклопедичний словник / [ред. В. І. Шинкарук та ін.]; НАНУ, Ін-т філософії ім. Г.С. Сковороди. – К. : “Абрис”, 2002. – 742 с.

234. Фразеологічний словник української мови: у 2-х кн. / [уклад. В. М. Білоноженко та ін.]. – Кн. 1-2. – К. : “Наукова думка”, 1993. – 980 с.

235. Частотний словник сучасної української поетичної мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу до словника:

<http://www.mova.info/Page2.aspx?l1=89>

236. Частотний словник сучасної української публіцистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу до словника:

<http://www.mova.info/Page2.aspx?l1=91>

237. Частотний словник українського публіцистичного стилю 2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до словника:

<http://www.mova.info/Page2.aspx?l1=178>

238. Яворницький Д. І. Словник української мови. – Катеринослав : Вид-во “Слово”. – Т. 1: А-К. – 1920. – 415 с.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

239. Абрамович Д. І. Києво-Печерський патерик. Репринтне видання / Д. І. Абрамович. – К. : “Час”, 1991. – 280 с.
240. Августин. Сповідь / Августин; [пер. з латини Ю. Мушака]. – Львів : “Свічадо”, 2008. – 356 с.
241. Антонич Б.-І. Велика гармонія: модерністична поезія ХХ ст / Б. І. Антонич; [упоряд., вступ.ст. та приміт. Д. В. Павличко]. – 2-е вид., доп. і перероб. – К. : “Веселка”, 2003. – 350 с.
242. Багрянний І. П. Тигрлови : роман / І. П. Багрянний. – К. : “Велес”, 2007. – 256 с. – (Серія : Класика української літератури).
243. Біблія, або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту: із мови давньоєврейської й грецької на українську дослівно наново перекладена / [пер. Іван Огієнка]. – К. : “Українське біблійне товариство”, 2002. – 1159 с.
244. Борецький І. Пересторога з'яло потрібная на потомные часы православным христіаном / І. Борецький // М. Возняк. Письменницька діяльність Івана Борецького на Волині і у Львові. – Львів : Вид-во ЛДУ, 1954. – 98 с.
245. Винниченко В. К. Краса і сила : Повісті та оповідання / В. К. Винниченко. – К. : “Дніпро”, 1989. – 752 с.
246. Вільде І. Сестри Річинські : роман. / І. Вільде. – Львів : “Апріорі”, 2011. – Кн. 1-3. – 1264 с.
247. Вовчок М. Народні оповідання. Повісті “Інститутка”, “Три долі” / М. Вовчок. – К. : “Наук. Думка”, 2001. – 252 с. – (Бібліотека школяра).
248. Галицько-Волинський літопис : у 2 ч. / [пер. і пояснив Т. Коструба]. — Львів : “Іван Тиктор”. – Ч. 1. – 1936. – 128 с.
249. Героїко-фантастичні казки / [упоряд., передм. та приміт. І. П. Березовського]. – К. : “Дніпро”, 1984. – 366 с.
250. Гончар О. Т. Твори: в 7 т. / О. Т. Гончар; [приміт. В. Ковалія]. – К.: “Дніпро”. – Т. 7: Собор: роман; Твоя зоря: роман. – 1988. – 656 с.

251. Грушевський М. С. Предок: Із белетристичної спадщини / М. С. Грушевський; [упоряд., післясл. та прим. С. І. Білоконя]. – К. : “Веселка”, 1990. – 247 с.

252. Густинская Лѣтопись // Полное собрание русских лѣтописей. – СПб. : Типографія Е. Праца. – Т. 2. – III Ипатьевская летопись. – 1843. – С. 233-373.

253. Данило ігумен. Житіє і ходіння Данила, руської землі ігумена [Електронний ресурс] / Данило // Тисяча років української суспільно-політичної думки : у 9 т. / [наук. ред. Т. Гунчак]. – К. : “Дніпро”, 2001. – Т. 1 : X-XV ст. / [упоряд. і прим. О. Сліпушко]; – 2001. – С. 373-392. – Режим доступу до житія:

<http://litopys.org.ua/oldukr2/oldukr65.htm>

254. Жития святых мучеников Бориса и Глеба и службы им / приготвил к печати Д. И. Абрамович. – Петроград : Отд-ние русского яз. и словесности Имп. акад. наук, 1916. – Вып. 2. – 204 [1] с.

255. Загребельний П. А. Диво : роман / П. А. Загребельний. – Харків : “Фоліо”, 2006. – 638 с.

256. Квітка-Основ'яненко Г. Ф. Повісті та оповідання. Драматичні твори / Г. Ф. Квітка-Основ'яненко; [упоряд. та приміт. Н. О. Ішиної]. – К. : “Наукова думка”, 1982. – 546 с.

257. Кльонович С. Ф. Роксоланія : Поема / С. Ф. Кльонович; [пер. з латині М. Білика]. – К. : “Дніпро”, 1987. – 94 с.

258. Костомаров М. І. Твори в 2 т. / М. І. Костомаров. – К. : “Дніпро”, 1990. – Т. 1. : Поезії, драми, оповідання / [упор., авт. передмови та прим. Л. В. Смілянська]. – 538 с.

259. Куліш П. О. Оріся. Серце. Січові гості : оповідання / П. О. Куліш. – Київ – Ляйпціг: “Українська накладня”, 1900. – 75 [1] с.

260. Львовская Лѣтопись // Полное собрание русских лѣтописей. – СПб. : Типографіи Е. Праца. – Т. 20. – Первая половина. – Ч. 1. – 1910. – С. 233-373.

261. Малик В. К. Черлені щити : роман / В. К. Малик. – К. : “Веселка”, 1990. – 368 с.

262. Маргітч І. А. Єдність віри і народу (Релігійно-національна ситуація на Закарпатті в 1990-1991 рр.). – Чикаго : Комісія зв'язку й інформації закарпатських українців, 1991. – 22 с.

263. Матіос М. В. Москалиця; Мама Маріца – дружина Христофора Колумба / М. В. Матіос. – Львів : ЛА “Піраміда”, 2008. – 64+48 с.

264. Матіос М. В. Щоденник страченої / М. В. Матіос. – Львів : ЛА “Піраміда”, 2005. – 192 с.

265. Нечуй-Левицький І. С. Зібрання творів в 10 томах / І. С. Нечуй-Левицький. – Т. 9. – К. : “Наукова думка”, 1967. – 480 с.

266. Оріховський С. Промова у справі закону про celibat, виголошена на соборі Станіславом Оріховським Русиним [Електронний ресурс] / С. Оріховський // Українські гуманісти епохи Відродження. Антологія: у 2 ч. – К.: “Наукова думка”; “Основи”, 1995. – Ч. 1. – 432 с. – Режим доступу до промови:

<http://litopys.org.ua/index.html>

267. Підмогильний В. П. Місто / В. П. Підмогильний. – Нью-Йорк : Українська Вільна Академія Наук у США, 1954. – 299 с.

268. Повість врем'яних літ. – 2 изд. // Полное собрание русских летописей. – Т. 2. Ипатьевская летопись. – СПб. : Типографія М. А. Александрова, 1908. – С. 1-937.

269. Правда руская или Законы великих князей Ярослава Владимировича и Владимира Всеволодовича Мономаха : с приложением древняго оных наречий и слога на употребительные ныне, и с объяснением слов и названий из употребления вышедших. – СПб. : Тип. Св. правит. синода, 1792. – 138 с.

270. Псалмы, переложенные на украинское нарѣчіе / [переклад М. Максимоича]. – М. : Типографія Баткова, 1839. – 45 с.

271. Рильський М. Т. Зібрання творів у 20 томах / М. Т. Рильський. – Т. 1. – К. : “Наукова думка”, 1983. – 543 [1] с.

272. Розов Н. Н. Синодальный список сочинений Илариона – русского писателя XI в. / Н. Н. Розов // *Slavia, časopis pro slovanskou filologii.* – Praha, 1963. – Roč. XXXII. – Seš. 2. – S. 141-175.

273. Руданський С. В. Співомовки. Переклади та переспіви / С. В. Руданський; [упор. і прим. В. І. Мазний, вступ. ст. і ред. тому П. Й. Колесник]. – К. : “Наукова думка”, 1985. – 639 [1] с. – (Бібліотека української літератури).

274. Руданський С. В. Усі твори в одному томі / С. В. Руданський; [передм. Г. В. Латника]. – Київ – Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2005. – 520 с.

275. Свидницький А. П. Роман. Оповідання. Нариси / А. П. Свидницький; [упор. і прим. Р. С. Міщук, вступ. ст. і ред. тому П. П. Хропко]. — К. : “Наукова думка”, 1985. – 575 [1] с. – (Бібліотека української літератури).

276. Святе Письмо Старого і Нового Завіту / [повний переклад, здійснений за оригінальними єврейськими, араміїськими та грецькими текстами І. Хоменком]. – Рим : Вид-во отців Василіян, 1990. – 1424 с.

277. Сковорода Г. С. Пізнай в собі людину / Г. С. Сковорода; [пер. М. Кашуба, пер. поезії В. Войтович]. – Львів : “Свічадо”, 1995. – 528 с.

278. Смотрицький Г. Ключ царства небесного / Г. Смотрицький // Українська література VII ст. – К.: “Наукова думка”, 1983. – С. 212-235.

279. Собрание сочинений К. Д. Кавелина : в 4 т. – Т. 4 Етнографія и правовѣдініе; съ прим. Д. А. Корсакова. – Санкт-Петербург : Тип. М. М. Стасюлевича, 1900. – 684 с.

280. Стринадюк Л. П. У нас, гуцулів : Гуцульська проза / Стринадюк Л. П. – Львів : ЛА “Піраміда”, 2014. – 176 с.

281. Стус В. С. Вибрані твори / В. С. Стус. – ТОВ ВКФ “БАО”, 2008. – 352 с.

282. Турівський К. Кирила-ченця притча про людську душу, і про тіло, і про порушення божої заповіді, і про воскресіння тіла людського, і про страшний суд, і про муки / К. Турівський // Тисяча років української суспільно-політичної думки. У 9-ти т. – К. : “Дніпро”, 2001. – Том I. – С. 397-407.

283. Українка Л. Зібрання творів у 12-и т. / Л. Українка. – К. : “Наукова думка”, 1978. – Т. 10. Листи. – 543 с.
284. Українська література XI-XVIII ст. : хрестоматія / [уклад.: П. В. Білоус, Г. Д. Левченко, О. П. Білоус]. – К. : ВЦ “Академія”, 2011. – 688 с.
285. Українська поезія. Кінець XVI – початок XVII ст. / [упор. В. П. Колосова, В. І. Крекотень]. – К. : “Наукова думка”, 1978. – 432 с.
286. Федькович Ю. А. Поетичні твори. Прозові твори. Драматичні твори. Листи / Ю. А. Федькович; [упор. і прим. М. Й. Шалати, вступ. ст. і ред. тому Ф. П. Погребенник]. – К. : “Наукова думка”, 1985. – 575 [1] с. – (Бібліотека української літератури).
287. Філалет Х. Апокрисис, албо отповѣдь на книжки о соборѣ Берестейском, именем людей старожитной релѣи греческой, через Христофора Филялета врихлѣ дана / Х. Філалет // Українська література XIV-XVI ст. – К.: “Наукова думка”, 1988. – С. 289-305.
288. Франко І. Я. Мойсей. Поема / І. Я. Франко. – Львів : З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка під зарядом К. Беднарського, 1905. – 112 с.
289. Чудинова А. Н. Летопись Нестора со включением “Поучения Владимира Мономаха” / А. Н. Чудинова. – М. : “Книга по требованию”. – 220 с.
290. Шевченко Т. Г. Кобзар / Т. Г. Шевченко; [вст. ст. О. Гончара]. – К. : Вид-во “Дніпро”, 1985. – 622 с.
291. Шкляр В. М. Маруся : роман / В. М. Шкляр. – Харків : “Клуб сімейного дозвілля”, 2014. – 324 с.

Додаток 1

Взаємозумовленість мовної і концептуальної картини світу

У центрі нашої уваги перебувають концептуальна та мовна картини світу. Потребує розв'язання питання їх зумовленості. Подамо спершу аргументи до тези “**ККС зумовлює МКС**”:

1. Концепти у свідомості людини формуються ще до її оволодіння мовою, адже первісно дитина фізично пізнає світ безпосередньо, а не на основі мовних категорій. Про цей “невербальний етап” каже Р. І. Павільоніс: “Іще до знайомства з мовою людина певною мірою знайомиться зі світом, пізнає його; завдяки відомим каналам почуттєвого сприйняття світу вона володіє певною (істинною чи хибною) інформацією про світ, розрізняє і ототожнює об'єкти свого пізнання. Засвоєння будь-якої нової інформації про світ здійснюється кожним індивідом на базі тієї, якою він уже володіє. Створена таким чином система інформації про світ і є сконструйована ним концептуальна система” [123, 101]. Пізніше, коли дитина навчиться співвідносити денотати зі словами на їх позначення, її ККС стане залежна від мови, якою спілкуватимуться довкола. ККС почне співіснувати з МКС, а потім і виражатись у ній, але, звісно, не сповна, бо далеко не все пізнаване вербалізується. Концепт може набути матеріального втілення, наприклад, через вибір предметних засобів втілення, а потім витвір об'єкта.

2. Фонові знання про об'єкти дійсності, що є тлом для ККС, здобуті через безпосередній фізичний контакт з довкіллям. Оскільки природна мова відображає “наївну картину світу”, то і МКС М. В. Скаб вважає “наївною”, при цьому відображені в мові наївні уявлення зовсім не примітивні [144, 10-11]. Наївний досвід є первинним щодо лінгвістичного, тому і ККС є первинною щодо МКС. У межах мови конкретний концепт може бути наділений численними лексемами-відповідниками. “Будь-який порух думки може отримати безкінечне число мовних перетворень”, – зазначає Б. М. Гаспаров [33, 293].

3. Ціле чи одиниця ширшого обсягу може конкретизуватись у частині чи одиниці меншого обсягу, як ККС, придатна для словесного вираження, конкретизується у МКС. ККС, як фрагмент ширшої форми організації знання, є лінгвістично оформленою у МКС, тобто у мові людини відображений її когнітивний досвід, точніше його частина – “мовна картина світу не є дзеркальним відображенням світу, а є лише інтерпретацією окремих фрагментів та елементів картини світу” [40, 284]. МКС – це лінгвально закодована частина ККС. “Кодування інформації про світ у вербальних модусах і становить ту частину картини світу, яку можна визначити як його мовну картину”, – зауважує Н. І. Андрейчук [4, 240].

Однак і **МКС зумовлює ККС**, що виявляється в такому:

1. ККС визначається лексичними значеннями слів, тобто назви об’єктів навколишньої дійсності становлять поняттєвий обсяг ККС. Одному концепту завжди відповідають кілька лексем-вербалізаторів, Т. В. Григоренко робить висновок, що “єдина картина світу формується комбінаціями значень мовних одиниць, які є специфічними для кожної мови” [40, 285]. За висловом В. фон Гумбольдта, “слова та форми слів утворюють та визначають поняття” [43, 370], які, власне, і конструюють ККС. Висловлюючи думку, мовець використовує множину лексем, часто маючи неповне чи навіть хибне уявлення про їх семантичне наповнення – “людина здатна будувати мову, в якій можна виразити будь-який смисл, не маючи уявлення, що означає кожне слово” [29].

2. Свідомість людини не фіксує ККС як факт. Коли людина намагається уявити якийсь концепт, то в думці одразу виринає слово на його позначення. Підтвердження цього спостереження можна знайти у Б. М. Гаспарова: “...так чи інакше смисл завжди втілений у мовному матеріалі, ми завжди маємо справу з його втіленнями, а не зі смислом як таким” [33, 292], тобто у будь-якому реченні міститься мовна форма смислу, а не власне його зміст. До того ж ця форма не може усебічно виразити сенс, віддзеркалити його – “слово – не

еквівалент чуттєво сприйнятого предмета, а того, як він був осмислений актом мовлення у конкретний момент утворення слова” [42, 103].

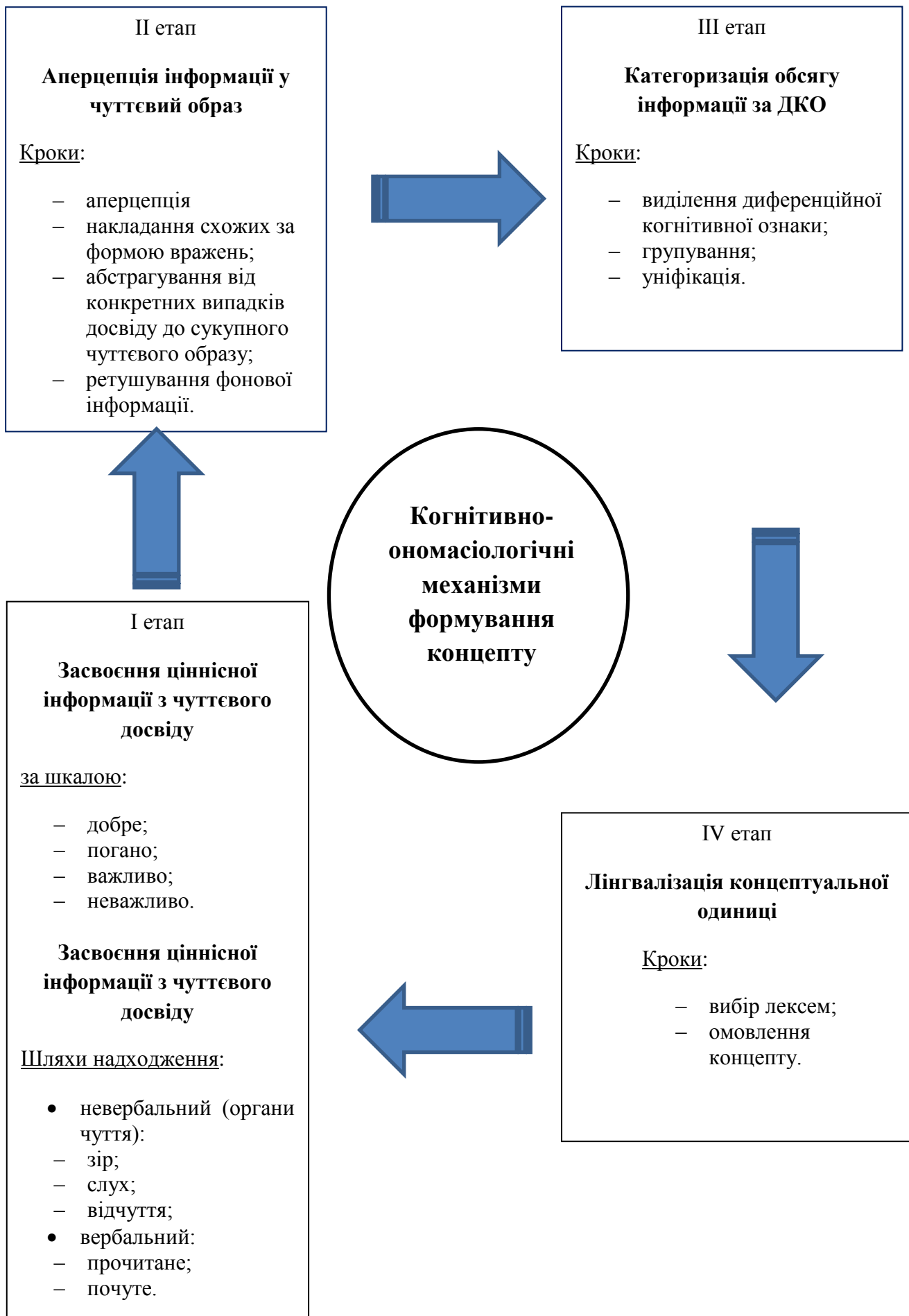
3. Мова формує світобачення і ККС. В. В. Жайворонок постулює: “Сама мова окреслює своєму носієві напрямки світосприйняття, про що свідчить хоч би традиційне дискурсивне її вживання – через фольклорні тексти замовлянь, вірувань, оповідей-міфів (у формі казки, переказу, легенди, анекдоту), вербальних фрагментів весільних та інших обрядів, ритуальних дійств тощо” [59]. Тому феномен світу, пізнаного через мову, постає для людини передусім таким, яким постає для неї її мова [61, 51]. Коментуючи співвідношення мови і мислення, В. фон Гумбольдт зауважує, що оскільки “кожна мова наслідує свій матеріал з недоступних нам періодів доісторії, то духовна діяльність, спрямована на вираження думки, працює з уже готовим матеріалом: вона не створює, а перетворює” [42, 71]. Дослідник Г. В. Рамішвілі вказує на вислів німецького мовознавця: “Мова – це орган утворення думки” [136, 9], і нижче – “...у мисленнєвому світі слово єдине здатне зробити поняття самостійною одиницею” [Там само]. Сказаному суголосна афористична думка Л. Вітгенштейна: “Мова перевдягає думки” [25]. Більш радикальною є гіпотеза Сепіра-Уорфа, за якою структура мови визначає мислення людини і формує спосіб пізнання реальності [176]. Мовознавець С. Д. Кацнельсон вказує, що кожній мові властиві механізми для породження і вираження думки [75, 404]. Р. І. Павільоніс уточнює тезу щодо формування ККС мовою, вказуючи, що остання формує лише ту ККС, яку неможливо ввести без мови як засобу, наприклад поняття про гіпотетичні об’єкти чи ті, які неможливо спостерегти, як-от “ентропія”, “кентавр”, “демократія”, “У-1” та інші [123, 114].

Можна дібрати ще аргументи до двох поданих тез, але і ці дозволяють зробити висновок, що об’єктивація частини понять та уявлень ККС відбувається у МКС. Коли у людини з’являється потреба у комунікації, тоді концепт лінгвалізується, здобуваючи матеріальну форму у мовній одиниці. *МКС – це омовлена ККС.* О. С. Косенко вважає, “мовна картина світу – це

система понять, характерна для кожної мови, за допомогою якої носії мови сприймають (класифікують, інтерпретують) світ” [89, 113]. Беззаперечним є той факт, що мова і мислення – взаємопов’язані феномени, але механізм зв’язку між ними, попри численні дослідження, і досі однозначно не окреслений. За С. Д. Кацнельсоном, “не завжди легко провести межу між мовою, на базі якої відбуваються процеси мислення, і процесами мислення, що протікають у мовних формах” [75, 404-405].

Можна дібрати ще аргументи до двох поданих тез, але і ці дозволяють зробити висновок, що об’єктивація частини понять та уявлень ККС відбувається у МКС. Коли у людини з’являється потреба у комунікації, тоді вона використовує словесне мислення, при цьому нефізичні поняття “оречевлюються” у мові, тим самим здобуваючи матеріальну форму, якою і є мовна одиниця. Отже, МКС – це омовлена ККС.

Додаток 1.1

Додаток 2

Порівняльна таблиця значень лінгвалізатора *віра*

<p style="text-align: center;">11-14 ст.</p> <p>“Метеріали для словаря древне-русского языка по письменнымъ памятникамъ” Срезневского</p> <p style="text-align: center;">(МСДРЯ)</p>	<p style="text-align: center;">11-14 ст.</p> <p>“Словарь древне-русского языка” за редакцією Аванесова</p> <p style="text-align: center;">(СДРЯ)</p>	<p style="text-align: center;">14-15 ст.</p> <p>“Словник староукраїнської мови” за редакцією Гумецької</p> <p style="text-align: center;">(ССУМГум)</p>	<p style="text-align: center;">16-перша пол. 17 ст.</p> <p>“Словник української мови” за редакцією Гринчишина</p> <p style="text-align: center;">(СУМГр)</p>	<p style="text-align: center;">11-17 ст.</p> <p>“Словарь русского языка XI-XVII веков” за редакцією Бархударова</p> <p style="text-align: center;">(СРЯ)</p>	<p style="text-align: center;">перші писемні пам’ятки–19 ст.</p> <p>“Історичний словник українського языка” за редакцією Тимченка</p> <p style="text-align: center;">(ІСУЯ)</p>	<p style="text-align: center;">19 ст.</p> <p>“Словарь української мови” за редакцією Грінченка</p> <p style="text-align: center;">(СУМГр)</p>	<p style="text-align: center;">20 ст.</p> <p>“Словник української мови” за редакцією Білодіда</p> <p style="text-align: center;">(СУМ)</p>
<p>1. Правда (ДКО ‘відсутність сумніву’).</p>	<p>1. Віра, довір’я (ДКО ‘довір’я’).</p>	<p>1. (Віросповідання) віра (ДКО ‘віровизнання’).</p>	<p>1. (Упевненість в істинності чогось, у можливості здійснення чого-небудь) віра (ДКО ‘відсутність сумніву’ й ‘сподівання майбутніх подій’).</p>	<p>1. Істина, правда, те, чому можна вірити; // перевірка, встановлення правильності чогось (ДКО ‘відсутність сумніву’ й ‘діло’).</p>	<p>1. Вірення, приймання за правду (ДКО ‘довір’я’ й ‘відсутність сумніву’).</p>	<p>1. Вѣра; довѣріє (ДКО ‘довір’я’).</p>	<p>1. Упевненість у чомусь, у здійсненні чого-небудь; // впевненість у позитивних якостях, у правильності, розумності чиєїсь поведінки (ДКО ‘віра в щось’, ‘сподівання майбутніх подій’ і ‘сподівання на людину’).</p>

2. Присяга, клятва (ДКО 'відсутність сумніву' й 'вірність').	2. Вірність, чесність, добросовісність; // істина, правда (ДКО 'вірність', 'добро' й 'відсутність сумніву').	2. (Відданість) вірність (ДКО 'вірність').	2. (Релігійні переконання в існуванні Бога, інших надприродних сил) віра; // перен. (твердиня) віра (ДКО 'релігія' й 'Бог').	2. Вірування (поклоніння істинам, догматам; ідолам, божествам) (ДКО 'релігія' й 'догма').	2. Признання існування Бога і його поваги (ДКО 'Бог').	2. Вѣра, релігія (ДКО 'релігія').	2. Те саме, що довір'я (ДКО 'довір'я').
3. Сознання божественного закону, релігія. (ДКО 'релігія' й 'догма')	3. Обіцянка, завірення (ДКО 'відсутність сумніву').	3. Достовірність (ДКО 'відсутність сумніву').	3. (Те або інше релігійне вчення; віросповідання) віра; (віровчення, його основи й догмати) віра (ДКО 'релігія', 'віровизнання' й 'догма').	3. Віра, віросповідання, релігія (ДКО 'релігія' й 'віровизнання').	3. Визнання, релігія (ДКО 'релігія' й 'віровизнання').	3. Народъ (ДКО 'людина').	3. <i>рел.</i> Визнання існування Бога, переконання в реальному існуванні чогось надприродного; // те або інше релігійне вчення, віровизнання (ДКО 'Бог', 'релігія' й 'віровизнання').
4. Примѣта (ДКО 'сподівання майбутніх подій').	4. Віра в бога, релігійне почуття (ДКО 'Бог' й 'релігія').	4. Довір'я (ДКО 'довір'я').	4. Відданість, вірність (ДКО 'вірність').	4. Довір'я до когось, чогось (ДКО 'довір'я').	4. Вірогідність, кредит, важність, вага, повага (ДКО 'невпевненість', 'довір'я', 'діло').		
5. Вѣрность,	5. Віровчення;	5. Свідчення	5. (Свідчення	5. Присяга,	5. Вірність,		

истина (ДКО 'вірність' і 'відсутність сумніву').	віросповідання; // звичай ДКО 'віровизнання' й 'догма').	правдивості (ДКО 'відсутність сумніву').	правдивості) клятва, присяга (ДКО 'відсутність сумніву').	клятва (ДКО 'вірність' і 'відсутність сумніву').	сталість, певність, ретельність, словність (ДКО 'вірність').		
6. Віросповідання (значення, поміщене у додатку до словника) (ДКО 'віровизнання')	6. Християнська віра; // основні догмати християнського віровчення (ДКО 'християнство' й 'догма').		6. Довір'я (ДКО 'довір'я').		6. Присяга (ДКО 'вірність' і 'відсутність сумніву').		
7. Люди, що належать до певної релігії (значення, поміщене у додатку до словника) (ДКО 'людина' й 'релігія').			7. Достовірність (ДКО 'відсутність сумніву').		7. Народність (ДКО 'людина').		
			8. (Підтвердження правдивості) свідчення (ДКО 'відсутність сумніву').				
			9. Присуд (ДКО 'діло').				

Додаток 2.1

Порівняльна таблиця дериватів лінгвалізатора *віра*

11-14 ст. “Метеріали для словаря древне-русского языка по письменнымъ памятникамъ” Срезневского (МСДРЯ)	11-14 ст. “Словарь древне-русского языка” за редакцією Аванесова (СДРЯ)	14-15 ст. “Словник старо-української мови” за редакцією Гумецької (ССУМГум)	16-перша пол. 17 ст. “Словник української мови за редакцією Гринчишина (СУМГр)	11-17 ст. “Словарь русского языка XI-XVII веков” за редакцією Бархударова (СРЯ)	перші писемні пам’ятки– 19 ст. “Історичний словник українського языка” за редакцією Тимченка (ІСУЯ)	19 ст. “Словарь української мови” за редакцією Грінченка (СУМГр)	20 ст. “Словник української мови” за редакцією Білодіда (СУМ)
			безвѣра			безвір’я	безвір’я
безвѣрие	безвѣриє		безвѣріє, безвѣріє	безвѣрие			
безвѣрныи, безвѣрьныи	безвѣрьныи			безвѣрный			безвірний
безвѣрьникъ			безвѣрьникъ	безвѣрникъ	безвѣрникъ		безвірник
							безвірниця
							безвірницький
	безвѣрствиє		безвѣрство, безвѣръство	безвѣрство	безвѣрство		
				безвѣрствовати			
благовѣриє	благовѣриє		благовѣриє, благовєриє, благовѣріє, благовѣрыє	благовѣрие	благовѣріє, благовѣръє		
							благовірна
благовѣрныи	благовѣрьныи	благовѣрныи	благовѣрный,	благовѣрный	благовірний	благовірний	благовірний

			благоверный				
благовѣрно	благовѣрно, благовѣрнѣ		благовѣрно				
	благовѣровати			благовѣровати			
благовѣрствие				благовѣрствие			
благовѣрство	благовѣрство			благовѣрство			
	боговѣриѣ						
							бузувѣр
							бузувѣрка
							бузувѣрство
							бузувѣрствовати
							бузувѣрський
				ввѣренный			ввѣренный, увѣренный
	ввѣренье						
				ввѣриватися			
	ввѣрити		ввѣрити, увѣрити	ввѣряти	ввѣрити		ввѣрити, ввѣряти, увѣрити, увѣряти
							ввѣренный
							ввѣрення
							ввѣрити, ввѣряти
				ввѣриватися			
ввѣрити, ввѣряти			ввѣрити, увѣрити	ввѣряти	ввѣрити		ввѣрити, ввѣряти, увѣрити, увѣряти
ввѣритиса, ввѣрятиса	ввѣритиса			ввѣрятиса	ввѣритиса		ввѣрятиса, ввѣритиса, увѣрятиса, увѣритиса
	възвѣровати						

			вѣренѣ	вѣрение	вѣренье		
							вѣритель
							вѣрителька
вѣрити	вѣрити	верити	вѣрити, вѣрить, вѣрити, вѣрыти, верити, верыти, верѣти, вирити, вѣрити	вѣрити	вѣрити	вѣрити	вѣрити
вѣритисѧ	вѣритисѧ		вѣритисѧ	вѣритися			вѣритися
			вѣрка, верка				
		вѣрнѣ, вѣрне, вирне, верне, вѣрна	вѣрне, верне, вирне		вѣрне, вѣрнѣ	вѣрне	
	вѣрънѣю, вѣрънѣи	вѣрънѣи, вернѣи	вѣрней				
						вѣрненький	вѣрненький
						вѣрненько	вѣрненько
						вѣрнесенький	вѣрнесенький
						вѣрнесенько	вѣрнесенько
			вѣрнѣйший, вѣрнѣйшій, вернейший				
вѣрныи	вѣрныи	вѣрныи, вѣрнѣи, вѣрны, вѣрни, вѣрень, верень, вѣрнѣи, вѣрныи, вирен, вѣръныи	вѣрный, вѣрний, вѣрній, вѣръный, вѣръный, верный, веръный, вирный, вѣрный, вѣрен, верень	вѣрный, вѣрной	вирный, вѣрный	вѣрний	вѣрний

	вирьникъ, вѣрьникъ			вѣрникъ, вирникъ	вѣрникъ	вірник	вірник
вѣрьньныи							
							вірниця
	вѣрность	вѣрность	вѣрность, вѣрность, верность, верьность, верьность	вѣрность	вирность, вѣрность	вірність	вірність
вѣрьно, вѣрьнь	вѣрьнѣ	вѣрно, верно, вирно, вирьно	вѣрно, вѣрьно	вѣрно	вірно	вірно	вірно
							віропідданий
							віропідданський
				вѣрнорадетельн ый			
				вѣрностно			
						вірнянка	
						вірняночка	
							віровизнання
							віровідступник
							віровідступництв о
							віровідступницьк ий
							віровідступниця
							віровчення
						віронька	віронька
							віросповідання
							віросповідний
							віротерпимий
							віротерпимість
			вѣровавший				
	вѣрованъ						
вѣрованиє	вѣрованиє		вѣрованс,	вѣрование			вірування

			вѣрованье				
вѣровати	вѣровати	веровати, вѣроувати	вѣровати, веровати	вѣровати	вѣровати	вірувати	вірувати
вѣроватиса	вѣроватиса		вѣроватися	вѣроватися			
вѣровьныи							
			вѣрыгодный, вѣригодный, вѣрегодный, верыгодный, веригодный, веригодный		вѣрогодный		вірогідний
							вірогідність
			вѣрыгоднѣйш ий				
							вірогідно
	вѣроимание						
							віроломний
							віроломність
							віроломно
							віроломство
					вѣроломца		
	вѣролюбць						
			вѣроятіе		вѣроятіе		
				вѣроятельный			
вѣроѡатныи							
вѣрствовати	вѣрствовати						
			вѣрутный		вирутний, вѣрутний	вірутний	
						вірутник	
						вірутно	
			вѣрующій, верующій				віруючий
вѣрищій			вѣрущій,	вѣрящій,	вѣрущій		

			вѣрующий	вѣрющий			
					вѣрчая		
				вѣрчий		вѣрчий	вѣрчий
						вѣр'ян	
				возвѣровати			
вѣсевѣрно				всевѣрно, всевѣрнѣ			
	вѣсевѣрный			всевѣрный			
				всевѣрь			
двовѣрьць	дѣвовѣрьць		двовѣрецъ	двоевѣрецъ, двовѣрецъ, двувѣрецъ	двовѣрецъ		
	дѣвоевѣрьнѣ, дѣвовѣрьнѣ			двоевѣрный			
	дѣвовѣрьно						
двовѣрие, двоювѣрие	дѣвовѣрье дѣвоювѣрье			двоевѣрье, двовѣрье			двовер'я
двовѣровати, дѣвовѣровати	дѣвовѣровати						
	дѣвовѣрьство- ватиса						
двовѣрьство				двовѣръство			
	доброевѣрова- ннѣ						
	доброевѣрьнѣ						
	доброевѣрьнѣи						
	доброевѣрьный			доброевѣрный	доброевѣрный		
	доброевѣрьство						
							добра
						добрый	добрый
							добрость
							добренья
							добритель

							довірителька
					довірѣти, довірити	довірити	довірити
						довіритися	довіритися
							довірливий
							довірливість
							довірливо
							довірчий
							довірчо
							довір'я
						довіряння	довіряння
						довіряти	довіряти
							довірятися
	достовѣриє						
	достовѣрьи						
достовѣрньныи	достовѣрньныи						достовірний
	достовѣрньнѣи						
							достовірність
							достовірно
достойновѣрнь- ный	достойновѣ- рньнѣ			достойновѣр- ный			
							єдиновірець
єдиновѣрньныи	єдиновѣрньныи			єдиновѣрньный			єдиновірний
єдиновѣрньникъ	єдиновѣрнь- никъ			єдиновѣрньнѣкъ	єдиновѣрньнѣкъ		
єдиновѣриє	єдиновѣрье			єдиновѣриє, єдиновѣрье			
							єдиновірство
							єдиновірський
	завѣрньныи						завірений
							завірення
							завіритель
							завірителька

						завірити, завіряти	завірити, завіряти
							завіритися
						звірити	звірити, звіряти, звірювати
							звіритися, звірятися, звірюватися
						звірість	
	зълѡвѣрьць			зълѡвѣрець			
зълѡвѣриє, золѡвѣриє	зълѡвѣриє			зълѡвѣрие			
	зълѡвѣрьный, зълѡвѣрьнѣ			зълѡвѣрный			
				зълѡвѣрныкъ			
				зълѡвѣрно			
	зълѡвѣръство			зълѡвѣръство			
	Зълѡвѣръство- вати						
						зневѣра	зневѣра
							зневѣрений
							зневѣреність
						зневѣритися	зневѣритися, зневѣрятися, зневѣрюватися
							зневѣр'я
	извѣрити			извѣрити			
	извѣроватиса			извѣритися			
				извѣрка			
	изневѣритиса						
	изоувѣро						
	изоувѣръ						
				имовѣрие			

				имовѣрный		імовірний, ймовірний	імовірний, ймовірний
						імовірність	імовірність, ймовірність
						імовірно	імовірно, ймовірно
				имовѣрство			
				имовѣрчиый			
иновѣрьць	иновѣрьць			иновѣрець			іновірець
	иновѣриє			иновѣрие			
							іновірка
иновѣрнии	иновѣрьнии			иновѣрный			імовірний
	иновѣрьныкъ			иновѣрныкъ			
				кривовѣрие			
кривовѣрьнии	кривовѣрьнии			кривовѣрный		кривовірний	
				кривовѣрныкъ			
кривовѣръство	кривовѣръство			кривовѣрство			
маловѣрнии, маловѣрнии	маловѣрьнии			маловѣрнии			
маловѣръ	маловѣръ			маловѣръ		маловір	маловір
							маловірогідний
маловѣриє	маловѣриє			маловѣрие			маловір'я
							малодостовірний
							марновір
							марновірка
							марновірний
							марновірність
							марновірно
						марновірство	марновірство
							напоневірятися
невѣра	невѣра		невѣра	невѣра		невіра	невіра
	невѣрити						
невѣриє	невѣриє		невѣрис	невѣрие,			невір'я

				невѣрье			
				невѣримый			
				невѣрка			
						невѣрненький	
невѣрьныи	невѣрьныи			невѣрныи		невѣрний	невѣрний
невѣрьникъ			невѣрникъ	невѣрныкъ		невѣрник	невѣрник
						невѣрница	невѣрница
						невѣрниченько	
						невѣрничка	
невѣрно	невѣрно			невѣрно		невѣрно	невѣрно
				невѣрность			невѣрність
невѣрваниеѣ	невѣрваниеѣ			невѣрвание			
невѣрвати	невѣрвати			невѣрвати			
	невѣроуѣмъ						
							невѣрогѣдний
							невѣрогѣдність
	невѣрънѣи					невѣронька	
	невѣръствьнѣ			невѣръственнѣи			
невѣръствиѣ, невѣрествиѣ	невѣръствиѣ			невѣръствие			
невѣръство	невѣръство		невѣръство	невѣръство			невѣръство
невѣръствовати	невѣръствовати			невѣръствовати			
							невѣруючий
				невѣръ			
							недовѣра
						недовѣркува- тий	недовѣркуватий
							недовѣрливий
							недовѣрливѣсть
							недовѣрливо
				недовѣрокъ		недовѣрок	недовѣрок
							недовѣрчивий

							недовірливо
							недовір'я
							недовіряти
						неймовіра	неймовіра
	неймовѣри					неймовірний	неймовірний
						неймовірність	неймовірність
						неймовірно	неймовірно
						неймовірство	
	недвовѣрно						
				неудобовѣрний			
						нововірець	
						нововірний	
						нововірство	
						одновірець	
						одновірний	
						одновірство	
							перевірений
						перевірити	перевірити, перевіряти
							перевіритися, перевірятися
						перевірка	перевірка
							перевірний
							перевірник
							перевірниця
							перевіряння
						перевірювати	перевірювати
						перевірюва- тися	перевірюватися
							повірений
		поверити					повірити
							повіритися
							повірка
							повірник

							повірниця
							повірувати
							повірювати
							повір'я
				полувѣрие			повіряти
полѣвриє				полувѣрье, полувирье, полвиры			
				полувѣрный			
						понавіряти	
						поневірнити	
							поневірка
							поневір'яння
						поневіряти	поневіряти
						поневірятися	поневірятися
правовѣрие				правовѣрие, правовѣрье			
правовѣрно, правовѣрнѣ				правовѣрно, правовѣрнѣ, правовѣрне			
правовѣрныи		правовѣрныи		правовѣрный		правовірний	правовірний
							правовірність
						правовірник	
				правовѣрствие			
				правовѣрствующий			
							провірений
						провірити, провір'яти	провірити, провір'яти
							провір'ятися
						розвірити	
				своевѣрецъ			
				своевѣрный			

сѡвѣръникъ							
							старовір
				старовѣрецъ			старовірець
							старовірка
				старовѣрство			старовірство
							старовірський
ѡвѣрениє		оувѣреніє					
ѡвѣрити, ѡвѣрати						увірити увіряти	увірити, ввірити, увіряти, ввіряти
ѡвѣръный							
ѡвѣритиса						увірятися	увіритися, ввіритися, увірятися, ввірятися
						увірувати	увірувати, ввірувати
59	84	11	34	97	25	76	182

Додаток 2.2

Зіставлення дериватів вербалізатора *віра* з диференційними когнітивними ознаками, які вони лінгвалізують

Матеріали для словаря древне-русского языка по письменным памятникам **І. І. Срезневського**, включно з додатком до нього, фіксують **61** дериват від твірного слова *віра*. Ці похідні лінгвалізують ДКО концепту “віра”

1) ‘довір’я’: дієсл. **вѣрити** [223, т. 1, 491] – ‘довіряти’ [224, 72], **вѣритисѧ** [223, т. 1, 491], **въвѣрити**, **въвѣрѧти**, **въвѣритисѧ**, **въвѣрѧтисѧ** [223, т.1, 328]; прикм. **вѣришии** [223, т. 1, 491], **вѣроѧтныи** – ‘достойний довір’я’ [223, т. 1, 492], **достойновѣрныи** – ‘достойний віри’ [224, 93], **ѡвѣрныи** – достойний віри [223, т. 3, 1126];

2) ‘довір’я’ й ‘діло’: дієсл. **ѡвѣритисѧ** – 1. ‘Бути прийнятим з вірою’. 2. ‘Отримати посвідчення’. 3. ‘Вселити довір’я’ [223, т. 3, 1126];

3) ‘діло’: дієсл. **ѡвѣрити** – ‘утвердити’ [223, т. 3, 1126];

4) ‘вірність’: прикм. **вѣрныи** [223, т. 1, 493], **вѣровныи** – ‘той, що стосується віри’ [223, т. 1, 492]; присл. **вѣрно** – ‘незмінно’ [224, 72], **вѣрнь** – ‘вірно’ [223, т. 1, 493];

5) ‘релігія’: віддієсл. ім. **вѣрованіє** – ‘прийняття віри’ [224, 72], **иновѣръць** [223, т. 1, 1101]; прикм. **иновѣрныи** [223, т. 1, 1101]; дієсл. **вѣровати** [223, т. 1, 491], **вѣроватисѧ** [224, 72], **вѣрствовати** – ‘вірувати’ [223, т. 1, 493];

6) ‘релігія’ і ‘віровизнання’: ім. **двовѣріє** [223, т. 1, 639], **двоєвѣріє** [223, т. 1, 640], **двовѣръство** [223, т. 1, 639], **двовѣръць** [223, т. 1, 639], **единовѣріє** [223, т. 1, 811], **единовѣръникъ** [223, т. 1, 812]; прикм. **единовѣръныи** – ‘належний до одного віросповідання’ [224, 99]; дієсл. **двовѣровати**, **дѡвовѣровати** [224, 85];

7) ‘релігія’, ‘вірність’ і ‘віровизнання’: ім. **сѡвѣръникъ** – ‘єдиновірець, прихильник’ [223, т. 3, 678];

- 8) 'віровизнання' й 'догма': ім. **правовѣриє** – 1. 'Істинна, правильна віра'. 2. 'Наставлення в істинній вірі' [223, т. 2, 1349]; прикм. **правовѣрньни** – 1. 'Заснований на правилах істинного віровчення'. 2. 'Хто сповідує православну віру, православний'. 3. 'Відповідний до правил православ'я' [223, т. 2, 1349-1350]; присл. **правовѣрно** – 'згідно з догмами істинного віровчення' [223, т. 2, 1349], **правовѣрньнѣ** – 'згідно з правилами православ'я' [223, т. 2, 1350];
- 9) 'релігія', 'вірність' і 'добро': ім. **благовѣриє** [223, т.1, 92], **благовѣрствие** [223, т. 1, 92], **благовѣрство** [223, т.1, 92]; прикм. **благовѣрний** – 1. 'Той, хто сповідує істинну віру, благочестивий'. 2. 'Як постійний епітет царя, князя, архієрея' [223, т.1, 92]; присл. **благовѣрно** [223, т.1, 92];
- 10) 'вірність', 'релігія' й 'церква': прикм. **вѣрний** – 1. 'Незрадливий. 2. Віруючий'. 3. 'Вірний церкви'. 4. 'Той, хто присягнув' [223, т. 1, 492];
- 11) 'відсутність сумніву': прикм. **достовѣрньний** [223, т. 1, 713];
- 12) 'діло' й 'відсутність сумніву': віддієсл. ім. **звѣрениє** – 'удостоверення, запевнення' [223, т. 3, 1126]; дієсл. **звѣрати** – 'переконувати' [223, т. 3, 1126];
- 12) 'недовір'я': ім. **безвѣриє** – 'невір'я' [223, т. 1, 52], **невѣрство** – 'безвір'я' [223, т. 2, 368]; прикм. **безвѣрньний** [224, 9], **безвѣрний** – 'невірний' [223, т.1, 52];
- 13) 'недовір'я' й 'релігія': віддієсл. ім. **невѣрвание** – 'невір'я' [223, т. 2, 367];
- 14) 'недовір'я', 'релігія' й 'віровідступництво': ім. **безвѣрникъ** – 'той, хто є невірний, безбожний' [223, 9], **невѣрникъ** – 'невіруючий, відступник, зрадник' [223, т. 2, 368], **невѣрствие**, **невѣрествие** – 1. 'Безвір'я, невір'я'. 2. 'Невірність, зрада' [223, т. 2, 368]; прикм. **невѣрньни** – 1. 'Невіруючий'. 2. 'Невірний, зрадник'. 3. 'Непосвячений'. 4. 'Нечестивий' [223, т. 2, 368];
- 15) 'зло' й 'релігія': ім. **золовѣриє**, **зьловѣриє** [224, 119], **кривовѣрство** [223, т. 1, 1321]; прикм. **кривовѣрньний** [223, т. 1, 1321];

- 16) ‘зло’, ‘недовір’я’ й ‘діло’: дієсл. **невѣрьствовати** – 1. ‘Не вірити, не мати віри’. 2. ‘Бунтувати проти’ [223, т. 2, 368];
- 17) ‘маловір’я’: ім. **маловѣрь** [223, т. 2, 103], **маловѣриє** [223, т. 2, 103]; прикм. **маловѣрнии**, **міаловѣрнии** [223, т. 2, 103];
- 18) ‘сумнів у правдивості’: ім. **невѣра** – ‘сумнів’ [223, т. 2, 367]; присл. **невѣрно** – ‘несправедливо, неправильно’ [223, т. 2, 368];
- 19) ‘сумнів у правдивості’ й ‘недовір’я’: ім. **невѣриє** – 1. ‘Безвір’я’. 2. ‘Недовір’я, сумнів’ [223, т. 2, 367];
- 20) ‘сумнів у правдивості’ й ‘релігія’: дієсл. **невѣровати** – ‘сумніватись’ [223, т. 2, 368];
- 21) ‘зло’, ‘діло’ й ‘людина’: ім. **полѣвриє** – ‘половина віри’ [223, т. 2, 1139].

Окрім згаданих похідних І. І. Срезневський подає одну власну назву “**ѡвѣриє**” – книга Івана Дамаскина “Слово про праву віру” [223, т. 3, 1126] (ДКО ‘віровизнання’ й ‘догма’).

У **Словарі древнерусского языка за ред. Р. І. Аванесова** (7 томах, що вийшли) зафіксовано **85 дериватів**, які омовлюють ДКО концепту “віра”

- 1) ‘довір’я’: віддієсл. **въвѣреніє** – дія від дієсл. **въвѣрити** [211, т. 1, 512]; прикм. **достовѣрый**, **достовѣрный**, **достойновѣрьнь** – ‘достойний віри, довір’я’ [211, т. 3, 67-68]; дієсл. **въвѣрити** – ‘увірити, довірити’ [211, т.1, 512], **въвѣритиса** – 1. ‘Увіритися, довіритися // увійти в довір’я’. 2. ‘Бути увіреним, довіреним комусь’ [211, т.1, 512], **въвѣратиса** – ‘увірятись, довірятись’ [211, т.1, 513], **вѣрити** – ‘вірити, довіряти’ [211, т. 2, 300];
- 2) ‘вірність’: ім. **вѣрность** – ‘вірність, відданість’ [211, т. 2, 302]; присл. **вѣрьнь** – 1. ‘Вірно, віддано’. 2. ‘Згідно з вірою’ [211, т. 2, 303];
- 3) ‘вірність’ і ‘християнство’: ім. **вѣролюбьць** – ‘той, хто відданий (християнській) вірі’ [211, т. 2, 302];
- 4) ‘довір’я’, ‘вірність’, ‘християнство’ й ‘щирість’: прикм. **вѣрный** – 1. ‘Достойний віри, довір’я’. 2. ‘Вірний, дотримує вірності’. 3. ‘Сповідник

християнської віри, віруючий'. 4. 'Що стосується віри'. 5. 'Правильний, істинний' [211, т. 2, 302-303];

5) 'релігія': ім. **иновѣриє** – 'інше (нехристиянське) віровизнання' [211, т. 4, 156]; **иновѣрьць, иновѣрьныкъ** – 'іновірець, еретик' [211, т. 4, 156-157];

прикм. **иновѣрьный** – 'належний до іншої віри, віровизнання' [211, т. 4, 156];

6) 'довір'я' й 'релігія': дієсл. **възвѣровати** – 'повірити, увірувати' [211, т. 2, 28], **вѣрствовати** – 'вірити, довіряти' [211, т. 2, 303];

7) 'щирість' і 'релігія': прикм. **въсевѣрьный** – 'щиро віруючий' [211, т. 2, 271];

8) 'релігія' й 'віровизнання': ім. **дѣвовѣрьє, дѣвоєвѣрьє** – 1. 'Сумнів, хитання'. 2. 'Двовір'я' [211, т. 3, 112], **дѣвовѣрьць** – 'той, хто сповідує дві віри, двовірець' [211, т. 3, 112], **єдиновѣрьє** – 'єдиновір'я' [211, т. 3, 186], **єдиновѣрьныкъ** – 'одновірець' [211, т. 3, 186]; прикм. **дѣвоевѣрьнь** – 'стосовний двох вір' [211, т. 3, 112], **дѣвовѣрьнь** – 'сумнівний, з двояким закінченням' [211, т. 3, 112], **єдиновѣрьный** – 'одновірний' [211, т. 3, 186]; дієсл. **дѣвовѣровати** [211, т. 3, 112]; присл. **дѣвовѣрьно** – нар. 'сповідуючи дві віри' [211, т. 3, 112];

9) 'довір'я', 'релігія' й 'відсутність сумніву': віддієсл. ім. **вѣрованіє** – 1. 'Віра, довір'я'. 2. 'Вірування (релігійне)'. 3. 'Доказ // свідчення' [211, т. 2, 300-301];

10) 'довір'я', 'сподівання на людину', 'відсутність сумніву', 'віра в щось', 'християнство': дієсл. **вѣровати** – 1. 'Вірити, довіряти; // відчувати довір'я, покладатись на когось; надавати значення чомусь; вважати, бути переконаним'. 2. 'Вірувати в когось, щось, поклонятися комусь, чомусь'. 3. 'Вірувати в Христа, бути християнином' [211, т. 2, 300-301];

11) 'Бог', 'добро' й 'віровизнання': ім. **благовѣриє** – 1. 'Набожність, благочестя'. 2. 'Істинна віра, православ'я' [211, т. 1, 172], **добровѣрство**, віддієсл. ім. **добровѣрованьє**, – 1. 'Благочестивість, набожність'. 2. 'Істинна віра, правовір'я' [211, т. 2, 482];

- 12) ‘Бог’, ‘довір’я’ й ‘добро’: ім. **боговѣриє** – ‘віра в Бога, набожність, благочестя’ [211, т. 1, 255];
- 13) ‘вірність’, ‘віровизнання’ й ‘добро’: прикм. **благовѣрнии** – ‘відданий істинній вірі, православний; благочестивий’ [211, т. 1, 172], **добровѣрнии** – ‘відданий істинній вірі, правовірний’ [211, т. 2, 482]; присл. **благовѣрно**, **благовѣрнѣ** [211, т. 1, 172-173];
- 14) ‘релігія’ й ‘віра у щось’: дієсл. **вѣроватиса** – ‘вважатись чимось, сприйматись в якості когось’ [211, т. 2, 301];
- 15) ‘добро’ й ‘щирість’: присл. **добровѣрнѣ** – нар. ‘добровільно, охоче’ [211, т. 2, 482];
- 16) ‘добро’ й ‘релігія’: ім. **благовѣрство** – ‘благочестя’ [211, т. 1, 173]; дієсл. **благовѣровати** – ‘бути благочестивим’ [211, т. 1, 172];
- 17) ‘зло’ й ‘релігія’: ім. **кривовѣрство** – ‘єретицтво, нечестивість’ [211, т. 4, 296]; прикм. **кривовѣрнии** – ‘єретичний, нечестивий’ [211, т. 4, 296];
- 18) ‘відсутність сумніву’: ім. **вѣроиманиє** – ‘переконання’ [211, т. 2, 302], **достовѣриє** – ‘достовірність, правда, істина’ [211, т. 3, 67]; присл. **недвовѣрно** – ‘недвозначно, явно’ [212]; вставне слово **вѣрноє** – ‘у ролі підтвердження’ [211, т. 2, 302];
- 20) ‘діло’ й ‘відсутність сумніву’: прикм. **вѣрованѣ** – ‘підтверджений (про причину збору милостині)’ [211, т. 2, 301], **завѣрнии** – завірена ‘копія документа’ [211, т. 3, 290]; дієсл. **извѣрити** – ‘перевірити, випробувати’ [211, т. 3, 481], **извѣроватиса** [211, т. 3, 481], **вѣритиса** – ‘клястись’ [211, т. 2, 300];
- 21) ‘людина’, ‘зло’ й ‘діло’: ім. **вирьникъ** – ‘особа, призначена князем для суду і збору вір’ [211, т. 1, 436], **вѣрникъ** – ‘те саме, що вирьникъ’ [211, т. 2, 302];
- 22) ‘сумнів у правдивості’ й ‘недовір’я’: ім. **невѣра** – ‘невір’я, сумнів; недовір’я’ [212], віддієсл. ім. **невѣрованиє**, ім. **невѣриє** – ‘невір’я, безвір’я; сумнів’ [212]; прикм. **невѣрствьнѣ** – ‘невѣрнии у 3 знач.’ [212]; дієсл.

невѣрити, невѣровати – ‘не вірувати, сумніватись’ [212]; присл. **невѣрно** – ‘недостовірно, сумнівно’ [212];

23) ‘неймовірність’ і ‘сумнів у правдивості’: прикм. **невѣроуємъ** – ‘неймовірний, сумнівний’ [212], **неимовѣрыи** – ‘невірячий, недовірливий’ [212];

24) ‘недовір’я’ й ‘релігія’: прикм. **безвѣрныи** – ‘невіруючий’ [211, т. 1, 113];

25) ‘недовір’я’ й ‘християнство’: ім. **безвѣриє** – ‘невіра в християнське вчення’ [211, т. 1, 112], **безвѣрствиє** – ‘те саме безвѣриє’ [211, т. 1, 113],

26) ‘недовір’я’, ‘сумнів у правдивості’, ‘християнство’ й ‘віровідступництво’: ім. **невѣрствиє** – 1. ‘Невіра, сумнів’. 2. ‘Невірність, зрада’. 3. ‘Невір’я, безвір’я, безбожність’ [212], **невѣрство** – 1. ‘Невір’я, сумнів’. 2. ‘Безвір’я, безбожність’. 3. ‘Невірність, зрада’. 4. ‘Недовір’я’ [212]; прикм. **невѣрныи** – 1. ‘Недостовірний, сумнівний, помилковий’. 2. ‘Той, хто сумнівається’. 3. ‘Такий, на якого не можна покластись, невірний, ненадійний’. 4. ‘Той, хто не належить до правдивої віри, не сповідує християнську віру, язичник, безбожник’ [212];

27) ‘зло’, ‘недовір’я’, ‘релігія’ й ‘діло’: дієсл. **невѣрствовать** – ‘сумніватись, не вірити // бунтувати, обурюватись’ [212];

28) ‘зло’, ‘догма’ й ‘релігія’: ім. **зьловѣрство, зьловѣриє** – ‘відступлення від догматів віри; неправдиве віровчення’ [211, т. 3, 414-415], **зьловѣрць** [211, т. 3, 415]; прикм. нар. **зьловѣрнѣ, зьловѣрныи** – ‘той, хто відступає від догматів віри; дотримується неправдивого віровчення’ [211, т. 3, 414]; дієсл. **зьловѣрствовать** – ‘відступати від догматів віри’ [211, т. 3, 415];

29) ‘зло’ й ‘людина’: ім. **изоувѣрь** – ‘той, хто вселяє страх, жахливий на вигляд (стосовно ефіюпа)’ [211, т. 4, 116]; присл. **изоувѣро** – нар. ‘грізно’ [211, т. 4, 116];

30) ‘маловір’я’: ім. **маловѣрь** – ‘той, хто недостатньо глибоко вірить’ [211, т. 4, 494], **маловѣриє** – ‘сумнів у вірі, нестача віри’ [211, т. 4, 494]; прикм. **маловѣрныи** – ‘не досить віруючий, той, хто сумнівається’ [211, т. 4, 494];

31) 'віровідступництво': дієсл. **изневѣритисѧ** – 'стати зрадником' [211, т. 4, 48].

У словнику подано ступені порівняння до вірно: **вѣрнѣѥ** (ДКО 'вірність') і **вѣрнѣѥ** (ДКО 'відсутність сумніву') [211, т. 2, 303], **добровѣрнѣѥ** [211, т. 2, 482] (ДКО 'вірність', 'віровизнання' й 'добро'), **достовѣрнѣѥ** [211, т. 3, 67] (ДКО 'довір'я'), **невѣрнѣѥ** [212] (ДКО 'християнство' й 'віровідступництво').

У Словнику староукраїнської мови за ред. Л. Л. Гумецької є значно менше похідних від твірного слова *віра* – **11 одиниць**. Ці деривати ословлюють ДКО

1) 'вірність': ім. **вѣрность** – 'відданість' [217, т. 1, 230]; прикм. **вѣрный, вѣрній, вѣрны, вѣрни, вѣрєнь, верєнь, вѣрнії, вѣрнии, вирєн** – 'відданий' [217, т. 1, 230], **вѣрнии** – 'відданий' [217, т. 1, 232];

2) 'вірність' і 'добро': прикм. **благовѣрный** – 'благовірний, благочестивий' [217, т. 1, 97];

3) 'вірність' і 'відсутність сумніву': присл. **вѣрно, верно, вирно, вирьно** – 1. 'Віддано'. 2. '(Згідно з умовою) точно' [217, т. 1, 230], **вѣрнѣ, вѣрє, вирє, верє, вѣрна** – 1. 'Віддано'. 2. '(Згідно з умовою) точно' [217, т. 1, 231-232], **вѣрно** – 1. 'Вірно; віддано'. 2. 'Правильно, безумовно'. 3. 'Згідно з вірою; по вірі' [217, т. 2, 302];

4) 'довіра': дієсл. **веровати** – 1. 'вірити' (кому) [217, т. 1, 165]; **повєрити** – 'повірити, довірити' [217, т. 2, 159];

5) 'діло', 'відсутність сумніву' й 'довіра': дієсл. **верити** – 1. '(Бути пересвідченим у правдивості чого, не сумніватися в чому) вірити'. 2. '(Мати довір'я до кого) вірити' [217, т. 1, 165];

6) 'релігія': **вѣроувати** [217, т. 1, 232];

7) 'щирість' й 'догма': **правовѣрный** – 1. 'Сумлінний, чесний'. 2. 'Правомірний, законний' [217, т. 2, 222];

8) 'діло' й 'відсутність сумніву': віддієсл. ім. **оувѣреніє** – 'завірення, підтвердження' [217, т. 2, 463];

У словнику подано ступені порівняння до вірно: **вѣрнѣи, всернѣи** [217, т. 1, 232] (ДКО ‘вірність’), а також власні назви: сіл – **Неверовъ, Неверъ** [217, т. 2, 32], і потоку у Молдовському князівстві – **Нєвира** [217, т. 2, 33].

У Словнику української мови XVI – першої половини XVII ст. за ред. Д. Г. Гринчишина (17 томах, які вийшли) поміщено **34** похідних, які лінгвалізують ДКО

- 1) ‘релігія’: ім. **вѣрка, верка** – ірон. ‘нове релігійне вчення’ [218, т. 6, 151];
- 2) ‘релігія’, ‘вірність’ і ‘добро’: ім. **благовѣриє, благоверіє, благовѣріє, благовѣрыє** – 1. ‘Правовірність, благочестя’. 2. ‘Справжня віра, благовір’я’. 3. ‘(Форма шанобливого звертання) благочестя’ [218, т. 2, 94]; прикм. **благовѣрный, благоверный** – 1. ‘Благовірний, благочестивий’. 2. У знач ім. ‘(людина, яка додержується приписів релігії) правовірний, побожний’ [218, т. 2, 94]; присл. **благовѣрно** – ‘правовірно, благочестиво’ [218, т. 2, 94];
- 3) ‘релігія’ й ‘віровизнання’: віддієсл. ім. **вѣрованє, вѣрованьє** – ‘віра, вірування, віросповідання’ [218, т. 6, 156];
- 4) ‘відсутність сумніву’: ім. **вѣроятіє** – ‘достовірність’ [218, т. 6, 157]; прикм. **вѣрутный** – ‘справжній, явний’ [218, т. 6, 157]; дієсл. **въвѣрити** – ‘те саме, що увѣрити’ [218, т. 5, 93], **вѣритися** – ‘(бути певним у правильності, правдивості чого-небудь) віритися’ [218, т. 6, 151];
- 5) ‘відсутність сумніву’ й ‘сподівання майбутніх подій’: віддієсл. ім. **вѣренє** – ‘те саме, що віра у 1 знач.’ [218, т. 6, 149];
- 6) ‘відсутність сумніву’, ‘довір’я’, ‘релігія’, ‘віровизнання’: дієсл. **вѣрити, вѣрить, вѣріти, вѣрыти, верити, верыти, верѣти, вирити, вірити** – 1. (у що і без додатка) ‘(Бути впевненим і переконаним у чому-небудь) вірити’; (у що, чому, у чому і без додатка) ‘вірити’. 2. (кому) ‘(Мати довір’я до когось) довіряти, вірити’. 3. (в кого, що і без додатка) ‘(Дотримуватись релігійних поглядів, бути релігійним) вірити’ // (Сповідувати яку-небудь релігію) вірити’. 4. (кого, ким, що) ‘Визнавати’ [218, т. 6, 151];

7) ‘вірність’ і ‘щирість’: **вѣрно, вѣрно** – присл. 1. ‘(Віддано) вірно; // (чесно, зі щирою вірою у що-небудь) вірно: проживати вірно; // як належить: будувати вірно’. 2. ‘Щиро’ [218, т. 6, 154];

8) ‘вірність’, ‘відсутність сумніву’, ‘щирість’: ім. **вѣрность, вѣрность, верность, верность, верность** – 1. ‘(Відданість) вірність’. 2. ‘Щирість’. 3. ‘Чесність’. 4. ‘Справедливість’. 5. ‘Певність’. 6. ‘(Точне дотримання, виконання чого-небудь) точність, правильність, пильність’. 7. ‘(У сполученні з займ. вашъ, си, твой вживається як форма звертання, титулування) ваша, її, твоя вірність, величність’ [218, т. 6, 154]; присл. **вѣрнс, верне, вирне** – 1. ‘(Віддано) вірно; // як належить; // згідно з умовою (виконувати вірно з договором); // довірчо’. 2. ‘Щиро’. 3. ‘Точно, правильно; // правдиво’. 4. ‘Чесно, справедливо; // (обов’язково) неодмінно’. 5. ‘(Остаточно у виборі) твердо’. 6. ‘Незмінно, весь час, постійно’ [218, т. 6, 153];

9) ‘вірність’, ‘відсутність сумніву’, ‘щирість’, ‘релігія’, ‘довір’я’: прикм. **вѣрный, вѣрный, вѣрній, вѣрньный, вѣрньный, верный, верньный, вирный, вірний, вѣрен, верень** – прикм. – 1. ‘Відданий, вірний’. 2. ‘Вірний, незрадливий; // (який зберігає подружню вірність) вірний; // постійний, незмінний’. 3. ‘Правдивий, істинний’. 4. ‘Правильний, безпомилковий’. 5. ‘Відповідний, рівний, однаковий’. 6. ‘Неминучий’. 7. ‘(Який визнає, сповідує догмати певної релігії) вірний’. 8. ‘(Який заслуговує довір’я) надійний’ [218, т. 6, 155];

10) ‘відсутність сумніву’, ‘релігія’, ‘Бог’, ‘довір’я’ й ‘надія’: дієсл. **вѣровати, веровати** – 1. (чому і без додатка) ‘(Бути переконаним у чому-небудь) вірити; (у що і без додатка) ‘твердо вірувати’; // (в кого, що, кому, чому, о кім, без додатка) ‘(бути релігійним, вірити в існування Бога) вірувати’. 2. (кому, чому і без додатка) ‘(Довіряти комусь, чийм-небудь словам) вірити’. 3. ‘Надіятися’ [218, т. 6, 157].

11) ‘Бог’ і ‘релігія’: дієсл. **вѣроватися** – (про Бога і Святу Тройцю) ‘визнаватися’ [218, т. 6, 157]; дієприкм у знач ім. **вѣровавший** – ‘(Той, хто визнає існування Бога; релігійна людина) віруючий’ [218, т. 6, 156], **вѣруючий,**

верующий – ‘(Той, хто визнає існування Бога; релігійна людина) віруючий’ [218, т. 6, 157], **вѣрующий** – (цсл. вѣроующии) ‘те саме, що вѣрующий’ [218, т. 6, 157];

12) ‘довіра’: прикм. **вѣрущий** – ‘вірчий’ 218, т. 6, 157];

13) ‘довіра’ й ‘відсутність сумніву’: **вѣрыгодный, вѣригодный, вѣрегодный, верыгодный, веригодный, веригодный** – прикм. 1. ‘(Гідний довір’я) надійний’. 2. ‘(Який містить переконливі докази) вірогідний’ [218, т. 6, 158-159];

14) ‘релігія’ й ‘віровизнання’: ім. **двовѣрецъ** – ‘(Той, хто дотримується одночасно двох релігій, вір) двовірець’ [218, т. 7, 200];

15) ‘недовір’я’: ім. **невѣра, невѣриє, невѣрникъ, невѣрство**;

16) ‘недовір’я’ й ‘Бог’: ім. **безвѣріє, безвѣріє** – ‘безвір’я, безбожність’ [218, т. 2, 37], **безвѣра** – ‘те саме, що безвѣріє’ [218, т. 2, 37], **безвѣрникъ** – безвірник, безбожник [218, т. 2, 38], **безвѣрство, безвѣрство** – ‘те саме, що безвѣріє’ [218, т. 2, 38].

У словнику також подані ступені порівня **вѣрыгоднѣйший** [218, т. 6, 159], **вѣрней** [218, т. 6, 153] (ДКО ‘відсутність сумніву’) та **вѣрнѣйший, вѣрнѣйшій, вернейший** [218, т. 6, 156] (ДКО ‘вірність’).

Словарь русского языка XI-XVII вв. фіксує велику кількість дериватів – 99 слів. Вони вербалізують ДКО

1) ‘довірливість’: прикм. **имовѣрчиьи** – ‘довірливий’ [213, т. 6, 230], **вѣроятельный** – ‘довірливий’ [213, т. 2, 93];

2) ‘довір’я’: прикм. **ввѣренный** – 1. ‘Огорнутий довір’ям’. 2. ‘Даний у ведення, управління комусь’ 213, т. 2, 28]; дієсл. **ввѣриватися** – ‘входити у довір’я’ [213, т. 2, 28], **ввѣряти** – ‘увіряти’ [213, т. 2, 29];

3) ‘відсутність сумніву’: ім. **имовѣрство** – ‘достовірність’ [213, т. 6, 230], **имовѣриє** – ‘стан’ [213, т. 6, 230]; прикм. **достойновѣрныи** – ‘те саме, що достовѣрный’ [213, т. 4, 338], **имовѣрныи** – ‘достовірний, такий, якому можна

повірити' [213, т. 6, 230]; присл. **всевѣрь** – 'цілковито, всеціло' [213, т. 3,116], **всевѣрно, всевѣрнѣ** – 'точно, дійсно, ревно' [213, т. 3,116];

4) 'діло' й 'відсутність сумніву', 'вірність': віддієсл. ім. **вѣрение** – 'підтвердження, завірення' [213, т. 2, 85]; дієсл. **вѣрятися** – 'упевнюватись' [213, т. 2, 29], **вѣритися** – 'давати клятву, обітницю' [213, т. 2, 89];

5) 'вірність': **вѣрность** – ім. 1. 'Незмінність, послідовність'. 2. 'Надійність' [213, т. 2, 91]; присл. **вѣрностно** – 'незмінно, послідовно' [213, т. 2, 91];

6) 'християнство': **всевѣрными** – 'сповідник християнської віри' [213, т. 3,116];

7) 'щирість' і 'вірність': прикм. **вѣрнорадетельными** – 'старанний, такий, що служить вірою і правдою' [213, т. 2, 91];

8) 'релігія', 'вірність' і 'добро': прикм. **благовѣрными** – 1. 'Той, хто сповідує істинну віру, благочестивий; // як постійний епітет царя, князя, архієрея'. 2. 'Праведний, благочестивий' [213, т. 1, 192];

9) 'добро' й 'релігія': ім. **благовѣрие** – 'істинна віра; благочестя' [213, т. 1, 192], **благовѣрствие, благовѣрство** – 'те саме, що благовѣрие' [213, т. 1, 192]; дієсл. **благовѣровати** – 1. 'Сповідувати істинну віру' [213, т. 1, 192];

10) 'довір'я', 'відсутність сумніву', 'сподівання на людину', 'релігія': ім. **вѣрникъ** – 1. 'Той, кому можна безумовно вірити; // праведник'. 2. 'Релігійна, віруюча людина'. 3. 'Прихильник когось' [213, т. 2, 90]; дієсл. **вѣрити** – 1. 'Приймати за істину чийсь судження, свідчення; // визнавати щось достовірним, справжнім, законним'. 2. 'Довіряти комусь, покладатись на когось'. 3. 'Повіряти комусь щось'. 4. 'Те ж, що й вірувати – слідувати якомусь віровченню, бути його прихильником' [213, т. 2, 89];

11) 'відсутність сумніву', 'догма', 'Бог', 'щирість', 'релігія', 'довір'я', 'вірність': прикм. **вѣрный, вѣрной** – 1. 'Істинний, що відповідає дійсності; правильний; // Прихильник істини, чесний'. 2. 'Поклонник певних істин, догматів, що стосуються віри в Бога'. 3. 'Віруючий'. 4. 'Відданий, такий, що

заслуговує довір'я'. 5. 'Той, хто користується довір'ям, довірена особа. 6. Той, хто дав клятву, присягнув' [213, т. 2, 91-92]; присл. **вѣрно** – 1. 'Відповідно до істини, віри в певні істини, догмати; правильно, праведно; // ревно, з релігійним почуттям; // за всіма правилами'. 2. 'З довір'ям, довірливо'. 3. 'Надійно, упевнено, безпечно'. 4 'Віддано, незмінно' [213, т. 2, 90-91];

12) 'релігія', 'Бог', 'відсутність сумніву': віддієсл. ім. **вѣрвание** – 1. 'Стан до дієсл. вѣрвати'. 2. 'Доказ, підтвердження' [213, т. 2, 92]; дієсл. **вѣрвати** – 1. 'Відчути релігійне почуття, увірувати; бути, стати віруючим; // відчувати божественну природу когось, чогось, поклонятися чомусь'. 2. 'Те, що і вѣрити; // визнавати щось істинним, правильним' [213, т. 2, 92-93];

13) 'релігія' й 'довір'я': дієсл. **вѣрватися** – 1. 'Вважатись, визнаватись за когось (у свідомості віруючих)'. 2. 'Користуватись довір'ям' [213, т. 2, 93], **возвѣрвати** – 'почати вірити, повірити' [213, т. 2, 270];

14) 'діло' й 'відсутність сумніву': віддієсл. ім. **извѣрка** – 'перевірка' [213, т. 6,110]; прикм. **вѣрчий** – 1. 'Про документ, який підтверджує щось'. 2. 'Про міру, посуд, що має строго встановлений обсяг і слугує еталоном, взірцем для вимірювання' [213, т. 2,106], **вѣрящий, вѣрющий** – 'те саме, що вірчий' [213, т. 2,110]; дієсл. **извѣрити** – 'вивірити, перевірити' [213, т. 6,110];

15) 'релігія' й 'віровизнання': ім. **двовѣрство, двоевѣрье, двовѣрье** [213, т. 4,183], **двоевѣрець, двовѣрець, двувѣрець** – послідовник двох релігій [213, т. 4,184], **двоевѣрье, двовѣрье** [213, т. 4,184], **единовѣрие, единовѣрье** – 'спільність віри, одновір'я' [213, т. 5,19], **единовѣрныкъ** [213, т. 5,19]; **старовѣрець** – 'старовірець, старообрядець' [213, т. 28, 9], **старовѣрство** – 'слідування старій вірі, старообрядництво' [213, т. 28, 9]; прикм. **единовѣрныи** – 'людина однієї з кимось віри, одновірець' [213, т. 5,19];

16) 'релігія', 'віровизнання' й 'сумнів у правдивості': **двоевѣрныи** – 'той, хто вагається у вірі' [213, т. 4,184];

17) 'добро', 'щирість', 'Бог': **добровѣрныи** – 'благочестивий, набожний' [213, т. 4, 258];

- 18) ‘релігія’: ім. **иновѣрецъ, иновѣрныкъ** – ‘іновірець’ [213, т. 6, 237], **иновѣрие** [213, т. 6, 237]; прикм. **иновѣрныи** [213, т. 6, 237];
- 19) ‘віровизнання’, ‘догма’, ‘добро’: ім. **правовѣрие, правовѣрье** – ‘істинна, правильна віра’ [213, т. 18, 116], **правовѣрствие** – ‘те саме, що і правовѣрие’ [213, т. 18, 117]; прикм. **правовѣрныи** – 1. ‘Заснований на правилах істинного віровчення’. 2. ‘Відповідний до правил істинної віри; відповідний православ’ю’. 3. ‘Сповідник православної віри’. 4. ‘Правовѣрнии – православний християнин’. 5. ‘Благочестивий, праведний’ [213, т. 18, 117]; **правовѣрствующий** – ‘той, хто сповідує істинну віру; православний’ [213, т. 18, 117]; присл. **правовѣрнѣ, правовѣрне, правовѣрно** – ‘згідно з догмами істинного віровчення’ [213, т. 18, 116-117];
- 20) ‘релігія’, ‘вірність’ і ‘віровизнання’: ім. **своевѣрецъ** – ‘людина спільної з кимось віри, єдиновірець’ [213, т. 23, 183]; прикм. **своевѣрныи** – ‘належний до однієї з кимось віри’ [213, т. 23, 184];
- 21) ‘віровідступництво’: ім. **зловѣрецъ, зловѣрныкъ, зловѣрныи** – ‘віровідступник, послідовник неправдивої (з точки зору християнства) віри; еретик’ [213, т. 6, 19], **зловѣрие, зловѣрство** – ‘віровідступництво’ [213, т. 6, 19]; присл. **зловѣрно** [213, т. 6, 19]; дієсл. **извѣритися** – ‘порушити договір про мир, клятву вірності’ [213, т. 6, 110];
- 22) ‘недовір’я’: ім. **безвѣрие** – ‘невір’я’ [213, т. 1, 95];
- 23) ‘недовір’я’ й ‘релігія’: прикм. **невѣрственныи** – ‘невіруючий’ [213, т. 11, 38];
- 24) ‘недовір’я’, ‘Бог’, ‘релігія’: ім. **безвѣрникъ** – 1. ‘Людина, що не вірить в Бога, безбожник’. 2. ‘Іншовірець (нехристиянин)’ [213, т. 1, 95];
- 25) ‘недовір’я’, ‘Бог’, ‘віровідступництво’: **невѣрныкъ** – 1. ‘Невіруючий, безбожник (не визнає істинного Бога)’. 2. ‘Зрадник, віроломна людина’ [213, т. 11, 37];

- 26) ‘недовір’я’, ‘релігія’, ‘віровідступництво’: прикм. **безвѣрныи** – 1. ‘Невірний’. 2. ‘Іншовірний, нечестивий’. 3. ‘Такий, що не заслуговує довір’я, віроломний’ [213, т. 1, 95];
- 27) ‘недовір’я’ й ‘християнство’: ім. **безвѣрство** – 1. ‘Невір’я’. 2. ‘Непричетність до істинної (християнської) віри’. 3. ‘Недовір’я’ [213, т. 1, 95], **невѣръ** – ‘людина, яка не вірить в те, що позиціонує як істинне панівний (християнський) світогляд’ [213, т. 11, 36];
- 28) ‘недовір’я’, ‘сумнів у правдивості’, ‘християнство’, ‘зло’, ‘діло’, ‘віровідступництво’: ім. **невѣрство** – 1. ‘Невір’я, сумнів’. 2. ‘Нехристиянський спосіб мислення’. 3. ‘Нечестивість’. 4. ‘Спір, розбіжність’. 5. ‘Невірність, віроломство, зрада’ [213, т. 11, 39];
- 29) ‘недовір’я’ й ‘сумнів у правдивості’: ім. **невѣра** – ‘невір’я, сумнів’ [213, т. 11, 36], віддієсл. ім. **невѣрка** – ‘підозра, недовір’я’ [213, т. 11, 36]; дієсл. **безвѣрствовати** – ‘не вірити, сумніватися’ [213, т. 1, 95], **невѣровати** – ‘сумніватись, не вірити’ [213, т. 11, 38];
- 30) ‘зло’ й ‘релігія’: ім. **кривовѣрие** – ‘омана у вірі, релігії’ [213, т. 8, 54], **кривовѣрство** – ‘блукання у вірі, релігії; // нечестивість, блюзнірство’ [213, т. 8, 54], **кривовѣрныкъ** – ‘той, хто помиляється у питаннях віри, релігії’; прикм. **кривовѣрныи** [213, т. 8, 54];
- 31) ‘зло’ й ‘віровизнання’: ім. **полувѣрие** – ‘спотворене (з точки зору православ’я) віровчення (про католицизм)’ [213, т. 16, 261], **полувирье, полувѣрье, полувѣрие** [213, т. 16, 262]; прикм. **полувѣрный** – ‘той, хто сповідує спотворене (з точки зору православ’я) віровчення (про католицизм)’ [213, т. 16, 261];
- 32) ‘маловір’я’ й ‘Бог’: ім. **маловѣръ** – ‘хто не твердий у вірі в Бога, сумнівається’ [213, т. 9, 15], **маловѣрие** [213, т. 9, 15], **недовѣрокъ** – ‘людина, що нетвердо вірить’ [213, т. 11, 80]; прикм. **маловѣрныи** [213, т. 9, 15];
- 33) ‘недовір’я’, ‘сумнів у правдивості’, ‘Бог’, ‘релігія’, ‘віровідступництво’, ‘зло’ й ‘діло’: ім. **невѣрие, невѣрье** – 1. ‘Недовір’я, сумнів; невір’я’. 2. ‘Неправовір’я, незнання істинного бога, нечестивість, безвір’я (про чужі

віросповідання, еретичні вчення)’. 3. ‘Спір, розбіжність’. 4. ‘Підозра’ [213, т. 11, 36];

34) ‘зло’, ‘недовір’я’ й ‘діло’: дієсл. **невѣрствовати** – 1. ‘Не вірити, перебувати у невір’ї’. 2. ‘Бути у розбраті, не ладнати з кимось’ [213, т. 11, 39];

35) ‘неймовірність’: прикм. **невѣримыи** – ‘неймовірний’ [213, т. 11, 36], **неудобовѣрныи** – ‘такий, у якого важко повірити’ [213, т. 11, 329];

36) ‘невпевненість’, ‘сумнів у правдивості’, ‘недовір’я’ й ‘віровідступництво’: **невѣрность** – 1. ‘Непевненість, сумнів, недовір’я’. 2. ‘Невірність (порушення вірності)’ [213, т. 11, 37];

37) ‘сумнів у правдивості’, ‘релігія’, ‘Бог’, ‘догма’, ‘віровідступництво’, ‘недовір’я’, ‘неймовірність’: прикм. **невѣрныи** – 1. ‘Той, хто не вірить, сумнівається (у питаннях релігії); невіруючий в істинного бога’. 2. ‘Той, хто сумнівається в істинності тверджень служителів, проповідників; язичник, іновірець, неправовірний’. 3. ‘Нечестивий’. 4. ‘Непосвячений’. 5. ‘Той, хто не дотримується вірності’. 6. ‘Сумнівний, недостовірний, такий, що не заслуговує довір’я’. 7. ‘Неправдоподібний, неймовірний’. 8. ‘Ненадійний’ [213, т. 11, 37-38]; присл. **невѣрно** – ‘так, як властиво невірним (людям, що не знають істинної віри)’ [213, т. 11, 37];

38) ‘недовір’я’, ‘релігія’ й ‘сумнів у правдивості’: віддієсл. ім. **невѣрование** – ‘невір’я (здебільшого у питаннях релігії); сумнів, недовір’я’ [213, т. 11, 38];

39) ‘маловір’я’, ‘недовір’я’, ‘віровідступництво’, ‘Бог’ і ‘релігія’: ім. **невѣрствие** – 1. ‘Відсутність чи недостатність віри, невір’я’. 2. ‘Невірність, віроломство’. 3. ‘Непочитання “істинного” бога, неправовір’я, нечестивість // те, що властиве невірним, іновірцям’. 4. ‘Недовір’я’ [213, т. 11, 38-39];

40) ‘людина’, ‘зло’ й ‘діло’: ім. **вирникъ** – ‘князівська посадова особа, яка розслідувала кримінальні справи та стягувала віри’ [213, т. 2, 188], **вѣрникъ** – ‘те саме, що і вирникъ’ [213, т. 2, 90], **вѣрное** – 1. ‘Штраф за убивство’. 2. ‘Податок, що збирався через довірених осіб (голів та цілувальників)’ [213, т. 2, 91], **полвиры, польъ виры** – ‘половина штрафу, призначеного за вбивство жінки або вчинене каліцтво’ [213, т. 16, 199].

Окрім проаналізованих дериватів у словнику подано омонім **вѣрникъ** – ‘дрібна німецька монета, частина шилінга’ [213, т. 2, 90].

В **Історичному словнику українського язика Є. К. Тимченка** поміщено **25 дериватів**, які омовлюють ДКО

- 1) ‘довір’я’: віддієсл. ім. **вѣренье** – ‘чинність від вѣрити’ [195, т. 1, 487]; прикм. **вѣрущий** – ‘що йому можна вірити, вірогідний, вірчий’ [195, т. 1, 489], **вѣрчая** – ‘ж.р. від вѣрущий’ [195, т. 1, 489], **вѣрогодный** – ‘віри гідний, що йому можна вірити’ [195, т. 1, 488]; дієсл. **ввѣрити** – ‘те саме, що увірити’ [195, т. 1, 194], **ввѣритися** – ‘увійти у віру до когось’ [195, т. 1, 194], **довіръти, довірѣти** – ‘діймати, дійняти віри комусь’ [195, т. 1, 751];
- 2) ‘довір’я’ й ‘людина’: ім. **вѣрникъ** – ‘той, що йому щось повіряють, повірник’ [195, т. 1, 488];
- 3) ‘довір’я’ й ‘релігія’: дієсл. **вѣровати** кому, къ кому, въ кого – ‘мати віру в кого, вірувати кому’ [195, т. 1, 488];
- 4) ‘відсутність сумніву’ і ‘довір’я’: ім. **вѣроятіє** – ‘правдоподібність, няття віри’ [195, т. 1, 488];
- 5) ‘вірність’ і ‘добро’: ім. **благовѣріє, благовѣрьє** – ‘благочестя’ [195, т. 1, 95]; прикм. **благовірний** – ‘благочестивий’ [195, т. 1, 95], **добровѣрный** – ‘доброї віри, благочестивий’ [195, т. 1, 735];
- б) ‘відсутність сумніву’, ‘Бог’, ‘релігія’, ‘довір’я’, ‘сподівання на людину’, ‘віра в щось’: дієсл. **вѣрити** – 1. ‘Приймати за правду, бути переконаним в правдивості чого, не сумніватися, узнавати’. 2. ‘Мати за правду, що Бог об’явив, признавати існування чого, мати віру в що’. 3. ‘Довіряти, давати віру кому, спускатися на кого, бути певним чого’ [195, т. 1, 487];
- 7) ‘вірність’ і ‘відсутність сумніву’: ім. **вѣрность** – 1. ‘Певність, незрадність, відданість’. 2. ‘Певність, правдивість, не фальшивість’ [195, т. 1, 488], **вирность** – ‘те саме, що вѣрность’ [195, т. 1, 255]; присл. **вірне, вірно, вірнѣ** – ‘певно, незрадно, віддано’ [195, т. 1, 255];

- 8) ‘вірність’, ‘щирість’ і ‘релігія’: прикм. **вѣрный** – 1. ‘Незрадливий, певний, щирий, відданий’. 2. ‘Справжній, дійсний, правдивий’. 3. ‘Що вірить, має віру, правовірний’ [195, т. 1, 488], **вирний** – ‘те саме, що вѣрный’ [195, т. 1, 255];
- 9) ‘відсутність сумніву’ й ‘щирість’: прикм. **вѣрутний** – ‘справжній, чистий, явний, правдивий’ [195, т. 1, 488], **вирутний** – ‘те саме, що вѣрутний’ [195, т. 1, 255];
- 10) ‘віровідступництво’: ім. **вѣроломца** – ‘той, хто ламав віру заприсяжену, зрадник’ [195, т. 1, 488];
- 11) ‘релігія’ й ‘віровизнання’: ім. **двовѣрецъ** – ‘хто визнає дві віри’ [195, т. 1, 676], **єдиновѣрныкъ** – ‘одновірець, одної віри з кимось’ [195, т. 1, 881];
- 12) ‘недовір’я’ і ‘маловір’я’: ім. **безвѣрныкъ** – розм. ‘що не має віри, недовірок’ [195, т. 1, 67], **безвѣрство** – ‘брак віри, недовірство’ [195, т. 1, 67].

Словарь української мови за ред. Б. Д. Грінченка фіксує 76 похідних, що лінгвалізують ДКО

- 1) ‘довірливість’: ім. **імовірність** – 1. ‘Довірливість’. 2. ‘Імовірність’ [214, т. 2, 198]; прикм. **ймовірний** [214, т. 2, 199], **імовірний** – ‘довірливий’ [214, т. 2, 198]; присл. **імовірно** – ‘довірливо’ [214, т. 2, 198];
- 2) ‘довір’я’: ім. **довіряння** – ‘довір’я’ [214, т. 1, 404];
- 3) ‘довір’я’ й ‘людина’: ім. **вірник** – ‘довірена особа, повірений’ [214, т. 1, 240], **вірутник** – ‘вірник’ [214, т. 1, 240];
- 4) ‘довір’я’ й ‘сподівання на людину’: дієсл. **увірити** – ‘довіряти, довірчити комусь’ [214, т. 4, 311];
- 5) ‘зло’, ‘довір’я’ і ‘сподівання на людину’: дієсл. **увіряти** [214, т. 4, 311]; **увірятися** – 1. ‘Набридати, спротивитись комусь’. 2. ‘Довірятися, довірчитись комусь’ [214, т. 4, 311];
- 6) ‘довір’я’, ‘діло’ й ‘відсутність сумніву’: **довірити, довіряти** – 1. ‘Довірити’. 2. ‘Випробувати’ [214, т. 1, 403-404]; дієприкм. **довіряний** – ‘випробуваний, безсумнівний’ [214, т. 1, 404];
- 7) ‘релігія’: ім. **нововірець** – ‘послідовник нового вчення, нової віри’ [214, т. 2, 569], **нововірство** – ‘нове вчення, слідування новому вченню’ [214, т. 2,

- 569]; прикм. **нововірний** – ‘належний до нового вчення’ [214, т. 2, 569]; дієсл. **увірувати** [214, т. 4, 311], **вірувати** [214, т. 1, 240];
- 8) ‘релігія’ й ‘віровизнання’: ім. **одновірство** [214, т. 3, 41], **одновірець** – ‘людина тієї самої віри’ [214, т. 3, 41]; прикм. **одновірний** [214, т. 3, 41];
- 9) ‘відсутність сумніву’: прикм. **вірутний** – ‘дійсний, справжній’ [214, т. 1, 240]; дієсл. **довіритися** – ‘дізнатись напевне’ [214, т.1,403]; присл. **вірутно** – ‘певно’ [214, т. 1, 240], **вера** – ‘напевне’ [214, т. 1, 133];
- 10) ‘вірність’: ім. **вірність** – ‘відданість’ [214, т. 1, 240];
- 11) ‘вірність’ і ‘щирість’: присл. **вірно** – 1. ‘Віддано’. 2. ‘Щиро’ [214, т. 1, 488], **вірне** – нар. ‘вірно’ [214, т. 1, 239];
- 12) ‘вірність’ і ‘добро’: прикм. **благовірний** [214, т. 1, 70];
- 13) ‘вірність’ і ‘людина’: ім. **вірнянка** – кн. ‘вірна дружина’ [214, т. 1, 240], **вір’ян** – ‘сват’ [214, т. 1, 240];
- 14) ‘вірність’, ‘відсутність сумніву’ й ‘релігія’: прикм. **вірний** – 1. ‘Відданий’. 2. ‘Істинний, дійсний’. 3. ‘Правовірний’ [214, т. 1, 240];
- 15) ‘вірність’, ‘щирість’ і ‘релігія’: ім. **правовірник** – ‘правовірна людина’ [214, т. 3, 400]; прикм. **правовірний** [214, т. 3, 400];
- 16) ‘діло’ й ‘відсутність сумніву’: віддієсл. ім. **звірість** – ‘перевірка’ [214, т. 2, 132], **перевірка** [214, т. 3, 112]; дієсл. **завірити** [214, т. 2, 18], **завіряти** – ‘запевнювати’ [214, т. 2, 19], **звірити** [214, т. 2, 132], **перевірити** [214, т. 3, 112], **перевірювати** [214, т. 3, 112], **перевірюватися** – ‘пересвідчуватись’ [214, т. 3, 112], **провірити** [214, т. 3, 460], **провіряти** [214, т. 3, 460];
- 17) ‘безнадія’, ‘недовір’я’, ‘сумнів’: ім. **зневіра** – ‘недовір’я, сумнів’ [214, т. 2, 172]; **зневіритися** – 1. ‘Втратити віру’. 2. ‘Втратити довіру до когось’ [214, т. 2, 172];
- 18) ‘зло’: присл. **невірно** – 1. ‘Невірно’. 2. ‘Погано’ [214, т. 2, 540];
- 19) ‘зло’ й ‘релігія’: прикм. **кривовірний** – ‘ложновірний, неправовірний’ [214, т. 2, 304];

- 20) ‘маловір’я’: ім. **маловір** [214, т. 2, 401], **марновірство** – ‘забобони’ [214, т. 2, 406], **недовірок** – ‘рenegат, маловірний’ [214, т. 2, 544];
- 21) ‘недовір’я’: ім. **безвір’я** [214, т. 1, 38], **невірник** – ‘недовірлива людина’ [214, т. 2, 540], **невірниця** – ‘невірна жінка’ [214, т. 2, 540]; прикм. **недовіркуватий** – ‘недовірливий’ [214, т. 2, 544];
- 22) ‘недовір’я’, ‘релігія’ й ‘християнство’: ім. **невіра** – 1. ‘Недовірливий’. 2. ‘Невіруючий, атеїст’. 3. ‘Невірний, нехристиянин’. 4. ‘Недовір’я’ [214, т. 2, 540];
- 23) ‘недовір’я’, ‘віровідступництво’, ‘християнство’, ‘зло’: прикм. **невірний** – 1. ‘Недовірливий’. 2. ‘Невірний, не заслуговує довір’я, зрадливий’. 3. ‘Невіруючий’. 4. ‘Невірний, нехристиянин’. 5. ‘Поганий’. 6. ‘Худий, хворобливий’ [214, т. 2, 540];
- 24) ‘неймовірність’, ‘недовір’я’: ім. **неймовірство** – ‘те саме, що неймовірність’ [214, т. 2, 549], **неймовірність** – ‘недовірливість, недовір’я’ [214, т. 2, 549], **неймовіра** – ‘недовірлива людина’ [214, т. 2, 549]; прикм. **неймовірний** – ‘недовірливий’ [214, т. 2, 549]; присл. **неймовірно** – ‘недовірливо, з недовір’ям’ [214, т. 2, 549];
- 25) ‘довір’я’ та ‘діло’ дієсл. **вірити** – 1. ‘Довіряти’. 2. ‘Давати в борг’ [214, т. 1, 239]; **понавіряти** – ‘роздати в борг’ [214, т. 3, 302], **розвірити** – ‘роздати в борг’ [214, т. 4, 35];
- 26) ‘зло’ та ‘діло’: дієсл. **поневіряти** – ‘зневажливо спілкуватись’ [214, т. 3, 310], **поневірнити** – ‘згіршитись’ [214, т. 3, 310];
- 27) ‘зло’ та ‘життя’: дієсл. **поневірятися** – ‘жити тяжко, в нещасті’ [214, т. 3, 310].

Словник подає дві власні назви: **Невір-земля** (юкстапозит) – ‘нехристиянська земля’ [214, т. 2, 540] (ДКО ‘недовір’я’ і ‘християнство’) і **“Невірний дурень”** – різновид гри в карти [214, т. 1, 456]. Окрім того зменшено-пестливі форми **віронька** – [214, т. 1, 240] (ДКО ‘довір’я’, ‘релігія’, ‘людина’), **вірняночка** – [214, т. 1, 240] (ДКО ‘вірність’ і ‘людина’), **невіронька** (ДКО ‘недовір’я’, ‘релігія’ та ‘християнство’), **невірничка**,

невірниченько [214, т. 2, 540] (ДКО ‘недовір’я), **вірненький**, **вірнесенький** [214, т. 1, 240] (ДКО ‘вірність’, ‘відсутність сумніву’ та ‘релігія’), **невірненький** [214, т. 2, 540] (ДКО ‘недовір’я’, ‘віровідступництво’, ‘християнство’, ‘зло’), **вірненько**, **вірнесенько** [214, т. 1, 240] (ДКО ‘вірність’ і ‘щирість’).

У Словнику української мови за ред. І. К. Білодіда є найбільша кількість похідних від слова-імені *віра* – **182** одиниці. Ці похідні вербалізують ДКО

- 1) ‘довірливість’: ім. **довірливість** – ‘властивість за знач. Довірливий’ [219, т. 2, 335]; прикм. **довірливий** – ‘який легко довіряє або схильний довіряти кому-небудь; // який виражає довір’я (про погляд, посмішку і т. ін.)’ [219, т. 2, 335]; **довірливо** – ‘присл. до довірливий’ [219, т. 2, 335];
- 2) ‘довір’я’: прикм. **довірчий** – ‘рідко який виявляє, виражає довір’я кому-, чому-небудь, ґрунтується на довір’ї’ [219, т. 2, 335]; присл. **довірчо** – ‘рідко присл. до довірчий’ [219, т. 2, 335];
- 3) ‘відсутність сумніву’: **вірогідність** – ‘абстр. ім. до вірогідний’ [219, т. 1, 681], **достовірність** – ‘абстр. ім. до достовірний’ [219, т. 2, 388]; прикм. **вірогідний** – ‘який не викликає сумніву; достовірний’ [219, т. 1, 681]; **достовірний** – ‘який не викликає сумніву, цілком вірний, точний’ [219, т. 2, 388]; дієсл. **віритися** – ‘бути певним у правильності, правдивості чого-небудь’ [219, т. 1, 680]; **вірогідно** – ‘присл. до вірогідний’ [219, т. 1, 681], **достовірно** – ‘присл. до достовірний’ [219, т. 2, 388];
- 4) ‘релігія’: ім. **іновірець** – заст. ‘чужовірець’ [219, т. 4, 32], **іновірка** – заст. ‘жін. до іновірець’ [219, т. 4, 32]; прикм. **іновірний** – заст. ‘чужовірний’ [219, т. 4, 32];
- 5) ‘релігія’, ‘Бог’, ‘відсутність сумніву’: дієсл. **вірувати** – 1. ‘Бути релігійним, вірити в Бога, у надприродні сили’. 2. рідко. ‘Бути певним, переконаним у чому-небудь’ [219, т. 1, 682];

б) ‘релігія’, ‘Бог’, ‘відсутність сумніву’, ‘людина’: **віруючий** – ‘дієпр. акт. теп. ч. до вірувати; // у знач. ім. віруючий, віруюча. Людина, що визнає існування бога; релігійна людина’ [219, т. 1, 682];

7) ‘сподівання на людину’, ‘віра у щось’, ‘довір’я’, ‘діло’: віддієсл. ім. **довіряння** – ‘дія за знач. довіряти’ [219, т. 2, 335], **довіреність** – ‘документ, що дає кому-небудь право діяти від імені особи, яка видала його; доручення’ [219, т. 2, 335]; дієсл. **довіряти, довіроти** – 1. ‘Вірити кому-, чому-небудь, покладатися на кого-, що-небудь’. 2. ‘Виявляти довір’я, доручати, передавати кому-небудь когось, щось’. 3. ‘Ділитися з ким-небудь своїми думками, таємницями і т. ін.’ [219, т. 2, 335];

8) ‘довір’я’, ‘сподівання на людину’ та ‘діло’: віддієсл. ім. **довірення** – ‘те саме, що доручення’ [219, т. 2, 335], **звірка** – ‘дія за знач. звіряти у 2 знач.’ [219, т. 3, 485]; ім. **довіритель** – ‘той, хто видав кому-небудь довіреність’ [219, т. 2, 335], **довірителька** – ‘жін. до довіритель’ [219, т. 2, 335]; прикм. **вірчий** – ‘який свідчить про доручення комусь чого-небудь’ [219, т. 1, 682], **ввірити, ввіряти** – 1. ‘Покладаючись на кого-, що-небудь, довіряти, віддавати щось у чийсь розпорядження, на чийсь волю; // довіряючи, розкривати, розповідати те, що не підлягає розголосу’. 2. ‘Покладатися на кого-небудь, довіряти комусь’ [219, т. 1, 304], дієсл. **ввіритися, ввірятися** – ‘покладаючись на кого-, що-небудь, довірятися, віддавати себе на чийсь волю’ [219, т. 1, 304], **довірятися, довіроти** – ‘довіряючи кому-небудь, ділитися своїми думками, таємницями і т. ін.’ [219, т. 2, 335], **повіритися** – ‘рідко те саме, що довіроти’ [219, т. 6, 674]; **ввірений, увірений** – ‘дієпр. до ввірити’ [219, т. 1, 304];

9) ‘довір’я’, ‘людина’, ‘щирість’: ім. **довір’я** – ‘ставлення до кого-небудь, що виникає на основі віри в чийсь правоту, чесність, щирість і т. ін.’ [219, т. 2, 335], **довіра** – ‘те саме, що довір’я’ [219, т. 2, 335];

10) ‘сподівання на людину’, ‘віра в щось’, ‘довір’я’, ‘діло’: дієпр. **довірений** – 1. ‘Дієпр. пас. мин. ч. до довіроти’. 2. у знач. прикм. ‘Наділений чийм-небудь

довір'ям; // у знач. ім. довірений Той, хто користується чиїм-небудь довір'ям і діє за його дорученням' [219, т. 2, 335];

11) 'невпевненість' і 'довірливість': ім. **імовірність, ймовірність** – 1. 'Абстр. ім. до імовірний'. 2. заст. 'Довірливість' [219, т. 4, 20]; прикм. **імовірний, ймовірний** – 1. 'Те саме, що можливий'. 2. заст. 'Довірливий' [219, т. 4, 20]; **імовірно, ймовірно** – 'присл. до імовірний' [219, т. 4, 20];

12) 'релігія' та 'віровизнання': ім. **двовір'я** – 'поєднання християнства з язичництвом або іншими віруваннями' [219, т. 2, 220], **старовірець** – 'те саме, що старовір' [219, т. 9, 659], **старовірство** – 1. 'Дотримання старої віри, старообрядництво' 2. перен. 'Дотримання старих звичаїв, звичок, смаків' [219, т. 9, 659], **старовір** – 1. 'Послідовний прихильник старої віри, старообрядець'. 2. перен. 'Людина, яка дотримується старих звичаїв, звичок, смаків' [219, т. 9, 659], **старовірка** – 'ж. р. до старовірець' [219, т. 9, 659], 'релігія' та 'віровизнання': віддієсл. ім. **вірування** – 'релігійні уявлення кого-небудь; віросповідання' [219, т. 1, 682]; прикм. **єдиновірний** – 'який має однакову з ким-небудь віру, релігію' [219, т. 2, 496], **старовірський** – 'прикм. до старовір; // у якому живуть старовіри' [219, т. 9, 659], **старовіцький** – діал. 'Те саме, що старовірський' [219, т. 9, 659];

13) 'віровизнання': ім. **віровизнання** – 'те саме, що віросповідання' [219, т. 1, 681], **віросповідання** – 'різновид якого-небудь віровчення з усталеною обрядовістю; належність до якої-небудь релігії' [219, т. 1, 681];

14) 'релігія', 'віровизнання' і 'православ'я': ім. **єдиновірство** – 1. 'Визнання однієї з ким-небудь віри; спільність релігії'. 2. 'Течія в старообрядництві, прихильники якої визнають православне духовенство, але зберігають старовинні ікони і богослужбові стародруки' [219, т. 2, 496], **єдиновірець** – книжн. 1. 'Людина однієї з ким-небудь віри, релігії'. 2. 'Прихильник єдиновірства у 2 знач.' [219, т. 2, 496];

15) 'віровизнання' та 'православ'я': **єдиновірський** – 'прикм. до єдиновірство єдиновірець у 2 знач.' [219, т. 2, 496];

16) ‘людина’: ім. **благовірна** – жарт. ‘Дружина, жінка’ [219, т. 1, 191], **благовірний** – жарт. ‘Чоловік’ [219, т. 1, 191];

17) ‘людина’ та ‘діло’: ім. **завіритель** – ‘особа, яка виконує юридичне оформлення ділових паперів’ [219, т. 3, 51], **завірителька** – ‘жін. р. до завіритель’ [219, т. 3, 51], **віритель** – заст. ‘кредитор, позикодавець’ [219, т. 1, 679], **вірителька** – заст. ‘жін. до віритель’ [219, т. 1, 680];

18) ‘відсутність сумніву’, ‘довір’я’, ‘сподівання на людину’, ‘релігія’: дієсл. **вірити** – 1. ‘Бути впевненим, переконаним у чому-небудь. // Бути впевненим у кому-небудь, вважати когось гідним довір’я’. 2. ‘Приймати щось за правду’. 3. ‘Мати довір’я до когось’. 4. ‘Бути релігійним; вірувати’. 5. ‘Вставне слово, що вживається для більшого переконання того, до кого звернена мова’ [219, т. 1, 680], **увіряти, увірити** – діал. ‘вірити’ [219, т. 10, 368];

19) ‘вірність’ і ‘сподівання на людину’: прикм. **вірнопідданий** – ‘вірний монархові’ [219, т. 1, 681], **вірнопідданський** – заст. ‘власн. вірнопідданому’ [219, т. 1, 681];

20) ‘довір’я’, ‘вірність’, ‘відсутність сумніву’, ‘сподівання майбутніх подій’, ‘релігія’, ‘догма’): ім. **вірність** – ‘властивість за знач. вірний 1’ [219, т. 1, 681]; прикм. **вірний** – 1. ‘Який заслуговує довір’я; постійний у своїх поглядах і почуттях; відданий. // Який відзначається відданістю. // чому. Який незмінно дотримується чого-небудь, не зраджує’. 2. розм., рідко. ‘Те саме, що правильний 1; правдивий’. 3. розм., рідко. ‘Те саме, що неминучий; певний’. 4. ‘у знач. ім. вірні Про людей, які неухильно дотримуються догматів якоїсь віри, релігії; правовірні’ [219, т. 1, 680-681], **вірно** – 1. ‘Присл. до вірний 1’. 2. розм., рідко. ‘Присл. до вірний 2’ [219, т. 1, 681];

21) ‘маловір’я’: ім. **маловір** – ‘той, хто недостатньо вірить у що-небудь’ [219, т. 4, 609], **маловір’я** – ‘недостатність віри в що-небудь’ [219, т. 4, 609], **марновір** – ‘забобонний чоловік’ [219, т. 4, 631], **марновірка** – ‘жін. до марновір’ [219, т. 4, 631], **марновірність** – ‘властивість за знач. марновірний’ [219, т. 4, 631], **марновірство** – ‘віра в забобони’ [219, т. 4, 631]; прикм. **марновірний** – 1. ‘Те саме, що забобонний’. 2. ‘Який ґрунтується на

марновірстві' [219, т. 4, 631]; дієсл. **повірувати** – 'вірувати якийсь час' [219, т. 6, 674]; **марновірно** – 'присл. до марновірний' [219, т. 4, 631];

22) 'невпевненість': прикм. **маловірогідний** – 'недостатньо вірогідний' [219, т. 4, 609], **малодостовірний** – 'рідко те саме, що маловірогідний' [219, т. 4, 609];

23) 'безнадія', 'недовір'я', 'невпевненість', 'маловір'я', 'християнство', 'Бог': ім. **невіра** – 1. 'Відсутність віри, упевненості, переконаності в чому-небудь'. 2. ч. і ж., розм. 'Недовірлива, маловірна людина'. 3. ч., розм. 'Нехристиянин або той, хто не вірує в бога; безбожник' [219, т. 5, 265-266], **невір'я**, **невірство** – 'те саме, що невіра 1' [219, т. 5, 266];

24) 'віровідступництво': ім. **віровідступник** – заст. 'той, хто відрікся від своєї віри' [219, т. 1, 681], **віровідступниця** – заст. 'жін. до віровідступник' [219, т. 1, 681], **віровідступництво** – заст. 'зречення своєї віри' [219, т. 1, 681], **віроломність** – 'властивість за знач. віроломний' [219, т. 1, 681], **віроломство** – 'порушення обіцянки, присяги; підступність, зрадництво' [219, т. 1, 681]; прикм. **віровідступницький** – заст. 'власт. віровідступникові' [219, т. 1, 681], **віроломний** – 'який порушує обіцянку, присягу; підступний, зрадницький' [219, т. 1, 681]; **віроломно** – 'присл. до віроломний' [219, т. 1, 681];

25) 'віровідступництво' та 'людина': ім. **невірник** – 'непостійний, нетвердий у поглядах, стосунках з ким-небудь чоловік' [219, т. 5, 266], **невірниця** – 'невірна, зрадлива жінка' [219, т. 5, 266];

26) 'віровідступництво', 'сумнів у правдивості', 'недовір'я', 'невпевненість', 'зло', 'релігія': **невірність** – 'абстр. ім. до невірний' [219, т. 5, 266]; прикм. **невірний** – 1. 'Непостійний, нетвердий у поглядах, стосунках з ким-небудь; який порушує вірність; зрадливий'. 2. 'Який викликає сумнів, недовір'я; обманливий, ненадійний'. 3. 'Слабий, тьмянний, миготливий'. 4. розм. 'Не такий, як потрібно; поганий'. 5. розм. 'Який не відповідає, дійсності: помилковий'. 6. розм. 'Який не довіряє іншим; схильний до недовір'я'. 7. заст. 'Який визнає іншу у порівнянні з ким-небудь релігію' [219, т. 5, 266];

невірно – 1. ‘Присл. до невірний’. 2. ‘у знач. присудк. сл. Погано, недобре’ [219, т. 5, 266];

27) ‘сумнів у правдивості’: **невірогідність** – ‘абстр. ім. до невірогідний’ [219, т. 5, 266]; прикм. **невірогідний** – ‘позбавлений вірогідності; недостовірний’ [219, т. 5, 266];

28) ‘недовір’я’, ‘релігія’, ‘Бог’, ‘віра в себе’: дієприкм. **невіруючий** – ‘який заперечує релігію, не визнає існування Бога; // у знач, ім. невіруючий, невіруюча. Людина, яка не визнає існування Бога; атеїст’ [219, т. 5, 266];

29) ‘недовір’я’: ім. **недовір’я** – ‘відсутність довір’я, підозріле ставлення до кого-, чого- небудь’ [219, т. 5, 290], **недовірливість** – ‘властивість за знач. недовірливий’ [219, т. 5, 289]; прикм. **недовірливий** – ‘який мало довіряє людям, схильний до недовіри’ [219, т. 5, 289], **недовірчивий** – діал. ‘недовірливий’ [219, т. 5, 290]; дієсл. **недовіряти** – ‘не виявляти довір’я, не мати довір’я до кого-небудь’ [219, т. 5, 290]; **недовірливо** – ‘присл. до недовірливий’ [219, т. 5, 289], **недовірливо** – діал. ‘присл. до недовірчивий’ [219, т. 5, 290];

30) ‘недовір’я’, ‘релігія’ та ‘Бог’: ім. **безвір’я** – 1. ‘Відсутність віри в кого-, що-не- будь’. 2. ‘Відсутність віри в бога; безбожність’ [219, т. 1, 122], **безвірник** – ‘людина, яка не визнає існування бога, релігію’ [219, т. 1, 122], **безвірниця** – ‘ж.р. до безвірник’ [219, т. 1, 122]; прикм. **безвірний** – ‘який не визнає існування бога; невіруючий’ [219, т. 1, 122];

31) ‘релігія’, ‘Бог’, ‘зло’ та ‘діло’: прикм. **безвірницький** – ‘спрямований проти віри в бога; антирелігійний’ [219, т. 1, 122];

32) ‘релігія’, ‘зло’ та ‘діло’: ім. **бузувірство** – ‘релігійний фанатизм; жорстокість на ґрунті релігійної нетерпимості’ [219, т. 1, 251]; дієсл. **бузувірствувати** – ‘діяти дуже жорстоко, робити бузувірські вчинки’ [219, т. 1, 251];

33) ‘безнадія’: ім. **зневіра** – ‘відсутність або втрата віри у кого-, що-небудь, розчарування’ [219, т. 3, 653], **зневір’я** – ‘те саме, що зневіра’ [219, т. 3, 653], **зневіреність** – ‘абстр. ім. до зневірений’ [219, т. 3, 653], віддієсл. ім.

поневіряння – ‘дія за знач. поневіряти 1 і поневірятися’ [219, т. 7, 156], **поневірка** – діал. ‘поневіряння’ [219, т. 7, 156]; дієсл. **поневірятися** – 1. ‘Терпіти труднощі, зазнавати мук, знущань’. 2. діал. ‘Знущатися’ [219, т. 4, 156], **напоневірятися** – розм. ‘Зазнати багато горя, нестатків, злигоднів’ [219, т. 4, 156]; дієприкм. **зневірений** – ‘який зневірився, розчарувався в кому-, чому-небудь’ [219, т. 3, 653];

34) ‘безнадія’ та ‘недовір’я’: ім. **недовіра** – 1. ‘Те саме, що недовір’я’. 2. ‘Відсутність, втрата віри у що-небудь; зневіра’ [219, т. 5, 289]; дієсл. **зневірятися**, рідко **зневірюватися**, **зневіритися** – 1. ‘Втрачати віру у кого-, що-небудь, розчаровуватися в комусь, чомусь’. 2. тільки док., кому, рідко. ‘Не користуватися довір’ям у кого-небудь’ [219, т. 3, 653];

35) ‘недовір’я’ та ‘маловір’я’: прикм. **недовіркуватий** – рідко. 1. ‘Те саме, що недовірливий’. 2. заст. ‘Який недостатньо вірить у Бога, духів і т. ін.’ [219, т. 5, 289];

36) ‘маловір’я’, ‘віровідступництво’, ‘Бог’, ‘людина’, ‘зло’: ім. **недовірок** – 1. ‘Той, хто недостатньо вірить у що-небудь, не остаточно переконаний у чомусь; // Той, хто зраджує своїм переконанням, принципам; ренегат’. 2. заст. ‘Той, хто зрікся своєї віри або недостатньо вірить у Бога, духів і т. ін.’ 3. зневажл. ‘Людина, позбавлена хороших рис; виродок, негідник’ [219, т. 5, 289-290];

37) ‘людина’, ‘зло’, ‘діло’, ‘релігія’: ім. **бузувір** – ‘людина, яка виявляє крайню релігійну нетерпимість до інакомислячих, жорстоко переслідує їх; запеклий фанатик; // перен. взагалі зла, жорстока людина; // уживається як лайливе слово мучитель, гнобитель, недолюдок’ [219, т.1, 250], **бузувірка** – ‘ж. р. до бузувір’ [219, т. 1, 251]; прикм. **бузувірський** – ‘прикм. до бузувір // власт. бузувірові; дуже жорстокий’ [219, т.1, 251];

38) ‘неймовірність’ і ‘недовір’я’: **неймовірність** – ‘абстр. ім. до неймовірний’ [170, т. 5, 325], **неймовіра** – ‘те саме, що недовір’я’ [219, т. 5, 325]; прикм. **неймовірний** – 1. ‘Який важко або неможливо собі уявити; у здійснення якого важко або неможливо повірити; неможливий,

неправдоподібний’. 2. ‘Який значно перевищує звичайний ступінь вияву, звичайну силу і т. ін. чого-небудь; надзвичайно великий’. 3. ‘Який відрізняється від інших, не такий, як усі, як у всіх, як завжди; особливий, незвичайний’. 4. заст. ‘Недовірливий’ [219, т. 5, 325]; **неймовірно** – ‘присл. до неймовірний’ [219, т. 5, 325];

39) ‘відсутність сумніву’, ‘діло’, ‘довіра’: віддієсл. ім. **завірення** – ‘дія за знач. завірити’ [219, т. 3, 51]; дієсл. **завіряти, завірити** – 1. ‘Юридично оформляти печаткою і підписом документи, ділові папери і т. ін., стверджуючи їх правильність, достовірність’. 2. розм. ‘Те саме, що запевняти’. 3. діал. ‘Довіряти’ [219, т. 3, 51], **завіритися** – ‘пас. до завіряти’ [219, т. 3, 51], **звіряти, звірювати, звірити** – 1. рідко ‘Правдиво, не криючись, повіряти кому-небудь свої думки, плани, таємниці і т. ін.’ 2. ‘Виявляючи довір’я, доручати, довіряти кому-небудь щось’ [219, т. 3, 486-487], **перевірювати, перевірити** – ‘те саме, що переконувати’ [219, т. 6, 142], **звіритися 2, рідко звірюватися, звіритися** – 1. ‘Виявляючи довір’я, повіряти кому-небудь свої думки, таємниці, розкривати почуття і т. ін.’ 2. ‘Переконуватися, впевнюватися в чому-небудь’ [219, т. 3, 487], **перевірюватися, перевіритися** – ‘те саме, що переконуватися’ [219, т. 6, 142], **увіритися, увіритися** – діал. ‘переконуватися’ [219, т. 10, 368]; **завірений** – ‘дієпр. пас. мин. ч. до завірити’ [219, т. 3, 51];

40) ‘діло’ та ‘відсутність сумніву’: віддієсл. ім. **звіряння** – ‘дія за знач. звіряти’ [219, т. 3, 486], **перевіряння** – ‘дія за знач. перевіряти’ [219, т. 6, 142], **перевірка** – 1. ‘Дія за знач. перевірити, перевіряти і перевіритися, перевірятися’. 2. ‘Переклик з метою встановлення наявного складу людей’ [219, т. 6, 142], **повірка** – 1. ‘Переклик осіб з метою перевірки присутніх’ [219, т. 6, 674], **вивірення** – ‘дія за знач. вивірити’ [219, т. 1, 364]; прикм. **перевірний** – ‘те саме, що перевірочний’ [219, т. 6, 142]; дієсл. **звіряти, звірити** – 1. ‘Зіставляючи що-небудь з чимсь, перевіряти точність, відповідність чому-небудь і т. ін.’ 2. ‘Перевіряючи, встановлювати наявність або відсутність кого-, чого-небудь’. 3. ‘Старанно вивіряти справність,

придатність чого-небудь'. 4. 'Піддавати випробуванню, випробовувати властивості, якості, придатність чого-небудь до чогось' [219, т. 3, 487], **перевіряти, перевірити** – 1. 'З'ясовувати правильність, точність чого-небудь'. 2. 'Переконуватися в наявності або відсутності кого-чого-небудь. // Переглядаючи по черзі, встановлювати кількість або наявність кого-, чого-небудь'. 3. 'Випробовувати, розпитувати і т. ін. когось з метою з'ясування яких-небудь якостей, властивостей, знань і т. ін.' 4. 'Обстежувати що-небудь з метою контролю' [219, т. 6, 142], **провіряти, провірити** – розм. 'те саме, що перевіряти' [219, т. 8, 136], **вивіряти, вивірити** – 1. 'Ретельно перевіряти точність, правильність чи придатність чого-небудь'. 2. 'Випробовувати когось в чомусь' [219, т. 1, 365], **провірятися** – рідко. 'пас. до провіряти' [219, т. 8, 136], **повіритися** – 'упевнитися, переконатися в правильності, правдивості чого-небудь' [219, т. 6, 674], **перевірятися, перевіритися** – 1. 'З'ясовуватися, уточнюватися'. 2. 'Випробовуватися з метою з'ясування яких-небудь якостей, властивостей, знань і т. ін.' 3. 'Обстежуватися з метою контролю'. 4. тільки недок. 'пас. до перевіряти' [219, т. 6, 143]; **перевірений** – 1. 'Дієпр. пас. мин. ч. до перевірити // перевірено, безос. присудк. сл. перевірений на що – підданий аналізу для виявлення наявності якого-небудь складника, елемента і т. ін.' 2. 'у знач, прикм. Який пройшов перевірку, підданий перевірці'. 3. 'у знач, прикм. Вірогідність якого безсумнівна; точний' [219, т. 6, 141-142], **провірений** – розм. 'дієпр. до провірити' [219, т. 8, 136], **вивірений** – 'дієпр. до вивірити' [219, т. 1, 364];

41) 'людина', 'діло' та 'відсутність сумніву': ім. **перевірник** – 'той, хто що-небудь перевіряє' [219, т. 6, 142], **перевірниця** – 'жін. до перевірник' [219, т. 6, 142];

42) 'відсутність сумніву', 'довір'я', 'щирість': дієсл. **повірити** – 1. 'Прийняти що-небудь за істину, вважаючи дійсним, існуючим. // Зрозуміти, усвідомити, що так є насправді. // Дістати певність у чомусь, переконатися'. 2. кому, чому, в кого. 'Відчути довір'я до кого-чого-небудь, проїнятися вірою в чийось щирість, порядність. // Зрозуміти, усвідомити, що хтось каже правду'.

3. 'Почати вірити'. 4. у знач. вставн. сл. 'Уживається для підсилення вірогідності сказаного і більшого переконання того, до кого звернена мова' [219, т. 6, 673-674];

43) 'відсутність сумніву', 'довір'я', 'щирість', 'людина': ім. **вірник** – заст. 'довірена особа' [219, т. 1, 681], **вірниця** – 'ж.р. до вірник' [219, т. 1, 681], **повірник** – 1. 'Людина, що користується особливим довір'ям, якій звіряють таємниці, плани і т. ін.; повірений'. 2. 'Особа, уповноважена іншою особою чи установою, колективом діяти за їх дорученням і від їхнього імені; повірений' [219, т. 6, 674], **повірниця** – 'жін. до повірник' [219, т. 6, 674]; **повірений** – 1. рідко. 'Дієприкм. пас. мин. ч. до повірити 2 // повірено, безос. присудк. сл.' '2. у знач. ім. повірений, повірена. Людина, яка користується особливим довір'ям, якій звіряють таємниці, плани і т. ін.' '3. у знач. ім. повірений, повірена. Особа, уповноважена іншою особою чи установою, колективом діяти за їх дорученням і від їхнього імені' [219, т. 6, 673];

44) 'сподівання майбутніх подій': **повір'я** – 'перекази, легенди, в основі яких лежать своєрідні народні уявлення про зв'язки між явищами навколишнього світу і долею людини' [219, т. 6, 674];

45) 'довір'я', 'сподівання на людину', 'діло', 'відсутність сумніву': дієсл. **повіряти**, рідко **повірювати**, **повірити** – 1. 'Розповідати, звіряти кому-, чому-небудь щось потаємне, інтимне'. 2. 'Виявляючи довір'я, доручати, передавати кому-небудь когось, щось; довіряти'. 3. рідко. 'Довіряючи комусь, давати в борг'. 4. рідко. 'Робити перевірку, перевіряти' [219, т. 6, 674], **увірувати**, **ввірувати** – 'те саме, що повірити 1' [219, т. 10, 368];

46) 'релігія', 'догма': ім. **віровчення** – заст. 'виклад основних положень якоїсь релігії' [219, т. 1, 681];

47) 'релігія', 'догма', 'людина': **правовірність** – 'абстр. ім. до правовірний' [219, т. 7, 508]; прикм. **правовірний** – 1. 'Який суворо дотримується догматів певної віри, релігії. // перен. Який суворо дотримується якого-небудь учення, системи поглядів, напряму в мистецтві і т. ін. // у знач. ім. правовірний. Людина, яка суворо дотримується догматів певної віри,

релігії'. 2. 'Який сповідує іслам (у мові самих мусульман і в творах про їхнє життя); // у знач. ім. правовірний, ного, ч. Той, хто сповідує іслам' [219, т. 7, 507-508].

У словнику подано зменшено-пестливі форми **віронька** [219, т. 1, 681] (ДКО 'відсутність сумніву', 'сподівання майбутніх подій' і 'сподівання на людину'); **вірненький** [219, т. 1, 680], **вірнесенький** [219, т. 1, 680], **вірненько** [219, т. 1, 680], **вірнесенько** [219, т. 1, 680] (ДКО 'довір'я', 'вірність', 'щирість', 'релігія', 'догма').

Додаток 2.3

Відсотковий показник лінгвалізації ДКО концепту “віра” у дериватах лексеми
віра

	11-14 ст. МСДРЯ	11-14 ст. СДРЯ	14-15 ст. ССУМГум	16-перша пол. 17 ст. СУМГр	11-17 ст. СРЯ	перші пис.пам'ятки – 19 ст. ІСУЯ	19 ст. СУМГ	20 ст. СУМ
довірливість	0	0	0	0	1	0	1	2
вірність	9	8	25	13	4	12	12	2
довір'я	5	9	13	13	4	19	8	12
релігія	20	14	6	20	16	15	12	12
Бог	0	3	0	5	8	4	0	5
церква	2	0	0	0	0	0	0	0
християнство	0	8	0	0	3	0	7	1
віровизнання	9	5	0	8	4	4	1	4
надія	0	0	0	3	0	0	0	0
догма	5	1	6	0	3	0	0	3
відсутність сумніву	5	6	19	20	5	15	7	10
віра в щось сподівання	0	3	0	0	3	0	1	1
майб. подій сподівання на людину	0	0	0	3	0	0	0	1
недовіра	0	1	0	0	1	4	3	4
маловір'я	11	6	0	5	12	4	12	7
вірповідступ- ництво	2	1	6	3	2	4	1	4
невпевненість сумнів у правдивості	2	4	0	0	7	4	3	4
неймовірніс безнадія	0	0	0	0	2	0	0	3
життя	7	4	0	0	6	0	0	2
діло	0	1	0	0	3	0	1	1
щирість	0	0	0	0	0	0	1	2
людина	0	0	0	0	0	0	1	0
добро	11	4	13	0	5	0	5	8
зло	0	4	6	8	3	8	4	5
	2	3	0	0	1	4	5	7
	2	9	6	3	4	4	1	0
	7	6	0	0	5	0	10	2

Додаток 3

Тематичні групи фразеологізмів, які відображають етнокультурну специфіку фрагменту МКС українців, що відображає ставлення до осіб, близьких до церкви, та тих, хто займає панівне становище

Зневаження, утиски простолюду панамі знайшли своє відображення у численних прислів'ях, наприклад, в збірці “Українські прислів'я та приказки” упорядники С. В. Мишанич та М. М. Пазяк подають таких 541 [230]. З огляду на вікове соціальне упослідження українська етносвідомість нагородила привілейовану когорту панів, а також нечесних на руку пастирів найгіршими рисами характеру, наприклад:

– корумпованість: *за тим боже, хто переможе; Бог за того, в кого гроші // в кого гроші, за того й бог; [чого не можна зробити?] і бога за гроші можна купити; у церкві обновився хрест, а на попові – ряса;*

– подвійна мораль: *щодень бога хвалить і щодень людей дурить; бреше – як піп у церкві; у владика два язики: бога хвалить і людей дурить; Богу молиця, а чорту (в чорта) вірує; Богом свідчиться, а чорта за хвіст тримає; сюди хрестом, а туди хвостом; піп з богом говорить, а на чорта дивиться; має Бога на язиці, а чорта в зубах; одному богу молиться, а другому кланяється; сказав би богові правду, але чорта боїться; за гроші піп і чорта поцілує; вибрався піп у ризу, а чорт у рядно і говорять одно; іноки в трапезниці їдять, а в келії запивають; де богомольці плачуть, там ченці скачуть; і монахи люблять пити, та уміють скрити; що ігуменові можна, то братії зась;*

– здирництво: *благослови, владико, дерти з бідного лико; не дай монахові – одніме; піп скільки ступить, стільки злупить; у попа все долоня свербить; ніхто не знає натуру попову: три слова скаже, а бере корову; в попа здачі, а в кравця остачі не питай; попові спершу гроші покажи, а тоді про своє горе розкажи; піп гроші збирає, а чорт калитку шиє; кому мрець, а попові грошу*

*в гаманець; людське горе попа годує; як нема хліба, нема й “отченашу”;
тікайте, кури, ніп іде; Богу – слава, а попу – шмат сала; знехотя ніп порося
з`їв; зависливі очі, як у попа; попа одним обідом не нагодуєш; ніп Наум навів
бабу на ум: баба порося продала, а гроші попові дала; попу оддай діжу з
тістом, то він тісто вибере і очі тобі видере; родись, хрестись, помирай –
та все грошики давай; обдирає стодоли, а покриває костьоли; у Лавру, що в
шинок, не ідуть без грошей; і божя обитель даром хлібом не нагодує;*

*– дармоїдство: ніп та дяк звикла на дурняк; нема нікому так добре на світі,
як попові та котові: обидва лежать та хліб дурно їдять; добре в світі
жить попові, лікареві та котові; ніп бере горлом, купець торгом, а мужик
горбом; того “братія” ледаща, що мир трудящий; ледачого монаха і мир не
нагодує; добре монастирю на царських харчах; у монастирі сім неділь на
тиждень; попи й дяки як на полі будяки; дяк, що будяк: хоч трішки, а вколе;
на безлюдді і дяк чоловік; і попи, і пани – одного поля бур`яни; якби не мужик
і хліб, здохли б і пан і ніп; віри різні, та попи однакові.*

Додаток 4

Структура фразеологічного омовлення концепту “віра”

Класифікаційна когнітивна ознака (ККО)	Міра інтенсивності вияву ККО	Диференційна когнітивна ознака (ДКО)	Фразео-семантична група (ФСГ)	Фразео-семантична підгрупа (ФСПГ)	
довіра	високий рівень довіри людям	довірливість	довірливість (18)		
		діло і довіра	здобування довіри (22)		
		довіра і сподівання на людину	довірена особа (6)		
		вірність	вірність (8)		
		вірність і любов	вірність у коханні (7)		
		вірність і сподівання на людину	вірність у дружбі (8)		
	високий рівень довіри Богу	уповання на Бога	уповання на Бога (7)		
		віровизнання	віровизнання (9)		
	низький рівень довіри до людей і тварин	недовіра		недовіра (21)	недовіра до жінки (6)
					невірність у коханні (7)
	низький рівень довіри до Бога	маловір'я		недовіра до тварин (9)	
			віровідступництво	маловір'я (30)	
			віровідступництво (7)		

впевненість	високий рівень впевненості у чомусь	відсутність сумніву	упевненість (16)	
	високий рівень впевненості у собі	віра в себе	віра в себе (7)	самовпевненість (10)
		віра у щось	віра у власний успіх (9)	
	середній рівень впевненості у чомусь, у собі	невпевненість	невпевненість (20)	
	низький рівень впевненості у чомусь	сумнів у правдивості	сумнів у правдивості (35)	
			торгівля (15)	
			запевнення (15)	заприсягання (19)
неймовірність		неймовірність (17)	божба (13)	
сумнів у здійсненні чогось		сумнів у здійсненні чогось (9)		
сподівання	високий рівень сподівання	сподівання майбутніх подій	сподівання майбутнього (27)	вірний шлях (5)
		сподівання на Бога	сподівання на Бога (20)	
		діло	діло (17)	
		сподівання на людину	сподівання на особу (9)	
	низький рівень сподівання	даремна надія	даремна надія (57)	
		попри сподівання	попри сподівання (21)	
		безнадія	безнадія (11)	зневіра (13) поневір'яння (9)
		раптова несподіванка	раптова несподіванка (52)	

Додаток 5

Номінативне поле

Відображення ДКО концепту “віра” в семантичній структурі лексики *віра* з огляду на лексикографічну фіксацію

Відображення ДКО концепту “віра” в семантичній структурі дериватів від твірного слова *віра* з огляду на лексикографічну фіксацію

Відображення ДКО концепту “віра” в семантичній структурі фразем

Відображення ДКО корелята *невіра* концепту “віра” в семантичній структурі фразем

Додаток 6
Асоціативний експеримент
ПИТАЛЬНИК

Дата _____ 2015

Вік _____ років

Стать: чол. / жін.

1.	Назвіть слово, яке спадає вам на думку, коли ви чуєте «віра».	
2.	Назвіть синонім до «віра». (Синонім – слово близьке за значенням, наприклад, довіра).	
3.	Назвіть антонім до «віра». (Антонім – слово протилежне за значенням, наприклад, атеїзм).	
4.	Поєднайте слово «віра» з будь-яким дієсловом . (Дієслово відповідає на питання що робити?, наприклад, працювати з вірою, жити на віру).	
5.	Поєднайте слово «віра» з будь-яким прикметником. (Прикметник відповідає на питання який?, наприклад, сильна віра, людська віра).	
6.	Поєднайте слово «віра» з будь-яким займенником. (Відповідає на питання чий?, наприклад, моя віра, віра кожного).	
7.	Виберіть усі слова, які у вашому уявленні поєднуються з «вірою».	1. а) довірливість; б) вірність; в) довіра. 2. а) релігія; б) Бог; в) церква; г) християнство. 3. а) уповання на Бога; б) віровизнання; в) любов; г) надія. 4. а) душа; б) молитва; в) догма. 5. а) відсутність сумніву; б) ідеологія; в) віра в себе (в щось). 6. а) сподівання майбутніх подій; б) сподівання на людину; в) сподівання на Бога. 7. Ваш варіант _____
8.	Виберіть усі слова, які у вашому уявленні поєднуються з «невірою».	1. а) недовіра до Бога (людей); б) маловір`я; в) віровідступництво. 2. а) невпевненість у собі (у чомусь); б) сумнів у правдивості; в) сумнів у здійсненні чогось; г) неймовірність. 3. а) даремна надія; б) безнадія; в) раптова несподіванка; г) попри сподівання. 4. Ваш варіант _____
9.	До якої сфери належить «віра»?	а) світської; б) релігійної; в) до світської і релігійної.

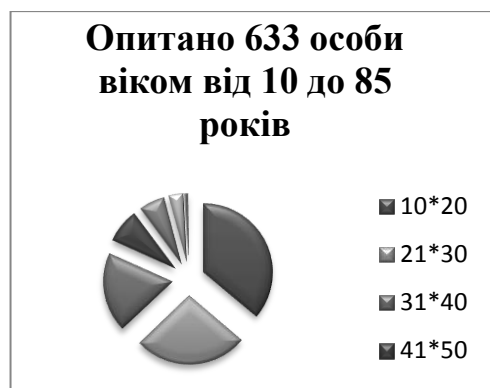
Статистичні дані асоціативного експерименту

Назва групи інформантів	Кількість осіб
Учні Івано-Франківської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 21	75
Учні ІФПЗШ I-III ступенів “Католицька школа святого Василя Великого”	84
Студенти Івано-Франківської Духовної Семінарії імені святого священомученика Йосафата	76
Студенти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова	65
Учителі ІФПЗШ I-III ступенів “Католицька школа святого Василя Великого”	26
Сестри-монахині чину святого Василя Великого	17
Учасниці церковного хору “Санктус” Собору Преображення Господнього УГКЦ	11
Учасниці церковного хору “Воскресіння” Собору Преображення Господнього УГКЦ	8
Учасники церковного хору “Санктус” Собору Преображення Господнього УГКЦ	3
Учасники церковного хору “Воскресіння” Собору Преображення Господнього УГКЦ	7
Чоловіки, які перебували на катехитичних науках у храмі Різдва Пресвятої Богородиці УГКЦ	4
Жінки, які перебували на катехитичних науках у храмі Різдва Пресвятої Богородиці УГКЦ	14
Чоловіки, недотичні до віри за родом діяльності	78
Жінки, недотичні до віри за родом діяльності	84
Учасниці Архиерейського хору Свято-Покровського кафедрального собору УАПЦ м. Івано-Франківська	7
Учасники Апостольства молитви при Церкві Пророка Божого Іллі УПЦ	9
Учасниці Апостольства молитви при Церкві святого пророка Іллі УПЦ	12
Жінки релігійного згромадження при Храмі Архангела Михаїла УПЦ	11

Чоловіки релігійного згромадження при Кафедральному соборі Успіння Пресвятої Богородиці УПЦ	4
Жінки релігійного згромадження при Кафедральному соборі Успіння Пресвятої Богородиці УПЦ	12
Учасники Недільної школи “Фавор” при Спасо-Преображенському храмі УПЦ	5
Учасниці Недільної школи “Фавор” при Спасо-Преображенському храмі УПЦ	7
Чоловіки Парафіяльного уряду Храму Святителя Миколая Чудотворця УПЦ	3
Жінки Парафіяльного уряду Храму Святителя Миколая Чудотворця УПЦ	11
Всього	633

Загальна діаграма віку респондентів

Вік	Кількість осіб
від 10 до 20 років	228
від 21 до 30 років	169
від 31 до 40 років	119
від 41 до 50 років	51
від 51 до 60 років	38
від 61 до 70 років	21
від 71 до 80 років	5
від 81 до 85 років	2
Всього	633

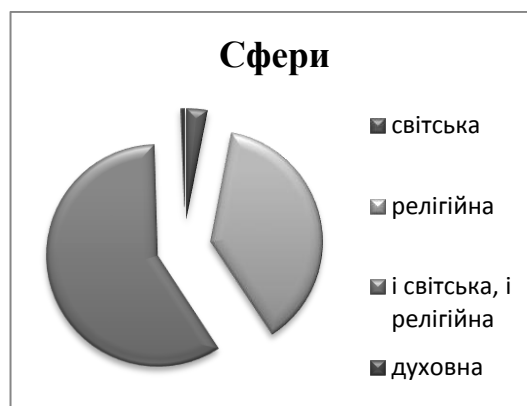
Таблиця розподілу пріоритетів між сферами, до яких належить *віра*

Назва групи інформантів	Сфери, до яких належить <i>віра</i>			
	світська	релігійна	і світська, і релігійна	духовна
Учні Івано-Франківської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 21	6	42	27	0
Учні ІФПЗШ I-III ступенів “Католицька школа святого Василя Великого”	1	42	41	0
Студенти Івано-Франківської Духовної Семінарії імені святого священомученика Йосафата	0	16	59	1
Студенти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова	5	29	31	0
Учителі ІФПЗШ I-III ступенів “Католицька школа святого Василя Великого”	0	4	22	0
Сестри-монахині чину святого Василя Великого	0	3	14	0

Учасниці церковного хору “Санктус” УГКЦ	0	3	8	0
Учасниці церковного хору “Воскресіння” УГКЦ	0	7	1	0
Учасники церковного хору “Санктус” УГКЦ	0	0	3	0
Учасники церковного хору “Воскресіння” УГКЦ	0	4	3	0
Чоловіки, які перебували на катехитичних науках у храмі Різдва Пресвятої Богородиці УГКЦ	0	2	2	0
Жінки, які перебували на катехитичних науках у храмі Різдва Пресвятої Богородиці УГКЦ	0	8	6	0
Чоловіки, недотичні до віри за родом діяльності	4	30	44	0
Жінки, недотичні до віри за родом діяльності	0	24	58	2
Учасниці Архиєрейського хору Свято-Покровського кафедрального собору УАПЦ м. Івано-Франківська	0	0	7	0
Учасники Апостольства молитви при Церкві Пророка Божого Іллі УПЦ	1	5	3	0
Учасниці Апостольства молитви при Церкві святого пророка Іллі УПЦ	0	6	6	0
Жінки релігійного згромадження при Храмі Архангела Михаїла УПЦ	2	2	7	0
Чоловіки релігійного згромадження при Кафедральному соборі Успіння Пресвятої Богородиці УПЦ	0	1	3	0
Жінки релігійного згромадження при Кафедральному соборі Успіння Пресвятої Богородиці УПЦ	0	1	11	0

Учасники Недільної школи “Фавор” при Спасо-Преображенському храмі УПЦ	0	2	3	0
Учасниці Недільної школи “Фавор” при Спасо-Преображенському храмі УПЦ	0	4	3	0
Чоловіки Парафіяльного уряду Храму Святителя Миколая Чудотворця УПЦ	0	0	3	0
Жінки Парафіяльного уряду Храму Святителя Миколая Чудотворця УПЦ	0	4	7	0
Всього	19	239	372	3

Діаграма розподілу між сферами, до яких належить віра

Асоціативні поєднання слова *віра* зі займенниками

моя віра		наша віра		чиясь віра	
моя віра	151	наша віра	174	чиясь віра	1
моя особиста віра	3	наша віра в Бога	1	твоя віра	20
моя віра до Бога	2	віра всіх	10	його віра	28
моя віра у Нього	1	віра для всіх	2	він вірний	1
своя віра	9	віра багатьох	1	її віра	7

я вірю	1			ваша віра	3
віра у кожному	1			не моя віра	1
віра кожного	42			їхня віра	13
віра кожного з нас	1			деяка віра	1
віра для кожного	1				
віра будь-кого	4				
віра всякого	3				
Всього	219		188		75

Діаграма поєднання лексеми *віра* зі займенниками

Додаток 6.1.

Лінгвістичні асоціації учнів ІФПЗШ І-ІІІ ступенів “Католицька школа святого Василя Великого” (84 інформанти, з них 39 дівчат і 45 хлопців)

Вільна частина

Асоціації, викликані словом-стимулом *віра*: Бог (23), надія (11), любов (11), довіра (8), молитва (4), віра в Бога (3), релігія (3), Ісус Христос (3), добро (3), вірність (2), християнство (2), ім'я (2), надіятись (1), віровизнання (1), тупість (1), чесність (1), щедрість (1), людина, яка довіряє всім та все (1), людина- християнин (1), щастя (1), послух (1), Ісус (1), сподівання (1), подружка (1), щирість (1), довіряти людям (1), підтримка (1), жіноче ім'я (1), мама (1), тьотя (1), впевненість (1), банальність (1), уповання (1), чудо (1), церква (2), дружба (2), позитивна риса людини (1), добродійність (1), розум (1), Діва (1), віруючий (1), Служба (1).

Синоніми до *віра*: довіра (20), надія (16), вірність (14), любов (11), добро (2), вірування (2), Бог (2), кохання (1), відданість (1), віровизнання (1), довір'я (1), уповання (1), сподівання (1), міра (1), довірливість (1), мрія (1), релігія (1), молитва (1), ім'я (1), християнство (1).

Антоніми до *віра*: недовіра (17), атеїзм (12), зневіра (10), атеїст (4), невіра (11), недовір'я (1), зло (5), маловір'я (2), баптист (2), віровідступництво (2), безнадія (2), безнадійність (2), нещастя (1), егоїзм (1), Сатана (1), суботник (1), непокора (1), зрада (1), диявол (1), невірність (1), зневіра (1), табу (1), ненависть (1), екзорцизм (1).

Поєднання слова *віра* з дієсловом: молитись з вірою (5), жити з вірою (5), жити на віру (4), надіятись на віру (4), життя з вірою (3), жити з вірою в серці (3), перебувати з вірою (3), жити віруючи (2), жити у вірі (2), вірити у віру (2), любити з вірою (2), люблю віру (2), дотримуватись віри (2), віра допомагає у житті (1), жити та вірити всім (1), робити з вірою (1), бути з вірою завжди (1), віра вірує (1), віра поєднує (1), сподіватись на віру (1), гуляти з вірою (1), триматись за віру (1), мати віру (1), мати віру і вірити в неї (1), мати віру в людину (1), випробовувати віру (1),

розносити віру (1), бути вірним (1), віра цікавить (1), йти з вірою (1), служити з вірою (1), їсти з вірою (1), знати свою віру (1), не знати віри про Бога (1), довіряти (1).

Поєднання слова *віра* з прикметником: людська віра (14), сильна віра (11), незламна віра (6), могутня віра (5), Божа віра (5), християнська віра (4), добра віра (4), надійна віра (4), щира віра (3), дитяча віра (3), душевна віра (3), справжня віра (2), слабка віра (2), велика віра (1), непохитна віра (1), мужня віра (1), чесна віра (4), духовна віра (1), терпелива віра (1), хороша віра (1), чиста віра (1), чоловіча віра (1), чудова віра (1), сумнівна віра (1), безсильна віра (1), наївна віра (1), вічна віра (1), приємна віра (1), Ігорова віра (1), важка віра (1), батьківська віра (1), Христова віра (1), міцна віра (1).

Поєднання слова *віра* з займенником: наша віра (17), моя віра (11), його віра (8), віра кожного (5), твоя віра (2), віра для всіх (2), віра всіх (1), віра кожного з нас (1), віра для кожного (1), вір всім (1), не вірити в себе (1), віра у щось (1), вірую в це (1), я вірю в тебе (1).

Поєднання слова *віра* з іменником: віра людини (4), віра в Бога (3), віра усіх людей (3), вірувати в Бога (2), вірити у майбутнє (1), віра людей (1), віра друзів (1), віра людства (1), віра дитини (1), життя з вірою (1), вірю, що все буде добре (1), з Богом та вірою у серці (1), я вірю своєму другу (1), я вірю в своє життя (1), я вірю, що краса безмежна (1), віра друга (1).

Спрямована частина

Виберіть усі слова, які у вашому уявленні поєднуються з *вірою*.

1. довірливість (34); вірність (55); довіра (55).
2. релігія (39); Бог (56); церква (45); християнство (45).
3. уповання на Бога (28); віровизнання (36); любов (52); надія (41).
4. душа (39); молитва (60); догма (12).
5. відсутність сумніву (29); ідеологія (14); віра в себе (у щось) (58).
6. сподівання майбутніх подій (18); сподівання на людину (24); сподівання на

Бога (54).

Ваш варіант: Слово (1), добро (1), довіряти Богові (1), віра в небо (1), кожна людина вірить у те, що хоче: хтось вірить у себе, хтось вірить у Бога, а хтось у батьків (1), майн крафт (1), все збудеться, якщо ми помолимося (1), віра в Бога (1), уповання на Бога (2), сподівання на Бога (1), відсутність сумніву (1), признання (1), вірний (1).

Виберіть усі слова, які у вашому уявленні поєднуються з *невірою*.

1. недовіра до Бога (людей) (60); маловір'я (38); віровідступництво (32).

2. невпевненість у собі (у чомусь) (33); сумнів у правдивості (48); сумнів у здійсненні чогось (30); неймовірність (26).

3. даремна надія (36); безнадія (60); раптова несподіванка (21); попри сподівання (20).

Ваш варіант: брехня (2), зло (1), непослух (1), нещастя (1), недовіра до людини (1), недовіра до когось (1), невіра у майбутнє (2), щось погане (1), люди, які не вірять в Бога (1).

До якої сфери належить *віра*?

світської (1); релігійної (42); до світської і релігійної (41).

Лінгвістичні асоціації учнів Івано-Франківської загальноосвітньої школи

І-ІІІ ступенів № 21 (75 інформантів, з них 41 дівчина і 34 хлопці)

Вільна частина

Асоціації, викликані словом-стимулом *віра*: Бог (14), любов (10), релігія (10), надія (8), довіра (6), вірність (5), віра у Бога (4), ім'я (4), церква (3), добро (3), Україна (3), Господь (2), вірний (2), віра в себе (2), віруючий (1), християнин (1), християнство (1), вірити в щось (1), віра у мир в нашій країні (1), надія на Бога (1), надія на краще (1), любити (1), Іра (1), віра в свої сили (1), успіх (1), віра в майбутнє (1), довіра до іншої людини (1), довірливість (1), релігійна віра (1), свобода (1), Вербна неділя (1), віра до Отця Небесного (1), Царство (1), чесність (1), милосердя (1), співчутливість

(1), коваль (1), одна (1), клас (1).

Синоніми до віра: довіра (27), вірність (11), надія (6), любов (5), релігія (2), удача (2), милосердя (2), вірування (1), віровизнання (1), християнство (1), щирість (1), церква (1), духовність (1), Бог (1), світлість (1), чесність (1).

Антоніми до віра: недовіра (13), атеїзм (10), невіра (9), ненависть (4), маловір'я (4), безвір'я (3), зрада (3), зло (3), брехня (2), свідки Єгови (1), зневіра (1), сумнів (1), Іуда (1), бездуховність (1), розум (1), відчай (1), безбожник (1), безбожність (1), розчарування (1), злоба (1), Лесик (1), гріх (1).

Поєднання слова віра з дієсловом: жити з вірою (10), вірити в Бога (4), жити на віру (3), любити вірно (3), жити з вірою в серці (3), жити віруючи (2), йти за вірою (2), молитися з вірою (2), вірити, що все буде добре (2), втратити віру (2), вірити у віру (2), любити віру (2), вірити в свої сили (2), довіряти людям (2), вірити у вірність людей (1), зберігати вірність (1), любити з вірою (1), любити у вірі (1), віра любить (1), жити-вірити (1), знати, що ти віриш (1), треба вірити (1), вірити в людину (1), вірити, як в Бога (1), віра робить тебе кращим (1), з вірою в серці (1), працювати з вірою (1), довіряти (1), довірити (1), дослухатись до віри (1), зберігати віру (1), не зраджувати віру (1), запросити віру (1), робити з вірою (1), вчитись з вірою (1), віра, що я зможу це (1), жити з вірою в себе (1), вірити в краще майбутнє (1), віра у краще (1), помирати з вірою (1), спілкуватись на віру (1), дружити з вірою (1), кохати вірно (1).

Поєднання слова віра з прикметником: людська віра (14), сильна віра (9), могутня віра (8), Божа віра (6), релігійна віра (5), справжня віра (4), істинна віра (4), надійна віра (3), чужа віра (2), вірна віра (2), дружня віра (2), вічна віра (2), найсильніша віра (1), красива віра (1), єдина віра (1), співчутлива віра (1), добра віра (1), гігантська віра (1), незламна віра (1), душевна віра (1), безмежна віра (1), церковна віра (1), неправдива віра (1), незалежна віра (1), життєва віра (1), щира віра (1), любляча віра (1), милосердна віра (1), непохитна віра (1), всесвітня віра (1).

Поєднання слова віра з займенником: моя віра (18), віра кожного (11), наша віра

(8), їхня віра (5), віра в себе (3), твоя віра (3), його віра (2), віра будь-кого (1), віра всіх (1), ваша віра (1), не моя віра (1), віра в нас (1).

Поєднання слова *віра* з іменником: віра людини (2), віра людства (2), віра кожної людини (1), віруючі люди (1), віра Хасидів (1), віра в Бога (1), віра в людей (1), все (1).

Спрямована частина

Виберіть усі слова, які у вашому уявленні поєднуються з *вірою*.

1. довірливість (13); вірність (36); довіра (37).
2. релігія (23); Бог (43); церква (11); християнство (16).
3. уповання на Бога (4); віровизнання (18); любов (26); надія (29).
4. душа (28); молитва (44); догма (6).
5. відсутність сумніву (13); ідеологія (9); віра в себе (у щось) (49).
6. сподівання майбутніх подій (25); сподівання на людину (12); сподівання на Бога (32).

Ваш варіант: хороша думка (1), сила (1), переконання (1), любов Бога (1), віруючий (4).

Виберіть усі слова, які у вашому уявленні поєднуються з *невірою*.

1. недовіра до Бога (людей) (32); маловір'я (30); віровідступництво (16).
2. невпевненість у собі (у чомусь) (23); сумнів у правдивості (24); сумнів у здійсненні чогось (23); неймовірність (7).
3. даремна надія (25); безнадія (38); раптова несподіванка (8); попри сподівання (5).

Ваш варіант: великий сумнів (1), невіра в щось (1), людська невіра (1), розчарування (1), слабкість (1), невпевненість (1), невіруючий (2), невіра в Бога (1).

До якої сфери належить *віра*?

світської (6); релігійної (42); до світської і релігійної (27).

Лінгвістичні асоціації студентів Івано-Франківської Духовної Семінарії імені святого священомученика Йосафата (76 інформантів-чоловіків)

Вільна частина

Асоціації, викликані словом-стимулом *віра*: Бог (20), довіра (11), любов (7), Ісус Христос (5), вірність (4), свідчення (2), життя з Христом (2), Господь (2), спасіння (2), вірний (2), вірити (2), віруючий (1), вірувати (1), спасає (1), віра в щось досконале, найвище (1), жертва (1), жертвність (1), християнство (1), дія (1), добро (1), побожно жити (1), побожність (1), обов'язок (1), дружба (1), серце (1), надія (1), довіритись (1), Божа чеснота (1), дар (1), дух (1), твердість (1), опіка (1), зв'язок з Богом (1), церква (1), молитва (1).

Синоніми до *віра*: довіра (20), вірність (11), надія (6), уповання (3), релігія (3), впевненість (3), спасіння (3), довірливість (2), любов (2), служіння (1), докази (1), сподівання (1), добро (1), прихильність (1), Христос (1), правда (1), признання (1), вірування (1), смирення (1), твердження (1), надприродність (1), офіра (1), життя (1), відкритість (1), чесність (1), побожність (1).

Антоніми до *віра*: зневіра (12), недовіра (11), невіра (9), невірство (7), безвір'я (5), безнадія (3), атеїзм (3), сатанізм (2), байдужість (2), розчарування (2), сумнів (1), безвірність (1), зрада (1), лінивість (1), нейтральність (1), протестантизм (1), безбожність (1), пантеїзм (1), зло (1), секта (1), спокуси (1), згіршення (1).

Поєднання слова *віра* з дієсловом: жити вірою (10), любити з вірою (6), жити з вірою (4), жити у вірі (3), працювати з вірою (3), навчатися з вірою (2), бути у вірі (2), довіряти (2), довіряти Богу (2), молитись з вірою (2), свідчити віру (2), бути вірним (1), перебувати у вірі (1), вірую в те, що є (1), молитися (1), жити на віру (1), вірую, щоб жити (1), вірити, щоб жити (1), розвивати віру (1), іти вірою (1), ходити у вірі (1), плекати віру (1), захищати віру (1), діяти з вірою (1), вірити ділами (1), втілювати віру в життя (1), зміцнювати віру (1), проповідувати віру (1), досвідчувати віру (1), віра спасає (1), довести вірність (1), практикувати віру (1), утверджуватись у вірі (1), дораджувати у вірі (1), помножувати віру (1), сприйняти на віру (1), віра дає надію (1).

Поєднання слова *віра* з прикметником: сильна віра (9), міцна віра (6), людська

віра (6), християнська віра (6), правдива віра (6), жива віра (4), глибока віра (3), єдина віра (3), непохитна віра (2), особиста віра (2), надзвичайна віра (2), надійна віра (2), добра віра (2), свідомо віра (2), Христова віра (2), Євангельська віра (1), свята віра (1), православна віра (1), католицька віра (1), справжня віра (1), повноцінна віра (1), повна віра (1), чиста віра (1), тверда віра (1), незламна віра (1), послужна віра (1), віра чинна любов'ю (1), досконала віра (2), щира віра (1), нелицемірна віра (1), смілива віра (1), мужній у вірі (1), діяльна віра (1), надприродна віра (1), мала віра (1), слабка віра (1), безмежна віра (1), тиха віра (1), постійна віра (1), спасаюча віра (1).

Поєднання слова *віра* з займенником: наша віра (31), моя віра (14), віра кожного (4), моя віра до Бога (1), своя віра (2), їхня віра (2), віра будь-кого (1), віра всякого (1), його віра (1), ваша віра (1).

Поєднання слова *віра* з іменником: віра Церкви (1), віра українського народу (1).

Спрямована частина

Виберіть усі слова, які у вашому уявленні поєднуються з *вірою*.

1. довірливість (25); вірність (43); довіра (45).
2. релігія (32); Бог (66); церква (39); християнство (41).
3. уповання на Бога (38); віровизнання (27); любов (40); надія (32).
4. душа (23); молитва (41); догма (27).
5. відсутність сумніву (36); ідеологія (4); віра в себе (у щось) (19).
6. сподівання майбутніх подій (11); сподівання на людину (8); сподівання на Бога (55).

Ваш варіант : свідомий вибір (1), віддатись без сумніву Богові (1), упевненість (1), стан душі (1), довіра до Бога (1), відсутність сумніву (1), протистояння злу (1).

Виберіть усі слова, які у вашому уявленні поєднуються з *невірою*.

1. недовіра до Бога (людей) (54); маловір'я (31); віровідступництво (34).
2. невпевненість у собі (у чомусь) (21); сумнів у правдивості (40); сумнів у здійсненні чогось (20); неймовірність (5).

3. даремна надія (20); безнадія (40); раптова несподіванка (5); попри сподівання (6).

Ваш варіант: невіруючий (3), невірні (1), затверділе серце (1), розчарування (1), гордість (1), життя без Бога (1), апатія (1), нерозумність (1).

До якої сфери належить віра?

Світської (0); релігійної (16); до світської і релігійної (59); духовної (1).

Лінгвістичні асоціації студентів Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (65 респондентів, з них 59 жінок і 6 чоловіків)

Вільна частина

Асоціації, викликані словом-стимулом *віра*: надія (18), Бог (11), любов (8), релігія (8), довіра (6), сила (3), впевненість (2), церква (2), вірність (2), твердість (1), душа (1), християнська (1), у Бога (1), життя (1), Ісус Христос (1), дружба (1), добро (1), мама (1), істина (1), доля (1).

Синоніми до *віра*: надія (11), довіра (8), впевненість (6), вірування (5), вірність (5), релігія (4), переконання (4), повір'я (3), розуміння (3), сподівання (3), відданість (2), Бог (1), близькість (1), любов (1), сила (1), стійкість (1), довірливість (1), віровизнання (1).

Антоніми до *віра*: зневіра (19), недовіра (12), атеїзм (15), розчарування (3), безнадія (3), обман (2), богоненависники (1), еретик (1), ересь (1), невіра (1), нігілізм (1), сумнів (1), порожнеча (1), безвір'я (1), зло (1).

Поєднання слова *віра* з дієсловом: жити з вірою (9), мати віру (8), покладатись на віру (3), надіятись на віру (3), жити у вірі (2), думати з вірою (2), бути вірним (2), жити без віри (2), сподіваюсь на віру (2), взяти на віру (2), мати віру у серці (1), бути з вірою в серці (1), сподіватись з вірою (1), берегти віру (1), надіятись з вірою (1), опиратись на віру (1), любити з вірою (1), любити віру (1), вірити у віру (1), жити на віру (1), молитись з вірою (1), сприймати на віру (1), прокинутися з вірою (1), посвячувати віру (1), чути на віру (1), чути віру (1), розуміти віру (1), сповідувати віру (1), творити віру (1), іти супроти віри (1), сповідати з вірою (1),

довіряти (1).

Поєднання слова *віра* з прикметником: сильна віра (7), людська віра (6), безмежна віра (5), чиста віра (5), незламна віра (4), жіноча віра (3), слабка віра (3), щира віра (2), християнська віра (2), православна віра (1), істинна віра (2), непохитна віра (2), довірлива віра (2), складна віра (1), правильна віра (1), неправдива віра (1), особиста віра (1), головна віра (1), найголовніша віра (1), сліпа віра (1), батьківська віра (1), вічна віра (1), свята віра (1), державна віра (1), духовна віра (1), душевна віра (1), велика віра (1), справжня віра (1), надійна віра (1), непереможна віра (1), непереборна віра (1), чоловіча віра (1), Божа віра (1), могутня віра (1), могутча віра (1), нестала віра (1), зневажена віра (1), невід'ємна віра (1), чужа віра (1), сердечна віра (1).

Поєднання слова *віра* з займенником: моя віра (14), наша віра (9), твоя віра (6), його віра (6), її віра (5), віра всіх (3), їхня віра (3), я вірю (2), вірити в себе (2), віра в себе (2), віра кожного (2), віра багатьох (1), деяка віра (1), своя віра (1), віра в кожного (1).

Поєднання слова *віра* з іменником: віра людей (1), віра в краще (1), вірити в краще (1), віра мільйонів (1), вірити на слово (1).

Спрямована частина

Виберіть усі слова, які у вашому уявленні поєднуються з *вірою*.

1. довірливість (12); вірність (23); довіра (44).
2. релігія (34); Бог (31); церква (10); християнство (12).
3. уповання на Бога (12); віровизнання (17); любов (22); надія (26).
4. душа (25); молитва (27); догма (6).
5. відсутність сумніву (19); ідеологія (16); віра в себе (у щось) (32).
6. сподівання майбутніх подій (14); сподівання на людину (29); сподівання на Бога (36).

Ваш варіант: віра в здійснення (1), почуття до Бога як до Спасителя (1), близькість (1), увірувати (1), обмеженість (1), віра в Бога (2), люди (1).

Виберіть усі слова, які у вашому уявленні поєднуються з *невірою*.

1. недовіра до Бога (людей) (29); маловір'я (25); віровідступництво (19).
2. невпевненість у собі (у чомусь) (15); сумнів у правдивості (31); сумнів у здійсненні чогось (24); неймовірність (8).
3. даремна надія (19); безнадія (36); раптова несподіванка (7); попри сподівання (5).

Ваш варіант: невіра в чудо (1), гріх (1), невіруючі (1), зневірений (1), еретизм (1), невіра в Бога (1), розчарування (1).

До якої сфери належить *віра*?

світської (5); релігійної (29); до світської і релігійної (31).

Лінгвістичні асоціації учителів ІФПЗШ І-ІІІ ступенів “Католицька школа святого Василя Великого” (26 інформантів-жінок)

Вільна частина

Асоціації, викликані словом-стимулом *віра*: Бог (5), довіра (3), любов (3), відданість (2), Божий дар (2), надія (2), сила душі в єдності з Богом (1), уповання (1), відображення твого життя і думок (1), віровизнання (1), допомога (1), підтримка (1), життя за заповідями Божими, світло (1), довір'я (1), щира (1), спасіння (1), молитва (1), чудо (1), християнин (1), оптимізм (1), душа (1), ім'я, яким я хочу назвати дівчинку (1), церква (1), правда (1).

Синоніми до *віра*: довіра (7), впевненість (4), надія (4), вірність (3), переконання (3), довір'я (2), довірливість (1), Бог (1), Ісус (1), діти (1), небо (1), уповання (1), підтримка (1), любов (2), молитва (1), сподівання (1), віровизнання (1), відданість (1).

Антоніми до *віра*: зневіра (7), атеїзм (5), недовіра (4), безнадія (2), сумнів (2), зрада (2), байдужість (1), непереконаність (1), невпевненість (1), загроза (1), віровідступництво (1), невірність (1), розчарування (1), відчай (1).

Поєднання слова *віра* з дієсловом: жити вірою (6), мати віру (2), жити з вірою (2), жити з вірою у серці (1), діяти з вірою (1), віра окриляє (1), чекати з вірою (1),

дивитись з вірою (1), ходити з вірою (1), любити з вірою (1), співчувати з вірою (1), плекати віру (1), відображати віру (1), працювати на віру (1), віри не йметься (1), бути у вірі (1), молитись з вірою (1), надіятись на віру (1), довіряти, але перевіряти (1), удосконалювати віру (1).

Поєднання слова *віра* з прикметником: міцна віра (4), непохитна віра (3), щира віра (2), сильна віра (2), тверда віра (2), безмежна віра (2), глибока віра (2), палка віра (1), надійна віра (1), християнська (1), символічна віра (1), особиста віра (1), жива віра (1), справжня віра (1), правдива віра (1), гідна віра (1), переконлива віра (1), терпелива віра (1), людська віра (1), могутня віра (1).

Поєднання слова *віра* з займенником: наша віра (9), моя віра (7), твоя віра (2), віра в тебе (1), чиясь віра (1), віра усіх (1).

Поєднання слова *віра* з іменником: віра героїв України (1), віра мучеників (1), віра Богородиці (1), віра майбутнього (1), віра в майбутнє (1).

Поєднання слова *віра* з прислівником: жити вірно (1).

Спрямована частина

Виберіть усі слова, які у вашому уявленні поєднуються з *вірою*.

1. довірливість (5); вірність (14); довіра (20).
2. релігія (7); Бог (26); церква (10); християнство (9).
3. уповання на Бога (13); віровизнання (5); любов (19); надія (10).
4. душа (11); молитва (18); догма (3).
5. відсутність сумніву (18); ідеологія; віра в себе (у щось) (10).
6. сподівання майбутніх подій (7); сподівання на людину (5); сподівання на Бога (24).

Ваш варіант : єдність з Богом (1), спосіб життя (1), чеснота (1), надія (1).

Виберіть усі слова, які у вашому уявленні поєднуються з *невірою*.

1. недовіра до Бога (людей) (18); маловір'я (14); віровідступництво (4).
2. невпевненість у собі (у чомусь) (5); сумнів у правдивості (15); сумнів у здійсненні чогось (10); неймовірність (1).

3. даремна надія (7); безнадія (21); раптова несподіванка; попри сподівання.

Ваш варіант: невіруючий (1), втрата близької людини (1).

До якої сфери належить віра?

Світської (0); релігійної (4); до світської і релігійної (22).

Лінгвістичні асоціації сестер-монахинь чину святого Василя Великого (17 інформантів)

Вільна частина

Асоціації, викликані словом-стимулом *віра*: Бог (2), любов (2), сильна (1), Ісус (1), зернятко гірчиці (1), довіра (1), впевненість (1), дар (1), дарунок Бога (1), надія на Господа (1), благодать Божа (1), хрещення (1), покладатись на творіння (1), ласка (1), благодать (1), дар Божий (1), серце (1).

Синоніми до *віра*: довір'я (4), довіра (3), віровизнання (2), впевненість (2), уповання (1), переконання (1), довірливість (1), Мати-Церква (1), вірування (1), любов (1), знання (1).

Антоніми до *віра*: зневіра (5), атеїзм (3), невіра (2), недовіра (1), безнадія (1), безвірок (1), невірство (1), безвір'я (1), ненависть (1), безбожність (1).

Поєднання слова *віра* з дієсловом: жити вірою (4), жити з вірою (2), жити з вірою в душі (1), мати віру (1), віра надихає (1), довіряти Богу (1), особисто пригорнутись до Бога (1), молитись з вірою (1), зміцнювати віру (1), будувати вірою (1), поширювати віру (1), утверджувати у вірі (1), свідчити віру (1), жертвувати віру (1), терпіти за віру (1).

Поєднання слова *віра* з прикметником: непохитна віра (3), досконала віра (3), безмежна віра (2), незламна віра (2), жива віра (2), мала віра (1), маленька віра (1), людська віра (1), поглиблена віра (1), глибока віра (1), добровільна віра (1), любляча віра (1), таємнича віра (1), бездоганна віра (1), міцна віра (1), сильна віра (1), правдива віра (1).

Поєднання слова *віра* з займенником: наша віра (5), моя віра (5), ми без віри (1),

її віра (1).

Поєднання слова *віра* з іменником: віра дитини (2), віра віруючого (1), наука віри (1), віра героїв України (1), віра мучеників (1), віра прадідів (1),

Поєднання слова *віра* з часткою: ця віра (1).

Спрямована частина

Виберіть усі слова, які у вашому уявленні поєднуються з *вірою*.

1. довірливість (3); вірність (7); довіра (14).
2. релігія (3); Бог (14); церква (5); християнство (8).
3. уповання на Бога (15); віровизнання (4); любов (5); надія (4).
4. душа (11); молитва (9); догма (4).
5. відсутність сумніву (13); ідеологія; віра в себе (у щось) (3).
6. сподівання майбутніх подій (1); сподівання на людину (1); сподівання на Бога (16).

Ваш варіант: спосіб життя (1), жертва (1), свята Церква (1).

Виберіть усі слова, які у вашому уявленні поєднуються з *невірою*.

1. недовіра до Бога (людей) (11); маловір'я (4); віровідступництво (7).
2. невпевненість у собі (у чомусь) (3); сумнів у правдивості (10); сумнів у здійсненні чогось (2); неймовірність (4).
3. даремна надія (7); безнадія (7); раптова несподіванка (1); попри сподівання (1).

Ваш варіант: невіруючий (1), ненависть (1).

До якої сфери належить *віра*?

Світської (0); релігійної (3); до світської і релігійної (14).

Лінгвістичні асоціації жінок, які перебували на катехитичних науках у храмі Різдва Пресвятої Богородиці (14 інформантів)

Вільна частина

Асоціації, викликані словом-стимулом *віра*: Бог (4), Господь (2), довіра (4), відсутність сумніву (1), віра в себе (3), релігія (2), правда (1), надія (1)

Синоніми до *віра*: надія (4), вірність (3), релігія (3), молитва (3), впевненість (2), спасіння (1), життя (1), віросповідання (1), довіра (1), християнство (1).

Антоніми до *віра*: безнадія (4), зневіра (2), маловір'я (1), атеїзм (1), знеславлення (1), буддизм (1).

Поєднання слова *віра* з дієсловом: працювати з вірою (2), віра спасає (1), жити вірою в Бога (1), жити вірою в серці (1), жити з вірою у серці (1), розглядати віру (1), берегти віру (1), надіятись на вірність (1), знайти віру (1).

Поєднання слова *віра* з прикметником: сильна віра (2), людська віра (2), досконала віра (1), особиста віра (1), міцна віра (1), дієва віра (1), глибока віра (1), духовна віра (1), нездоланна віра (1), слабка віра (1).

Поєднання слова *віра* з займенником: моя віра (5), наша віра (2), твоя віра (1).

Поєднання слова *віра* з іменником: віра спільноти (1), вірити в Бога (1), віра народу (1), віра сім'ї (1), віра родини (1), віра суспільства (1), Боже милосердя (1).

Спрямована частина

Виберіть усі слова, які у вашому уявленні поєднуються з *вірою*.

1. довірливість (1); вірність (6); довіра (11).
2. релігія (4); Бог (11); церква (5); християнство (2).
3. уповання на Бога (11); віровизнання (2); любов (7); надія (4).
4. душа (2); молитва (14); догма (0).
5. відсутність сумніву (8); ідеологія (0); віра в себе (у щось) (7).
6. сподівання майбутніх подій (4); сподівання на людину (1); сподівання на Бога (12).

Ваш варіант : сподівання на Бога (3), прощення (1), порядність (1), допомога (1), впевненість (1).

Виберіть усі слова, які у вашому уявленні поєднуються з *невірою*.

1. недовіра до Бога (людей) (10); маловір'я (5); віровідступництво (4).
2. невпевненість у собі (у чомусь) (4); сумнів у правдивості (10); сумнів у здійсненні чогось (5); неймовірність (0).

3. даремна надія (4); безнадія (9); раптова несподіванка (1); попри сподівання (0).

Ваш варіант: зневага (1), зверхність (1)

До якої сфери належить *віра*?

Світської (0); релігійної (8); до світської і релігійної (6).

Лінгвістичні асоціації чоловіків, які перебували на катехитичних науках у храмі Різдва Пресвятої Богородиці (4 інформанти)

Вільна частина

Асоціації, викликані словом-стимулом *віра*: Бог (2), довіра (2), беззастережне прийняття за правду того, що подає авторитет (1).

Синоніми до *віра*: впевненість (2), спасіння (1), життя (1), надія (1).

Антоніми до *віра*: зневіра (3), невірство (1).

Поєднання слова *віра* з дієсловом: жити з вірою (1), віра в Бога творить чудо (1), приймати з вірою (1), любити з вірою (1).

Поєднання слова *віра* з прикметником: спасаюча віра (1), беззастережна віра (1), сильна віра (1).

Поєднання слова *віра* з займенником: моя віра (3), моя особиста віра (1).

Поєднання слова *віра* з іменником: вірити в Бога (1), віра без сумніву (1).

Спрямована частина

Виберіть усі слова, які у вашому уявленні поєднуються з *вірою*.

1. довірливість (3); вірність (2); довіра (2).

2. релігія (1); Бог (4); церква (1); християнство (2).

3. уповання на Бога (3); віровизнання (1); любов (3); надія (1).

4. душа (3); молитва (3); догма (1).

5. відсутність сумніву (4); ідеологія (1); віра в себе (у щось) (0).

6. сподівання майбутніх подій (1); сподівання на людину (1); сподівання на Бога (4).

Виберіть усі слова, які у вашому уявленні поєднуються з *невірою*.

1. недовіра до Бога (людей) (4); маловір'я (2); віровідступництво (2).
2. невпевненість у собі (у чомусь) (1); сумнів у правдивості (3); сумнів у здійсненні чогось (2); неймовірність (1).
3. даремна надія (0); безнадія (3); раптова несподіванка (0); попри сподівання (0).

До якої сфери належить *віра*?

Світської (0); релігійної (2); до світської і релігійної (2).

**Лінгвістичні асоціації учасниць церковних хорів “Воскресіння” та “Санктус”
(19 респондентів)**

Вільна частина

Асоціації, викликані словом-стимулом *віра*: Бог (6), надія (3), єдиний Бог (1), довіра (1), добро (1), вірність (1), молитва (1), впевненість (1), церква (1), духовність (1), любов (1), спасіння (1).

Синоніми до *віра*: релігія (4), любов (3), вірність (2), довірливість (2), довіра (1), церква (1), християнство (1), вірність (1), Бог (1), душа (1), надія (1), надійність (1), віросповідання (1), визнання (1), взаєморозуміння (1).

Антоніми до *віра*: недовіра (4), зневіра (2), невіра (2), маловір'я (1), безбожність (1), відторгнення (1), безнадія (1), зрада (1), атеїзм (1).

Поєднання слова *віра* з дієсловом: жити з вірою (6), молитися з вірою (2), довіряти (1), жити у вірі (1), любити у вірі (1), сподіватися на віру (1), допомагати з вірою (1), перебувати у вірі (1).

Поєднання слова *віра* з прикметником: справжня віра (3), людська віра (3), сильна віра (2), щира віра (2), вірний (1), істинна віра (1), глибока віра (1), християнська віра (1), непохитна віра (1), могутня віра (1), непереможна віра (1), безмежна віра (1).

Поєднання слова *віра* з займенником: наша віра (7), віра всіх (2), моя віра (1), твоя віра (1).

Спрямована частина

Виберіть усі слова, які у вашому уявленні поєднуються з *вірою*.

1. довірливість (5); вірність (9); довіра (10).
2. релігія (8); Бог (18); церква (7); християнство (7).
3. уповання на Бога (10); віровизнання (9); любов (13); надія (8).
4. душа (10); молитва (12); догма (2).
5. відсутність сумніву (8); ідеологія (1); віра в себе (у щось) (6).
6. сподівання майбутніх подій (0); сподівання на людину (2); сподівання на Бога (14).

Ваш варіант: сподівання на Бога (3), відсутність сумнівів (1).

Виберіть усі слова, які у вашому уявленні поєднуються з *невірою*.

1. недовіра до Бога (людей) (9); маловір'я (7); віровідступництво (7).
2. невпевненість у собі (у чомусь) (6); сумнів у правдивості (8); сумнів у здійсненні чогось (3); неймовірність (2).
3. даремна надія (3); безнадія (8); раптова несподіванка (1); попри сподівання (1).

До якої сфери належить *віра*?

світської; релігійної (10); до світської і релігійної (9).

Лінгвістичні асоціації учасників церковних хорів

“Воскресіння” та “Санктус” (10 респондентів)

Вільна частина

Асоціації, викликані словом-стимулом *віра*: Бог (2), в Бога (2), любов (2), Ісус Христос (1), смиренність (1).

Синоніми до *віра*: довіра (4), впевненість (2), духовність (1).

Антоніми до *віра*: атеїзм (3), невпевненість (1), невіра (2), байдужість (1), підозра (1).

Поєднання слова *віра* з дієсловом: жити з вірою (3), жити у вірі (1), творити з вірою (1).

Поєднання слова *віра* з прикметником: сильна віра (4), Божа віра (1), людська

віра (1), глибока віра (1), щира віра (1).

Поєднання слова *віра* з займенником: моя віра (4), віра кожного (1).

Поєднання слова *віра* з іменником: вірити в живого Бога (1), віра ближнього (1).

Спрямована частина

Виберіть усі слова, які у вашому уявленні поєднуються з *вірою*.

1. довірливість (6); вірність (8); довіра (6).
2. релігія (3); Бог (9); церква (7); християнство (6).
3. уповання на Бога (6); віровизнання (4); любов (7); надія (4).
4. душа (5); молитва (7); догма (4).
5. відсутність сумніву (5); ідеологія (3); віра в себе (у щось) (5).
6. сподівання майбутніх подій (5); сподівання на людину (4); сподівання на Бога (7).

Виберіть усі слова, які у вашому уявленні поєднуються з *невірою*.

1. недовіра до Бога (людей) (6); маловір'я (5); віровідступництво (4).
2. невпевненість у собі (у чомусь) (3); сумнів у правдивості (6); сумнів у здійсненні чогось (4); неймовірність (2).
3. даремна надія (2); безнадія (4); раптова несподіванка (2); попри сподівання (3).

До якої сфери належить *віра*?

Світської (0); релігійної (4); до світської і релігійної (6).

Лінгвістичні асоціації жінок різних професій, які недотичні до віри за родом діяльності (84 інформанти)

Вільна частина

Асоціації, викликані словом-стимулом *віра*: Бог (26), любов (12), надія (10), впевненість (5), довіра (4), молитва (4), Господь (3), правда (2), добро (2), вірити в себе (2), релігія (2), віровизнання (2), вірність (2), справедливість (2), Всесвіт (1), в Бога (1), любов до Бога (1), Ісус Христос (1), Пречиста Діва Марія (1), Матір Божа (1), близькі (1), переконання (1), вірити в краще майбутнє (1), не повірити

своїм очам (1), обов'язок кожного (1), світло (1), християнська (1), уповання на Бога (1), покладання (1), підтримка (1), слухання (1), думка стосовно чогось (1), наснага (1), доброзичливість (1), покаяння (1), застанова (1), мрії (1), безпека (1), підбадьорювання (1), відчуття (1).

Синоніми до віра: довіра (17), надія (15), вірність (13), впевненість (8), сподівання (6), довір'я (3), довірливість (3), любов (3), переконання (3), уповання (2), визнання (2), спокій (2), покладання (1), добро (1), відданість (1), чистота (1), безпека (1), прагнення (1), щирість (1), Бог (1), допомога (1), вірування (1), віросповідання (1), стабільність (1), релігія (1), мир (1), правда (1), чесність (1), піднесеність (1).

Антоніми до віра: зневіра (27), недовіра (17), сумнів (8), маловір'я (6), зло (3), атеїзм (3), невірність (2), розпач (4), байдужість (2), розчарування (2), безвір'я (2), страх (2), зрада (2), гнів (1), брехня (1), таїна (1), гроші (1), безнадія (1), неправда (1), безбожність (1), сум (1), ненависть (1), недовірок (1), пекло (1), зневіреність (1), несправедливість (1), невіра (1), невірство (1).

Поєднання слова віра з дієсловом: жити з вірою (28), жити з вірою в серці (5), молитись з вірою (5), жити у вірі (5), мати віру (3), працювати з вірою (3), жити вірою (2), бути з вірою (2), йти по житті з вірою (1), жити вірою в Бога (1), праведник буде жити з віри (1), жити з вірою в душі (1), жити на повну силу (1), довіряти з вірою (1), вірити з вірою (1), сподіватися і вірити (1), сподіватись з вірою на краще (1), добрий приклад ближнього додає віри (1), віра спасає (1), творити віру (1), покладатись у всіх своїх справах на Бога (1), виховувати віру (1), проповідувати віру (1), укріпити віру (1), надіятись (1), жити з надією на краще (1), віра несе спокій (1), сприймати за правду все, що Бог об'явив, все, що пов'язане з вірою (1), думати про віру (1), думати з вірою (1), мріяти з вірою (1), любити з вірою (1), бути вірним (1), зростати з вірою (1), віра приводить до руху (1), пізнати Бога через віру (1).

Поєднання слова віра з прикметником: людська віра (8), сильна віра (8), щира віра (6), правдива віра (6), безмежна віра (5), міцна віра (6), дитяча віра (4), тверда

віра (4), могутня віра (3), непохитна віра (3), справжня віра (3), глибока віра (3), особиста віра (2), християнська віра (2), єдина віра (2), Божа віра (1), життєва віра (1), жагуча віра (1), благодатна віра (1), безкомпромісна віра (1), світла віра (1), впевнена віра (1), переконлива віра (1), жива віра (1), сімейна віра (1), незламна віра (1), головна віра (1), погана віра (1), слабка віра (1), абсолютна віра (1), істинна віра (1), велика віра (1), духовна віра (1), добра віра (1), віра сподіваного (1), постійна віра (1).

Поєднання слова *віра* з займенником: наша віра (26), моя віра (20), його віра (4), віра кожного (3), віра в себе (1), віра в тебе (1), своя віра (1), її віра (1), віра у Нього (1), довіра до когось (1).

Поєднання слова *віра* з іменником: віра у майбутнє (3), віра в Бога (3), віра людини (2), віра у добро (1), віра дитини (1), віра в Бога і вищі сили (1), віра в Бога – сильніша понад усе (1), уповання на Бога (1), віра громади (1), віра народу (1), віра християнина (1), віра практикуючого християнина (1), вірити у святих (1) віра мого народу (1).

Спрямована частина

Виберіть усі слова, які у вашому уявленні поєднуються з *вірою*.

1. довірливість (16); вірність (34); довіра (55).
2. релігія (27); Бог (71); церква (25); християнство (32).
3. уповання на Бога (33); віровизнання (20); любов (43); надія (40).
4. душа (34); молитва (65); догма (10).
5. відсутність сумніву (44); ідеологія (5); віра в себе (у щось) (33).
6. сподівання майбутніх подій (17); сподівання на людину (12); сподівання на Бога (64).

Ваш варіант : сила духу (1), любов до ближнього (1), впевненість (1), людяність (1), спокій (1), віра в себе з Богом (1), допомога (1), подяка (1), подолання усіх ситуацій з Богом (1), наснага до життя (1), надія на Бога (1), Боже благословення (1), відсутність сумніву (1), сила (1).

Виберіть усі слова, які у вашому уявленні поєднуються з *невірою*.

1. недовіра до Бога (людей) (57); маловір'я (43); віровідступництво (26).
2. невпевненість у собі (у чомусь) (29); сумнів у правдивості (44); сумнів у здійсненні чогось (29); неймовірність (5).
3. даремна надія (21); безнадія (61); раптова несподіванка (3); попри сподівання (7).

Ваш варіант: розпач (1), відсутність сенсу життя (1), розчарування (1).

До якої сфери належить *віра*?

Світської (0); релігійної (24); до світської і релігійної (58); духовної (2).

Лінгвістичні асоціації чоловіків різних професій, які недотичні до віри за родом діяльності (78 інформантів)

Вільна частина

Асоціації, викликані словом-стимулом *віра*: Бог (19), довіра (10), надія (9), релігія (8), церква (7), любов (4), правда (3), переконання (2), впевненість (2), вірність (2), віросповідання (2), християнство (2), в Бога (2), духовність (2), надія (2), без сумніву (1), відсутність сумніву (1), сім'я (1), жити в любові (1), вірні стосунки (1), говорити правду (1), віра в щось добре (1), майбутнє (1), мрія (1), довірливий (1), довірливість (1), в можливості (1), в добро (1), взаєморозуміння (1), твердість (1), вірування (1).

Синоніми до *віра*: довіра (25), вірність (12), молитва (7), релігія (7), надія (6), правда (4), довірливість (3), Бог (3), віросповідання (3), любов (3), відданість (2), вірування (2), церква (2), довір'я (2), впевненість (2), сподівання (1), справедливість (1), добро (1), християнство (1), життя (1), душа (1), побожність (1), справедливість (1), незрадливості (1), взаєморозуміння (1), повага (1).

Антоніми до *віра*: зневіра (15), недовіра (14), атеїзм (13), брехня (5), невіра (4), безнадія (3), скептицизм (2), безвір'я (2), атеїст (1), антихрист (1), розпач (1), маловір'я (1), невір'я (1), відчай (1), розчарування (1), диявол (1), пекло (1), зло (1), несправедливість (1), ненависть (1), зрада (1), сумнів (1).

Поєднання слова *віра* з дієсловом: жити з вірою (23), працювати з вірою (7), любити з вірою (4), діяти з вірою (3), довіряти (3), навчатись з вірою (2), жити на віру (1), прокидатись з вірою (1), вдосконалюватись у вірі (1), служити вірою (1), робити з вірою (1), бути вірним (1), прожити з вірою (1), із сильною вірою я живу (1), жити у вірі (1), по вашій вірі дасться (1), віра спасає (1), віра окрилює (1), віра дарує (1), вчитись з вірою (1), молитись з вірою (1), думати з вірою (1), думати про віру (1), не втрачати віру (1), надіятись з вірою (1), використовувати віру (1), дотримуватись віри (1), працювати згідно з правилами (1), що робити з вірою (1), вірити в майбутнє (1).

Поєднання слова *віра* з прикметником: людська віра (14), сильна віра (11), Божа віра (3), щира віра (5), безмежна віра (4), непохитна віра (4), християнська віра (3), міцна віра (3), справжня віра (3), божественна віра (2), переконлива віра (1), сильна віра – це віра у наше майбутнє (1), народна віра (1), глибока віра (1), чиста віра (1), погана віра (1), справедлива віра (1), постійна віра (1), світла віра (1), неймовірна віра (1), неземна віра (1), свідома віра (1), особиста віра (1), особистісна віра (1), істинна віра (1), правдива віра (1), соціальна віра (1), наївна віра (1), безнадійна віра (1), колективна віра (1), релігійна віра (1), життєва віра (1).

Поєднання слова *віра* з займенником: моя віра (22), наша віра (11), віра кожного (9), віра в себе (8), його віра (2), своя віра (1), віра у кожному (1), наша віра в Бога (1), твоя віра (1), віра в когось (1), віра в щось (1), віра у все (1), довірливість у всьому (1), їх віра (1), віра усіх (1).

Поєднання слова *віра* з іменником: віра в Бога (5), віра в людей (3), віра суспільства (2), релігія тільки з вірою (1), віра в єдиного Бога (1), вірити в Бога (1), віра народу (1), віра любові (1), вірити в життя (1), паломництво з вірою (1), віра дитини (1), довіра до людей (1).

Спрямована частина

Виберіть усі слова, які у вашому уявленні поєднуються з *вірою*.

1. довірливість (19); вірність (40); довіра (52).

2. релігія (33); Бог (65); церква (22); християнство (27).
3. уповання на Бога (25); віровизнання (27); любов (38); надія (33).
4. душа (28); молитва (56); догма (6).
5. відсутність сумніву (30); ідеологія (9); віра в себе (у щось) (44).
6. сподівання майбутніх подій (14); сподівання на людину (11); сподівання на Бога (52).

Ваш варіант: сподівання на Бога (6), віруючий (2), віра у свої сили (1), мати впевненість (1), віра людей (1), чесність (1), впевненість (1), сподівання (1), сподівання на майбутнє (1), недовіра до людей (1).

Виберіть усі слова, які у вашому уявленні поєднуються з *невірою*.

1. недовіра до Бога (людей) (51); маловір'я (25); віровідступництво (20).
2. невпевненість у собі (у чомусь) (21); сумнів у правдивості (51); сумнів у здійсненні чогось (19); неймовірність (7).
3. даремна надія (23); безнадія (39); раптова несподіванка (8); попри сподівання (3).

Ваш варіант: невіра у Бога (2), зневірений (1), кепкувати (1), слабкодухість (1), віроломство (1), зрада (1).

До якої сфери належить *віра*?

Світської (4); релігійної (30); до світської і релігійної (44).

Лінгвістичні асоціації учасниць Архиєрейського хору Свято-Покровського кафедрального собору УАПЦ м. Івано-Франківська (7 інформантів)

Вільна частина

Асоціації, викликані словом-стимулом *віра*: вірність (1), переконаність у правді і справедливості Божій (1), впевненість у промислі Божому (1), спасенний стан душі (2), справедливість (1), порятунок (1), переконаність у доброму, щирому і святому (1), порятунок в цьому житті і майбутньому (1).

Синоніми до *віра*: довірливість (1), переконливість (1).

Антоніми до *віра*: зневіра (2), байдужість (1), безвір'я (1), недовіра (1).

Поєднання слова *віра* з дієсловом: перемагати з вірою (1), перебувати у вірі (1), постійно перебувати у вірі (1), перебувати у постійній доміантній вірі (1), всемогутня віра вседіє (1), жити і творити у вірі, з вірою і для віри (1), творити, жити і думати всім своїм єством, перебуваючи у вірі (1).

Поєднання слова *віра* з прикметником: безмежна віра (1), непереможна віра (1), вселенська віра (1), незборима віра (1), всеперемагаюча віра (1), незнищенна віра (1), нездоланна віра (1), дієва віра (1), реальна віра (1), практикуюча віра (1), християнська віра (1), людська віра (1).

Поєднання слова *віра* з займенником: твоя віра (1).

Поєднання слова *віра* з іменником: віра праведних (1), віра правдивих християн (2).

Спрямована частина

Виберіть усі слова, які у вашому уявленні поєднуються з *вірою*.

1. довірливість (7); вірність (7); довіра (7).
2. релігія (7); Бог (7); церква (7); християнство (7).
3. уповання на Бога (7); віровизнання (7); любов (6); надія (6).
4. душа (6); молитва (7); догма (6).
5. відсутність сумніву (6); ідеологія (7); віра в себе (у щось) (7).
6. сподівання майбутніх подій (6); сподівання на людину (6); сподівання на Бога (7).

Ваш варіант: віра у божественне незбориме єство (1), віра в єдине начало (1), у свідомих віра осяйна (1), у духовно наповнених віра нескорима (1), беззаперечний порятунок (1), вічне спасіння (1), неодмінне спасіння (1), рятівне коло (1), всеблагословенная довіра до Бога (1), всеперемагаюча довіра до Бога (1).

Виберіть усі слова, які у вашому уявленні поєднуються з *невірою*.

1. недовіра до Бога (людей) (6); маловір'я (7); віровідступництво (6).
2. невпевненість у собі (у чомусь) (7); сумнів у правдивості (6); сумнів у здійсненні чогось (6); неймовірність (4).

3. даремна надія (7); безнадія (6); раптова несподіванка (6); попри сподівання (6).

Ваш варіант: невизнання Бога (1), безнадійна людина (1), несприйняття Божого єства (1), душевне убозтво (1), убогість душі (1), душевна сліпота (1), люди без надії і мети в житті (1), зневірена людина (1), зневіра до Бога (1), зневіра після великої довіри (1).

До якої сфери належить віра?

Світської (0); релігійної (0); до світської і релігійної (7).

**Лінгвістичні асоціації учасників Апостольства молитви Церкви Пророка
Божого Іллі УПЦ (9 інформантів, смт. Макарів, Макарівське благочиння,
Київська область)**

Вільна частина

Асоціації, викликані словом-стимулом *віра*: Бог (5), релігія (1), церква (1), віруючий (1), надія (1), довіра (1).

Синоніми до *віра*: надія (2), довіра (3), вірність (1).

Антоніми до *віра*: невіра (1), атеїзм (3), недовіра (1).

Поєднання слова *віра* з дієсловом: молитися з вірою (1), допомагати вірі (1), жити з вірою (2), любити віру (1), не сподіватися на віру (1).

Поєднання слова *віра* з прикметником: сильна віра (3), надзвичайна віра (1), велика віра (1), природна віра (1), постійна віра (1), людська довіра (1), могутня віра (1).

Поєднання слова *віра* з займенником: його віра (1), твоя віра (1), наша віра (1), моя віра (4), віра кожного (1), він вірний (1).

Поєднання слова *віра* з іменником: віра народу (1), вірувати в Бога (1).

Спрямована частина

Виберіть усі слова, які у вашому уявленні поєднуються з *вірою*.

1. довірливість (3); вірність (4); довіра (4).

2. релігія (3); Бог (8); церква (3); християнство (1).

3. уповання на Бога (2); віровизнання (4); любов (1); надія (3).
4. душа (3); молитва (2); догма ().
5. відсутність сумніву (3); ідеологія (5); віра в себе (у щось) (5).
6. сподівання майбутніх подій (3); сподівання на людину (1); сподівання на Бога (6).

Ваш варіант: вірний (2), віра в Бога (1).

Виберіть усі слова, які у вашому уявленні поєднуються з *невірою*.

1. недовіра до Бога (людей) (4); маловір'я (2); віровідступництво (4).
2. невпевненість у собі (у чомусь) (2); сумнів у правдивості (4); сумнів у здійсненні чогось (4); неймовірність ().
3. даремна надія (4); безнадія (6); раптова несподіванка (); попри сподівання ().

Ваш варіант: невіруючий (1), зневірений (1), невіра в Бога (1).

До якої сфери належить *віра*?

Світської (1); релігійної (5); до світської і релігійної (3).

**Лінгвістичні асоціації учасниць Апостольства молитви Церкви Пророка
Божого Іллі УПЦ (12 інформантів, смт. Макарів, Макарівське благочиння,
Київська область)**

Вільна частина

Асоціації, викликані словом-стимулом *віра*: віра в Бога (1), довіра (1), Бог (3), моя (1), вірити в Бога (1), релігія (1), ім'я (1), правда (1), впевненість (1), релігія (1), образи (1), християнська (1).

Синоніми до *віра*: вірність (1), надія (1), довіра (1), вірування (2), совість (1), порядність (1), праведність (1), релігія (1).

Антоніми до *віра*: атеїзм (4), недовіра (3), невіра (2), зневіра (1).

Поєднання слова *віра* з дієсловом: жити з вірою у серці (1), жити з вірою (3), мріяти з вірою (1).

Поєднання слова *віра* з прикметником: справжня віра (1), сильна віра (3),

людська віра (1), справедлива віра (1), щира віра (1), безмежна віра (1), фантастична віра (1).

Поєднання слова *віра* з займенником: своя віра (1), віра кожного (1), його віра (1), моя віра (3), наша віра (2), віра всякого (1), віра будь-кого (1), твоя віра (1).

Поєднання слова *віра* з іменником: повірити Богові (1), вірити людині (1), вірити в Бога (1).

Спрямована частина

Виберіть усі слова, які у вашому уявленні поєднуються з *вірою*.

1. довірливість (2); вірність (7); довіра (5).
2. релігія (4); Бог (8); церква (2); християнство (5).
3. уповання на Бога (5); віровизнання (3); любов (5); надія (4).
4. душа (7); молитва (4); догма (1).
5. відсутність сумніву (1); ідеологія (); віра в себе (у щось) (8).
6. сподівання майбутніх подій (2); сподівання на людину (4); сподівання на Бога (4).

Ваш варіант: впевненість (1), сподівання на себе (1), сподіватися на Бога (2).

Виберіть усі слова, які у вашому уявленні поєднуються з *невірою*.

1. недовіра до Бога (людей) (6); маловір`я (4); віровідступництво (3).
2. непевненість у собі (у чомусь) (2); сумнів у правдивості (5); сумнів у здійсненні чогось (2); неймовірність (1).
3. даремна надія (4); безнадія (5); раптова несподіванка (); попри сподівання ()

Ваш варіант: атеїзм (1), неправда (1)

До якої сфери належить *віра*?

Світської (0); релігійної (6); до світської і релігійної (6).

Жінки релігійного згромадження при Храмі Архангела Михаїла УПЦ (11 інформантів, смт. Камишеваха, Оріхівське благочиння, Запорізька область)

Вільна частина

Асоціації, викликані словом-стимулом *віра*: душа (1), кохання (1), омана (2), Бог (3), довіра (1), сподівання (1), християнська (1), церква (1).

Синоніми до *віра*: упевненість (2), довіра (2), релігія (3), правда (1), вірування (1).

Антоніми до *віра*: зневіра (3), атеїзм (4), скептицизм (1), байдужість (1), сліпота (1).

Поєднання слова *віра* з дієсловом: жити з вірою (3), жити на віру (1), працювати з вірою (1), слідувати вірі (1), творити з вірою (1), думати з вірою (1), йти за вірою (1).

Поєднання слова *віра* з прикметником: могутня віра (2), сильна віра (4), найсильніша віра (1), чиста віра (1), людська віра (1), велика віра (1).

Поєднання слова *віра* з займенником: моя віра (7), його віра (2), наша віра (1), своя віра (1), віра всіх (1).

Поєднання слова *віра* з іменником: вірити в краще (1).

Спрямована частина

Виберіть усі слова, які у вашому уявленні поєднуються з *вірою*.

1. довірливість (4); вірність (2); довіра (7).
2. релігія (4); Бог (7); церква (3); християнство (3).
3. уповання на Бога (3); віровизнання (5); любов (2); надія (4).
4. душа (6); молитва (4); догма ().
5. відсутність сумніву (3); ідеологія (1); віра в себе (у щось) (5).
6. сподівання майбутніх подій (6); сподівання на людину (2); сподівання на Бога (3).

Ваш варіант: відсутність своєї думки (1), свобода (1), власні думки (1).

Виберіть усі слова, які у вашому уявленні поєднуються з *невірою*.

1. недовіра до Бога (людей) (6); маловір`я (4); віровідступництво (4).
2. непевненість у собі (у чомусь) (1); сумнів у правдивості (6); сумнів у здійсненні чогось (3); неймовірність ().
3. даремна надія (5); безнадія (3); раптова несподіванка (1); попри сподівання (1).

Ваш варіант: йти за кимось (1).

До якої сфери належить *віра*?

Світської (2); релігійної (2); до світської і релігійної (7).

**Чоловіки релігійного згромадження при Кафедральному соборі Успіння
Пресвятої Богородиці УПЦ (4 інформанти, м. Бар, Барське благочиння,
Вінницька область)**

Вільна частина

Асоціації, викликані словом-стимулом *віра*: Бог (1), віра в небеса (1), впевненість (1), спасіння (1).

Синоніми до *віра*: впевненість (1), покладання (1), надія (1).

Антоніми до *віра*: безбожність (1), зневіра (2), непевненість (1), атеїст (1).

Поєднання слова *віра* з дієсловом: служити вірою (1), боронити віру (1), жити з вірою (2).

Поєднання слова *віра* з прикметником: людська віра (1), тверда віра (1), православна віра (1), Христова віра (1), показова віра (1), істинна віра (1), вселюдська віра (1).

Поєднання слова *віра* з займенником: наша віра (2), віра всіх (1).

Поєднання слова *віра* з іменником: вірити на слово (1).

Спрямована частина

Виберіть усі слова, які у вашому уявленні поєднуються з *вірою*.

1. довірливість (2); вірність (2); довіра (3).
2. релігія (4); Бог (4); церква (4); християнство (4).
3. уповання на Бога (3); віровизнання (3); любов (2); надія (2).
4. душа (4); молитва (4); догма (2).
5. відсутність сумніву (2); ідеологія (1); віра в себе (у щось) (1).
6. сподівання майбутніх подій (3); сподівання на людину (2); сподівання на Бога (4).

Ваш варіант: у свідомих віра в усіх (1).

Виберіть усі слова, які у вашому уявленні поєднуються з *невірою*.

1. недовіра до Бога (людей) (4); маловір'я (3); віровідступництво (3).
2. невпевненість у собі (у чомусь) (2); сумнів у правдивості (3); сумнів у здійсненні чогось (2); неймовірність (1).
3. даремна надія (2); безнадія (2); раптова несподіванка (3); попри сподівання (3).

Ваш варіант: невірний (1), зрада (1).

До якої сфери належить *віра*?

Світської (0); релігійної (1); до світської і релігійної (3).

**Жінки релігійного згромадження при Кафедральному соборі Успіння
Пресвятої Богородиці УПЦ (12 інформантів, м. Бар, Барське благочиння,
Вінницька область)**

Вільна частина

Асоціації, викликані словом-стимулом *віра*: спасіння (2), Бог (6), релігія (1), довіра (1), Господь (1), любов (2).

Синоніми до *віра*: довіра (4), віросповідання (3), впевненість (2), релігія (2), вірність (1).

Антоніми до *віра*: атеїзм (6), зневіра (4), безвір'я (1), безбожність (1).

Поєднання слова *віра* з дієсловом: жити з вірою (7), жити на віру (2), вмирати з вірою (2), служити вірою (1).

Поєднання слова *віра* з прикметником: істинна віра (3), православна віра (8), правдива віра (1), Христова віра (1).

Поєднання слова *віра* з займенником: моя віра (8), наша віра (3).

Поєднання слова *віра* з іменником: вірити на слово (1).

Спрямована частина

Виберіть усі слова, які у вашому уявленні поєднуються з *вірою*.

1. довірливість (8); вірність (11); довіра (12).

2. релігія (10); Бог (12); церква (11); християнство (11).
3. уповання на Бога (13); віровизнання (11); любов (7); надія (1).
4. душа (11); молитва (12); догма (7).
5. відсутність сумніву (9); ідеологія (1); віра в себе (у щось) (6).
6. сподівання майбутніх подій (8); сподівання на людину (3); сподівання на Бога (12).

Ваш варіант: ().

Виберіть усі слова, які у вашому уявленні поєднуються з *невірою*.

1. недовіра до Бога (людей) (12); маловір'я (12); віровідступництво (9).
2. невпевненість у собі (у чомусь) (7); сумнів у правдивості (10); сумнів у здійсненні чогось (6); неймовірність (6).
3. даремна надія (3); безнадія (2); раптова несподіванка (9); попри сподівання (6).

Ваш варіант: ().

До якої сфери належить *віра*?

Світської (0); релігійної (1); до світської і релігійної (11).

**Учасники Недільної школи “Фавор” при Спасо-Преображенському храмі
УПЦ (5 інформантів, с. Балки, Барське благочиння, Вінницька область)**

Вільна частина

Асоціації, викликані словом-стимулом *віра*: надія (1), любов (1), радість життя (1), Господь (1), вірувати (1), храм (1), батюшка (1), святі (1), Спаситель (1).

Синоніми до *віра*: церква (1), любов (2), довіра (1), терпіння (1), смирення (1).

Антоніми до *віра*: безбожжя (1), атеїзм (2), зневіра (1), безбожник (1).

Поєднання слова *віра* з дієсловом: жити на віру (2), жити з вірою (1), працювати з вірою (1), вмерти з вірою (1).

Поєднання слова *віра* з прикметником: сильна віра (2), православна віра (1), правдива віра (1), чиста віра (1), вірна віра (1).

Поєднання слова *віра* з займенником: наша віра (2), моя віра (1), віра

кожного (1).

Поєднання слова *віра* з іменником: віра в життя вічне (1), віра кожної живої людини (1).

Спрямована частина

Виберіть усі слова, які у вашому уявленні поєднуються з *вірою*.

1. довірливість (3); вірність (5); довіра (5).
2. релігія (4); Бог (5); церква (4); християнство (4).
3. уповання на Бога (4); віровизнання (3); любов (5); надія (5).
4. душа (3); молитва (5); догма (3).
5. відсутність сумніву (3); ідеологія (1); віра в себе (у щось) (2).
6. сподівання майбутніх подій (2); сподівання на людину (1); сподівання на Бога (5).

Ваш варіант: ().

Виберіть усі слова, які у вашому уявленні поєднуються з *невірою*.

1. недовіра до Бога (людей) (4); маловір'я (5); віровідступництво (3).
2. невпевненість у собі (у чомусь) (3); сумнів у правдивості (3); сумнів у здійсненні чогось (3); неймовірність (2).
3. даремна надія (2); безнадія (4); раптова несподіванка (); попри сподівання ().

Ваш варіант: ().

До якої сфери належить *віра*?

Світської (0); релігійної (2); до світської і релігійної (3).

Учасниці Недільної школи “Фавор” при Спасо-Преображенському храмі

УПЦ (7 інформантів, с. Балки, Барське благочиння, Вінницька область)

Вільна частина

Асоціації, викликані словом-стимулом *віра*: релігія (1), любов (2), довіра (2), радість (1), любити людей (1), вірувати (1).

Синоніми до *віра*: довіра (2), любов (1), надія (2), сила (1), здоров'я (1), довіра (2),

захищеність (1).

Антоніми до віра: обман (2), злоба (1), зневіра (2), невір'я (1), ненависть (1), атеїзм (2).

Поєднання слова віра з дієсловом: жити з вірою (2), працювати на віру (1), жити на віру (1).

Поєднання слова віра з прикметником: міцна віра (4), людська віра (3), непохитна віра (1).

Поєднання слова віра з займенником: моя віра (3), наша віра (1).

Поєднання слова віра з іменником: віра в життя вічне (1), віра кожної живої людини (1).

Спрямована частина

Виберіть усі слова, які у вашому уявленні поєднуються з *вірою*.

1. довірливість (4); вірність (5); довіра (5).
2. релігія (2); Бог (5); церква (4); християнство (4).
3. уповання на Бога (6); віровизнання (4); любов (5); надія (6).
4. душа (3); молитва (7); догма ().
5. відсутність сумніву (5); ідеологія (1); віра в себе (у щось) (2).
6. сподівання майбутніх подій (1); сподівання на людину (); сподівання на Бога (7).

Ваш варіант: ().

Виберіть усі слова, які у вашому уявленні поєднуються з *невірою*.

1. недовіра до Бога (людей) (7); маловір'я (3); віровідступництво (5).
2. невпевненість у собі (у чомусь) (3); сумнів у правдивості (6); сумнів у здійсненні чогось (1); неймовірність ().
3. даремна надія (3); безнадія (3); раптова несподіванка (4); попри сподівання (2).

Ваш варіант: ().

До якої сфери належить віра?

Світської (0); релігійної (3); до світської і релігійної (4).

**Чоловіки Парафіяльного уряду Храму Святителя Миколая Чудотворця УПЦ
(3 інформанти, м. Бар, Барське благочиння, Вінницька область)**

Вільна частина

Асоціації, викликані словом-стимулом *віра*: правда (1), пізнання (1), довіра (1).

Синоніми до *віра*: вірність (2), знання (1).

Антоніми до *віра*: атеїзм (1), зречення (1), зневіра (1).

Поєднання слова *віра* з дієсловом: жити з вірою (3).

Поєднання слова *віра* з прикметником: православна віра (2), справедлива віра (1), людська віра (1).

Поєднання слова *віра* з займенником: наша віра (2).

Поєднання слова *віра* з іменником: ().

Спрямована частина

Виберіть усі слова, які у вашому уявленні поєднуються з *вірою*.

1. довірливість (); вірність (); довіра (2).
2. релігія (1); Бог (); церква (); християнство (2).
3. уповання на Бога (2); віровизнання (); любов (1); надія (2).
4. душа (1); молитва (2); догма (1).
5. відсутність сумніву (1); ідеологія (); віра в себе (у щось) (1).
6. сподівання майбутніх подій (1); сподівання на людину (1); сподівання на Бога ().

Ваш варіант: ().

Виберіть усі слова, які у вашому уявленні поєднуються з *невірою*.

1. недовіра до Бога (людей) (1); маловір`я (); віровідступництво ().
2. невпевненість у собі (у чомусь) (); сумнів у правдивості (2); сумнів у здійсненні чогось (1); неймовірність ().
3. даремна надія (2); безнадія (1); раптова несподіванка (); попри сподівання ().

Ваш варіант: ().

До якої сфери належить *віра*?

Світської (0); релігійної (0); до світської і релігійної (3).

**Жінки Парафіяльного уряду Храму Святителя Миколая Чудотворця УПЦ
(11 інформантів, м. Бар, Барське благочиння, Вінницька область)**

Вільна частина

Асоціації, викликані словом-стимулом *віра*: благодать (1), православ'я (1), уповання на Бога (1), любов до ближнього (1), Бог (2), спокій (1), впевненість у майбутньому (1), церква (1), надія на Бога (1).

Синоніми до *віра*: довіра (1), релігія (2), вірність (3), світогляд (1), Бог (1), надія (1), надійність (1), правда (1), відданість (1).

Антоніми до *віра*: атеїзм (1), зневір'я (2), падіння (1), маловір'я (2), сатанізм (1), зрада (1), обман (1), відступництво (1), секта (1).

Поєднання слова *віра* з дієсловом: жити на віру (1), працювати на віру (1), жити з вірою (3), пізнати віру (1), жити у вірі (3), молитись з вірою (2).

Поєднання слова *віра* з прикметником: міцна віра (1), власна віра (1), духовна віра (1), вічна віра (1), православна віра (3), незламна віра (1), сердечна віра (1), незалежна віра (1), непохитна віра (1), жива віра (2), людська віра (1), щира віра (1), народна віра (1), нездоланна віра (1).

Поєднання слова *віра* з займенником: наша віра (4), моя віра (3), твоя віра (1).

Поєднання слова *віра* з іменником: віра ближнього (2), вірити в єдиного Бога (1).

Спрямована частина

Виберіть усі слова, які у вашому уявленні поєднуються з *вірою*.

1. довірливість (2); вірність (7); довіра (5).
2. релігія (3); Бог (8); церква (7); християнство (6).
3. уповання на Бога (7); віровизнання (4); любов (6); надія (2).
4. душа (4); молитва (10); догма (2).
5. відсутність сумніву (5); ідеологія (1); віра в себе (у щось) (1).
6. сподівання майбутніх подій (1); сподівання на людину (); сподівання на Бога (9).

Ваш варіант: православна церква (1).

Виберіть усі слова, які у вашому уявленні поєднуються з *невірою*.

1. недовіра до Бога (людей) (7); маловір`я (2); віровідступництво (8).
2. невпевненість у собі (у чомусь) (2); сумнів у правдивості (7); сумнів у здійсненні чогось (4); неймовірність (0).
3. даремна надія (0); безнадія (6); раптова несподіванка (1); попри сподівання (1).

Ваш варіант: (0).

До якої сфери належить *віра*?

Світської (0); релігійної (7); до світської і релігійної (4).

Додаток 6.2.

Лінгвістичні асоціації учнів Івано-Франківської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 21

Спрямована частина асоціативного експерименту						Вільна частина асоціативного експерименту					
Слово-реакція зі спрямованої частини	Кількість респондентів, які вибрали запропонований варіант	Загальна кількість респондентів	У відсотковому відношенні (%)	Загальна кількість реакцій респондентів зі спрямованої частини	У відсотковому відношенні (%)	Схожі реакції з вільної частини	Кількість реакцій	Загальна кількість реакцій респондентів з вільної частини	У відсотковому відношенні (%)	Сумарна кількість у відсотковому відношенні (%)	
довірливість	13	75	17,3	705	1,8	довірливість довіра до іншої людини довіряти людям вірити у вірність людей спілкуватись на віру	1 1 2 1 1	6	419	1,4	3,3
вірність	36	75	48,0	705	5,1	вірність вірний зберігати вірність не зраджувати віру вірна віра	16 2 1 1 2	22	419	5,3	10,4
довіра	37	75	49,3	705	5,2	довіра довіряти довірити	28 1 1	30	419	7,2	12,4

релігія	23	75	30,7	705	3,3	релігія релігійна віра віруючий вірування свідки Єгови віра Хасидів	12 6 5 1 1 1	26	419	6,2	9,5
Бог	43	75	57,3	705	6,1	Бог Господь Царство Божа віра любов Бога	15 2 1 6 1	25	419	6,0	12,1
церква	11	75	14,7	705	1,6	церква церковна віра	4 1	5	419	1,2	2,8
християнство	16	75	21,3	705	2,3	християнство християнин	2 1	3	419	0,7	3,0
віровизнання	18	75	24,0	705	2,6	віровизнання	1	1	419	0,2	2,8
уповання на Бога	4	75	5,3	705	0,6	віра у Бога вірити в Бога віра в Отця Небесного	5 4 1	10	419	2,4	3,0
любов	26	75	34,7	705	3,7	любов любити любити з вірою любити у вірі любити вірно кохати вірно віра любить любити віру любляча віра	15 1 1 1 3 1 1 2 1	26	419	6,2	9,9
надія	29	75	38,7	705	4,1	надія надійна віра	14 3	17	419	4,1	8,2
душа	28	75	37,3	705	4,0	духовність душевна віра	1 1	2	419	0,5	4,4
молитва	44	75	58,7	705	6,2	молитися з вірою	2	2	419	0,5	6,7

догма	6	75	8,0	705	0,9	*	0	0	419	0,0	0,9
відсутність сумніву	13	75	17,3	705	1,8	вірити, як в Бога переконання	1 1	2	419	0,5	2,3
ідеологія	9	75	12,0	705	1,3	*	0	0	419	0,0	1,3
віра в себе (у щось)	49	75	65,3	705	7,0	віра в себе жити з вірою в себе віра в свої сили вірити в свої сили віра, що я зможу це віра в нас успіх удача розум атеїзм вірити в щось віра у мир в нашій країні	5 1 1 2 1 1 1 1 1 10 1 1	26	419	6,2	13,2
сподівання майбутніх подій	25	75	33,3	705	3,5	надія на краще віра у краще віра в майбутнє вірити в краще майбутнє вірити, що все буде добре	1 1 1 1 2	6	419	1,4	5,0
сподівання на людину	12	75	16,0	705	1,7	вірити в людину віра в людей дружити з вірою дружня віра	1 1 1 2	5	419	1,2	2,9
сподівання на Бога	32	75	42,7	705	4,5	надія на Бога	1	1	419	0,2	4,8
недовіра	32	75	42,7	705	4,5	недовіра невіра невіра в Бога невіруючий безбожник безбожність безвір'я бездуховність	30 9 1 2 1 1 3 1	48	419	11,5	16,0

маловір'я	30	75	40,0	705	4,3	маловір'я неправдива віра	4 1	5	419	1,2	5,4
віровідступництво	16	75	21,3	705	2,3	зрада Іуда гріх	3 1 1	5	419	1,2	3,5
невпевненість у собі	23	75	30,7	705	3,3	невпевненість слабкість	1 1	2	419	0,5	3,7
сумнів у правдивості	24	75	32,0	705	3,4	брехня сумнів великий сумнів людська невіра	2 9 1 1	13	419	3,1	6,5
сумнів у здійсненні чогось	23	75	30,7	705	3,3	*	0	0	419	0,0	3,3
неймовірність	7	75	9,3	705	1,0	невіра в щось	1	1	419	0,2	1,2
даремна надія	25	75	33,3	705	3,5	розчарування	2	2	419	0,5	4,0
безнадія	38	75	50,7	705	5,4	відчай зневіра втратити віру	1 1 2	4	419	1,0	6,3
раптова несподіванка	8	75	10,7	705	1,1	*	0	0	419	0,0	1,1
попри сподівання	5	75	6,7	705	0,7	*	0	0	419	0,0	0,7
Інші, які важко типизувати						Україна ім'я Іра свобода Вербна неділя коваль клас все Лесик	3 4 1 1 1 1 1 1	14	419	3,3	3,3
Всього	705				100,0	Всього	309	309		73,7	173,7
Диференційні когнітивні ознаки											
Життя:											
жити з вірою							10				
жити віруючи							2				

жити-вірити	1				
жити з вірою в серці	3	22	419	5,3	5,3
з вірою в серці	1				
життєва віра	1				
жити на віру	3				
помирати з вірою	1				
Діло:					
зберігати віру	1				
треба вірити	1				
знати, що ти віриш	1				
вірити у віру	2				
запросити віру	1	13	419	3,1	3,1
дослухатись до віри	1				
йти за вірою	2				
працювати з вірою	2				
робити з вірою	1				
вчитись з вірою	1				
Дія віри:		1	419	0,2	0,2
віра робить тебе кращим	1				
Відносні ознаки:					
єдина віра	1				
одна віра	1				
незалежна віра	1				
непохитна віра	1	10	419	2,4	2,4
незламна віра	1				
безмежна віра	1				
гігантська віра	1				
всесвітня віра	1				
вічна віра	2				
Якісні ознаки:					
сильна віра	9				
найсильніша віра	1				
сила	1	20	419	4,8	4,8
могутня віра	8				
красива віра	1				
Щирість:					
щирість	1				
щира віра	1				

справжня віра	4	13	419	3,1	3,1
істинна віра	4				
чесність	2				
світлість	1				
Людина:					
людська віра	4				
чужа віра	2				
віра людини	2	12	419	2,9	2,9
віра кожної людини	1				
віра людства	2				
віруючі люди	1				
Добро:					
добро	3				
добра віра	1				
милосердя	3	11	419	2,6	2,6
милосердна віра	1				
співчутливість	1				
співчутлива віра	1				
хороша думка	1				
Невіра-зло:					
зло	3	8	419	1,9	1,9
злоба	1				
ненависть	4				
Всього	110	110		26,3	26,3
Разом	419	419		100,0	200,0

Лінгвістичні асоціації учнів ІФПЗШ І-ІІІ ступенів "Католицька школа святого Василя Великого"

Спрямована частина асоціативного експерименту						Вільна частина асоціативного експерименту					
Слово-реакція зі спрямованої частини	Кількість респондентів, які вибрали запропонований варіант	Загальна кількість респондентів	У відсотковому відношенні (%)	Загальна кількість реакцій респондентів зі спрямованої частини	У відсотковому відношенні (%)	Схожі реакції з вільної частини	Кількість реакцій	Загальна кількість реакцій респондентів з вільної частини	У відсотковому відношенні (%)	Сумарна кількість у відсотковому відношенні (%)	
довірливість	34	84	40,5	1180	2,9	довірливість наївна віра довіряти людям жити та вірити всім вір всім людина, яка довіряє всім та все	6	479	1,3	4,1	
вірність	55	84	65,5	1180	4,7	вірність вірний бути вірним відданість	19	479	4,0	8,6	
довіра	55	84	65,5	1180	4,7	довіра довір'я довіряти	30	479	6,3	10,9	
релігія	39	84	46,4	1180	3,3	релігія віруючий вірування суботник баптисти	10	479	2,1	5,4	
Бог	56	84	66,7	1180	4,7	Бог Ісус Христос Діва Божа віра Слово віра в Бога	40	479	8,4	13,1	

церква	45	84	53,6	1180	3,8	церква Служба	2 1	3	479	0,6	4,4
християнство	45	84	53,6	1180	3,8	християнство християнська віра Христова віра християнин людина – християнин	3 4 1 1 1	10	479	2,1	5,9
віровизнання	36	84	42,9	1180	3,1	віровизнання	2	2	479	0,4	3,5
уповання на Бога	28	84	33,3	1180	2,4	віра в Бога вірувати в Бога уповання уповання на Бога	4 2 2 2	10	479	2,1	4,5
любов	52	84	61,9	1180	4,4	любов любити з вірою люблю віру кохання	22 2 2 1	27	479	5,6	10,0
надія	41	84	48,8	1180	3,5	надія надіятись надіятись на віру сподіватись на віру надійна віра	27 1 4 1 4	37	479	7,7	11,2
душа	39	84	46,4	1180	3,3	духовна віра душевна віра	1 3	4	479	0,8	4,1
молитва	60	84	71,4	1180	5,1	молитва все збудеться, якщо ми помолимося молитися з вірою	5 1 5	11	479	2,3	7,4
догма	12	84	14,3	1180	1,0	*	0	0	479	0,0	1,0
відсутність сумніву	29	84	34,5	1180	2,5	впевненість відсутність сумніву признання	1 1 1	3	479	0,6	3,1
ідеологія	14	84	16,7	1180	1,2	*	0	0	479	0,0	1,2
віра в себе (у щось)	58	84	69,0	1180	4,9	хтось вірить у себе егоїзм атеїзм атеїст я вірю в своє життя я вірю, що краса безмежна віра у щось вірую в це віра в небо	1 1 12 4 1 1 1 1	28	479	5,8	10,8

сподівання майбутніх подій	18	84	21,4	1180	1,5	вірю, що все буде добре вірити в майбутнє сподівання мрія	1 1 2 1	5	479	1,0	2,6
сподівання на людину	24	84	28,6	1180	2,0	мати віру в людину я вірю своєму другу я вірю в тебе дружба хтось вірить у батьків	1 1 1 2 2	7	479	1,5	3,5
сподівання на Бога	54	84	64,3	1180	4,6	довіряти Богові сподівання на Бога	1 1	2	479	0,4	5,0
недовіра	60	84	71,4	1180	5,1	недовіра недовіряти невіра невірність люди, які не вірять в Бога недовіра до людини недовіра до когось	17 1 11 1 1 1 1	33	479	6,9	12,0
маловір`я	38	84	45,2	1180	3,2	маловір`я сумнівна віра	2 1	3	479	0,6	3,8
віровідступництво	32	84	38,1	1180	2,7	віровідступництво зрада непокора непослух	2 1 1 1	5	479	1,0	3,8
невпевненість у собі	33	84	39,3	1180	2,8	не вірити в себе	1	1	479	0,2	3,0
сумнів у правдивості	48	84	57,1	1180	4,1	брехня	2	2	479	0,4	4,5
сумнів у здійсненні чогось	30	84	35,7	1180	2,5	*	0	0	479	0,0	2,5
неймовірність	26	84	31,0	1180	2,2	*	1	1	479	0,2	2,4
даремна надія	36	84	42,9	1180	3,1	*	2	2	479	0,4	3,5

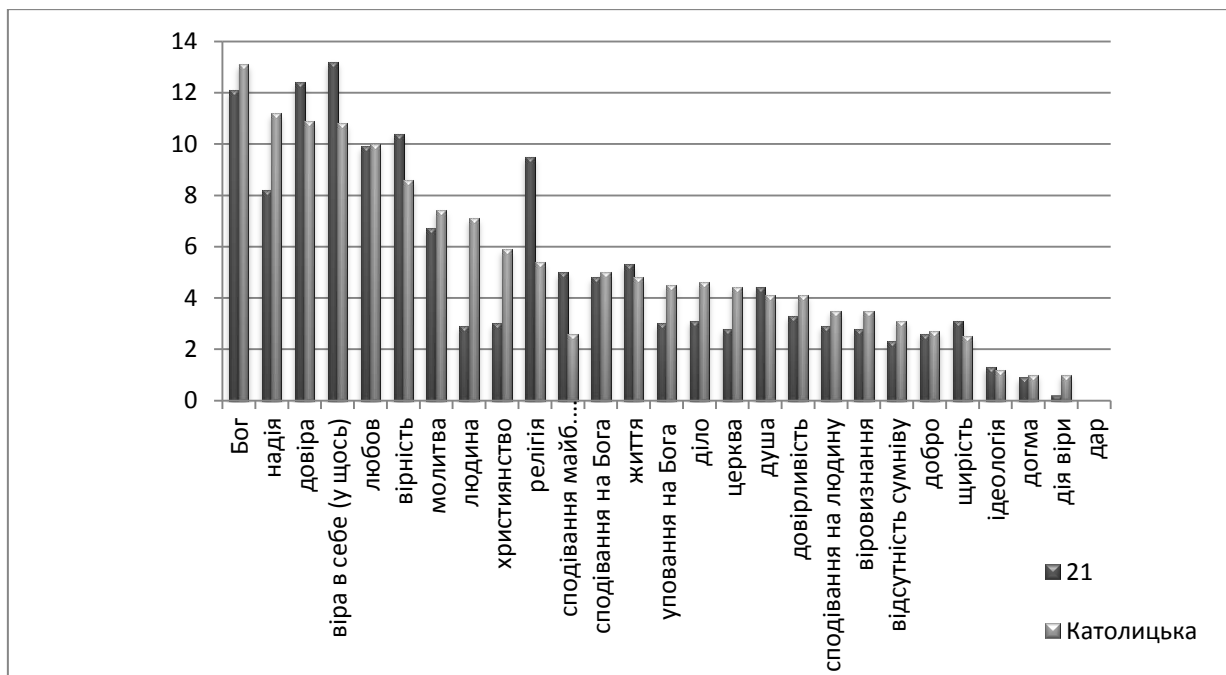
безнадія	60	84	71,4	1180	5,1	безнадія безнадійність зневіра зневіритись	2 2 10 1	15	479	3,1	8,2
раптова несподіванка	21	84	25,0	1180	1,8	*	0	0	479	0,0	1,8
попри сподівання	20	84	23,8	1180	1,7	*	0	0	479	0,0	1,7
Інші, які важко типизувати						тупість щастя жіноче ім'я мама тютья подружка банальність міра майн крафт табу	1 1 4 1 1 1 1 1 1 1	13	479	2,7	2,7
Всього	1180				100,0	Всього	324	324		67,6	167,6
						Диференційні когнітивні ознаки					
						Життя:					
						жити з вірою					
						жити віруючи					
						життя з вірою					
						жити з вірою в серці					
						з Богом та вірою у серці					
						перебувати з вірою					
						бути з вірою завжди					
						жити у вірі					
						жити на віру					
						Діло:					
						триматись за віру					
						дотримуватись віри					
						випробовувати віру					
						розносити віру					
						знати свою віру					
						не знати віри про Бога					
						мати віру					

мати віру і вірити в неї	1				
віра вірує	1	22	479	4,6	4,6
вірити у віру	2				
підтримка	1				
послух	1				
йти з вірою	1				
служити з вірою	1				
працювати з вірою	3				
робити з вірою	1				
їсти з вірою	1				
гуляти з вірою	1				
Дія віри:					
віра поєднує	1				
віра цікавить	1	5	479	1,0	1,0
віра допомагає у житті	1				
чудо	1				
екзорцизм	1				
Відносні ознаки:					
непохитна віра	1				
незламна віра	6	9	479	1,9	1,9
вічна віра	1				
безсильна віра	1				
Якісні ознаки:					
велика віра	1				
важка віра	1				
міцна віра	1				
сильна віра	11				
могутня віра	5	25	479	5,2	5,2
мужня віра	1				
приємна віра	1				
чудова віра	1				
терпелива віра	1				
слабка віра	2				
Щирість:					
щирість	1				
шира віра	3				
чесність	1	12	479	2,5	2,5
чесна віра	4				
справжня віра	2				
чиста віра	1				
Людина:					
людська віра	14				

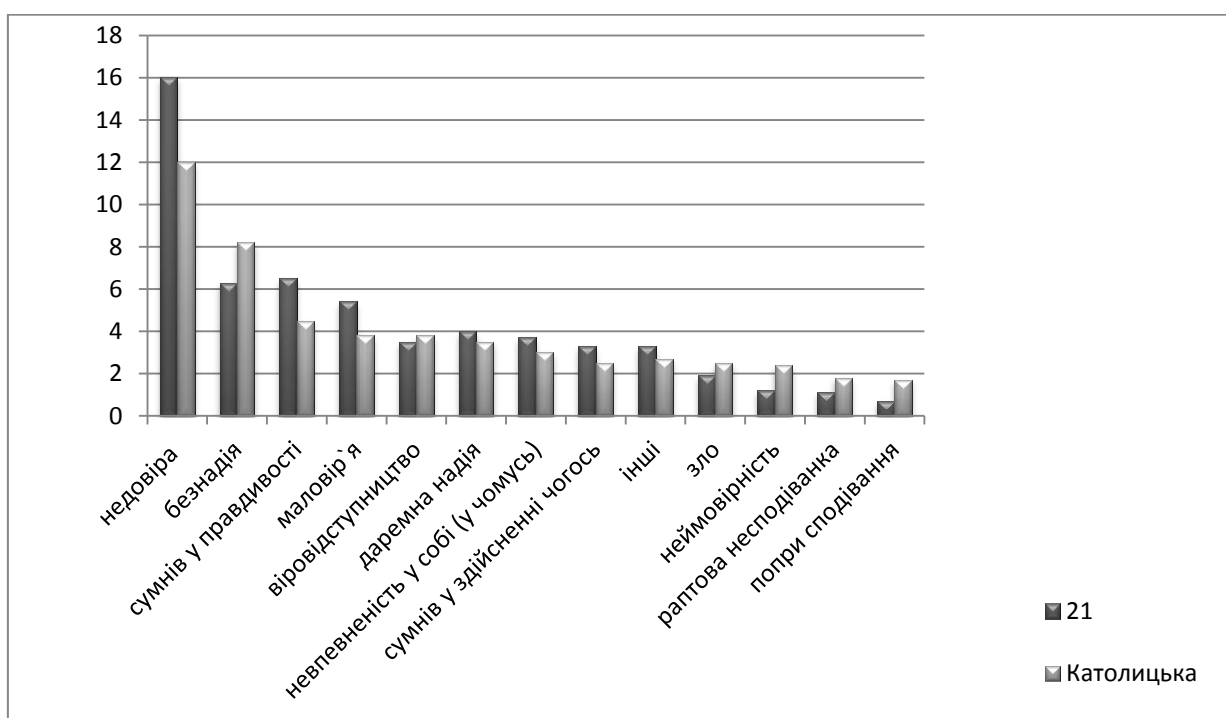
віра людини	4				
віра людей	1				
віра усіх людей	3				
віра людства	1				
віра дитини	1				
дитяча віра	3	34	479	7,1	7,1
батьківська віра	1				
чоловіча віра	1				
Ігорова віра	1				
віра друга	1				
віра друзів	1				
позитивна риса людини	1				
розум	1				
Добро:					
добро	6				
добročинність	1	13	479	2,7	2,7
добра віра	4				
хороша віра	1				
щедрість	1				
Невіра-зло:					
зло	6				
Сатана	1				
Диявол	1	12	479	2,5	2,5
щось погане	1				
нещастя	2				
ненависть	1				
Всього	155	155		32,4	32,4
Разом	479	479		100,0	200,0

Діаграма асоціативних реакцій учнів Івано-Франківської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 21 й учнів ІФПЗШ І-ІІІ ступенів “Католицька школа святого Василя Великого”

Асоціативне поле концепту, сформоване з асоціативних реакцій на слово *віра*

Асоціативне поле концепту, сформоване з асоціативних реакцій на слово *невіра*

Лінгвістичні асоціації студентів Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

Спрямована частина асоціативного експерименту						Вільна частина асоціативного експерименту					
Слово-реакція зі спрямованої частини	Кількість респондентів, які вибрали запропонований варіант	Загальна кількість респондентів	У відсотковому відношенні (%)	Загальна кількість реакцій респондентів зі спрямованої частини	У відсотковому відношенні (%)	Схожі реакції з вільної частини	Кількість реакцій	Загальна кількість реакцій респондентів з вільної частини	У відсотковому відношенні (%)	Сумарна кількість у відсотковому відношенні (%)	
довірливість	12	65	18,5	675	1,8	довірливість довірлива віра вірити на слово сприймати на віру	1 2 1 1	5	335	1,5	3,3
вірність	33	65	50,8	675	4,9	вірність відданість бути вірним	7 2 2	11	335	3,3	8,2
довіра	44	65	67,7	675	6,5	довіра довіряти	12 1	13	335	3,9	10,4
релігія	34	65	52,3	675	5,0	релігія вірування	11 5	16	335	4,8	9,8
Бог	31	65	47,7	675	4,6	Бог Божа віра Ісус Христос віра в Бога	12 1 1 2	16	335	4,8	9,4
церква	10	65	15,4	675	1,5	церква	2	2	335	0,6	2,1
християнство	12	65	18,5	675	1,8	християнська віра християнська	2 1	3	335	0,9	2,7

віровизнання	17	65	26,2	675	2,5	православна віра віровизнання	1 1	2	335	0,6	3,1
уповання на Бога	12	65	18,5	675	1,8	почуття до Бога як до Спасителя	1	1	335	0,3	2,1
любов	22	65	33,8	675	3,3	любов любити з вірою любити віру серце	9 1 1 1	12	335	3,6	6,8
надія	26	65	40,0	675	3,9	надія надіятись надіятись на віру надіятись з вірою надійна віра	28 1 3 1 1	34	335	10,1	14,0
душа	25	65	38,5	675	3,7	душа душевна віра духовна віра	1 1 1	3	335	0,9	4,6
молитва	27	65	41,5	675	4,0	молитись з вірою	1	1	335	0,3	4,3
догма	6	65	9,2	675	0,9	сліпа віра	1	1	335	0,3	1,2
відсутність сумніву	19	65	29,2	675	2,8	впевненість переконавання	8 4	12	335	3,6	6,4
ідеологія	16	65	24,6	675	2,4	*	0	0	335	0,0	2,4
віра в себе (у щось)	32	65	49,2	675	4,7	віра в себе вірити в себе атеїзм	2 2 15	19	335	5,7	10,4
сподівання майбутніх подій	14	65	21,5	675	2,1	повір'я сподівання доля вірити в краще віра в краще віра в здійснення	3 3 1 1 1 1	10	335	3,0	5,1

сподівання на людину	29	65	44,6	675	4,3	віра в кожного дружба	1 1	2	335	0,6	4,9
сподівання на Бога	36	65	55,4	675	5,3	сподіватись з вірою сподіваюсь на віру покладатись на віру	1 2 3	6	335	1,8	7,1
недовіра	29	65	44,6	675	4,3	недовіра невіра безвір'я богоненависники невіра в чудо невіруючі	12 1 1 1 1 1	17	335	5,1	9,4
маловір'я	25	65	38,5	675	3,7	*	0	0	335	0,0	3,7
віровідступництво	19	65	29,2	675	2,8	еретизм єресь еретик гріх неправдива віра	1 1 1 1 1	5	335	1,5	4,3
невпевненість у собі	15	65	23,1	675	2,2	*	0	0	335	0,0	2,2
сумнів у правдивості	31	65	47,7	675	4,6	сумнів обман	1 2	3	335	0,9	5,5
сумнів у здійсненні чогось	24	65	36,9	675	3,6	*	0	0	335	0,0	3,6
неймовірність	8	65	12,3	675	1,2	*	0	0	335	0,0	1,2
даремна надія	19	65	29,2	675	2,8	розчарування	4	4	335	1,2	4,0
безнадія	36	65	55,4	675	5,3	безнадія зневірений зневіра	3 1 19	23	335	6,9	12,2
раптова несподіванка	7	65	10,8	675	1,0	*	0	0	335	0,0	1,0
попри сподівання	5	65	7,7	675	0,7	*	0	0	335	0,0	0,7

Інші, які важко типізувати	65	0	675	0,0	близькість	2					
					обмеженість	1					
					мама	1	9	335	2,7	2,7	
					розуміння	3					
					порожнеча	1					
					нігілізм	1					
Всього	675			100,0	Всього	230	230		68,7	168,7	
Диференційні когнітивні ознаки											
Життя:											
					життя	1					
					жити без віри	2					
					жити з вірою	9	16	335	4,8	4,8	
					жити на віру	1					
					жити у вірі	2					
					бути з вірою в серці	1					
Діло:											
					мати віру	1					
					мати віру у серці	8					
					взяти на віру	1					
					опиратись на віру	2					
					чути на віру	1					
					чути віру	1					
					увірувати	1					
					вірити у віру	2					
					сповідати з вірою	1	26	335	7,8	7,8	
					посвячувати віру	1					
					розуміти віру	1					
					сповідувати віру	1					
					творити віру	1					
					берегти віру	1					
					іти супроти віри	1					
					думати з вірою	1					
					прокинутися з вірою	1					

Відносні ознаки:					
непохитна віра	2	16	335	4,8	4,8
вічна віра	1				
незламна віра	4				
безмежна віра	3				
могуча віра	1				
державна віра	1				
непереможна віра	1				
непереборна віра	1				
невід'ємна віра	1				
нестала віра	1				
Якісні ознаки:					
велика віра	1	22	335	6,6	6,6
сильна віра	7				
сила	2				
твердість	2				
найголовніша віра	1				
головна віра	1				
правильна віра	1				
свята віра	1				
могутня віра	1				
складна віра	1				
слабка віра	3				
зневажена віра	1				
Щирість:					
сердечна віра	1	6	335	1,8	1,8
справжня віра	1				
щира віра	2				
чиста віра	1				
істина	1				
Людина:					
людська віра	6				
віра людей	1				

люди	1				
жіноча віра	1	16	335	4,8	4,8
чоловіча віра	3				
батьківська віра	1				
чужа віра	1				
віра мільйонів	1				
особиста віра	1				
Добро:					
добро	1	1	335	0,3	0,3
Дар:					
дар	1	1	335	0,3	0,3
Невіра-зло:					
зло	1	1	335	0,3	0,3
Всього	105	105		31,3	31,3
Разом	335	335		100,0	200,0

Лінгвістичні асоціації студентів Івано-Франківської Духовної Семінарії імені святого священомученика Йосафата

Спрямована частина асоціативного експерименту						Вільна частина асоціативного експерименту					
Слово-реакція зі спрямованої частини	Кількість респондентів, які вибрали запропонований варіант	Загальна кількість респондентів	У відсотковому відношенні (%)	Загальна кількість реакцій респондентів зі спрямованої частини	У відсотковому відношенні (%)	Схожі реакції з вільної частини		Кількість реакцій	Загальна кількість реакцій респондентів з вільної частини	У відсотковому відношенні (%)	Сумарна кількість у відсотковому відношенні (%)
довірливість	25	76	32,9	928	2,7	довірливість	2	4	385	1,0	3,7
						відкритість	1				
						сприйняти на віру	1				
вірність	43	76	56,6	928	4,6	вірність	15	19	385	4,9	9,6
						вірний	2				
						бути вірним	1				
						довести вірність	1				
довіра	45	76	59,2	928	4,8	довіра	31	34	385	8,8	13,7
						довіряти	2				
						довіритись	1				
релігія	32	76	42,1	928	3,4	релігія	3	12	385	3,1	6,6
						віруючий	1				
						вірувати	1				
						вірити	2				
						вірування	1				
						секта	1				
						сатанізм	2				
						пантеїзм	1				

Бог	66	76	86,8	928	7,1	Бог Господь Ісус Христос життя з Христом віра в щось досконале, найвище надприродність	20 2 6 2 1 1	32	385	8,3	15,4
церква	39	76	51,3	928	4,2	церква віра Церкви	1 1	2	385	0,5	4,7
християнство	41	76	53,9	928	4,4	християнство Христова віра християнська віра Євангельська віра служіння смирення свідчення	1 2 6 1 1 1 2	14	385	3,6	8,1
віровизнання	38	76	50,0	928	4,1	православна віра католицька віра протестантизм	1 1 1	3	385	0,8	4,9
уповання на Бога	27	76	35,5	928	2,9	уповання побожність побожно жити зв'язок з Богом віддатись без сумніву Богові	3 2 1 1 1	8	385	2,1	5,0
любов	40	76	52,6	928	4,3	любов любити з вірою віра чинна любов'ю серце прихильність	15 1 1 1 1	19	385	4,9	9,2
надія	32	76	42,1	928	3,4	надія Божа чеснота надійна віра	7 1 2	10	385	2,6	6,0
душа	23	76	30,3	928	2,5	дух стан душі	1 1	2	385	0,5	3,0

молитва	41	76	53,9	928	4,4	молитва молитися молитись з вірою	1 1 2	4	385	1,0	5,5
догма	27	76	35,5	928	2,9	обов'язок твердість твердження	1 1 1	3	385	0,8	3,7
відсутність сумніву	36	76	47,4	928	3,9	відсутність сумніву впевненість докази правда признання	1 1 1 1 1	5	385	1,3	5,2
ідеологія	4	76	5,3	928	0,4	*	0	0	385	0,0	0,4
віра в себе (у щось)	19	76	25,0	928	2,0	атеїзм гордість	3 1	4	385	1,0	3,1
сподівання майбутніх подій	11	76	14,5	928	1,2	сподівання	1	1	385	0,3	1,4
сподівання на людину	8	76	10,5	928	0,9	дружба	1	1	385	0,3	1,1
сподівання на Бога	55	76	72,4	928	5,9	довіра до Бога довіряти Богу опіка	1 2 1	4	385	1,0	7,0
недовіра	54	76	71,1	928	5,8	недовіра безбожність життя без Бога безвір'я безвірність невіра невірство невіруючий невірні	11 1 1 5 1 9 3 3 7	41	385	10,6	16,5
маловір'я	31	76	40,8	928	3,3	спокуси згіршення	1 1	2	385	0,5	3,9
віровідступництво	34	76	44,7	928	3,7	зрада	1	1	385	0,3	3,9

невпевненість у собі	21	76	27,6	928	2,3	нейтральність	1	1	385	0,3	2,5
сумнів у правдивості	40	76	52,6	928	4,3	сумнів	1	1	385	0,3	4,6
сумнів у здійсненні чогось	20	76	26,3	928	2,2	*	0	0	385	0,0	2,2
неймовірність	5	76	6,6	928	0,5	*	0	0	385	0,0	0,5
даремна надія	20	76	26,3	928	2,2	байдужість апатія затверділе серце лінивість розчарування	2 1 1 1 3	8	385	2,1	4,2
безнадія	40	76	52,6	928	4,3	безнадія зневіра	3 12	15	385	3,9	8,2
раптова несподіванка	5	76	6,6	928	0,5	*	0	0	385	0,0	0,5
попри сподівання	6	76	7,9	928	0,6	*	0	0	385	0,0	0,6
Інші, які важко типізувати						нерозумність свідомий вибір	1 1	2	385	0,5	0,5
Всього	928				100,0	Всього	252	252		65,5	165,5
						Диференційні когнітивні ознаки					
						Життя:					
						життя	1				
						жити з вірою	4				
						жити у вірі	3				
						бути у вірі	2				
						перебувати у вірі	1				
						жити на віру	1	30	385	7,8	7,8
						жити вірою	10				
						жива віра	4				
						вірю, щоб жити	1				
						вірити, щоб жити	1				
						втілювати віру в життя	1				
						вірую в те, що є	1				

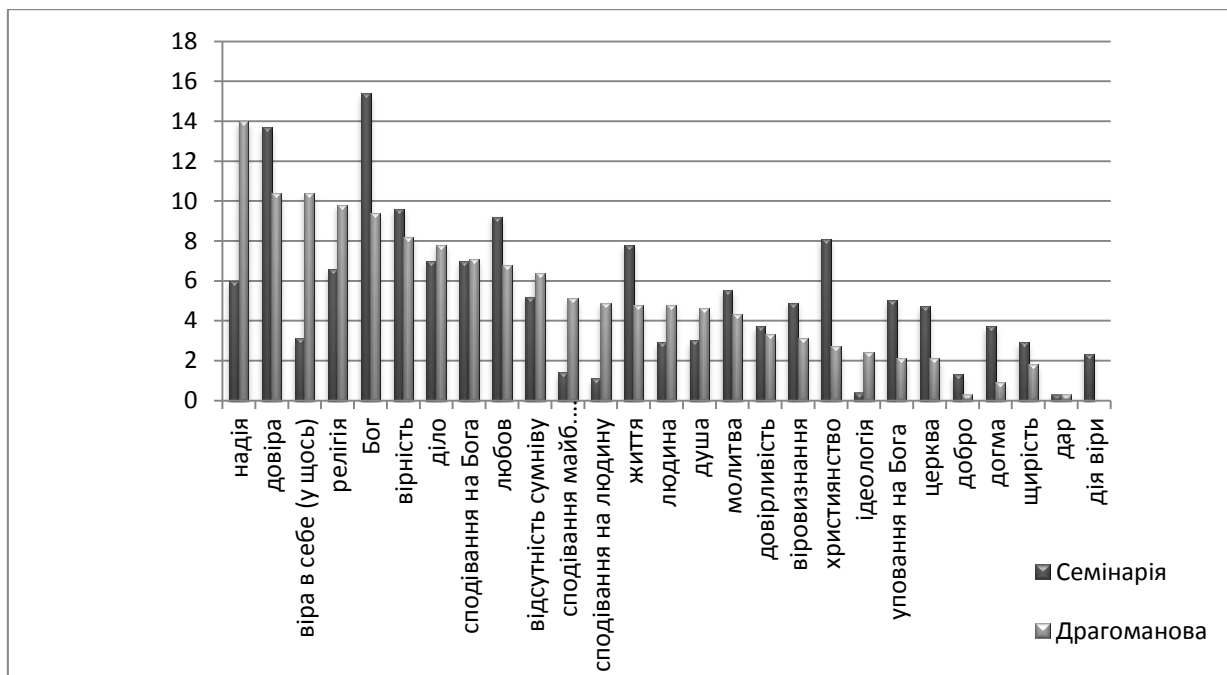
Діло:					
дія	1				
діяльна віра	1				
діяти з вірою	1				
вірити ділами	1				
практикувати віру	1				
жертва	1				
жертвність	1				
офіра	1				
розвивати віру	1				
плекати віру	1				
дораджувати у вірі	1	27	385	7,0	7,0
проповідувати віру	1				
помножувати віру	1				
свідчити віру	2				
досвідчувати віру	1				
захищати віру	1				
зміцнювати віру	1				
утверджуватись у вірі	1				
ходити у вірі	1				
іти вірою	1				
працювати з вірою	3				
навчатися з вірою	2				
Дія віри:		9	385	2,3	2,3
віра спасає	1				
спасаюча віра	1				
спасіння	5				
спасає	1				
віра дає надію	1				
Відносні ознаки:					
непохитна віра	2				
незламна віра	1				
єдина віра	3	11	385	2,9	2,9
повноцінна віра	1				

безмежна віра	1				
надприродна віра	1				
надзвичайна віра	2				
Якісні ознаки:					
глибока віра	3				
свята віра	1				
повна віра	1				
сильна віра	9				
міцна віра	6				
тверда віра	1	27	385	7,0	7,0
послушна віра	1				
постійна віра	1				
смілива віра	1				
мала віра	1				
слабка віра	1				
тиха віра	1				
Щирість:					
щира віра	1				
нелицемерна віра	1				
правдива віра	6	11	385	2,9	2,9
справжня віра	1				
чиста віра	1				
чесність	1				
Людина:					
людська віра	6				
особиста віра	2	11	385	2,9	2,9
свідома віра	2				
віра українського народу	1				
мужній у вірі	1				
Добро:					
добро	2	5	385	1,3	1,3
протистояння злу	1				
добра віра	2				

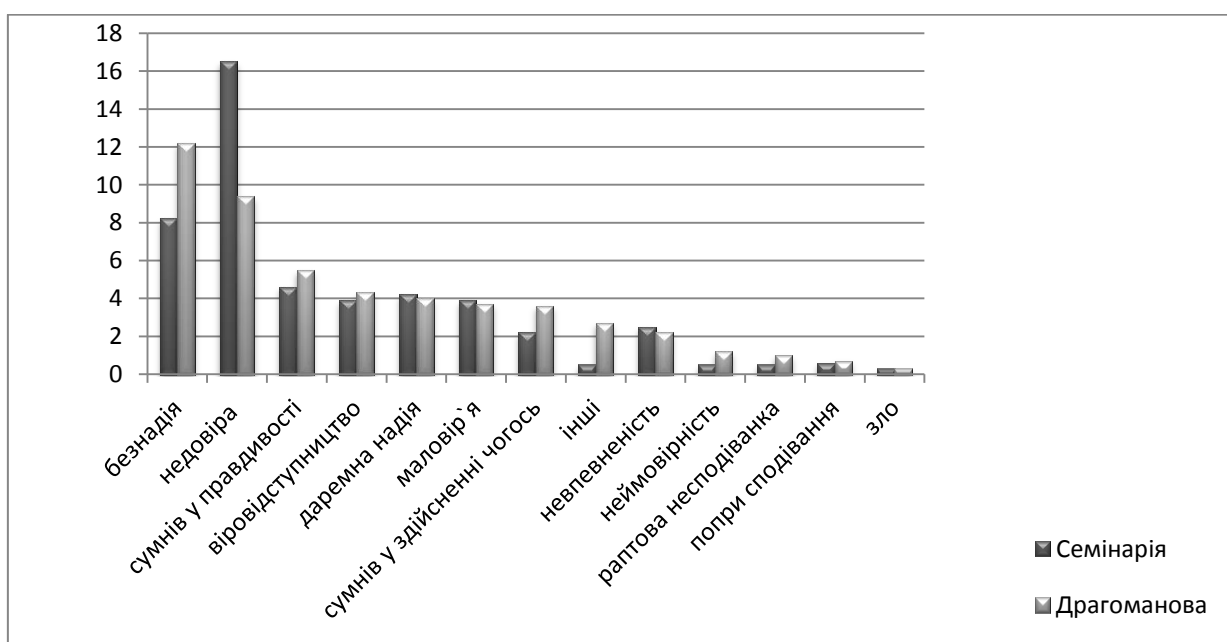
Дар: дар	1	1	385	0,3	0,3
Невіра-зло: зло	1	1	385	0,3	0,3
Всього	133	133		34,5	34,5
Разом	385	385		100,0	200,0

Діаграма асоціативних реакцій студентів Івано-Франківської Духовної Семінарії імені святого священомученика Йосафата і студентів Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

Асоціативне поле концепту, сформоване з асоціативних реакцій на слово *віра*

Асоціативне поле концепту, сформоване з асоціативних реакцій на слово *невіра*

Лінгвістичні асоціації жінок різних професій, недотичних до віри за родом діяльності

Спрямована частина асоціативного експерименту						Вільна частина асоціативного експерименту					
Слово-реакція зі спрямованої частини	Кількість респондентів, які вибрали запропонований варіант	Загальна кількість респондентів	У відсотковому відношенні (%)	Загальна кількість реакцій респондентів зі спрямованої частини	У відсотковому відношенні (%)	Схожі реакції з вільної частини		Кількість реакцій	Загальна кількість реакцій респондентів з вільної частини	У відсотковому відношенні (%)	Сумарна кількість у відсотковому відношенні (%)
довірливість	16	84	19,0	1005	1,6	довірливість	3	3	479	0,6	2,2
вірність	34	84	40,5	1005	3,4	вірність	13	15	479	3,1	6,5
						відданість	1				
						бути вірним	1				
довіра	55	84	65,5	1005	5,5	довіра	21	25	479	5,2	10,7
						довір'я	3				
						довіряти з вірою	1				
релігія	27	84	32,1	1005	2,7	релігія	3	4	479	0,8	3,5
						вірування	1				
Бог	71	84	84,5	1005	7,1	Бог	27	42	479	8,8	15,8
						Всесвіт	1				
						в Бога	1				
						Господь	3				
						Ісус Христос Пречиста	1				
						Діва Марія	1				
						Матір Божа	1				
						Боже благословення	1				

						Божа віра	1				
						віра в Бога	3				
						віра в Бога і вищі сили	1				
						віра в Бога – сильніша понад усе	1				
церква	25	84	29,8	1005	2,5	*	0	0	479	0,0	2,5
християнство	32	84	38,1	1005	3,2	християнська	1				
						християнська віра	2				
						віра християнина	1	5	479	1,0	4,2
						віра практикуючого християнина	1				
віровизнання	20	84	23,8	1005	2,0	віровизнання	2				
						визнання	2	5	479	1,0	3,0
						віресповідання	1				
уповання на Бога	33	84	39,3	1005	3,3	уповання	2				
						уповання на Бога	2				
						покладання	2	7	479	1,5	4,7
						подолання усіх ситуацій з Богом	1				
любов	43	84	51,2	1005	4,3	любов	15				
						відчуття	1				
						любов до ближнього	1	19	479	4,0	8,2
						любов до Бога	1				
						любити з вірою	1				
надія	40	84	47,6	1005	4,0	надія	25				
						надіятись	1	26	479	5,4	9,4
душа	34	84	40,5	1005	3,4	духовна віра	1				
						сила духу	1	2	479	0,4	3,8
молитва	65	84	77,4	1005	6,5	молитва	4				
						молитись з вірою	5	9	479	1,9	8,3

догма	10	84	11,9	1005	1,0	сприймати за правду все, що Бог об'явив, все, що пов'язане з вірою	1	2	479	0,4	1,4
						обов'язок кожного	1				
відсутність сумніву	44	84	52,4	1005	4,4	відсутність сумніву	1				
						впевненість	14				
						впевнена віра	1	25	479	5,2	9,6
						переконання	4				
						переконлива віра	1				
						думка стосовно чогось	1				
						правда	3				
ідеологія	5	84	6,0	1005	0,5	*	0	0	479	0,0	0,5
віра в себе (у щось)	33	84	39,3	1005	3,3	вірити в себе	3				
						віра в себе з Богом	1	7	479	1,5	4,7
						атеїзм	3				
сподівання майбутніх подій	17	84	20,2	1005	1,7	сподівання	6				
						вірити в краще майбутнє	1				
						сподіватись з вірою на краще	1	14	479	2,9	4,6
						сподіватися і вірити	1				
						жити з надією на краще	1				
						прагнення	1				
						віра у майбутнє	3				
сподівання на людину	12	84	14,3	1005	1,2	довіра до когось	1	2	479	0,4	1,6
						віра в тебе	1				
сподівання на Бога	64	84	76,2	1005	6,4	покладатись у всіх своїх справах на Бога	1	3	479	0,6	7,0
						віра сподіваного	1				
						надія на Бога	1				
недовіра	57	84	67,9	1005	5,7	невіра	1				
						невірство	1				
						невірність	2	7	479	1,5	7,1
						безвір'я	2				
						безбожність	1				

маловір'я	43	84	51,2	1005	4,3	недовірок маловір'я	1 6	7	479	1,5	5,7
віровідступництво	26	84	31,0	1005	2,6	зрада	2	2	479	0,4	3,0
невпевненість у собі	29	84	34,5	1005	2,9	*	0	0	479	0,0	2,9
сумнів у правдивості	44	84	52,4	1005	4,4	сумнів брехня неправда	8 1 1	10	479	2,1	6,5
сумнів у здійсненні чогось	29	84	34,5	1005	2,9	*	0	0	479	0,0	2,9
неймовірність	5	84	6,0	1005	0,5	не повірити своїм очам	1	1	479	0,2	0,7
даремна надія	21	84	25,0	1005	2,1	байдужість розчарування	2 3	5	479	1,0	3,1
безнадія	61	84	72,6	1005	6,1	безнадія зневіра зневіреність розпач	1 27 1 5	34	479	7,1	13,2
раптова несподіванка	3	84	3,6	1005	0,3	*	0	0	479	0,0	0,3
попри сподівання	7	84	8,3	1005	0,7	сум	1	1	479	0,2	0,9
Інші, які важко типизувати						справедливість несправедливість застанова мрії таїна гроші подяка покаяння безпека слухання	2 1 1 1 1 1 1 1 2 1	12	479	2,5	2,5
Всього	1005				100,0	Всього	294	294		61,4	161,4

Диференційні когнітивні ознаки					
Життя:					
жити з вірою	28				
жити з вірою в душі	1				
жити з вірою в серці	5				
жити у вірі	5				
жити вірою	2	48	479	10,0	10,0
жити вірою в Бога	1				
жити на повну силу	1				
бути з вірою	2				
життєва віра	1				
йти по життю з вірою	1				
праведник буде жити з віри	1				
Діло:					
мати віру	3				
думати про віру	1				
творити віру	1				
виховувати віру	1				
проповідувати віру	1				
жива віра	1				
вірити з вірою	1	20	479	4,2	4,2
пізнати Бога через віру	1				
укріпити віру	1				
працювати з вірою	3				
думати з вірою	1				
мріяти з вірою	1				
зростати з вірою	1				
підтримка	1				
допомога	2				

Дія віри:					
наснага	1				
наснага до життя	1				
віра спасає	1				
підбадьорювання	1	11	479	2,3	2,3
піднесеність	1				
мир	1				
віра несе спокій	1				
спокій	3				
віра приводить до руху	1				
Відносні ознаки:					
безмежна віра	5				
єдина віра	2				
безкомпромісна віра	1	13	479	2,7	2,7
незламна віра	1				
непохитна віра	3				
абсолютна віра	1				
Якісні ознаки:					
тверда віра	4				
велика віра	1				
глибока віра	3				
сильна віра	8				
сила	1				
міцна віра	6				
могутня віра	3	33	479	6,9	6,9
головна віра	1				
постійна віра	1				
стабільність	1				
жагуча віра	1				
світло	1				

світла віра	1				
слабка віра	1				
Щирість:					
щирість	1				
щира віра	6				
правдива віра	6				
справжня віра	3	19	479	4,0	4,0
істинна віра	1				
чистота	1				
чесність	1				
Людина:					
близькі	1				
добрий приклад ближнього додає віри	1				
людська віра	8				
віра людини	2				
людяність	1				
дитяча віра	4	24	479	5,0	5,0
віра дитини	1				
сімейна віра	1				
особиста віра	2				
віра громади	1				
віра народу	1				
вірити у святих	1				
Добро:					
добро	3				
добра віра	1				
віра у добро	1	7	479	1,5	1,5
доброзичливість	1				
благодатна віра	1				

Невіра-зло:					
зло	3			2,1	2,1
погана віра	1				
ненависть	1	10	479		
гнів	1				
страх	2				
пекло	1				
відсутність сенсу життя	1				
Всього	185	185			
Разом	479	479		100,0	200,0

Лінгвістичні асоціації жінок, дотичних до віри за родом діяльності (сестри-монахині чину святого Василя Великого, учителі ІФПЗШ І-ІІІ ступенів “Католицька школа святого Василя Великого”, учасниці церковних хорів “Воскресіння”, “Санктус” та Архиєрейського хору Свято-Покровського кафедрального собору, жінки Парафіяльного уряду Храму Святителя Миколая Чудотворця та ті, які перебували на катехитичних науках у храмі Різдва Пресвятої Богородиці, учасниці Апостольства молитви Церкви Пророка Божого Іллі та Недільної школи “Фавор” при Спасо-Преображенському храмі, жінки релігійних згромаджень при Храмі Архангела Михаїла та Кафедральному соборі Успіння Пресвятої Богородиці)

Спрямована частина асоціативного експерименту						Вільна частина асоціативного експерименту					
Слово-реакція зі спрямованої частини	Кількість респондентів, які вибрали запропонований варіант	Загальна кількість респондентів	У відсотковому відношенні (%)	Загальна кількість реакцій респондентів зі спрямованої частини	У відсотковому відношенні (%)	Схожі реакції з вільної частини		Кількість реакцій	Загальна кількість реакцій респондентів з вільної частини	У відсотковому відношенні (%)	Сумарна кількість у відсотковому відношенні (%)
довірливість	40	136	29,4	1832	2,2	довірливість	5	6	780	0,8	3,0
						вірити на слово	1				
вірність	75	136	55,1	1832	4,1	вірність	13	19	780	2,4	6,5
						вірний	1				
						відданість	4				
						жити вірно	1				
довіра	96	136	70,6	1832	5,2	довіра	39	44	780	5,6	10,9
						довір'я	4				
						довіряти	1				
релігія	52	136	38,2	1832	2,8	релігія	23	31	780	4,0	6,8
						вірування	4				
						вірувати	1				
						сатанізм	1				
						буддизм	1				
						секта	1				

Бог	116	136	85,3	1832	6,3	Бог єдиний Бог Господь Ісус віра в Бога вірити в єдиного Бога вірити в Бога повірити Богові	33 1 3 2 1 1 3 1	45	780	5,8	12,1
церква	61	136	44,9	1832	3,3	церква Мати-Церква свята Церква православна церква	5 1 1 1	8	780	1,0	4,4
християнство	62	136	45,6	1832	3,4	християнство християнин християнська віра віра правдивих християн Христова віра хрещення зернятко гірчиці	2 1 5 1 1 1 1	12	780	1,5	4,9
віровизнання	54	136	39,7	1832	2,9	віросповідання віровизнання визнання православ'я православна віра	8 4 1 1 11	26	780	3,3	6,3
уповання на Бога	90	136	66,2	1832	4,9	уповання уповання на Бога особисто пригорнутись до Бога єдність з Богом надія на Бога надія на Господа	3 1 1 1 1 1 1	8	780	1,0	5,9

любов	75	136	55,1	1832	4,1	любов любляча віра любити з вірою любити у вірі любити людей любов до ближнього кохання серце	13 1 1 1 1 1 1 1	20	780	2,6	6,7
надія	49	136	36,0	1832	2,7	надія надійність надіятись на віру надіятись на вірність чеснота надійна віра	21 2 1 1 1 1	27	780	3,5	6,1
душа	71	136	52,2	1832	3,9	душа спасенний стан душі сила душі в єдності з Богом душевне убозтво убогість душі душевна сліпота духовна віра духовність	2 1 1 1 1 1 2 1	10	780	1,3	5,2
молитва	97	136	71,3	1832	5,3	молитва молитись з вірою	5 6	11	780	1,4	6,7
догма	25	136	18,4	1832	1,4	наука віри	1	1	780	0,1	1,5
відсутність сумніву	76	136	55,9	1832	4,1	відсутність сумніву впевненість впевненість у промислі Божому переконання переконлива віра переконаність у правді і справедливості Божій	1 22 1 4 1 1	35	780	4,5	8,6

						переконаність у доброму, щирому і святому	1				
						переконливість	1				
						правда	2				
						знання	1				
ідеологія	12	136	8,8	1832	0,7	*	0	0	780	0,0	0,7
віра в себе (у щось)	55	136	40,4	1832	3,0	атеїзм	34				
						оптимізм	1				
						віра в себе	3	39	780	5,0	8,0
						власні думки	1				
сподівання майбутніх подій	36	136	26,5	1832	2,0	сподівання	2				
						віра в майбутнє	1				
						віра майбутнього	1				
						впевненість у майбутньому	1	7	780	0,9	2,9
						віра в життя вічне	1				
						вірити в краще	1				
сподівання на людину	24	136	17,6	1832	1,3	віра в тебе	1				
						йти за кимось	1	3	780	0,4	1,7
						покладатись на творіння	1				
сподівання на Бога	108	136	79,4	1832	5,9	сподівання на Бога	5				
						сподіватися на Бога	2				
						захищеність	1				
						всеперемагаюча довіра до Бога	1	11	780	1,4	7,3
						всєблагословенная довіра до Бога	1				
						довіряти Богу	1				
недовіра	92	136	67,6	1832	5,0	недовіра	13				
						безбожність	3				
						несприйняття Божого ества	1				
						невизнання Бога	1				
						безвір'я	3				
						безвірок	1	34	780	4,4	9,4
						ми без віри	1				

						невіра невірство невіруючий невірність	7 1 2 1				
маловір`я	62	136	45,6	1832	3,4	маловір`я символічна віра	4 1	5	780	0,6	4,0
віровідступництво	57	136	41,9	1832	3,1	зрада відторгнення віровідступництво падіння	4 1 2 1	8	780	1,0	4,1
непевненість у собі	40	136	29,4	1832	2,2	непевненість непереконаність відсутність своєї думки	1 1 1	3	780	0,4	2,6
сумнів у правдивості	83	136	61,0	1832	4,5	сумнів неправда обман омана довіряти, але перевіряти	2 1 3 2 1	9	780	1,2	5,7
сумнів у здійсненні чогось	42	136	30,9	1832	2,3	*	0	0	780	0,0	2,3
неймовірність	18	136	13,2	1832	1,0	віри не йметься	1	1	780	0,1	1,1
даремна надія	43	136	31,6	1832	2,3	байдужість скептицизм розчарування	3 1 1	5	780	0,6	3,0
безнадія	70	136	51,5	1832	3,8	безнадія безнадійна людина люди без надії і мети в житті відчай зневіра зневіра до Бога зневірена людина зневіра після великої довіри	8 1 1 1 31 1 1 1	45	780	5,8	9,6

раптова несподіванка	24	136	17,6	1832	1,3	*	0	0	780	0,0	1,3
попри сподівання	27	136	19,9	1832	1,5	*	0	0	780	0,0	1,5
Інші, які важко типізувати		136	0	1832	0,0	ім'я, яким я хочу назвати дівчинку	1	16	780	2,1	2,1
						ім'я	1				
						загроза	1				
						взаєморозуміння	1				
						прощення	1				
						порядність	2				
						справедливість	1				
						совість	1				
						втрата близької людини	1				
						сліпота	1				
						свобода	1				
						радість	1				
образи	1										
спокій	1										
здоров'я	1										
Всього	1832				100,0	Всього	489	489		62,7	162,7
						Диференційні когнітивні ознаки					
						Життя:					
						спосіб життя	1				
						життя	1				
						життя за заповідями Божими, світло	1				
						жити з вірою	26				
						жити з вірою в душі	1				
						жити з вірою у серці	4				
						жити вірою у серці	1				
						жити на віру	5				
						жити у вірі	4				
						жити і творити у вірі, з вірою і для віри	1	64	780	8,2	8,2

творити, жити і думати всім своїм єством, перебуваючи у вірі	1				
бути у вірі	1				
перебувати у вірі	2				
постійно перебувати у вірі	1				
перебувати у постійній домінантній вірі	1				
жити вірою	10				
жити вірою в Бога	1				
вмирати з вірою	2				
Діло:					
діяти з вірою	1				
мати віру	3				
будувати вірою	1				
перемагати з вірою	1				
дієва віра	2				
реальна віра	1				
всемогутня віра вседіє	1				
жива віра	5				
практикуюча віра	1				
сподіватися на віру	1				
слідувати вірі	1				
допомагати з вірою	1				
допомога	2				
підтримка	2				
служити вірою	1				
розглядати віру	1				
плекати віру	1				
відображати віру	1				
поширювати віру	1	48	780	6,2	6,2
терпіти за віру	1				
свідчити віру	1				
удосконалювати віру	1				
утверджувати у вірі	1				

жертвувати віру	1				
знайти віру	1				
берегти віру	1				
зміцнювати віру	1				
пізнати віру	1				
чекати з вірою	1				
дивитись з вірою	2				
співчувати з вірою	1				
мріяти з вірою	1				
працювати на віру	3				
працювати з вірою	2				
творити з вірою	1				
йти за вірою	1				
ходити з вірою	1				
думати з вірою	1				
Дія віри:					
віра спасає	1				
спасіння	5				
вічне спасіння	1				
неодмінне спасіння	1				
порятунок	1				
порятунок в цьому житті і майбутньому	1	15	780	1,9	1,9
беззаперечний порятунок	1				
рятівне коло	1				
чудо	1				
віра окриляє	1				
віра надихає	1				
Відносні ознаки:					
непохитна віра	8				
незламна віра	3				
непереможна віра	2				
всеперемагаюча віра	1				
нездоланна віра	3				
незнищенна віра	1	30	780	3,8	3,8

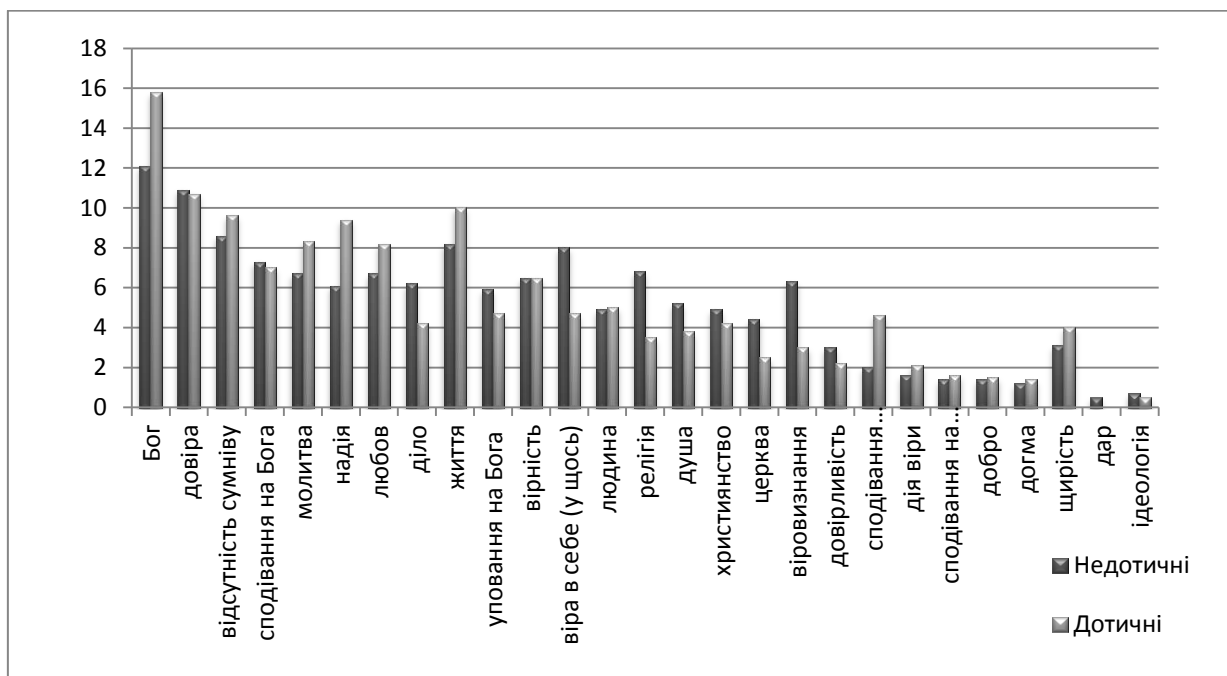
незборима віра	1				
непохитна віра	1				
безмежна віра	7				
вічна віра	1				
вселенська віра	1				
Якісні ознаки:					
глибока віра	5				
сильна віра	13				
найсильніша віра	1				
сила	1				
міцна віра	11				
могутня віра	4				
велика віра	1				
тверда віра	2				
поглиблена віра	1				
терпелива віра	1	54	780	6,9	6,9
палка віра	1				
бездоганна віра	1				
досконала віра	4				
гідна віра	1				
праведність	1				
справедлива віра	1				
фантастична віра	1				
таємнича віра	1				
мала віра	1				
маленька віра	1				
слабка віра	1				
Щирість:					
щира віра	7				
щирість	1				
сердечна віра	1	24	780	3,1	3,1
правдива віра	3				
правда	3				
істинна віра	4				
справжня віра	5				

Людина:					
людська віра	14				
віра кожної живої людини	1				
віра дитини	2				
діти	1				
віра сім'ї	1				
віра родини	1				
віра віруючого	1				
віра ближнього	2				
віра праведних	1				
віра героїв України	2	38	780	4,9	4,9
віра мучеників	2				
віра прадідів	1				
віра Богородиці	1				
відображення твого життя і думок	1				
світогляд	1				
особиста віра	2				
власна віра	1				
віра спільноти	1				
народна віра	1				
віра народу	1				
Добро:					
добро	1				
Боже милосердя	1	8	780	1,0	1,0
благодать Божа	1				
благодать	2				
ласка	1				
добровільна віра	1				

Дар:					
дар	1		780	0,5	0,5
дар Божий	2	4			
дарунок Бога	1				
Невіра-зло:					
злоба	1				
ненависть	2	6	780	0,8	0,8
знеславлення	1				
зверхність	1				
зневага	1				
Всього	291	291		37,3	37,3
Разом	780	780		100,0	200,0

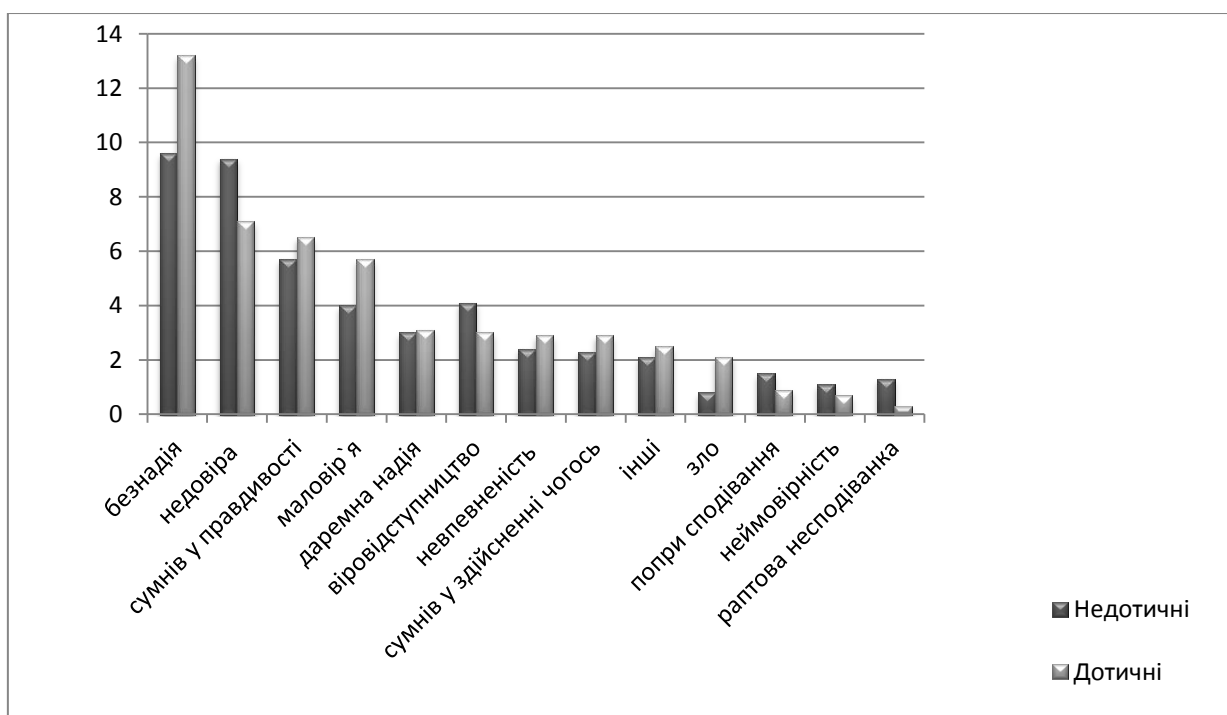
Діаграма асоціативних реакцій жінок, недотичних до віри за родом діяльності й жінок, дотичних до віри за родом діяльності

**Асоціативне поле концепту, сформоване з асоціативних реакцій
на слово *віра***

Асоціативне поле концепту, сформоване з асоціативних реакцій

на слово *невіра*

Лінгвістичні асоціації чоловіків різних професій, недотичних до віри

Спрямована частина асоціативного експерименту						Вільна частина асоціативного експерименту					
Слово-реакція зі спрямованої частини	Кількість респондентів, які вибрали запропонований варіант	Загальна кількість респондентів	У відсотковому відношенні (%)	Загальна кількість реакцій респондентів зі спрямованої частини	У відсотковому відношенні (%)	Схожі реакції з вільної частини	Кількість реакцій	Загальна кількість реакцій респондентів з вільної частини	У відсотковому відношенні (%)	Сумарна кількість у відсотковому відношенні (%)	
довірливість	19	78	24,4	898	2,1	довірливість довірливість у всьому довірливий наївна віра	4 1 1 1	7	453	1,5	3,7
вірність	40	78	51,3	898	4,5	вірність відданість вірні стосунки бути вірним незрадливість	14 2 1 1	19	453	4,2	8,6
довіра	52	78	66,7	898	5,8	довіра довір'я довіряти	35 2 3	40	453	8,8	14,6
релігія	33	78	42,3	898	3,7	релігія релігійна віра релігія тільки з вірою віруючий вірування	15 1 1 2 3	22	453	4,9	8,5
Бог	65	78	83,3	898	7,2	Бог в Бога віра в Бога віра в єдиного Бога вірити в Бога Божа віра божественна віра	22 2 5 1 1 3 2	36	453	7,9	15,2

церква	22	78	28,2	898	2,4	церква	9	9	453	2,0	4,4
християнство	27	78	34,6	898	3,0	християнство християнська віра	3 3	6	453	1,3	4,3
віровизнання	27	78	34,6	898	3,0	віросповідання	5	5	453	1,1	4,1
уповання на Бога	25	78	32,1	898	2,8	побожність	1	1	453	0,2	3,0
любов	38	78	48,7	898	4,2	любов жити в любові любити з вірою віра любові	7 1 4 1	13	453	2,9	7,1
надія	33	78	42,3	898	3,7	надія надіятись з вірою	17 1	18	453	4,0	7,6
душа	28	78	35,9	898	3,1	душа духовність	1 2	3	453	0,7	3,8
молитва	56	78	71,8	898	6,2	молитва молитись з вірою	7 1	8	453	1,8	8,0
догма	6	78	7,7	898	0,7	твердість	1	1	453	0,2	0,9
відсутність сумніву	30	78	38,5	898	3,3	відсутність сумніву впевненість мати впевненість без сумніву переконання переконлива віра правда	1 5 1 1 2 1 7	18	453	4,0	7,3
ідеологія	9	78	11,5	898	1,0	*	0	0	453	0,0	1,0

віра в себе (у щось)	44	78	56,4	898	4,9	віра в себе віра у свої сили атеїзм атеїст віра в щось віра в щось добре в можливості віра у все	8 1 13 1 1 1 1	27	453	6,0	10,9
сподівання майбутніх подій	14	78	17,9	898	1,6	сподівання сподівання на майбутнє вірити в майбутнє майбутнє сильна віра – це віра у наше майбутнє мрія	2 1 1 1 1	7	453	1,5	3,1
сподівання на людину	11	78	14,1	898	1,2	віра в людей віра в когось	3 1	4	453	0,9	2,1
сподівання на Бога	52	78	66,7	898	5,8	сподівання на Бога	6	6	453	1,3	7,1
недовіра	51	78	65,4	898	5,7	невіра невіра у Бога недовіра невір'я безвір'я недовіра до людей	4 2 14 1 2 1	24	453	5,3	11,0
маловір'я	25	78	32,1	898	2,8	маловір'я	1	1	453	0,2	3,0
віровідступництво	20	78	25,6	898	2,2	зрада віроломство	1 1	2	453	0,4	2,7
непевненість у собі	21	78	26,9	898	2,3	слабкодухість	1	1	453	0,2	2,6
сумнів у правдивості	51	78	65,4	898	5,7	сумнів брехня	1 5	6	453	1,3	7,0
сумнів у здійсненні чогось	19	78	24,4	898	2,1	*	0	0	453	0,0	2,1

неймовірність	7	78	9,0	898	0,8	неймовірна віра	1	1	453	0,2	1,0	
даремна надія	23	78	29,5	898	2,6	скептицизм розчарування	2 1	3	453	0,7	3,2	
безнадія	39	78	50,0	898	4,3	безнадія безнадійна віра зневіра зневірений відчай розпач	3 1 15 1 1 1	22	453	4,9	9,2	
раптова несподіванка	8	78	10,3	898	0,9	*	0	0	453	0,0	0,9	
попри сподівання	3	78	3,8	898	0,3	*	1	1	453	0,2	0,6	
Інші, які важко типизувати						правда взаєморозуміння повага справедливість несправедливість працювати згідно з правилами кепкувати	1 2 1 2 1 1 1	9	453	2,0	2,0	
Всього	898				100,0	Всього	320	320		70,6	170,6	
Диференційні когнітивні ознаки												
Життя:												
життя							1					
жити з вірою							23					
жити на віру							1					
прожити з вірою							1	30	453	6,6	6,6	
із сильною вірою я живу							1					
жити у вірі							1					
вірити в життя							1					
життєва віра							1					

Діло:					
дотримуватись віри	1				
вдосконалюватись у вірі	1				
служити вірою	1				
використовувати віру	1				
не втрачати віру	1				
думати про віру	1				
думати з вірою	1	25	453	5,5	5,5
діяти з вірою	3				
працювати з вірою	7				
робити з вірою	1				
навчатись з вірою	2				
вчитись з вірою	1				
прокидатись з вірою	1				
що робити з вірою	1				
паломництво з вірою	2				
Дія віри:					
по вашій вірі дасться	1				
віра окрилює	1	4	453	0,9	0,9
віра спасає	1				
віра дарує	1				
Відносні ознаки:					
безмежна віра	4	9	453	2,0	2,0
неземна віра	1				
непохитна віра	4				
Якісні ознаки:					
справедлива віра	1				
глибока віра	1	17	453	3,8	3,8
постійна віра	1				
сильна віра	11				
міцна віра	3				
Щирість:					
щира віра	5				

світла віра	1				
чиста віра	1	13	453	2,9	2,9
чесність	1				
правдива віра	1				
справжня віра	3				
істинна віра	1				
Людина:					
віра людей	1				
людська віра	14				
довіра до людей	1				
особиста віра	1				
особистісна віра	1				
свідома віра	1	27	453	6,0	6,0
віра дитини	1				
сім'я	1				
віра народу	1				
народна віра	1				
соціальна віра	1				
віра суспільства	2				
колективна віра	1				
Добро:					
добро	1	2	453	0,4	0,4
в добро	1				
Невіра-зло:					
погана віра	1				
зло	1				
ненависть	1	6	453	1,3	1,3
диявол	1				
антихрист	1				
пекло	1				
Всього	133	133		29,4	29,4
Разом	453	453		100,0	200,0

Лінгвістичні асоціації чоловіків, дотичних до віри за родом діяльності (студенти Івано-Франківської Духовної Семінарії імені святого священомученика Йосафата, учасники церковних хорів “Воскресіння” та “Санктус”, чоловіки Парафіяльного уряду Храму Святителя Миколая Чудотворця та ті, які перебували на катехитичних науках у храмі Різдва Пресвятої Богородиці, учасники Апостольства молитви Церкви Пророка Божого Іллі та Недільної школи “Фавор” при Спасо-Преображенському храмі, чоловіки релігійних згромаджень при Храмі Архангела Михаїла та Кафедральному соборі Успіння Пресвятої Богородиці)

Спрямована частина асоціативного експерименту						Вільна частина асоціативного експерименту					
Слово-реакція зі спрямованої частини	Кількість респондентів, які вибрали запропонований варіант	Загальна кількість респондентів	У відсотковому відношенні (%)	Загальна кількість реакцій респондентів зі спрямованої частини	У відсотковому відношенні (%)	Схожі реакції з вільної частини		Кількість реакцій	Загальна кількість реакцій респондентів з вільної частини	У відсотковому відношенні (%)	Сумарна кількість у відсотковому відношенні (%)
довірливість	42	111	37,8	1447	2,9	довірливість	2	6	565	1,1	4,0
						відкритість	1				
						беззастережна віра	1				
						вірити на слово	1				
						сприйняти на віру	1				
вірність	64	111	57,7	1447	4,4	вірність	19	26	565	4,6	9,0
						вірний	4				
						бути вірним	1				
						вірна віра	1				
						довести вірність	1				
довіра	67	111	60,4	1447	4,6	довіра	42	45	565	8,0	12,6
						довіряти	2				
						довіритись	1				

релігія	48	111	43,2	1447	3,3	релігія віруючий вірувати вірити вірування секта сатанізм пантеїзм	4 2 1 2 1 1 2 1	14	565	2,5	5,8
Бог	96	111	86,5	1447	6,6	Бог Господь Ісус Христос життя з Христом Спаситель віра в щось досконале, найвище вірити в Бога вірувати вірувати в Бога вірити в живого Бога в Бога Божа віра надприродність	30 3 7 2 1 1 1 1 1 1 1 3 1 1	53	565	9,4	16,0
церква	58	111	52,3	1447	4,0	церква віра Церкви храм батюшка	3 1 1 1	6	565	1,1	5,1
християнство	60	111	54,1	1447	4,1	християнство Христова віра християнська віра Євангельська віра служіння	1 3 6 1 1	18	565	3,2	7,3

						смирення	2				
						смиренність	1				
						терпіння	1				
						свідчення	2				
віровизнання	42	111	37,8	1447	2,9	православна віра	5				
						католицька віра	1	7	565	1,2	4,1
						протестантизм	1				
уповання на Бога	64	111	57,7	1447	4,4	уповання	3			1,6	6,0
						побожність	2				
						побожно жити	1				
						зв'язок з Богом	1	9	565		
						покладання	1				
						віддатись без сумніву	1				
						Богові					
любов	59	111	53,2	1447	4,1	любов	20				
						любити з вірою	2				
						любити віру	1	26	565	4,6	8,7
						віра чинна любов'ю	1				
						серце	1				
						прихильність	1				
надія	49	111	44,1	1447	3,4	надія	13				
						Божа чеснота	1	16	565	2,8	6,2
						надійна віра	2				
душа	42	111	37,8	1447	2,9	дух	1				
						стан душі	1	3	565	0,5	3,4
						духовність	1				
молитва	62	111	55,9	1447	4,3	молитва	1				
						молитися	1	5	565	0,9	5,2
						молитись з вірою	3				

догма	38	111	34,2	1447	2,6	беззастережне прийняття за правду того, що подає авторитет	1	4	565	0,7	3,3
						обов'язок	1				
						твердість	1				
						твердження	1				
відсутність сумніву	54	111	48,6	1447	3,7	відсутність сумніву	1				
						віра без сумніву	1				
						впевненість	7	14	565	2,5	6,2
						докази	1				
						правда	1				
						пізнання	1				
						знання	1				
						признання	1				
ідеологія	15	111	13,5	1447	1,0	*	0	0	565	0,0	1,0
віра в себе (у щось)	33	111	29,7	1447	2,3	атеїзм	11				
						атеїст	1				
						гордість	1	16	565	2,8	5,1
						віра в небеса	1				
						віра в життя вічне	1				
						вірую в те, що є	1				
сподівання майбутніх подій	26	111	23,4	1447	1,8	сподівання	1	1	565	0,2	2,0
сподівання на людину	18	111	16,2	1447	1,2	дружба	1	1	565	0,2	1,4

сподівання на Бога	81	111	73,0	1447	5,6	довіра до Бога довіряти Богу опіка	1 2 1	4	565	0,7	6,3
недовіра	77	111	69,4	1447	5,3	недовіра безбожність життя без Бога безбожник безбожжя безвір'я безвірність невіра невіра в Бога невірство невіруючий невірний невірні	11 2 1 1 1 5 1 12 1 4 4 1 7	51	565	9,0	14,3
маловір'я	48	111	43,2	1447	3,3	спокуси згіршення показова віра	1 1 1	3	565	0,5	3,8
віровідступництво	50	111	45,0	1447	3,5	зречення зрада	1 2	3	565	0,5	4,0
невпевненість у собі	32	111	28,8	1447	2,2	підозра невпевненість нейтральність	1 2 1	4	565	0,7	2,9
сумнів у правдивості	61	111	55,0	1447	4,2	сумнів	1	1	565	0,2	4,4
сумнів у здійсненні чогось	36	111	32,4	1447	2,5	*	0	0	565	0,0	2,5
неймовірність	11	111	9,9	1447	0,8	*	0	0	565	0,0	0,8

даремна надія	32	111	28,8	1447	2,2	байдужість апатія затверділе серце лінивість не сподіватися на віру розчарування	3 1 1 1 1 3	10	565	1,8	4,0
безнадія	60	111	54,1	1447	4,1	безнадія зневірений зневіра	3 1 19	23	565	4,1	8,2
раптова несподіванка	10	111	9,0	1447	0,7	*	0	0	565	0,0	0,7
попри сподівання	12	111	10,8	1447	0,8	*	0	0	565	0,0	0,8
Інші, які важко типізувати						нерозумність свідомий вибір	1 1	2	565	0,4	0,4
Всього	1447				100,0	Всього	371	371		65,7	165,7

Диференційні когнітивні ознаки

Життя:											
життя							2				
жити з вірою							16				
жити у вірі							4				
бути у вірі							2				
перебувати у вірі							1				
жити на віру							3	44	565	7,8	7,8
жити вірою							10				
вірю, щоб жити							1				
вірити, щоб жити							1				
втілювати віру в життя							1				
радість життя							1				
вмерти з вірою							1				
Діло:											
дія							1				

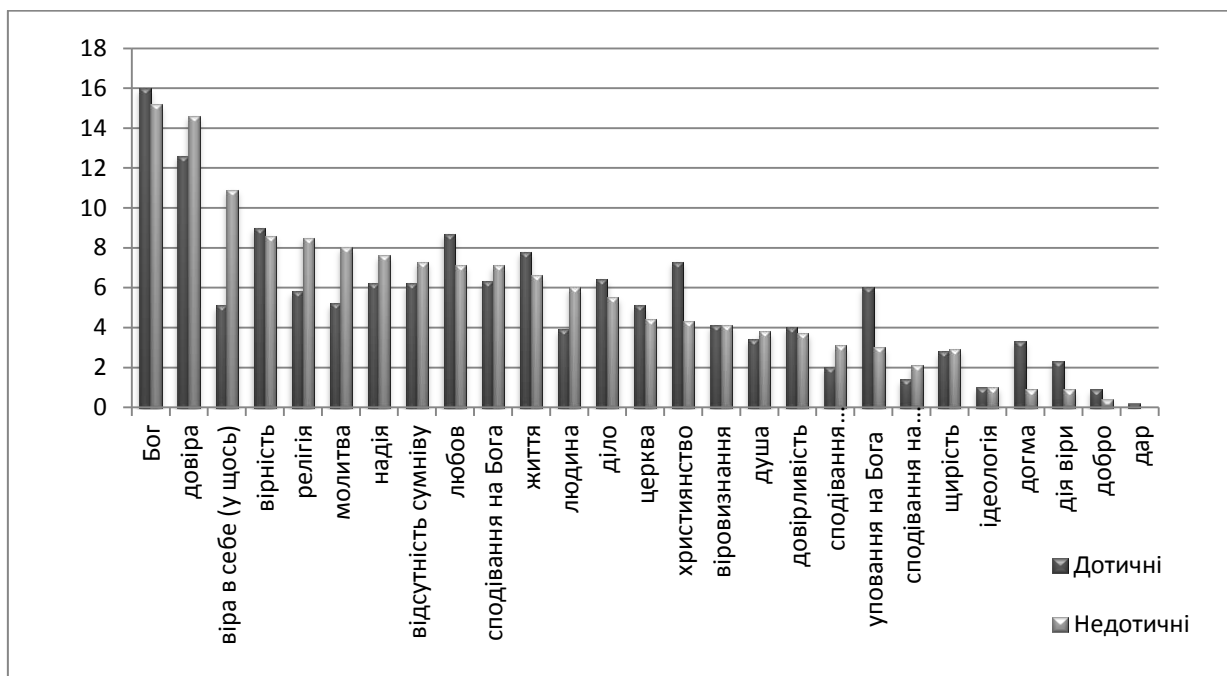
діяльна віра	1				
жива віра	4				
зміцнювати віру	1				
вірити ділами	1				
практикувати віру	1				
жертва	1				
жертвність	1				
офіра	1				
розвивати віру	1				
плекати віру	1				
дораджувати у вірі	1				
ходити у вірі	1				
проповідувати віру	1	36	565	6,4	6,4
помножувати віру	1				
свідчити віру	2				
досвідчувати віру	1				
утверджуватись у вірі	1				
допомагати вірі	1				
захищати віру	1				
боронити віру	1				
діяти з вірою	1				
служити вірою	1				
іти вірою	1				
працювати з вірою	4				
навчатися з вірою	2				
творити з вірою	1				
приймати з вірою	1				
Дія віри:					
віра спасає	2				
спасаюча віра	2				
спасіння	7	13	565	2,3	2,3

віра в Бога творить чудо	1				
віра дає надію	1				
Відносні ознаки:					
єдина віра	3				
непохитна віра	2				
незламна віра	1				
безмежна віра	1	13	565	2,3	2,3
повноцінна віра	1				
свята віра	1				
надприродна віра	1				
надзвичайна віра	3				
Якісні ознаки:					
глибока віра	4				
повна віра	1				
сильна віра	19				
могутня віра	1				
міцна віра	6				
велика віра	1				
природна віра	1	43	565	7,6	7,6
тверда віра	2				
постійна віра	2				
послушна віра	1				
смілива віра	1				
справедлива віра	1				
мала віра	1				
слабка віра	1				
тиха віра	1				
Щирість:					
щира віра	2				

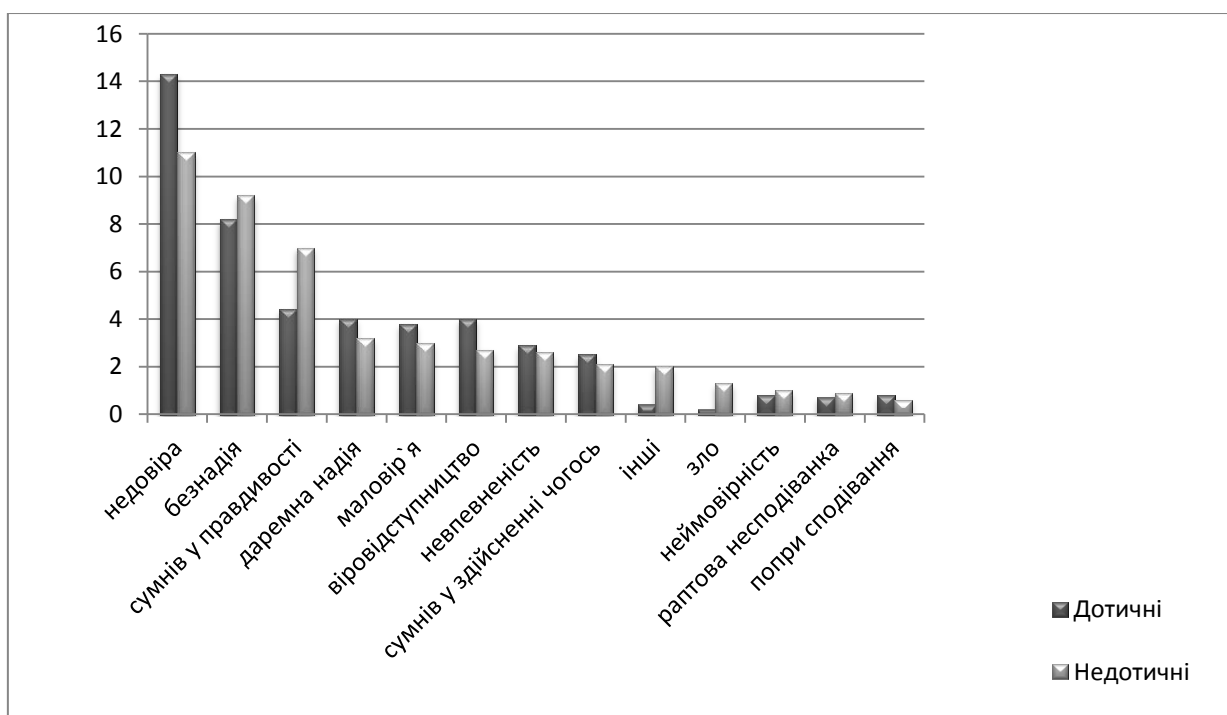
нелицемерна віра	1				
чесність	1				
чиста віра	2	16	565	2,8	2,8
правдива віра	7				
правда	1				
справжня віра	1				
істинна віра	1				
Людина:					
людська віра	9				
людська довіра	1				
вселюдська віра	1				
особиста віра	2				
віра кожної живої людини	1				
у свідомих віра в усіх	1	22	565	3,9	3,9
свідома віра	2				
мужній у вірі	1				
віра ближнього	1				
віра народу	1				
віра українського народу	1				
святі	1				
Дар:					
дар	1	1	565	0,2	0,2
Добро:					
добро	2				
протистояння злу	1	5	565	0,9	0,9
добра віра	2				
Невіра-зло:					
зло	1	1	565	0,2	0,2
Всього	194	194		34,3	34,3
Разом	565	565		100,0	200,0

Діаграма асоціативних реакцій чоловіків, недотичних до віри за родом діяльності й чоловіків, дотичних до віри за родом діяльності

**Асоціативне поле концепту, сформоване з асоціативних реакцій
на слово *віра***

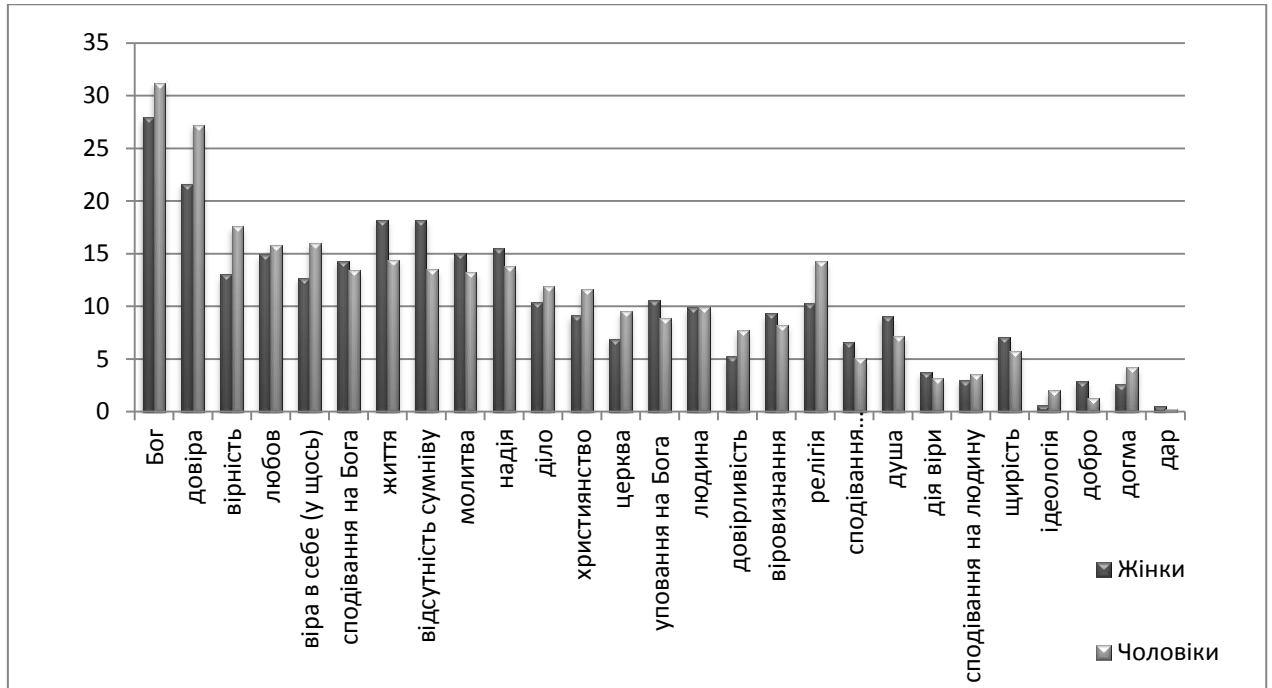
**Асоціативне поле концепту, сформоване з асоціативних реакцій
на слово *невіра***

Діаграма асоціативних реакцій дорослих жінок і чоловік

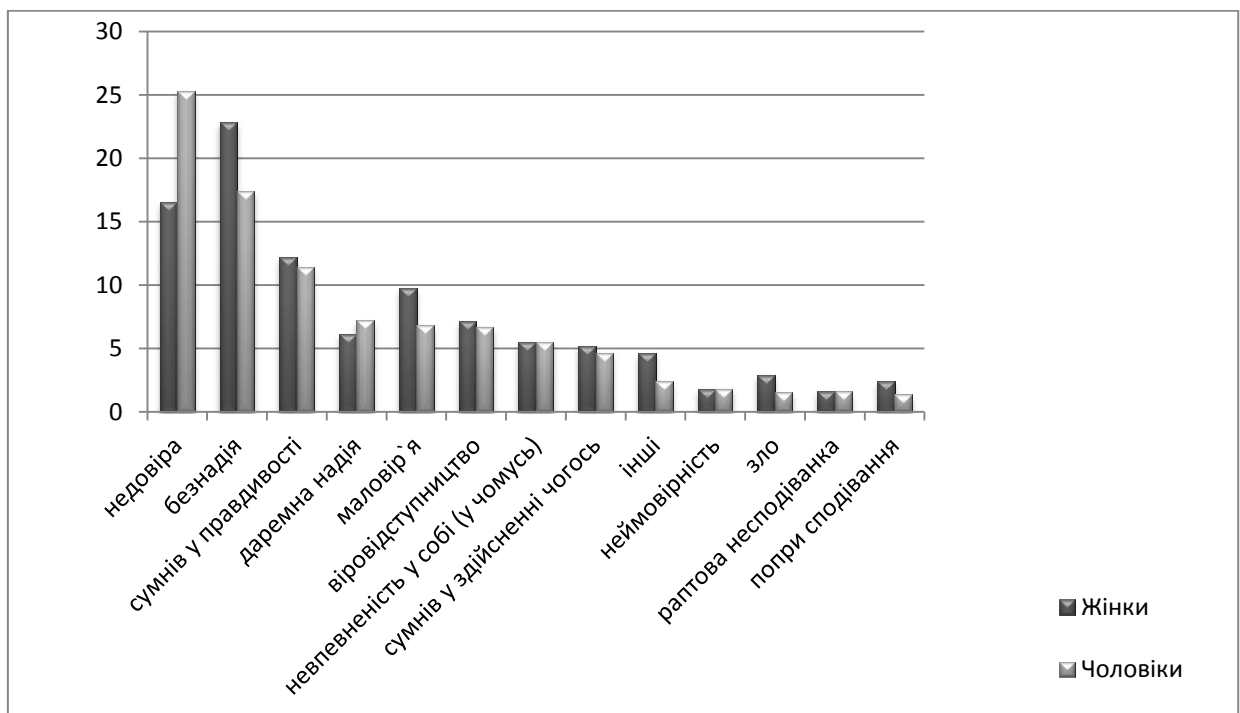
Асоціативне поле концепту, сформоване з асоціативних реакцій

на слово *віра*

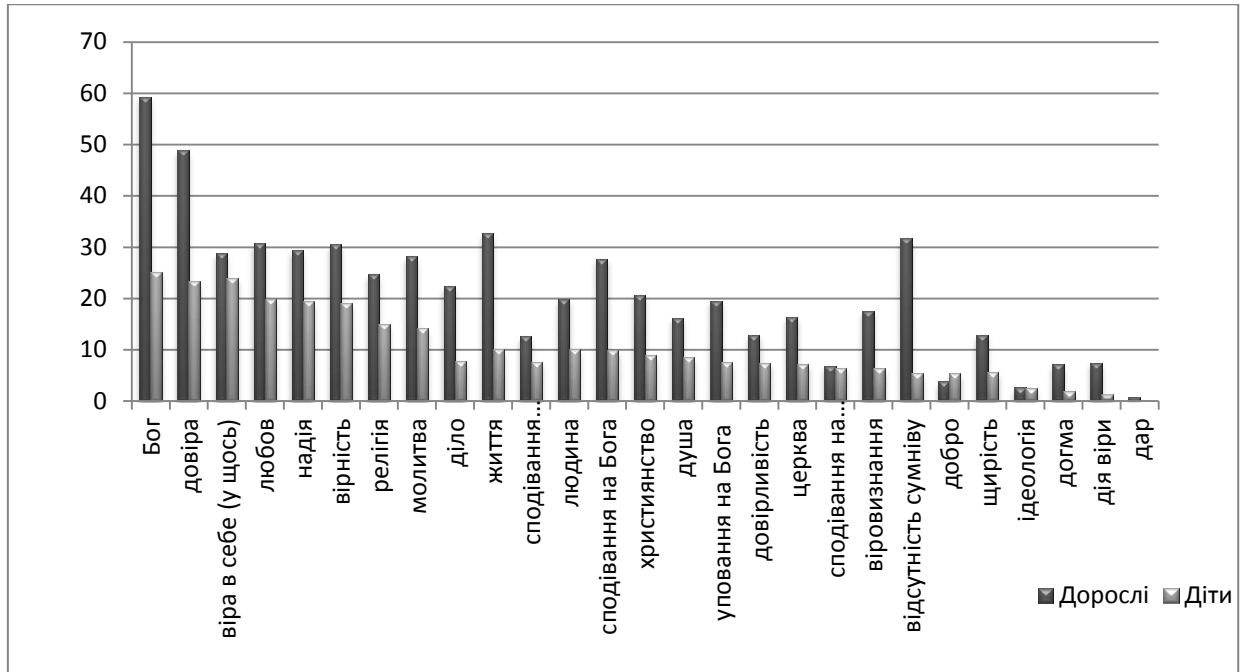
Асоціативне поле концепту, сформоване з асоціативних реакцій

на слово *невіра*

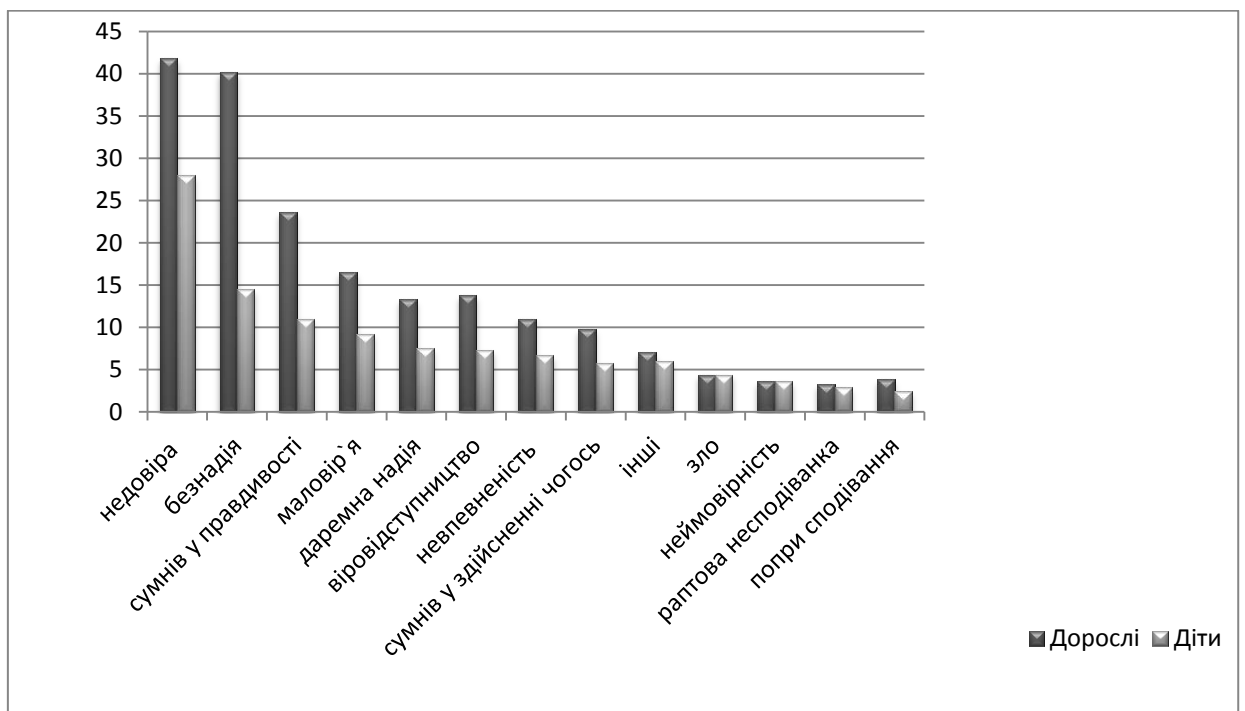

Діаграма асоціативних реакцій дорослих і дітей

Асоціативне поле концепту, сформоване з асоціативних реакцій на слово *віра*

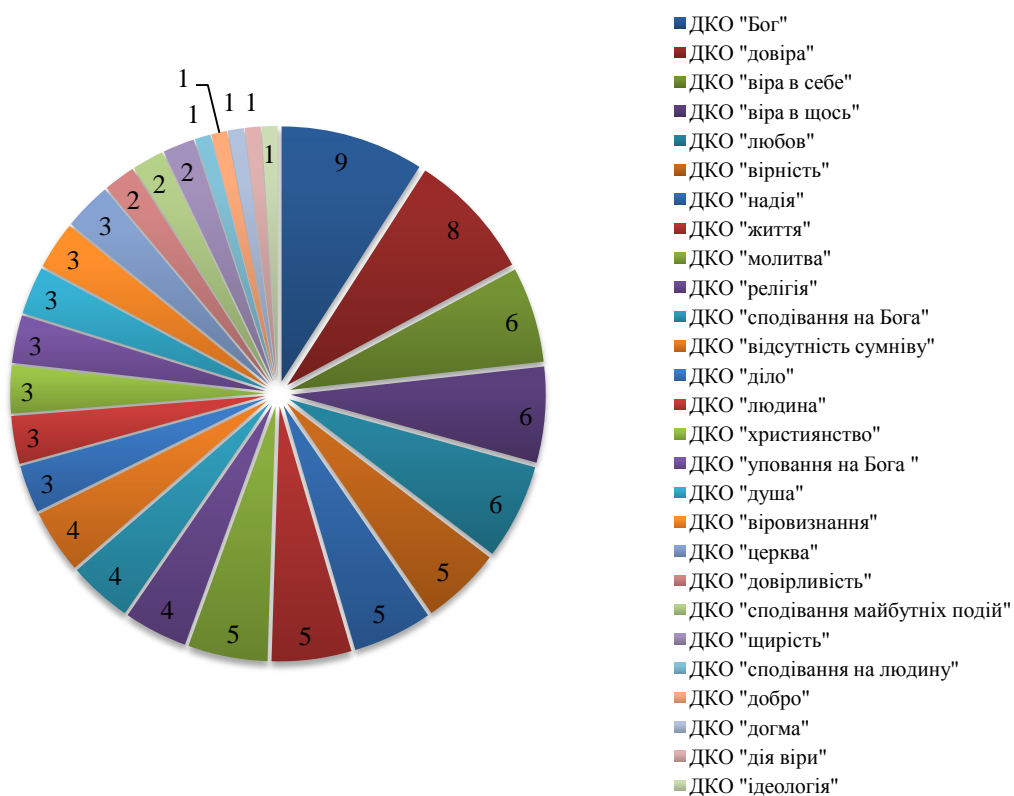
Асоціативне поле концепту, сформоване з асоціативних реакцій на слово *невіра*

Додаток 7

Асоціативне поле

Структурна модель концепту “віра”, притаманна інформантам

Відображення ДКО корелята *невіра* концепту “віра” в асоціативних реакціях

